

TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI'NIN
TÜRK BASININA YANSIMALARI (1947-1951)

RECEP KILIÇ

Yüksek Lisans Tezi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Erzurum 2015
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI'NIN
TÜRK BASININA YANSIMALARI (1947-1951)

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı

Recep KILIÇ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Tolga BAŞAK

Erzurum-2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç.Dr.Tolga BAŞAK'ın danışmanlığında, Recep KILIÇ tarafından hazırlanan "Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın Türk Basınına Yansımaları (1947-1951)" adlı bu çalışma 27 / 11/ 2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç.Dr.Tolga BAŞAK

İmza:

Jüri Üyesi : Doç.Dr.İsmail EYYUPOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Recep Murat GECİKLİ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.27/11 /2015

Prof.Dr.Erdal AYDOĞAN

Anabilim Dalı Başkanı

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın Türk Basınına Yansımaları (1947-1951) adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yönetime başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/ 11/ 2015

Recep KILIÇ

Truman Doktirini ve Marshall Planı'nın Türk Basınına Yansımaları

Yazar Recep Kiliç

DOSYA TEZ_SON.DOCX (381.77K)

GÖNDERİLDİĞİ ZAMAN 25-KAS-2015 05:57 PM

KELİME SAYISI

48506

GÖNDERİM NUMARASI 605903482

KARAKTER SAYISI

376340

Truman Doktrini ve Marshall Planının Türk Basınına Yansımaları

ORJINALLIK RAPORU

% **11**

BENZERLİK ENDEKSİ

% **9**

İNTERNET
KAYNAKLARI

% **5**

YAYINLAR

% **4**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

acikarsiv.ankara.edu.tr

İnternet Kaynağı

% **1**

2

www2.ufuk.edu.tr

İnternet Kaynağı

% **1**

3

www.aynahaber.org

İnternet Kaynağı

% **1**

4

kefad.ahievran.edu.tr

İnternet Kaynağı

% **1**

5

eprints.sdu.edu.tr

İnternet Kaynağı

<% **1**

6

m.friendfeed-media.com

İnternet Kaynağı

<% **1**

7

Mordoğan, Cavidan(Kantarıcı, Şenol). "Türk - Amerikan İlişkilerinde Kriz Diplomasisi", Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2012.

Yayın

<% **1**

8

sbe.balikesir.edu.tr

İnternet Kaynağı

<% **1**

ÖNSÖZ

Bu çalışma, II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen ve etkisi günümüze kadar devam eden yenedünya düzeninin başta Türkiye olmak üzere uluslararası politikalarda ne gibi yapısal değişikliklere neden olduğunu ve bu yapısal değişikliklerin şekillenmeye başladığı dönemde Türk basınının bu gelişmeleri nasıl karşıladığını anlamak fikrinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Türkiye'nin bugünkü mevcut yapısının ve iç ve dış politikalarının işleyişinin anlaşılması için II. Dünya Savaşı sonrası Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla uluslararası düzeni yeniden şekillendiren ABD politikalarının etkileri üzerine eğilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla Amerikan desteğini alan Türkiye, bu dönemde ABD'nin yanında konumlanmış ve bu süreç Türk basınına çeşitli kavramlar üzerinden tartışılarak yansımıştır.

Bu çalışmada Türk basınına yansıyan bu kavramlar geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bu inceleme yapılırken yerel ve ulusal basın tematik olarak taranmış olup, çalışmayla ilgili doğrudan ve dolaylı konular, haber ve değerlendirmelerle ele alınmıştır. Bu tarama esnasında dönemin basını ayırım gözetilmeksizin dikkatle incelenmiş, basında dile getirilen farklı düşünceler ayırım gözetilmeksizin çalışma içinde işlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Dünyada ve Türkiye'de Truman Doktrini ve Marshall Planı'ndan önceki süreçte neler yaşandığı; yaşanan bu sürecin ne gibi yapısal değişikliklere yol açtığı ve bu esnada Türk basınının ne gibi görevler üstlendiği işlenmiştir. Ayrıca bu bölümde II. Dünya Savaşı öncesi dünyanın siyasi durumu, bu siyasi durum içinde savaşa neden olan sebepler, savaşın genel seyri ve tüm dünya için sonuçları ile savaş sırasında Türkiye'nin iç ve dış politikası, savaşın Türkiye üzerindeki etkileri ve Türk basın tarihi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel gelişimi ile ABD'nin savaş esnası ve sonrasında Türkiye'ye yaptığı yardımlar ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise Truman Doktrini ve Marshall Planı ile başlayan Amerikan yardımlarının Türk basınına hangi kavramlar üzerinden yansıdığı ve ne tür tartışmalara yol açtığı mümkün olduğunca tarafsız ve geniş bir materyal üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde öncelikle gazete ve dergi gibi basının asıl öğeleri yanında resmi belgelerden yararlanılarak konular desteklenmiş, gazete ve dergilerden yararlanırken geniş bir yelpazede azami ölçüde farklı fikirlere yer verilip,

konu basına yansıyan farklı boyutlarıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca şu sorulara da cevap aranmıştır:

- ❖ Amerikan yardım heyetlerinin verdiği raporlar doğrultusunda ağır sanayiden vazgeçilmesi gibi ekonomik, siyasi ve askeri boyutları olan bir takım icraatlarda ABD'nin yönlendirme ve denetimlerinin Türkiye'nin bağımsızlığına zarar verip vermediği,
- ❖ Amerikan yardımlarının komünizmi engellemek veya set çekmek doğrultusunda yapılıp yapılmadığı,
- ❖ Yardımlarla birlikte Amerikan özel sermayesinin Türkiye'ye girmesinin devletçilikten liberalizme geçiş sürecini nasıl etkilediği,
- ❖ Osmanlı Devleti'nin ekonomisine büyük bir darbe vuran ve kaldırılması uzun yıllar alan kapitülasyonların bir benzerinin bu yardımlarla Türkiye'de görülüp görülmeyeceği,
- ❖ ABD'nin bu yardımlarla Ortadoğu'daki çıkarları doğrultusunda Türkiye'yi Sovyet yayılcılığının çevrenmesi için bir araç olarak kullanıp kullanmadığı,
- ❖ Sovyet Rusya'nın, ABD'nin yardım kararlarına neden çok tepki gösterdiği,
- ❖ Türkiye'de atılan demokratik adımlarda Amerikan yardımlarının ne kadar etkili olduğu,

Çalışmada tüm bu sorular ile tartışma konularına farklı çizgilerdeki gazete ve gazetecilerin ağızlarından cevaplar aranmış, tüm bu meseleler o dönemin yazarlarının kalemlerine nasıl yansıdığı geniş bir şekilde analiz edilmiştir. Bu çalışmanın zaman olarak sınırları, Truman Doktrini ve Marshall yardımlarının da yapıldığı 1947-1951 yılları arasını kapsamaktadır.

Çalışmalarım süresince desteklerini esirgemeyen Tez Danışman Hocam Doç. Dr. Tolga Başak'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, çalışmamın şekillenmesinde tavsiyeleriyle katkıda bulunan abim Mehmet Kılıç'a teşekkürü bir borç biliyorum. Son olarak, bu süreçte beni sabırla destekleyen eşime de teşekkür ediyorum.

Recep KILIÇ
ERZURUM 2015

ÖZET

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmeyerek toprak bütünlüğünü muhafaza etmek istemiş ve savaşın gidişatına göre belirlenmiş denge politikası üzerine temellendirilen savaş dışı kalma siyasetini tercih etmiştir. Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin bağımsızlık ve bütünlüğünü tehlikeye atacaktır şekilde tezahür eden Sovyet Rusya'nın bazı istekleri Türkiye'yi müttefikler aramaya zorlamıştır. Savaş boyunca takip edilen savaş dışı kalma siyaseti uluslararası arenada politik yalnızlığa dönüşmüştür. Türkiye, Sovyet Rusya'nın bu baskılarından dolayı politik ve iktisadi alanlarda zor dönemler yaşamıştır. İngiltere, dünya düzenindeki mevcut statükoya yönelik Sovyet tehditlerinin ne anlama geldiğini bildiği için Türkiye'ye yönelik Sovyet baskılarına ABD'nin dikkatini çekmiş, savaştan her alanda güçlü çıkan ABD de mevcut şartları kendi lehine çevirmeye çalışmıştır.

ABD, dünya siyaset sahnesine Monroe Doktrini kaynaklı politikalarını terk ederek adım atmıştır. ABD, 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve ekonomik alanlarda yardım kararı almış ve böylece Sovyet baskılarına karşı İngiltere'den boşalan güçlü global oyuncu pozisyonunu doldurmuştur. ABD daha sonra bu yardımları tüm Batı Avrupa devletlerini de içine alacaktır şekilde Marshall Planı diye adlandırılan ekonomik bir programa dönüştürmüştür. Bu politikalar hem Sovyet Rusya'nın çevrelenmesi hem de Soğuk Savaş'ın başlangıcı yani komünizm ve kapitalizm arasındaki mücadele anlamına geliyordu. Türkiye, bu süreçte batı bloğu içinde yerini almış, ABD de Türkiye'yi bahsi geçen yardımlarla Sovyet Rusya'ya karşı güçlendirmiştir. Sonuç olarak Türkiye bu yardımlarla batı merkezli bir politika izlemeye başlamıştır.

Truman Doktrini ve akabindeki Marshall Planı ulusal ve yerel Türk basınında artıları ve eksileriyle hararetli bir şekilde tartışılmıştır. Bahsi geçen Amerikan yardımları Türk basınının ekseriyeti tarafından memnuniyetle karşılanmış ve kısmen eleştirilmiştir. Ayrıca Türk basını, yayınlarıyla Sovyet politikalarını ve basınına şiddetle eleştirmiştir. Bağımsızlık, bütünlük, egemenlik, kapitülasyonlar, komünizm, çok partili sistem, devletçilik, emperyalizm ve liberalizm gibi kavramlar tartışılan konular olmuştur. Bu kavramlar, ABD'nin Ortadoğu politikalarına paralel olarak Türk basınında tartışılmış ve realist bir perspektifle sürdürülmüştür. Bu tez, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın 1947-1951 yılları arası dönemde Türk basınına yansımalarını ele almaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: II. Dünya Savaşı, Türk Dış Politikası, SSCB Talepleri, Truman Doktrini, Marshall Planı, Türk Basını, Ulusal Medya, Yerel Medya

ABSTRACT

Turkey wanted to preserve its territorial integrity by not going to World War II and preferred political neutrality based on the balance policy determined according to the ongoing war. In the post-war era, Soviet Russian's aims which jeopardized Turkish independence and integrity forced Turkey to search for allies. Turkish policy of neutrality pursued during the war transformed into a political loneliness in the international arena. Turkey undergone difficult times in the political and economic realms due to the Soviet Russian pressures. England knew what the Soviet threats meant for the ongoing status quo in the world order and called the United States of America's attention to the Soviet pressures on Turkey. For this reason, the United States which strengthened in every field in the war tried to turn the existing conditions in favour of itself.

The United States entered the world political stage by leaving to follow the policies originated in the Monroe Doctrine. The US made a decision of military and economic aids to Turkey and Greece with the Truman Doctrine on March 12, 1947 and thus filled the position of the powerful global player left by England against the Soviet Russian pressures. And then the US transformed this doctrine into an economic program known as the Marshall Plan by expanding it to include the Western European countries. These aids meant both the encirclement of the Soviet Russia and the start of the Cold War, namely the struggle between Communism and Capitalism. Turkey took its place in the Western Block within this process. Thus, the United States strengthened Turkey with the mentioned aids against the Soviet Russia. At the end of the day, Turkey initiated follow a western-centric policy with these aids.

The Truman Doctrine and the following Marshall Plan were hotly debated in both the national and local Turkish media with pluses and minuses. The mentioned American aids were mostly praised and partly criticized by the Turkish media. Also, the Turkish media fiercely criticized the Soviet policies and media with its publications. The debated issues were related to the concepts of the independence, integrity, and sovereignty; capitulations, communism, the multi-party system, etatism, imperialism, liberalism etc. in the Turkish media. These concepts were debated in parallel to the American policies towards the Middle East in the media. These discussions were not based on the idealist values but continued within the realist perspective. The subject of this thesis is the reflection of the Truman Doctrine and the Marshall Plan in the Turkish media between 1947 and 1951.

KEY WORDS: World War II, Turkish Foreign Policy, the USSR Demands, the Truman Doctrine, the Marshall Plan, the Turkish media, National Media, Local Media

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	X
KAYNAKÇA	XI
GİRİŞ	XVII

I. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

A. GENEL HATLARIYLA II. DÜNYA SAVAŞI

- 1) II. Dünya Savaşı Öncesi Siyasi Durum..... 1
- 2) Savaşın Sebepleri 2
- 3) Savaşın Genel Gidişatı 4
- 4) Savaşın Sonuçları 6

B. II. DÜNYA SAVAŞI ESNASI VE SONRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

- 1) Savaş Esnasında Türk Dış politikası 7
 - a) Türkiye-Müttefik İlişkiler 10
 - b) Türkiye-Mihver İlişkileri 13
 - c) Savaş Sırasında ve Sonrasında Yapılan Konferanslar ve Türkiye 14
- 2) Savaş Sonrası Türk Dış Politikası ve Türkiye'nin Maruz Kaldığı Tehditler... 19
 - a) Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının Genel Hatları 19
 - b) Savaş Sonrası Türkiye'nin Maruz Kaldığı Tehditler 21

C. II. DÜNYA SAVAŞI ESNASI VE SONRASINDA TÜRK BASINI

- 1) Genel Hatlarıyla II. Dünya Savaşı'na Kadar Türk Basını 24
- 2) II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk Basını 29
- 3) Savaş Sonrası Gelişmeler ve Türk Basını 36

II. BÖLÜM

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK ABD YARDIMLARI

A. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

- 1) II. Dünya Savaşı Öncesi Türkiye-ABD İlişkileri 41
 - a) Osmanlı Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri 41
 - b) Cumhuriyet Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri 43
- 2) II. Dünya Savaşı'nda Türkiye-ABD İlişkileri 46
- 3) II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri 47

B. II. DÜNYA SAVAŞI ESNASI VE SONRASINDA ABD YARDIMLARI

- 1) Truman Doktrini 50
 - a) Truman Doktrini Nedir? 50
 - b) Truman Doktrini'nin Amacı 54
 - c) Truman Doktrini'nin Türkiye Üzerindeki Etkileri ve Sonuçları 56
- 2) Marshall Planı 57
 - a) Marshall Planı Nedir? 57
 - b) Marshall Planı'nın Amacı 60
 - c) Marshall Yardımının Nasıl Kullanılacağı 63
 - d) Marshall Yardımının Türkiye'ye Etkileri ve Sonuçları 66

III. BÖLÜM

TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI'NIN TÜRK BASININA YANSIMALARI (1947-1951)

- A) MONROE DOKTRİNİ VE ABD YARDIMI 69
- B) ABD TÜRKİYE'YE NEDEN YARDIM EDİYOR 72
- C) TÜRK BASININDA TRUMAN DOKTRİNİ TANIMLAMALARI 79
 - 1) TÜRKİYE-ABD YARDIM ANTLAŞMASI (12 TEMMUZ 1947) 87
 - 2) ANTLAŞMA MADDELERİ VE NİTELİĞİ 90
 - 3) TRUMAN DOKTRİNİ'NE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER 94
- D) PARİS KONFERANSI (12 TEMMUZ 1947) 98
- E) TÜRK BASININDA MARSHALL PLANI TANIMLAMALARI 101

F) MARSHALL PLANI'NIN ELEŐTİRİŐİ	105
G) ABD YARDIMLARININ AMACI	109
H) DEMOKRASİ TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA ABD YARDIMLARI	113
İ) ABD YARDIMLARININ DEVLETÇİLİK ÜZERİNE ETKİLERİ	119
J) ABD YARDIMLARI, KAPİTÜLASYONLAR VE DUYUN-U UMUMİYE	127
K) ABD YARDIMLARI VE BAĞIMSIZLIK	130
L) ABD YARDIMLARI VE EMPERYALİZM TARTIŞMALARI	136
M) ABD YARDIMLARI VE KOMÜNİZM TARTIŞMALARI	141
N) ABD YARDIMLARI VE ORTADOĞU	148
O) SOVYET RUSYA'NIN ABD YARDIMLARINA BAKIŞI VE TEPKİŐİ	155
SONUÇ	161
EKLER	165
ÖZGEÇMİŐ	207

KISALTMALAR

BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	: Birleşmiş Milletler
Bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ECA	: İktisadi İşbirliği Teşkilatı
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
OEEC	: Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
vb.	: Ve benzeri

BİBLİYOGRAFYA

I-KAYNAKLAR

A-Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

B-Sürelı Yayınlar

1-Gazeteler

Akşam

Atom

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Ekonomi

En Son Dakika

Erciyes Postası

Gece Postası

Hergün

İskenderun

Kudret

Son Posta

Son Saat

Son Telgraf

Tan

Tanin

Tasvir

Türk Sesi

Ulus

Vatan

Yeni Adana

Yeni Asır

Yeni İstanbul

Yeni Sabah

Zafer

Zincirli Hürriyet

2-Dergiler

Büyük Doğu

Düstur

İktisadi Uyanış Dergisi

İş Dergisi

Millet

Ordu Dergisi

Siyasi İlimler Mecmuası

Tarih ve Toplum Dergisi

II-TELİF ESERLER

A- Kitaplar

AKŞİN, Sina, **Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul 1992

ALTAN, Mehmet, **Süperler ve Türkiye: Türkiye’de Amerikan ve Sovyet Yatırımları**, AFA Yayınları, İstanbul 1986

ALTUN, Ulaş, **Marshall Yardımı ve Türkiye**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007

ARMAOĞLU, Fahir, **20.yy Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1983

_____, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri (Çatışma, Hegemonya, İşbirliği)**, MKM Yayıncılık, Bursa 2011

ATATÜRK, M. Kemal, **NUTUK**, Cilt: II (1920-1927), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969

ATAÖV, Türkkaya, **Amerika, NATO ve Türkiye**, Aydınlık Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 1969

AVCIOĞLU, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e**, Dördüncü Kitap, Üçüncü Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 1978

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam (1938-1950)**, C: II, Remzi Kitapevi, İstanbul 1967

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)**, İmge Kitapevi, Ankara 2006

BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1999

BULUT, Semih, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010

BÜLBÜL, Bilgehan, **Marshall Planı ve Türkiye’de Uygulanışı 1948-1957**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2006

ÇAKIR, Hamza, **Osmanlı’da Basın-İktidar İlişkileri**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002

Demokrat Parti: Tüzük ve Program, Doğu Matbaası, Ankara 1949

DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu** (İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994

EKİNCİ, Necdet, **II. Dünya Savaşından Sonra; Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997

GERGER, Haluk, **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politığı**, Belge Yayınları, İstanbul 1998

GOLOĞLU, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982

GÜRKAN, Nilgün, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945 - 1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998

GÜVEN, Sami, **1950’li yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri (Hilts Raporu, Thornburg Raporu, Barker Raporu)**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1998

GÜVENİR, O. Murat, **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1991

GÜZ, Nurettin, **Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1991

HALE, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev: Petek DEMİR, Mart Matbaası, İstanbul 2003

HART, Liddell, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, C:I, Çev: Kerim BAĞRIÇIK, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998

İNÜĞUR, Nuri, **Türk Basın Tarihi (1919-1989)**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992

İSKİT, Server Rifat, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, İstanbul 1943

KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt:1-2, İletişim Yayınları, İstanbul 2010

_____, **Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul 2012

KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul 1992

_____, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006

KORKMAZ, Fahrettin, **Tarihsel Süreçte Türkiye’de Basın Özgürlüğü**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2005

GÖNLÜBOL, Mehmet, ÜLMAN, A. Haluk, BİLGE, A. Suat, SEZER, Duygu, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965 Dönemi)**, Siyasal Kitapevi, Ankara 1996

MORGENTHAU, Hans J., **Uluslararası Politika**, C:I-II, Çev: Baskın ORAN, Sevinç Matbaası, Ankara 1970

MUTLU, Abdullah, **Tanzimat’tan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ankara 2009

ORAL, Fuat Süreyya, **Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973**, Sanayii Nefise Matbaası, Ankara 1973

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, (KURTULUŞ SAVAŞINDAN BUGÜNE OLGULAR, BELGELER, YORUMLAR), C:I, İletişim Yayınları, İstanbul 2002

Osmanlı’dan İki Binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika), Editörler: Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göstepe, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara 2011

PAMUK, Şevket, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005

SANDER, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1979

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara 1969

SARINAY, Yusuf, **Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO’ya Girişi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988

- SERTEL, Sabiha, **Roman Gibi (Anılar)**, Ant Yayınları, İstanbul, 1966
- _____, **2. Dünya Savaşı Tarihi**, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul 1999
- SEVER, Ayşegül, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958**, Boyut Kitapları Yayın Grubu, İstanbul 1997
- SOYSAL, İsmail, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye, Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İsis Yayıncılık, İstanbul 1997
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006
- _____, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2011
- ŞİŞMAN, Adnan, **Osmanlı Devleti'nde XX. Yüzyıl Başlarında Amerikan Kültürel Müesseseleri**, Alem Basım Yayın, Balıkesir 1994
- TEKELİ, İlhan-İLKİN Selim, **İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, İkinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2014
- TOKER, Metin, **Türkiye Üzerine 1945 Kâbusu**, Akis Yayınları, Ankara 1971
- TOKGÖZ, Oya, **Temel Gazetecilik**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981
- TOPUZ, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003
- TÖKİN, Füzûzan Husrev, **Basın Ansiklopedisi**, Kulen Basımevi, İstanbul 1963
- TÖREN, Tolga, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2007
- Türk Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973
- TÜRKMAN, Sayim, **ABD, Orta Doğu ve Türkiye**, Nobel Yayınları, Ankara 2007
- TÜRKMEN, Füsûn, **Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012
- US, Asım, **Hatıra Notları**, Haz: İsmail Dervişoğlu, İstanbul Kitapevi, İstanbul 2002
- USLU, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000
- ÜLMAN, A. Haluk, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Sevinç Matbaası, Ankara 1961
- YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1971)**, C:4, Rey Yayınları, İstanbul 1973

WEISSBAND, Edward, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002

YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1983

_____, **Karşı Devrim 1945-1950**, Otopsi Yayınevi, İstanbul, 2002

B-Makaleler

Ahmet Şükrü ESMER, “Bu Ayın Olayları”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, Yıl: XVII, Sayı: 196, Temmuz 1947, s.188

Ali İhsan SABİS, “Yine Moskof Tehlikesi”, **Büyük Doğu Dergisi**, Yıl: II, Cilt: III, Sayı:74, 2 Ocak 1948, s.9

C. AYDINALP, “Marshall Planı”, **Ordu Dergisi**, Sayı:146, Haziran 1948, s.163-178

Cemal R. EYÜPOĞLU, “Marshall Planı ve Türkiye I (İlk fikrin Doğuşu)”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, Yıl: XVIII, Sayı:206, Mayıs 1948, s.87

Esat Kamil ERTUR, “Amerikan Yardımı ve Biz”, Sayı:2, Cilt 1, **İktisadi Uyanış Dergisi**, 15 Mart 1949, s.3-11

Halk Partisi “Truman Doktrini ’ne Benzer Bir Tasfiye Yapamaz, Yapamaz Çünkü...”, Yıl: 2, Cilt: 4, Sayı: 100, **Millet** 1 Ocak 1948, s.6-7

Hasan Refik ERTUĞ, “Türk-Amerikan Mali Yardım Antlaşması”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, Yıl: XVII, Sayı: 196, Temmuz 1947, s.147

Philip PRİCE, “Amerika Türkiye’ye Niçin Yardım Ediyor”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı:147, Eylül 1948, s.230-234

Y. YAŞAR, “Marshall Planı” (The Economist’ten Naklen), **İş Dergisi**, Sayı:81, Cilt: XIV, 1948, s.98-100

e-kaynaklar

Matbuat kanunu, www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR, 14 Haziran 2014

TBMM Albümü 1920-1950, Cilt: 1, VII. ve VIII. Yasama Dönemi, www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1, 14 Haziran 2014

GİRİŞ

I. ve II. Dünya Savaşları, insanlık tarihinin tanık olduğu en büyük felaketlerdendir. Emperyalist devletlerin sanayileri için ihtiyaç duydukları ham madde arayışları ile hegemonya hırsından ortaya çıkan bu savaşların sonuçları, dünya düzeninde önemli yapısal değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler, içinde geçmişin özünü barındıran fakat sadece işleyişi ve görüntüsü değişen yapılar olmuşlardır.

Etkilerinin hemen hemen tüm dünyada hissedildiği I. ve II. Dünya Savaşlarının başlama nedenlerine bakıldığında, savaşa neden olan tarafın sömürülen devletler değil, sömüren devletler olduğu görülmektedir. Her iki dünya savaşı öncesinde kurulan statükonun, kendi çıkarları doğrultusunda başka bir devlet tarafından değiştirilmek istenmesi veya bu devletin mevcut sistemden daha fazla pay almak istemesi büyük felaketlere yol açmıştır. I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası statükoya bakıldığında, başta İngiltere olmak üzere Fransa ve diğer birkaç devlet lehine olduğu görülür. Onun içindir ki, Almanya ve İtalya, hem aleyhlerine sonuçlanan I. Dünya Savaşı'nın ağır etkilerini üzerlerinden atmak hem var olan düzeni kendi lehlerine değiştirmek hem de hegemonya hırslarını doyumak için ikinci büyük bir savaşa sebebiyet vermişlerdir. Bunların yanında Uzak Doğu'da aynı amaçlarla yola çıkan Japonya'yı da bu gruba dâhil edebiliriz

Bu durumda I. Dünya Savaşı sonrası kurulan dünya düzeninin ikinci bir dünya savaşına yol açması işten bile değildi. Bir taraftan hızla sanayileşen devletler ve totaliter yönetimler diğer taraftan eski sömürü anlayışıyla kurulmuş dünya düzeni II. Dünya Savaşı'na giden yolda önemli yapı taşları olmuştu.

Almanya'nın Polonya'ya saldırdığı 1 Eylül 1939, II. Dünya Savaşı'nın başladığı tarih olarak kabul edilir. İngiltere, Fransa, ABD, Sovyetler Birliği ve Çin'in oluşturduğu "*Müttefik Devletler*" ile Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu "*Mihver Devletler*" arasında meydana gelen bu savaş kısa bir süre sonra dünya ülkelerinin çoğunun yer aldığı tarihin en büyük savaşlarından birine dönüşmüştür. Almanya, 1941'in başına kadar Avrupa topraklarının çoğunu işgal ederken, Sovyetler Birliği, altı Doğu Avrupa ülkesinin topraklarını tamamen ya da kısmen işgal etti. 1941 Haziran'ında ise Almanya, Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Uzakdoğu'da Çin ve Japonya arasındaki savaşta ise ABD, Çin'e mali destekte bulunarak, Japonya'nın yayılmacılığını önlemek istiyordu. Japonya ve ABD arasında sürtüşmeye neden olan bu durum, Japonya'nın 7 Aralık 1941'de Pearl Harbour'daki Amerikan donanmasına saldırmasına

kadar varmış ve Japonya, 8 Aralık 1941'de Müttefiklere savaş ilan etmişti.¹ Mihver ordularının ilerlemesi 1942'de Pasifik, Kuzey Afrika ve Stalingrad yenilgilerinden sonra durduruldu. 1943 yılında Almanya'nın Doğu Avrupa'da yenilmesi, İtalya'nın Müttefik Kuvvetleri'nce işgal edilmesi ve Pasifik'teki ABD zaferleriyle birlikte "*Mihver Devletler*" savaşındaki kontrolü kaybetti ve tüm cephelerde geri çekilmek zorunda kaldı. Almanya'nın 8 Mayıs 1945'te teslimiyle birlikte Avrupa'da savaş sona erdi. Uzakdoğu'da ise savaş, 15 Ağustos 1945'te Japonya'nın teslim olmayı kabul etmesiyle sona erdi.²

Savaştan sonra büyük bir gücün yerini başka bir büyük güç mü yoksa güçler mi alacağı ileriki dönemlerde daha iyi anlaşılacaktır. Savaş sonrası uluslararası düzen, ABD ile Sovyet Rusya arasında iki kutba ayrılıyordu. "*Soğuk Savaş*" olarak adlandırılan bu dönemde devletler ABD ve Sovyet Rusya'nın etkisi altına giriyorlardı. Soğuk Savaş döneminin ana hatlarını ise bu iki ülkenin politikaları belirleyecekti.

Bu dünya konjonktüründe Türkiye'ye bakıldığında ise genel durumun çok daha çalkantılı olduğu görülür. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Trablusgarp Savaşı ile I. ve II. Balkan savaşlarını, hemen ardından da I. Dünya Savaşı gibi büyük bir kırılma noktasını geride bırakan Türkiye, son olarak bir milletin bağımsızlığını ele alıp, yeni bir ulusal devletin kuruluşunu ifade eden İstiklal Savaşı'nı yaşamıştır. Tüm bunlar dikkate alındığında Türkiye'nin II. Dünya Savaşı gibi yıkıcı etkisi büyük olan bir savaşa girmesi hem istikrarı hem de geleceği açısından farklı sonuçlar doğurabilirdi.

Bu süreçte Türk dış politikasının eğilimi, Lozan Antlaşması'yla oluşan mevcut durumun devamını sağlamaya ve Lozan Antlaşması'ndan kalan sorunları çözmeye yönelikti. Ayrıca Türkiye, Balkanlar ve Ortadoğu'da kendisine yönelebilecek olası bir tehdide karşı etrafında güvenlik sistemi oluşturmak için ortak savunma ittifakları yapma yoluna gitti.³

II. Dünya Savaşı başlarında Lozan Antlaşması'ndan kalan sorunları henüz halletmiş olan Türkiye'nin ikinci bir topyekûn savaşa girmesi, ülkenin geleceği açısından ağır sonuçlara yol açabilirdi. Türkiye'nin savaştan kaçınması veya başka bir ifadeyle savaş boyunca savaş dışı kalmak için taraflar arasında denge siyaseti izlemesi ülkeyi II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisinden kurtarmıştı. Yalnız, savaş sırasında izlediği siyaset, Türkiye'nin savaş sonrası dış politikasını zor durumda bırakmıştı. Savaş

¹ Fahir ARMAOĞLU, **20. yy Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1983, s.216

² Liddell. HART, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, II, (Çev: Kerim BAĞRIÇIK), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s.741-753)

³ Cemil KOÇAK, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, I, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.186

sonrası ortaya çıkan Sovyet tehdidine karşı Türkiye politik bir pozisyon belirlemesi gerekecekti.

II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler Avrupa, Ortadoğu, Türkiye ve genel anlamda tüm dünya dengelerini etkileyen ve belirleyen olaylar olmuştu. Bu süreçte doğal olarak Türkiye de kendi politikalarını belirleme yoluna gitmişti. Türkiye, Soğuk Savaş olarak da adlandırılan bu dönemde Sovyet tehdidi karşısında milli bütünlüğünü muhafaza etmek için Batı ile ittifak arayışları içine girecektir. Bu arayış bir tercihten öte bir mecburiyetten ileri geliyordu.

II. Dünya Savaşı'ndan zengin ve güçlü bir şekilde çıkan ABD, savaş sonrası gelişmelere bağlı olarak İngiltere'nin dünya siyasetindeki etkinliğini ve rolünü üstlenmeye başlamıştı. Bu durum ABD'nin, Avrupa, Ortadoğu ve Uzakdoğu siyasetinde aktif rol almasıyla kendini gösterecekti. Bu çerçevede ABD, kendi kıtasına çekilmek yerine Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalan Yunanistan ve Türkiye'ye Truman Doktrini çerçevesinde askeri ve ekonomik yardımlar yaparak dünya siyaset dengesinde yerini alıyordu. ABD, daha sonra Türkiye ve Yunanistan ile sınırlı olan bu yardımlarını Türkiye'nin de içinde olduğu Avrupa'ya, Marshall Planı adı altında ekonomik yardımlar yaparak genişletecekti. Böylece ABD, sadece dünya siyasetindeki yerini kuvvetlendirmekle kalmıyor, bunun yanında etkin dünya siyasetindeki geleceğini de sağlamlaştırıyordu.

ABD, bu süreçte bölgesel politikalarına sıkıntı oluşturabilecek Sovyet Rusya'yı, dünya kamuoyuna yayılmacı/emperyalist ve komünist rejimi ihraç eden bir tehdit olarak sunup, bunun sonucu olarak da Sovyet yayılmacılığı ve komünizm tehdidi karşısında Avrupa ve Türkiye'ye ekonomik yardımlar yapıyordu. ABD, Türkiye ve Avrupa'ya yönelik yaptığı bu yardımları, insanlık adına kendisine düşen bir görev olarak görüyordu.⁴

Dünyanın siyasi ve ekonomik dengesinde etkin bir konuma gelen ABD'nin, Türkiye ve Yunanistan'ı da içine alacak şekilde tüm Batı Avrupa devletlerine yönelik yardımlarına Sovyet Rusya Molotov Planı ile karşılık verdi. Molotov Planı, Sovyet Rusya'nın Doğu Avrupa'daki peyklerine yaptığı askeri ve ekonomik yardımları içeriyordu. Bu süreçte gerek Amerikan ve Türk basını gerekse Sovyet basını, devlet politikalarının ulusal ve uluslararası kamuoyuna anlatılmasında önemli roller üstleniyorlardı.

⁴Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Tolga TÖREN, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2007

II. Dünya Savaşı sonrası Türk basınının üstlendiği rolün ne olduğu ve yukarıda bahsi geçen olayların Türk basınına nasıl yansıdığı, üzerinde durulması gereken önemli konulardır. Kamuoyu oluşturma gücü olan basın, her dönemde önemli roller üstlenmiştir. Üstlenilen roller çoğu zaman bir sansür olarak basının aleyhine dönmüştür. Türk basını açısından bu durum Osmanlı Devleti'yle başlamış ve cumhuriyetle devam etmiştir. Osmanlı Devleti döneminde sansüre uğratarak engellenmeye çalışılan basın, Milli Mücadele yıllarında da kontrol edilerek hedefe ulaşmakta bir araç olarak kullanılmıştır.⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren basına biçilen roller veya yüklenen görevler her dönemde farklılık göstermiştir. Türk basınının görevi, Milli Mücadele döneminde halkı bilgilendirmek ve bir mücadele etrafında toplamak olurken, Cumhuriyet döneminde, yapılan inkılapları halka anlatmak, II. Dünya Savaşı sırasında ise iç ve dış politikada hükümetin çizdiği siyasette kamuoyu oluşturmak olmuştur. Hükümetler, çıkardıkları kanunlarla basını denetim ve güdümleri altına alarak, basını iç ve dış politikada resmi görüşü meşrulaştırma aracı olarak kullanmışlardır.⁶

Hükümetler uyguladıkları politikalar doğrultusunda yayın yapmaları için zaman zaman gazetelere doğrudan direktifler verirken, aksi yönde yayın yapan gazeteleri ise kapatmışlardır. Tek Parti rejimi kamuoyunu yönlendirip dış politikayı belirlerken bu yöntemi sık sık kullanmıştır. Tek Parti rejiminin, bu hedefe ulaşmak için kullandığı önemli bir yol da, gazeteci-milletvekilleri vasıtası ile kamuoyuna aktarılan fikirler olmuştur. Milletvekilliği yapan bu gazeteciler, esas meslekleri gazetecilik olduğu halde aynı zamanda meclisteki görevlerine de devam etmişlerdir. Hem parti mensubu olan, hem de her gün ülkenin önde gelen yayın organlarında siyasi makaleleri yayınlanan bu kişiler, savaş boyunca kamuoyu üzerinde önemli etkileri olmuştur. Meclis üyeliği ile gazeteciliği birlikte yürüten bazı gazeteci-milletvekilleri başyazarı oldukları gazetenin aynı zamanda sahibidirler. Bu gazeteci-milletvekilleri gerek savaş sırasında gerekse savaş sonrası dönemde hükümetin iç ve dış politikada izlediği siyasetle yakından ilgilenmişlerdir.

Hükümetin bu dönemde kendisine muhalif olarak gördüğü neşriyata karşı tutumu II. Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesinin kazanması ve ABD'nin, Sovyet

⁵ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Fahrettin KORKMAZ, **Tarihsel Süreçte Türkiye'de Basın Özgürlüğü**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2005

⁶ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: O. Murat GÜVENİR, **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1991

tehdidi karşısında Türkiye'ye yardım kararı almasıyla değişmeye başlamıştır. Savaş sonrası izlenen bu politikalara bağlı olarak 1 Haziran 1946'da "*Matbuat Kanunu*"nda bir kısım değişikliklere gidilmiştir.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı esnasındaki savaş dışı kalma politikaları savaş sonunda kendisinin uluslararası siyasette bir kısım zorluklarla karşılaşmasına yol açmıştır. Sovyet Rusya, II. Dünya Savaşı sonrası izlemeye başladığı yayılmacı politikaların bir sonucu olarak, Türkiye'yle olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilenmeyeceğini bir nota ile Türk tarafına bildirmiştir. Ayrıca Sovyet Rusya'nın, Türkiye'den Türk-Sovyet sınırında bazı değişiklikler ve Boğazlarda deniz ve kara üsleri istemesi Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı önemli tehditler olmuştur. Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik bu tehdit ve talepleri Türk kamuoyunda tepki ile karşılanmıştır.

I. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

A. GENEL HATLARIYLA II. DÜNYA SAVAŞI

1- II. Dünya Savaşı Öncesi Siyasi Durum

I. Dünya Savaşı sonrası kurulan suni ve adaletsiz düzen beraberinde siyasi gerginlikleri de getirmişti. Bu siyasi düzen totaliter yönetimlerin yükselişine ve dünyanın gittikçe kutuplaşmasına neden olmuş, bu durum ise II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerini oluşturmuştu.

II. Dünya Savaşı'nın sebeplerini, I. Dünya Savaşı'nda ve özellikle bu savaş sonrasında imzalanan barış antlaşmalarında aramak mümkündür. II. Dünya Savaşı'nın en büyük müsebbibi olan Almanya'ya, I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Versailles Antlaşması'nın dayatılması, II. Dünya Savaşı'nın temelini oluşturmuştur. Almanya'daki bütün sorunların sebebi olarak Versailles Antlaşması'nı gösteren Adolf Hitler ve liderliğindeki Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (Nazi Partisi) 1933 yılında iktidara gelmiştir.¹ Savaşın diğer bir müsebbibi olan İtalya da, I. Dünya Savaşı'nda İtilaf devletleri yanında yer almasına karşın, savaş sonrası kurulan düzenden hoşnut kalmamıştır. Bu hoşnutsuzluğa iç karışıklıklar da eklenince, İtalya'da aşırı ulusçu, büyüme ve toprak hırsıyla dolu, savaş temellerine dayalı Benito Mussolini'nin faşist partisi iktidara gelmiştir.

Monarşilerin yıkılmasına sebep olan I. Dünya Savaşı, totaliter ve tek partili rejimlerin işbaşına gelmesinde önemli etken olmuştu. Bu tek partili rejimlerden Faşist İtalya, Akdeniz ve Afrika'da, Nasyonal Sosyalist Almanya, Avrupa'da, Militarist Japonya ise Asya'da yaptıkları eylem ve saldırılarla savaş sonrası kurulan düzenin bozulmasına ve birçok bunalımın ortaya çıkmasına neden olmuşlardı.² Bu arada Almanya ve İtalya, 1936 yılında Roma-Berlin eksenini oluşturmuş, daha sonra ise Japonya'yla Anti-Komintern Pakti'ni kurmuşlardı. Kısa bir süre sonra Japonya'nın da bu ülkelere katılımıyla "*Mihver Devletler*" olarak bilinen grup ortaya çıkmış ve ülkeler kutuplaşmaya başlamıştı. Bu kutuplaşmaların baş aktörü olan Hitler, 1939 yılında "*Tek*

¹ Faruk SÖNMEZOĞLU, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2011, s.395

² Necdet EKİNCİ, *II. Dünya Savaşından Sonra; Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s.9

Millet, Tek Devlet” politikasından “*Hayat Sahası*”³ politikasına yönelmişti.⁴ Hitler, bu “*Hayat Sahası*” politikasını işgal ettiği yerler için uluslararası camiaya bir gerekçe olarak sunmuştu. Hitler’in bu politikası savaşın ilk fiili nedenini oluşturmuş ve Almanya’nın bu tutumu adım adım savaşa yol açmıştı.

Liddle Hart, II. Dünya Savaşı’nın çıkmasının sadece ve tümüyle Hitler’in tutumu ve saldırganlığından kaynaklanmadığını, savaşın Batılı Müttefiklerin uzun süredir uyguladıkları öngörüsüz politikalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir.⁵ İngiltere ve Fransa, I. Dünya Savaşı sonrası kurdukları statükoyu devam ettirmek için Almanya’ya karşı yatıştırma politikası izlemişler ve Almanya’nın saldırganlığını pek dikkate almamışlardır. Örneğin, Münih Antlaşması’yla Almanya’ya verilmesinde fikir birliğine varılan Çekoslovakya’nın Sudet bölgesi ve daha sonra Hitler’in “*Hayat Sahası*” politikası adı altında Çekoslovakya’nın tamamını topraklarına katmasına seyirci kalmışlardır.⁶

Diğer taraftan militarist Japonya, Uzakdoğu’da yayılmacı bir politika izlerken onun bu politikası Sovyet Rusya ve ABD’yi rahatsız ediyordu. ABD, Japonya’nın bu tutumu karşısında Çin’i destekliyordu.⁷ Almanya, İtalya ve Japonya’nın bu saldırgan ve yayılmacı politikaları karşısında; İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya ise aralarında Üçlü İttifak kurmuşlardı. Tüm bu gelişmeler II. Dünya Savaşı’na giden sürecin yapı taşlarını oluşturdu.

2-Savaşın Sebepleri

I. Dünya Savaşı’nın çıkmasında temel neden olan Avrupa’da sanayileşme ve bunun sonucu olarak hammadde ihtiyacı ve dünyadaki hammadde kaynaklarının sanayileşmiş ülkeler arasında paylaşılması sorunu, II. Dünya Savaşı için de geçerli neden olmuştur. Bu hammadde dağılımı, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalarla belli başlı devletler lehine düzenlenmişti. Kurulmuş olan bu statükonun değiştirilmesi yönünde verilen mücadele, II. Dünya Savaşı’nın çıkmasında önemli bir etken olmuş ve bu durum, sonucu ağır olan çatışmalara yol açmıştır.

I. Dünya Savaşı sonunda yapılan antlaşmalar, Avrupa’da sorunları çözmekten ziyade bunları bir süre ertelemiş, hatta bazı devletler ve toplumlar yapılan

³ **Hayat Sahası:** Almanya’nın nüfus artışıyla birlikte hayat standartlarını yükseltebileceği yeni yerler demektir. (Bkz: L. HART, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, I, s.16)

⁴ F. SÖNMEZOĞLU, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, s.395

⁵ L. HART, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, I, s.17

⁶ L. HART, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, I, s.17

⁷ F. ARMAOĞLU, **20. yy Siyasi Tarihi**, s.137

düzenlemelere boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Bu adaletsiz ağır düzenlemeler sebebiyle ortaya çıkan II. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşı'nın devamı olarak nitelendirilmiş, hatta savaşın, 1919 düzenlemelerinin çözemediği karmaşadan doğduğu üzerinde durulmuştur.⁸ Hitler, iktidara gelme sürecinde bir iç politika malzemesi olarak kullandığı bu durumu, daha sonra faşist iktidarıyla toprak elde ederek büyüme ve bir Avrupa İmparatorluğu kurma hırsına dönüştürmüştür. Bu düşüncenin temelinde ise yukarıda bahsedilen Almanya'nın "*Hayat Sahası*" politikası vardır.

Sabiha Sertel, savaşın çıkma nedenini genel kabul gören yukarıdaki düşüncelere yakın şekilde Almanya'nın, emperyalistlerin elindeki hammadde pazarlarına ve sömürgelere ortak olmak gayesiyle açıklamaktaydı.⁹ Hart ise Sertel'in açıkladığı bu durumu Hitler'in, Almanya'nın gelecekteki lojistik ihtiyacı üzerinden şöyle özetliyordu: Hitler'e göre Almanya, özellikle tarım yönünden kendisine yeterli olmadığı gibi, yakın gelecekte de olabilecek gibi değildi. Tarım ürünlerinin dışarıdan alınması altından kalkamayacağı döviz demektir. Dünya ticareti ve sanayisinden daha fazla pay alma olanağı ise sınırlıydı.¹⁰ Bu değerlendirme, Hitler Almanyası'nın o dönemi için doğru olsa da, Hitler'in toprak elde ederek büyüme hırsı, savaşın ilerleyen zamanlarında bu değerlendirmeyi gölgede bırakacak şekilde kendini göstermişti.

Hart, ayrıca Hitler'in büyük bir savaş çıkarmak isteği olmadığını, halkın ve özellikle askerlerin I. Dünya Savaşı'nda edindikleri tecrübelerden dolayı savaştan korktuklarını yazmaktaydı. Hart, bu iddiasını savaş sonrası ele geçirilen Alman arşivlerine dayandırarak, eğer "*Hitler, İngiltere'nin de dâhil olduğu bir savaş düşünmüş olsaydı, İngiliz donanmasıyla baş edecek bir donanmanın hazırlığını yapardı.*"¹¹ demektedir.

II. Dünya Savaşı'nın çıkma nedenlerini genel olarak, kapitalist devletler arasındaki çıkar çelişkileri, savaş sanayisinin gelişmesi ile savaşı hazırlayan sanayi sermayesi, ekonomik ve sosyal yetersizlik içinde sosyal huzursuzlukların artması, Alman ve Japon faşizminin dünya egemenliği iddiası oluşturmaktadır.¹²

Her ne kadar Almanya, I. ve II. Dünya Savaşlarının baş müsebbibi olarak gösterilse de savaşın asıl nedeninin, İngiltere ve Fransa'nın mevcut durumu her zaman için kendi lehlerine göre düzenlemeye çalışma gayretleri olduğu söylenebilir.

⁸ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, (KURTULUŞ SAVAŞINDAN BUGÜNE OLGULAR, BELGELER, YORUMLAR), I, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.400

⁹ Sabiha SERTEL, *Roman Gibi (Anılar)*, Ant Yayınları, İstanbul 1966, s.194

¹⁰ L. HART, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, I, s.18

¹¹ L. HART, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, I, s.16

¹² Sabiha SERTEL, *2. Dünya Savaşı Tarihi*, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul 1999, s.39

3-Savaşın Genel Gidişatı

I. Dünya Savaşı sonrası başta Almanya olmak üzere İtalya ve Japonya'da meydana gelen gelişmeler, Alman ordularının Polonya'ya saldırdığı 1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı'na yol açmıştır.

1936'da İtalya ve Almanya bir dostluk antlaşması imzalayarak Roma-Berlin Eksenini ilan etmişlerdi. Almanya daha sonra Japonya ile her yerde komünizmle savaşmaya karar vererek Anti-Komüntern Paktı imzalamıştı. Ocak 1937'de İtalya'nın da bu ikiliye katılmasıyla "*Mihver Devletleri*" olarak adlandırılan grup ortaya çıktı. Daha sonra bu gruba Mart 1939'da İspanya da katıldı. Bu grubun karşısında yer alan İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya ise üçlü ittifak kurarak Müttefik Devletler blokunu oluşturmuşlardı.¹³

Almanya, 23 Ağustos 1939'da Sovyetler Birliği ile bir saldırmazlık antlaşması imzalayarak toprak bütünlüğü Fransa ve İngiltere'nin koruması altında olan Polonya'dan Danzig'i istemişti. Polonya, 23 Mart 1939'da bu isteği reddedince, Almanya 1 Eylül 1939'da bu ülkeye saldırdı. Bu saldırıdan iki gün sonra Fransa, İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya, Almanya'ya karşı savaş ilan etti.¹⁴ Almanya'nın bu saldırgan tutumu savaşın birçok devleti içine alacak şekilde yayılmasına yol açmıştı. Almanya'nın kısa süre içinde çeşitli cephelerde büyük başarılar elde etmesi ise Hitler'i daha büyük hedefler belirlemeye yöneltti.

Avrupa kıtasında bunlar yaşanırken Uzakdoğu'da Japonya, 1937'de başlattığı Çin Savaşı'nı sürdürmekte kararlı davranıyordu. Bu arada ABD de Çin'e mali destekte bulunarak, Japonya'nın yayılmacılığını önlemek istiyordu. Japonya ve ABD arasında sürtüşmeye neden olan bu durum, Japonya'nın 7 Aralık 1941'de Pearl Harbour'daki Amerikan donanmasına saldırmasına kadar varmış ve Japonya, 8 Aralık 1941'de Müttefiklere savaş ilan etmişti. Bu gelişmeler üzerine 11 Aralık 1941'de Almanya ve İtalya, ABD'ye resmen savaş ilan etti. Böylece savaş tüm dünyaya yayılmış ve bir dünya savaşı halini almıştı.¹⁵

Almanya'nın, Polonya'ya saldırmasını fırsat bilen Sovyet Rusya ise, 17 Eylül 1939'da doğudan Polonya'ya saldırıp; Estonya, Letonya ve Litvanya'yı işgal ile Finlandiya'ya taarruzda bulundu. Sovyet Rusya, Finlandiya'dan ciddi bir direniş görmesine rağmen bu ülkeyi 12 Mart 1940'da tamamen işgal etti. Polonya saldırısından

¹³ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.407

¹⁴ F. SÖNMEZOĞLU, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, s.395

¹⁵ F. ARMAOĞLU, *20. yy Siyasi Tarihi*, s.216

sonra İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle geniş bir alana yayılan savaş, Polonya'dan sonra Hollanda, Belçika ve ardından Fransa'yı da içine almıştı.¹⁶

Almanya, "Yıldırım Savaşı" denilen bu savaşta uzun ve yıpratıcı siper muharebelerinden ziyade, zırhlı kuvvetlere ve sürate dayanan ve hızla gelişen bir savaş taktiği¹⁷ uygulayarak kısa sürede Fransa'ya kadar ilerlemiş ve 22 Haziran 1940'da bu ülkeyi teslim olmak zorunda bırakmıştır.¹⁸

Hitler, Fransa'dan sonra İngiltere'ye havadan ve denizden saldırı başlattı. Bu saldırılara karşı İngiltere, ABD'nin desteğiyle Almanya'nın baskısına direnmeye çalıştı. Hitler, İngiltere'nin hava saldırılarıyla yıpratılmasının yanında denizaltı ablukası sonucunda teslim olacağını düşünerek böyle bir taktik uygulamıştı. Fakat İngiltere'nin, ABD'nin yardımıyla Almanya ile hava savaşında önemli başarılar elde etmesi, Hitler'in bu beklentisini boşa çıkardı.¹⁹ Balkanlar ve Doğu Avrupa'yı da büyük ölçüde denetim altına alan ve Kıta Avrupası'nda kazandığı başarılar sonrasında kendine güveni artan Alman yönetimi, bu sefer de 2 Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırdı.²⁰

Alman ordusu, Sovyetler Birliği'ne karşı giriştiği Barbarossa Harekâtı ile saldırının başlarında parlak zaferler elde etti. Fakat 1940-1941 yılı kış aylarında bölgedeki yoğun kış şartlarından ve Sovyet ordusunun çekilirken uyguladığı taktiklerinden zarar gördü. Sovyet ordusu uğradığı büyük kayıplara rağmen 1942 yılına kadar Almanya'ya karşı direnişini sürdürmeye devam etti. 1943 yılı başlarına gelindiğinde ise Alman zırhlı birliklerin avantajlı konumunu ortadan kaldıran yoğun kış şartları altında Alman ordusu Stalingrad'da uğradığı bozgunun etkisiyle güç kaybetti.²¹ Almanların Stalingrad'daki bu yenilgisi savaşın seyrinin değişmesinde önemli rol oynadı.

Diğer taraftan Alman ve İtalyan birliklerinin Kuzey Afrika'da, Japonya'nın ise Pasifik cephesinde yenilmesiyle Mihver Ordularının ilerlemesi 1942 yılında durduruldu. Doğu Cephesi'nde Alman yenilgileri ile İtalya'nın Müttefik kuvvetlerince işgal edilmesi ve Pasifik'teki Amerikan zaferleriyle birlikte Mihver orduları tüm cephelerde geri çekilmek zorunda kaldı. 1944'te ise Müttefik kuvvetleri Fransa'yı işgal ederken Sovyet Rusya, Doğu Avrupa'da kaybettiği bölgeleri geri alıp Almanya'yı ve Müttefiklerini

¹⁶ F. SÖNMEZOĞLU, İki Savaş Sırası ve Arasında **Türk Dış Politikası**, s.395

¹⁷ Şevket Süreyya AYDEMİR, **İkinci Adam (1938-1950)**, II, Remzi Kitapevi, İstanbul 1967, s.140

¹⁸ F. SÖNMEZOĞLU, İki Savaş Sırası ve Arasında **Türk Dış Politikası**, s.396

¹⁹ F. SÖNMEZOĞLU, İki Savaş Sırası ve Arasında **Türk Dış Politikası**, s.396

²⁰ F. SÖNMEZOĞLU, İki Savaş Sırası ve Arasında **Türk Dış Politikası**, s.396

²¹ F. SÖNMEZOĞLU, İki Savaş Sırası ve Arasında **Türk Dış Politikası**, s.397

işgal etti. Sovyet Rusya ve Polonya kuvvetlerinin Berlin'i ele geçirmesini takiben, Almanya'nın 8 Mayıs 1945'te koşulsuz teslimiyle birlikte Avrupa'da savaş sona erdi.²²

Savaşın uzak tarafında da kritik gelişmeler yaşanıyordu. Japonya'nın kayıtsız-şartsız teslim olmaya yanaşmaması üzerine ABD 6 Ağustos 1945'te Hiroşima, 9 Ağustos'ta da Nagasaki üzerine birer atom bombası attı. Bu yeni silah Japonya'ya durumun vahametini gösterdi. Bunun üzerine Japonya, 10 Ağustos'ta İsviçre'nin aracılığı ile ABD'ye başvurup, Japon İmparatoru'nun hak ve imtiyazlarına dokunulmamak şartıyla, teslim olacağını bildirdi. Hiroşima'ya atılan atom bombası Rusları da şaşırtmıştı. Bu yüzden 8 Ağustos'ta Japonya'ya savaş ilan eden Rusya, hemen Mançurya'yı işgale başladı. Japonya'nın, 2 Eylül 1945'te Tokyo koyunda ABD'nin Missouri zırhlısında teslim belgesini imzalamasıyla II. Dünya Savaşı Uzakdoğu'da da sona ermiş oldu.²³

4-Savaşın Sonuçları

I. Dünya Savaşı sonrası kurulan statükonun İtalya ve özellikle Almanya tarafından kırılmaya çalışılması dünyayı sonucu ağır olan II. Dünya Savaşı'na sürüklemiş, bu savaş aynı zamanda yenedünya düzeninin de başlangıcı olmuştu.

Hiçbir devletin etkisi dışında kalamadığı/kalmadığı ve tarihin gördüğü en yıkıcı savaşlardan biri olan II. Dünya Savaşı, uluslararası politikada yapısal değişiklikleri tetiklemiş,²⁴ dünya savaştan sonra ABD ve Sovyet Rusya'nın mücadelesine sahne olmuştur. "*Soğuk Savaş*"²⁵ olarak adlandırılan iki kutuplu bu düzen, ülkeleri farklı ittifaklara yöneltmiştir. Ülkeler genelde ABD'nin ya da Sovyet Rusya'nın etkisi altında yapısal değişikliklerle şekillenmişlerdir.

II. Dünya Savaşı'yla birlikte XIX. yüzyıl sömürgecilik anlayışı tasfiye olurken birçok devlet de bağımsızlığını ilan etmiştir. Savaşı havada güçlü olanların kazanması, uluslararası mücadeleyi dünya yüzeyinden atmosfere çıkarmış, füzelerin kullanılması ise, bu mücadeleyi uzaya taşımıştır. ABD ve Sovyet Rusya'nın mücadelesi ileriki süreçte silahlanma ve uzay çalışmalarında kendini gösterecektir. Uluslararası

²² F. SÖNMEZOĞLU, İki Savaş Sırası ve Arasında **Türk Dış Politikası**, s.397-398

²³ F. ARMAOĞLU, **20. yy Siyasi Tarihi**, s.231

²⁴ F. ARMAOĞLU, **20. yy Siyasi Tarihi**, s.238

²⁵ Soğuk Savaş: Bu kavram İkinci Dünya Savaşı sonrasında, temelde ABD ve SSCB arasında gelişen düşmanca ilişkileri ve ideolojik çatışmayı tanımlamak için kullanılmıştır. Bu çatışma kendisini açık askeri eylemlerle değil, ekonomik baskı, propaganda ve silahlanma yarışıyla göstermiştir. Bu dönem için çoğunlukla Churchill'in 1946'daki "demir perde" konuşması başlangıç, 1989'da Berlin Duvarının yıkılışı veya 1991'de SSCB'nin dağılması da bitiş olarak kabul edilmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: B. ORAN, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, I, s.536

mücadelenin konusu, totaliter komünist düzen ile hürriyet düzeni arasındaki çatışma olmuştur. Bir anlamda bu mücadele komünizm ile kapitalizminin mücadelesidir. Bunun yanında uluslararası ilişkilerde ekonomik faktörler de ağırlık kazanmaya başlamıştır. Almanya, İtalya ve Japonya'nın toparlanması uzun zaman alacaktır.²⁶

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası politikaların ağırlık merkezi Avrupa olmaktan çıkıp, kenarlara yayılmıştır. ABD ve Sovyet Rusya'nın savaş sonrası dünya düzeninde etkisi fazla olsa da siyasi ve ekonomik olarak yeni güç merkezleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Çin, Hindistan ve birçok ülkenin bağımsızlığını kazandığı Afrika ve Latin Amerika bu güç odaklarının arasına girmiştir. Özel sermaye küresel anlamda büyümüş ve dev bütçeli şirketler ortaya çıkmaya başlamıştır. Birçok devlet kutuplaşan dünyada komünizm ve kapitalizmin etkisi altına girmiş, komünizm etkisi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla azalırken -veya ortadan kalkarken- kapitalizm ise güçlenerek devam etmiştir.²⁷

B. II. DÜNYA SAVAŞI ESNASI VE SONRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1) Savaş Esnasında Türk Dış politikası

Türkiye, Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte genel eğilim olarak, Lozan Antlaşması'yla oluşan mevcut durumun devamını sağlamayı hedeflemişti. Türkiye, çağdaş bir devlet olma yolunda, cumhuriyetle birlikte atılan adımların meyvesini vermesi için bir müddet daha barışçıl bir atmosfere ihtiyacı vardı. 1930'lara gelindiğinde ise böyle bir beklenti kalmamış, Türkiye bu süreçte kendisine yönelebilecek olası bir tehdide karşı etrafında güvenlik sistemi oluşturma çabası içine girmişti.²⁸ Türkiye, 1930'lardan sonra Almanya ve İtalya'nın genişleme çalışmaları karşısında Balkanlar ve Ortadoğu'da ortak savunma ittifakları yapmış ve artan Alman ve İtalyan tehlikeleri karşısında İngiltere ve Fransa ile dostluk antlaşmaları imzalamıştı.

II. Dünya Savaşı'nda ise Türkiye'nin bu dış politika çabaları, savaşın gelişimine göre Almanya'yla bir saldırmazlık antlaşması imzalaması, Batılı devletlerle ilişkilerine bir düzen verme girişimi ve Sovyet Rusya ile dostluğu sürdüren bir dış politikayla devam etmiştir.²⁹ Türkiye'nin tüm bu dış politika çabaları, onun I. Dünya

²⁶ F. ARMAOĞLU, **20. yy Siyasi Tarihi**, s.239

²⁷ F. ARMAOĞLU, **20. yy Siyasi Tarihi**, s.239

²⁸ C. KOÇAK, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, I, s.186

²⁹ Oral SANDER, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1979, s.7

Savaşı'nda olduğu gibi bir maceraya atılmak istememesinden ve savaş dışı kalma ihtiyacından kaynaklanmıştır. Çünkü bu savaş Ankara'nın savaşı değildi ve herhangi bir beklenti de söz konusu değildi.

Türkiye, savaş dışı kalma politikasını sürdürürken taraflar arasındaki dengeleri gözeterek savaşan tarafların kendisine olan mecburiyetinden istifade ile savaş dışı kalma süresini uzatmaya çalışmıştır. Savaş esnasında Türkiye daha ziyade İngiltere'den yana bir duruş sergilemiştir. Ancak zaman zaman savaşta tarafların üstünlük durumlarına göre güçlü devletten yana tavır sergilemiştir. Örneğin Almanya'nın savaşta üstünlük sağladığı dönemde, Almanlarla silah sanayisi için önemli bir maden olan krom antlaşması imzalamıştır. Nazi birlikleri SSCB içlerine doğru ilerlerken hükümet denetiminde gazete ve dergilerde Turancı akımlara daha fazla yer verilmiş ve hatta Varlık Vergisi bu dönemde uygulanmaya konulmuştur. Savaşın sonlarına doğru Müttefikler üstünlük sağlamaya başladıklarında ise, Türkçü ve Turancı hareketler yasaklanmıştır.³⁰ Tüm bunlar Türkiye'nin savaş dışı kalma çabalarının bir sonucudur.

Türkiye, dış politikasını savaş dışı kalmak için tarafların savaştaki üstünlük durumlarına bağlı olarak çizmeye çalışmıştır. Türkiye, bu doğrultuda bir taraftan savaş dışı kalmaya çalışırken diğer taraftan ittifaklara girmiş ya da ittifaklar yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Selim Deringil, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın dışında kalarak güçler arasında denge siyaseti izlemekteki başarısında, Osmanlı geçmişi ve geleneğinin payının büyük olduğunu söylemektedir.³¹ Deringil, ayrıca Osmanlı Devleti'nin son döneminde izlenen denge politikasının Cumhuriyet Türkiye'si tarafından "*Denge Oyunu*" şeklinde yeniden uluslararası arenada sahnelendiğini öne sürmüştür.³²

Şevket Süreyya Aydemir, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında izlediği ve "*Denge Oyunu*" olarak nitelendirilen savaş dışı kalma politikasını yerinde bir çaba olarak değerlendirmiştir. Zira Aydemir, savaş döneminde Türkiye'nin ekonomi ile savunmayı birlikte götüreceği bir anlayış ve örgütlenmeden yoksun olduğunu, seferberlik hazırlıklarına bakıldığında ise, seferberliğin I. Dünya Savaşı'nın ilkel usulleri ve alışkanlıklarıyla yapıldığını söylemektedir.³³ Bu durumun farkında olan idareciler, politik manevralarla ülkenin savaş dışı kalması için mücadele vermişlerdir.

³⁰ Süleyman SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", **Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika)**, Editörler: Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göstepe, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara 2011, s.270

³¹ Selim DERİNGİL, **Denge Oyunu** (İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.264

³² S. DERİNGİL, **Denge Oyunu** (İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası), s.264

³³ Ş. S. AYDEMİR, **İkinci Adam (1938-1950)**, II, s.208

Alman tehdidinin Avrupa’da büyümeye başlaması ile İtalya’nın Arnavutluk’u işgali ve devamında Akdeniz ve Balkanlar için tehdit oluşturmaya başlaması, İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya arasında başlayan görüşmeleri hızlandırmıştı. Bu durum karşısında Türkiye önce İngiltere sonra Fransa ile ortak bir deklarasyon yayınlamıştır. Bu deklarasyondan hemen sonra Ağustos 1939’da Sovyetler Birliği ile Almanya bir saldırmazlık antlaşması imzalamıştır. Türkiye, tarafların belli olmaya başladığı bu dönemde İngiliz-Fransız Deklarasyonu’ndan yana mı yoksa 17 Aralık 1925’te imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’ndan yana mı tavır almalıydı? Savaş esnasında Türk dış politika yapıcılarının başlangıçta bu iki yolu bağdaştırarak devam etmek istemişler de bunun mümkün olmadığı anlaşılınca Türkiye ile Sovyetler Birliği’nin yolları ayrılmıştır.³⁴ Bu dönemde Türk dış politikasının amaçlarından biri, savaşın Balkanlara yayılmasını önlemek olmuştur. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması imzalamakla Müttefiklerin yanında yer almış, fakat fiili olarak savaşa katılmayıp, savaş sürecinde savaşın seyrine bağlı olarak pozisyon belirlemiştir.

Başta İnönü olmak üzere Türk politikacılar savaş dışı kalmak için zaman zaman politika üretmekte sıkıntı çekmişlerse de Türkiye’yi savaşın dışında tutmayı başarmışlar, savaşa girerek risk almaktansa bir “*Müttefik*” ya da “*Mihver*” zaferine bağlı olarak Türkiye’nin güvenliğini sağlamayı uygun bulmuşlardı.³⁵ I. Dünya Savaşı’yla Batı emperyalizminin deneyiminden geçen, kurtuluş mücadelesi ile anti-emperyalist bir devlet niteliği kazanan Türkiye’yi II. Dünya Savaşı’na sürüklemek kolay olmamıştır.³⁶

17 Ekim 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız üçlü ittifak antlaşmasına rağmen, Türkiye’nin 1943 yılına kadar savaş dışı kalma politikasının makul mazeretleri vardı. Fakat savaşın Müttefikler tarafından kazanılacağına ulaşıldığı 1944 yılı başı itibariyle Türkiye’nin hala tarafsızlık politikasını sürdürmesinin anlaşılır bir yanı olmadığı gibi, bu tutumu nedeniyle savaş sonrası yalnızlığa itilecekti. Türkiye, her ne kadar 23 Şubat 1945’te Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etse de, bunun BM’ye üye olabilmek için San Francisco Konferansı’na katılmak gibi sembolik bir anlamı vardı. Yalnız bu, Türkiye’ye verilmiş bir garanti değildi. Savaş sonrası düştüğü yalnızlığa Sovyet tehdidi de eklenince Türkiye, bu durumdan kurtulmak için ABD’nin desteğini almaya

³⁴ A. Haluk ÜLMAN, **Türk–Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Sevinç Matbaası, Ankara 1961, s.24-25

³⁵ Edward WEISSBAND, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002, s.9

³⁶ S. SERTEL, **2. Dünya Savaşı Tarihi**, s.190

çalışmıştı. Batılı demokratik ülkeler ile birlikte hareket etmek isteyen Türkiye'nin siyasi hayatı da bu yönde şekillenmeye başlıyordu.³⁷

Türkiye bu dönemde savaş dışında kalmış olsa da dış politikası ekonomik değerlerin ve bazı kısıtlamaların etkisi altında kalmıştır. Enflasyon, temel gıda maddelerinin azlığı ve benzeri sıkıntılar Türk dış politikasının belirlenmesinde önemli etkenler olmuştur.³⁸ Türkiye'nin iç politikada yaşadığı bu ekonomik sıkıntılar dış politika siyasetine de yansımış ve bu durum çeşitli dalgalanmalara yol açmıştır.

a) Türkiye-Müttefik İlişkileri

Türkiye, yayılcı Alman ve İtalyan politikalarının görüldüğü ve savaşın henüz başlamadığı 1939 yılı başlarında İngiltere ile 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu'nu yayınlanmıştı. Fransa'yla ise Hatay meselesinin halledilmesinden sonra 23 Haziran 1939'da Türk-Fransız Deklarasyonu'nu yayınlanmıştır. Ayrıca Türkiye, Avrupa'daki savaşın dışında kalabilmek için Sovyet Rusya'nın da dâhil olduğu İngiltere ve Fransa ile dördü bir ittifak antlaşması imzalamak istemişti. Ancak Moskova'nın Almanya'ya yaklaşmasından dolayı bu ittifak, Türkiye-İngiltere-Fransa arasında Üçlü Pakt olarak imzalanmıştı. Bu pakt imzalanmadan önce Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ittifak görüşmeleri için Moskova'ya gitmiş, ancak Moskova ile yapılan bu görüşmeler Montreux'te Sovyetler lehine önemli düzenlemeler konusunda kilitlenmişti. Moskova görüşmelerinin başarısız olması üzerine 19 Ekim 1939'da İngiltere-Türkiye-Fransa arasında Üçlü ittifak Antlaşması imzalandı.³⁹

Moskova görüşmeleri, Sovyet Rusya'nın Türk Boğazları üzerindeki tarihi emellerinden vazgeçmediğini de göstermiştir. Türkiye, bu görüşmelerden sonra Sovyet Rusya ile çatışmaya sebep olabilecek herhangi bir durumdan kaçınmak adına, Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Anlaşması'nın II. Protokol'üne "*Sovyetler Birliği ile gerginliğe sebep olabilecek herhangi bir hareketten kaçınılacağı*" şartını koydurmuştur.⁴⁰

Türkiye'nin, 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile karşılıklı bir savunma anlaşması yapması, Almanya ile olan ticaretinde ve siyasi ilişkilerinde bir düşüşe sebep olmuştur.⁴¹ Ayrıca Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın başında İngiliz dostluğuyla Sovyet

³⁷ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.296-297

³⁸ E. WEISSBAND, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, s.74

³⁹ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.269-272

⁴⁰ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.273

⁴¹ E. WEISSBAND, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, s.83

dostluğunu bağdaştırmayı düşünmüş fakat Alman-Sovyet ittifakı Türkiye'nin amacını, Polonya ve İran gibi, Almanya ve Sovyet Rusya'nın çift yönlü işgaline uğramamak şeklinde belirlemiştir. Gerek Mihver gerekse Müttefik devletler ise savaş döneminde Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa katılmasını istemişlerdi. Bu noktada en büyük baskı şüphesiz Üçlü İttifak'ın tarafları İngiltere ve Fransa'dan gelmişti.⁴² İtalya'nın savaşa girmesi, üçlü İttifak gereği Türkiye'nin de İngilizler yanında savaşa girmesini gerektiriyordu. Ancak Fransa'nın yenilmesi ve Sovyet endişesi, Türkiye'nin savaş dışında kalması için hukuki mazeretler olarak ortaya çıktı.⁴³ Almanya'nın, Stalingrad'da yenilgiye uğraması ve Müttefiklerin Kuzey Afrika'da üstünlük sağlamaya başlamasıyla İngiltere, Türkiye'ye Müttefikler safında savaşa girmesi ve Balkanlarda ikinci bir cephe açmak için baskı yapmıştı.

Türkiye, Üçlü İttifak'ın bu baskılarından kurtulmak için işi yokuşa süren bir politika izlemiş, İttifak devletlerinin Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda baskıları sürerken Fransa ateşkes isteyerek savaştan çekilmiştir. Türkiye, Fransa'nın savaştan çekilmesi durumunu İngiltere ve Fransa ile yaptığı Üçlü İttifak antlaşmasına ek olarak yapılan 2 numaralı protokol maddesinde geçen "*SSCB ile silahlı bir uyumsuzluğa sürüklenmesine neden olabilecek bir eyleme zorlanmayacağı*" ifadesi ile İngiltere ve Fransa tarafından kendisine söz verilen savaş gereçlerinin gelmesinden sonra savaşa gireceği gibi protokolün bazı maddelerini öne sürerek savaş dışı kalmıştır. Ayrıca, savaş sonuna kadar sürekli kendisine yapılan silah yardımının yetersiz olduğunu öne sürmüştür.⁴⁴

Sovyetlerin 1942 yılının sonuna doğru Stalingrad Savaşı'nı kazanması ve İngiliz-Amerikan kuvvetlerinin Kuzey Afrika cephesindeki başarıları savaşın seyrini Müttefikler lehine çevirmişti. Bu durumun Türkiye açısından da önemli sonuçları olmuştur. Türkiye, Alman tehlikesinin ortadan kalkmasıyla İngiltere ve SSCB'nin Akdeniz ve Ortadoğu'daki çıkarları açısından önemli hale gelmişti. Bu olaydan sonra ABD ve özellikle İngiltere, Türkiye'ye Müttefikler safında savaşa girmesi için baskı yapmışlardır. Bu süreçle birlikte hem savaşın gidişatını hem de savaş sonrası düzeni belirlemek noktasında yapılan konferansların önemli konularından biri de Türkiye'nin savaştaki konumu meselesi olmuştur.⁴⁵

⁴² B. ORAN, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, I, s.393-394

⁴³ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.274

⁴⁴ B. ORAN, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, I, s.394

⁴⁵ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.284

Bu arada Nazi birliklerinin Romanya'ya, İtalyan birliklerinin de Yunanistan'a girmesi Üçlü İttifakın 3. Maddesine göre Türkiye'nin Yunanistan'a yardım etmesini gerektiriyordu. Türkiye, böyle bir hareketin Sovyet saldırısını teşvik edebileceği ve bunun da kendi güvenliğini zaafa uğratacağı düşüncesiyle Yunanistan'a müdahale fikrine karşıydı. Bu konuda İngiliz Dışişleri de Türkiye ile aynı düşüncede olup, Türkiye'ye herhangi bir baskı yapmamıştı. Ayrıca İngiltere, Ortadoğu'nun savunması açısından Türkiye'yi Yunanistan'dan daha önemli görmekteydi. Çünkü Yunanistan kaybedilse bile Ortadoğu'nun savunulması pekâlâ mümkündü.⁴⁶

1944 yılından itibaren Türkiye ile Müttefikler arasındaki ilişkiler kırılma noktasına gelmişti. Müttefikler, Türkiye'den Almanya ile olan krom ticaretini sonlandırması ile Alman ve İtalyan savaş veya yardımcı savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinin engellenmesini istemişlerdir. Türkiye, Müttefiklerin krom ticaretine ilişkin isteklerine olumlu yaklaşmış, ancak kromdan doğacak zararın Müttefiklerce karşılanmasını talep etmiştir. Boğazlardan savaş veya yardımcı savaş gemilerinin geçişine ise engel olamamış veya ülke çıkarları noktasında bu hususta pasif bir tutum izlemiştir. Bu durum, savaşın sonuna doğru Türkiye'nin belirlediği siyasi pozisyona bağlı olarak Dışişleri Bakanı Numan Menemencioglu'nun istifasına kadar varmıştır.⁴⁷

II. Dünya Savaşı sonunda, Müttefiklerle Sovyetler Birliği'nin stratejik iş birliği, savaş sonrası paylaşımlar söz konusu olduğunda çatışmaya dönüşmüştü. Bu çatışmanın önemli göstergelerinden birisi de Türkiye'nin savaşa dâhil edilme şekliydi. İngiltere ve ABD, Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesini desteklerken Sovyet Rusya bu durumu şiddetle eleştirmişti. Sovyetler, buna gerekçe olarak Türkiye'nin savaşta Alman yanlısı politika izlemiş olduğunu ileri sürmüşlerdi.⁴⁸

Türkiye, savaşı Müttefiklerin kazanması üzerine, değişen şartlara uygun olarak BM'de yer alabilmek için 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş, 1945 yılı Ocak ayı içinde ise Boğazları Müttefik devletlerin ticaret gemilerine açma kararı almıştır.⁴⁹ Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sürecinde izlemiş olduğu politikaların Müttefik devletlerin politikalarıyla çelişmiş olması, onun savaş sonrası uluslararası politikada yalnızlığa düşmesine yol açmıştır. Türkiye'nin, 1945 yılındaki çabaları ise bu durumu değiştirmemiştir.

⁴⁶ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.275

⁴⁷ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.292-293

⁴⁸ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.295

⁴⁹ O. M. GÜVENİR, **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, s.201

b) Türkiye-Mihver İlişkileri

Gerek Mihver gerekse Müttefik devletler Türkiye'nin savaşa girip girmemesi konusunda kendi aralarında uyuşmazlıklar yaşamışlardır. Türkiye bu durumu kendi lehine kullanmasını bilmiştir. Örneğin, Türkiye, İtalya'nın saldırgan tutumundan dolayı Almanya'dan uzak durma izlenimi vermiştir. Almanya ile Sovyet Rusya 1941 yılı öncesi müttefik iken, Türkiye, Alman baskısını yine Sovyet tehdidi gerekçesiyle savuşturmuştur.

Türkiye, Mihver devletlerden olan Almanya ile 18 Mart 1940'ta bir ticaret anlaşması imzalamıştır. Türkiye, bu antlaşmada kromu anlaşmanın dışında tutmuş lakin Almanya, 1940'ta Fransa'yı saf dışı edip, Sovyet Rusya'ya saldırınca krom da anlaşmaya dâhil edilmiştir. Bu süreç, 1944'te Almanya'nın yıldızı sönüncüye kadar devam etmişti.⁵⁰ Ocak 1941'e gelindiğinde Nazi birliklerinin Türk sınırına yaklaşmaları Ankara'da ciddi endişelere sebep oldu. Aslında beklenmedik gelişmeler olmadığı takdirde Hitler'in amacı SSCB'yi işgal etmektir. Planlarını bu yönde hazırlayan Hitler, Türkiye'nin değişik arayışlar içinde olmaması için İnönü'ye bir mektup göndererek niyetlerinin Türkiye'ye karşı değil, Yunanistan'da zemin elde etmeye çalışan İngiltere'ye karşı olduğunu söylemiştir. Bu garantinin Türkiye'yi rahatlattığını söylemek zordur.⁵¹

Zira bir süre sonra Irak'ta ortaya çıkan Alman yanlısı Raşid Ali isyanından faydalanmak isteyen Almanya, Irak'a asker göndermek suretiyle İran ve Irak petrolünün kontrolünü sağlayıp, Süveyş'e inmek istemiştir. Bu durumun Türkiye üzerinden asker geçirmekle mümkün olabileceğini gören Almanya, Türkiye'ye baskı yapmış ve karşılığında Türkiye'ye saldırmazlık sözü ile Ege ve Trakya'da ona toprak vaadinde bulunmuştur. Türkiye ise topraklarından Alman askerinin geçmesinin Türk-İngiliz Antlaşması'na aykırı olacağını ve herhangi bir toprak talebi olmadığını Alman tarafına iletmiş, ayrıca kendisine saldırmaması durumunda Almanya herhangi bir devletle savaş halindeyken tarafsızlığını koruyacağı sözünü vermiştir.⁵² Almanlar Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa çekebilmek için Halep, Musul, Azerbaycan ve Batum'u dahi teklif etmişlerdir. Türkiye, Musul ve Halep civarında eskiden beri iddiası olsa da bu aşamada herhangi bir toprak talebinde bulunmamıştır.⁵³

⁵⁰ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.396

⁵¹ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.276-277

⁵² A. H. ÜLMAN, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s.33-34

⁵³ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.269

Irak'taki isyanın İngilizler tarafından bastırılmasıyla Almanya, Türkiye üzerinden bu bölgeye asker geçirme düşüncesinden vazgeçmiştir. Ayrıca, Almanya, Sovyet Rusya'ya savaş açması durumunda Türkiye'nin tarafsız kalmasının öneminden dolayı Türkiye ile 18 Haziran 1941'de on yıl geçerli olması öngörülen bir Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır. Bununla taraflar birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı gösterip birbirlerine karşı olumsuz bir hareket içinde yer almayacaklardı.⁵⁴ Bu antlaşmayla birlikte Türkiye, İngiltere ile ittifakı devam ederken tarafsızlık ve harp dışı kalma durumundan çıkmış oluyordu.

Türkiye, Almanya ile şartlar gereği antlaşma imzalamıştı. Ayrıca Almanya Türkiye'nin sahip olduğu krom meselesinden de istediği başarıyı elde edemedi. Krom ticareti ekonomik olduğu kadar siyasal bir sorundu. Bu konuda antlaşmayla Almanya'ya ciddi bir taviz verilmedi. Türkiye kromu 1941 ve 1942 yılları için İngiltere ve Fransa'ya ayrıldığından dolayı Almanya'ya satışı mümkün değildi. Türkiye, Almanya'nın 1942 yılı sonuna kadar 18.000.000 mark değerinde savaş materyalini Türkiye'ye getirmesi karşılığında 1943-1944 yılları için yıllık 90.000 ton krom satmayı kabul etti.⁵⁵ Türkiye, Müttefiklerle olan ilişkisini sürdürse de yavaş yavaş Almanya safına kayıyordu.

Savaş sırasında Türk ekonomisine önemli katkı sağlayan kromu Türkiye'den alamayan ve Türkiye'nin Almanya'ya krom satışına ses çıkaramayan Müttefikler, Almanlar karşısında ciddi bir üstünlük elde etmeye başladıkları 1944 yılının başlarında bu durumdan rahatsızlıklarını bir notayla Türkiye'ye bildirdiler. Türkiye bu duruma olumlu yaklaşıp, Almanya ile olan ticaret antlaşmasını 1944 yılı itibariyle yenilememiştir.⁵⁶

Türkiye, Almanya ile olan ilişkisini, San Francisco Konferansı'na ve BM'ye katılabilmek için 23 Şubat 1945'te bu ülkeye resmen savaş ilan ederek kesmiştir.⁵⁷ Savaş sanayinin vazgeçilmezi olan krom ise savaş sonunda da gündeme gelecektir.

c) Savaş Esnası ve Sonrasında Yapılan Konferanslar ve Türkiye

II. Dünya Savaşı'nın başlarında savaşın gidişatını belirlemek için yapılan konferanslar; 1943 yılından itibaren savaştaki üstünlük durumunun Müttefiklerin lehine dönmeye başlamasıyla, savaşı bir an önce sona erdirmek için gerekli askeri tedbirleri almak ve aynı zamanda savaş sonrası düzenin esaslarını tespit etmek amacıyla

⁵⁴ A. H. ÜLMAN, **Türk–Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, s.34

⁵⁵ S. SEYDİ, “1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika”, s.281

⁵⁶ S. SEYDİ, “1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika”, s.292

⁵⁷ F. SÖNMEZOĞLU, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, s.478

düzenlenmişlerdi.⁵⁸ Savaş dışı kalmak için çeşitli politik manevralar yapan Türkiye'ye, bulunduğu konum dolayısıyla Mihver ve Müttefik devletlerce zaman zaman savaşa kendi taraflarında katılması için baskı yapılmış, bazen de Türkiye'nin savaş dışı kalması, bu devletlerin politikalarına uygun düşmüştü.

Savaş sırasında hem savaşın seyrini hem de savaş sonrası düzeni belirlemek amacıyla bir dizi konferanslar yapılmıştır. Türkiye, bu konferanslarda stratejik konumu itibarıyla sık sık gündeme gelmiştir. Öncelikle 1941 yılı sonunda ABD'nin savaşa katılmasından sonra Müttefik Devletler savaşın seyrini belirlemek için 14-24 Ocak 1943'de Fas'ın Casablanka şehrinde bir araya gelmişlerdir. Casablanka Konferansı sırasında Churchill, Türkiye'nin savaşa katılması, ikinci cephenin Balkanlar üzerinde açılması, Sicilya Adası'na asker çıkarılması ve Manş Denizi'ni geçmek için askeri hazırlıklar yapılmasını önermiştir. ABD, Türkiye'nin savaşa katılması ile ikinci cephenin Balkanlarda açılması dışında Londra'nın önerilerini kabul etmiştir. Konferans'ta Türkiye'nin de durumu ele alınmış ve Ankara ile İngiltere'nin ilgilenmesine karar verilmiştir. Yalnız bu kararın askeri konularla sınırlı tutulup iktisadi ve siyasi konuları kapsamaması noktasında ABD ısrarlı davranmıştır. Bu durum Türkiye üzerindeki ABD ve İngiliz rekabetini de açığa çıkarmıştır.⁵⁹

Türkiye'nin dış politikası açısından son derece önemli olup Casablanka Konferansı'nda alınan bir başka karar ise Almanlar yeterince zayıflayınca Avrupa'da bir cephe açmak ve Almanya, Japonya ve İtalya kayıtsız şartsız teslim oluncaya kadar mücadeleye devam etmektir. Mihver devletlerin "*kayıtsız-şartsız*" teslimi konusunda konferansta alınan karar, Mihver devletleriyle sonuna kadar mücadele edilmesi ve dolayısıyla da savaşın uzamasına sebep olması gerekçesiyle, sonradan bazı tenkitlere konu olmuştur.⁶⁰ Casablanka'da kararlaştırıldığı şekliyle, Churchill, Türkiye ile her konuda ama özellikle Türk ordusunun modern bir biçimde teçhiz edilmesi ile ilgili olarak 25 Ocak'ta İnönü ile görüşme teklifini Ankara'ya bildirmiştir.⁶¹

İnönü'nün, görüşme teklifini kabul etmesiyle, İnönü-Churchill görüşmeleri de denen Adana Görüşmeleri, 30 Ocak-1 Şubat 1943'te Adana'nın Yenice istasyonunda gerçekleşmiştir. Görüşmede, Türkiye'nin savaş dışı durumu, Türk-Sovyet ilişkilerinin son hali ile Balkanların durumu, askerî açıdan Türk silahlı kuvvetlerinin güçlendirilmesi, Almanya'nın kesin yenilgisi için Romanya petrolünün havadan

⁵⁸ F. ARMAOĞLU, *20. yy Siyasi Tarihi*, s.220

⁵⁹ C. KOÇAK, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, II, s.145

⁶⁰ F. ARMAOĞLU, *20. yy Siyasi Tarihi*, s.220-221

⁶¹ C. KOÇAK, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, II, s.147

bombalanması, Sovyet tehdidine karşı en güvenli yolun Türkiye'nin savaşa girmesi olduğu, bunun için de Türk hava sahasının Müttefiklerce kullanılması gibi konular ele alınmıştır. İnönü, bu teklife karşılık olarak öncelikle Türk ordusunun savaşa katılabilecek düzeyde teçhiz edilip, savunma gücünün artırılması gerektiğini, Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan emin olmadığını, Sovyetler Birliği'nin yayılma olasılığına karşı İngiltere'nin ne gibi önlemler almayı düşündüğünü Churchill'e sormuştu. Ayrıca, İnönü bu görüşmede Almanya'nın yenilmesinden sonra Sovyet Rusya'nın Avrupa'da hâkim olmasından endişe ettiğini de gündeme getirmişti.⁶²

İnönü-Churchill görüşmelerinin sonucunda, Türkiye'ye Müttefik askeri malzeme ve silah yardımının artarak sürmesi, Türkiye'nin olası bir Alman saldırısına karşı koyabilecek askerî güce sahip olabilmesi için gerekli hazırlıkların yapılması ve bunun için öncelikle Türkiye'nin bir yıllık savaş ihtiyacını karşılayacak malzemeyle, saldırıya uğraması mümkün olan yerlerin korunması için bir İngiliz uçak filosu ve Türk komutası altına girecek bir miktar uçaksavar ve tanksavar birliklerinin verilmesi kararlaştırıldı.⁶³ Türkiye savaş dışı kalma konusunda ısrarlı politikalar izlemişse de İngiltere de uçak filosu gibi bazı taahhütleri yerine getirmemiştir.

Savaşın sürdüğü günlerde Kuzey Afrika cephesinde Müttefiklerin üstünlüğüne binaen savaşın alacağı şekli görüşmek üzere, Washington'da 12-26 Mayıs 1943'te Washington Konferansı düzenlenmiştir. Konferans'ta İtalya'nın saf dışı kalması için yapılması gerekenler arasında Türkiye'nin savaşa girmesi ve Romanya petrolünün bombalanması için Türk hava alanlarının kullanılması gündeme gelmişti.⁶⁴ Washington Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda, Müttefikler, Sicilya'nın işgal edilmesi ve bu işgalden sonra İtalya'da Mussolini'nin düşmesiyle ortaya çıkan yeni durum karşısında, 17-24 Ağustos 1943'te Quebec'te tekrar bir araya gelmişlerdir.⁶⁵

ABD'nin isteği üzerine, Kuzey Fransa sahillerine çıkarma yapılmasının kararlaştırıldığı bu konferansta Türkiye'nin savaşa katılması sorunu ileri bir tarihe ertelenmiştir. Buna karşılık Balkanlar'da açılacak yeni bir cephe için Türk havaalanlarının Müttefiklerce kullanıma açılmasının istenmesine ve Türkiye'ye askerî malzeme yardımında bulunmaya devam edileceğine karar verilmiştir. Bunlara ek olarak Almanya'ya ihraç ettiği kromu durdurması ve Boğazlardan geçen Alman gemilerini engellemesi gibi konularda Türkiye'ye yapılan baskıların artırılması

⁶² B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.451

⁶³ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.452

⁶⁴ F. ARMAOĞLU, *20. yy Siyasi Tarihi*, s.221

⁶⁵ F. ARMAOĞLU, *20. yy Siyasi Tarihi*, s.221

kararlaştırılmıştır.⁶⁶ Türk hükümeti, Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulması yönündeki İngiliz talebini reddederken, Boğazlardan geçen Alman gemilerinin daha sıkı denetleneceğini belirtti.

1943 yılının ekim ayına gelindiğinde ise Müttefik ülkeler savaş sonrası düzeni belirlemek için Dışişleri Bakanları düzeyinde 19-30 Ekim 1943 tarihleri arasında Moskova'da bir başka konferans yaptılar.⁶⁷ Moskova Konferansı'nda Türkiye'nin, savaşa girmesi kabul edilirken bu karara en çok Sovyet Rusya sevinmiştir. Moskova Konferansı'nın en önemli sonucu, İngiltere ve ABD'nin, Sovyet Rusya'ya, 1944 baharında Fransa'ya çıkarma yapılması konusunda kesin bir taahhüt vermiş olmalarıydı. Bu durumda artık Balkan cephesinin esas cephe olarak açılması konusu tamamen kapanmıştır.⁶⁸ Balkan cephesinin açılması konusu ortadan kalkınca savaşın gidişatını belirlemek amacıyla 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında Tahran Konferansı yapılmıştır. Bu konferansta, I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi yine Ruslara yardım ve Boğazlar konusu gündeme gelmiştir. Churchill, Türkiye'nin savaşa girmesiyle Sovyet Rusya'nın, Almanya karşısında rahatlayacağını, Almanya'ya lojistik destek sağlayan Romanya petrolünün Türkiye'den kalkan müttefik uçaklarınca vurulacağını ve böylelikle Romanya ve Bulgaristan'ın savaştan çekilmesinin sağlanacağını planlamıştı. Böylece İngiltere, Balkanlarda nüfuz sahibi olacaktı. Churchill'in Türkiye'nin savaşa katılması önerisine, Roosevelt, bir Balkan ve Ege harekâtının, özellikle de Türkiye'nin savaşa katılmasının, İtalya'daki askeri harekâtı ve Kuzey Fransa'nın sahillerine yapılacak çıkartma harekâtını geciktireceği dolayısıyla karşı çıkmıştır. Stalin ise Churchill'in Balkan planından haberdar olduğu ve Balkanların, İngiltere'nin nüfuzuna girmesini istemediği için Türkiye'nin savaşa katılmasını artık istemiyordu. Bu konferansla birlikte İngiliz ve Amerikan politikalarının birbirine zıt olduğu kadar ABD ile Sovyet Rusya'nın politikalarının birbirine yakın olduğu anlaşılmıştır.⁶⁹

Roosevelt ve Churchill, İngiltere'nin ısrarı üzerine Türkiye'nin savaşa katılması noktasında son kez bir girişimde bulunmak üzere Tahran Konferansı sona ermeden İnönü'yü Kahire'ye davet etmişlerdir. Türk kamuoyu, Meclis ve basın Türkiye'nin savaşa girmesinin aleyhinde olmuşlardır. CHP içerisindeki muhalefet de İnönü'nün Kahire'ye gitmesine ve Müttefiklerle görüşmesine karşı çıkmıştır. Görüşmeyi kabul eden İnönü, 4-7 Aralık 1943 tarihlerinde İkinci Kahire Konferansı

⁶⁶ C. KOÇAK, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, II, s.170

⁶⁷ F. ARMAOĞLU, *20. yy Siyasi Tarihi*, s.222

⁶⁸ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.458

⁶⁹ C. KOÇAK, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, II, s.186

olarak da bilinen bu konferansa katılmıştır. Görüşmeler sırasında Churchill, Mihver devletlere savaş açmış olan otuz beş devletten sonra sıranın Türkiye'ye geldiğini belirtmiştir. Churchill, Türk-Sovyet ilişkilerinin iyileştirilmesi ve savaştan sonra galip devletler arasında sayılması ve Müttefiklerle dostane ilişkilerini sürdürebilmesi için Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini ifade etmiş, İnönü ise, Ankara'nın belirli askeri planlar doğrultusunda savaşa katılabileceğini, bunun için de Türkiye'nin savunma gücü için gerekli malzeme ve teçhizatın tamamlanması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁰

1945 yılı başlarında ise savaş sonrasında devletlerin nasıl bir pozisyon alıp ne gibi tavırlar belirleyecekleri izlenen politikalarla ortaya çıkmaya başlarken, 4 Şubat 1945 ile 11 Şubat 1945 tarihleri arasında Yalta Konferansı gerçekleşmiştir. Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında gerçekleşen ve 1 Mart 1945'e kadar ortak düşmana savaş ilan etmiş olanların Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edileceğinin kabul edildiği bu konferansı takiben Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Konferansta, Boğazlar meselesinin görüşülmesi daha sonraya bırakılıp, bu konuda Türkiye'nin de görüşüne başvurulmasına karar verilmiştir.⁷¹

Almanya'nın teslim olması üzerine Avrupa'nın yeni siyasi durumunu görüşmek üzere İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya liderleri arasında 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin yakınında bulunan Potsdam'da bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda, Sovyet Rusya, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından serbest geçişin Türkiye tarafından sağlanamadığını öne sürerek, Boğazlarda üs talebinde bulunmuştur. Ancak, diğer devletlerin temsilcileri buna yanaşmayıp, konu bir çözüme kavuşturulamadan her ülkenin görüşlerini Türkiye'ye bildirmesi kararlaştırılmıştır.⁷² Bu konu daha sonraki dönemlerde ABD'nin dünya siyasetinde fazlaca yer almasının, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında siyasi ilişkilerin gerginleşmesinin, Türkiye'nin batılı devletler safında uluslararası siyasette yerini almasının ve Dünya'nın iki siyasi kutba ayrılarak "*Soğuk Savaş*" dönemi yaşamasının başlangıcı olmuştur.

⁷⁰ C. KOÇAK, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, II, s.189-190

⁷¹ F. ARMAOĞLU, *20. yy Siyasi Tarihi*, s.227-228

⁷² F. ARMAOĞLU, *20. yy Siyasi Tarihi*, s.230-231

2- Savaştan Sonra Türk Dış Politikası ve Türkiye'nin Maruz Kaldığı Tehditler

a) Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının Genel Hatları

I. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan uluslararası güç dengesi veya II. Dünya Savaşı öncesi statüko, 1945'ten sonra ABD ve Sovyetler Birliği'nin lehine değişmişti. Uluslararası sistemdeki bu değişiklik, Türkiye'nin dış ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde etkili rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında savaşın dışında kalmayı başaran Türkiye, izlediği bu politikaların olumlu-olumsuz sonuçlarını savaş sonrası yaşamaya başlamıştır. Türkiye, savaş sonrasında güç dengelerinin yerini iki kutuplu sistemin almaya başladığı bir ortamda tercihini Batı bloku içinde veya ABD'den yana yapmıştır.⁷³ II. Dünya Savaşı sonrası gelişmelerin Türkiye'nin dış politikası üzerinde önemli sonuçları olmuştur.

Bu dönemde, SSCB, süresi Kasım 1945 tarihinde sona erecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı tek yanlı olarak 19 Mart 1945'te bir deklarasyonla sona erdirmişti. Sovyetler Birliği'ne göre 17 Aralık 1925 tarihli bu antlaşma savaş sonrası koşullara uymamaktaydı. Bunun sonucu olarak da Sovyetler, Türkiye'nin doğu vilayetleri olan Kars, Ardahan ve Artvin ile Boğazlardan üs ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik yapılmasını istemişlerdi. Türkiye, Sovyet Rusya'nın bu isteklerini derhal reddetmişti. Bu dönemle birlikte SSCB, Türkiye üzerinde siyasi baskı kurmaya başlamıştı.⁷⁴

1945 yılında, Türkiye ve SSCB arasındaki bu gerginliği iki ülke arasında halledilmesi gereken bir sorun olarak gören İngiltere ve özellikle de ABD, 1946 yılına gelindiğinde Sovyetlerin bu taleplerine olumlu bakmamışlardır. ABD ve İngiltere'nin bu konuda karar değiştirmelerinin sebebi, Sovyetlerin, Türkiye'ye yönelik tehdit ve istekleri ile ulaşmak istedikleri hedefin bu iki ülkenin Avrupa ve Ortadoğu çıkarlarına dokunuyor olmasıydı.⁷⁵ Bu süreç, Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulmasına neden olurken Türkiye'nin Batı ile bütünleşmesinin yolunu açmıştır. Bu kapsamda ABD, Sovyetlerin ve komünizmin Avrupa ve Ortadoğu'ya yayılmasını önlemek için Truman Doktrini'ni ilan etmiş ve Türkiye'ye yönelik askeri ve ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca ABD, Marshall Planı ve NATO stratejileri ile uluslararası siyasette ve savaş sonrası

⁷³ M. Seyfettin EROL, "1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası", **Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika)**, Editörler: Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göstepe, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara 2011, s.345-346

⁷⁴ M. S. EROL, "1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası", s.347-348

⁷⁵ M. S. EROL, "1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası", s.349-350

Türk dış politikasında etkin rol oynamaya başlamıştır.⁷⁶ Truman Doktrini ve Marshall Planı, Sovyet yayılmacılığına karşı alınan ekonomik önlemler iken 1949'da kurulan NATO ise askeri eksenli bir önlemdi. ABD, Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan'a 400.000.000 dolar para ve hemen tamamı savaş artığı, kullanılmış askeri malzeme yardımı yaptı. Yardım koşulları, özellikle Türkiye için “*tam bağımsızlık anlayışı*” açısından kabul edilebilir değildi.⁷⁷

Truman Doktrini, Türkiye'ye yarım yüzyıldan beri ABD'nin Doğu Akdeniz politikasının esas olarak devam eden ilk taahhüdüydü. Bu doktrinle birlikte Türkiye'de Batılılaşma süreci hızlandı. Türkiye, NATO ile güvenlik garantisi ararken, CHP Hükümeti'nin dış politikada takip ettiği siyasete karşı muhalif sesler yükselmeye başlamıştı. Ayrıca CHP Hükümeti'nin 28 Mart 1949'da İsrail Devleti'ni kuruluşundan hemen dokuz ay sonra tanınması, Türk-Arap ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olarak Türkiye'nin, bu tarihten sonra Arap ülkeleri ile ilişkilerinde sıkıntılı dönemi başlamıştır.⁷⁸

1950 öncesi Türk dış politikasının hemen hemen tamamı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün denetiminde iken, 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesinden sonra dış politikayı Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes kontrolleri altına almışlardı. Bu dönemde Kore'ye asker gönderme, ABD ile çoklu konularda antlaşma yapma, Ortadoğu krizlerine yönelik tutum takınma gibi dış politika konularında Batı - özellikle ABD- eksenli politikalar izlendi. Bu süreçte Türkiye, dış politikasını Batı dünyasına endekslerken bu kapsamda kurulan tüm uluslararası kuruluşlara üye olmaya çalışmıştır.⁷⁹

Bu dönemde iç politikadaki bütün çekişmelere rağmen dış politikada belirli bir uzlaşma hâkimdir. CHP ve DP arasında o dönemdeki siyasal değerler açısından temel ideolojik bir farklılık yoktur. Örneğin, NATO'ya katılma kararı TBMM'de oybirliği ile alınmıştı. Buna karşılık, Kore'ye asker gönderme, 1958 Irak İhtilali ve Ortadoğu krizi gibi konular da iktidar ile muhalefet arasında çok ciddi tartışmalara neden olmuştur. Fakat 1960 sonrası durum değişmiştir. TİP'in TBMM içinde yer alması, “*Yön*” ve “*Forum*” gibi dergilerde dış politikanın sık sık konu edilmesi ve Batı ittifakının sorgulanması, dış politikanın “*partilerüstü*” şeklindeki klasik bakış açısının sorgulanmasına yol açmıştır. Ayrıca 1963-1964 Kıbrıs olayları ve ardından yaşanan

⁷⁶ M. S. EROL, “1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası”, s.351-352

⁷⁷ M. S. EROL, “1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası”, s.352

⁷⁸ M. S. EROL, “1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası”, s.353

⁷⁹ F. SÖNMEZOĞLU, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze **Türk Dış Politikası**, s.41

gelişmeler Türkiye’de muhalefetin ve kamuoyunun dış politikaya olan ilgisini artırmıştı.⁸⁰

Sonuç olarak II. Dünya Savaşı sonrası Türk dış politikasının bir geçiş dönemi niteliği taşıdığı söylenebilir. Savaştan sonra beliren Sovyet tehdidi ise Türk iç ve dış politikasında yeni açılımlara ve radikal sayılabilecek dönüşümlere neden olmuştur. Bu dönemle birlikte Batı ile derin bir ittifak ilişkisi içerisine girilmiş, doğu ülkelerini dış politikada ihmal eden Türkiye, daha ziyade ABD eksenli bölge politikaları izlemeye başlamıştır.⁸¹

b) Savaş Sonrası Türkiye’nin Maruz Kaldığı Tehditler

Türk yöneticilerinin savaş boyunca takındıkları tutum, Türkiye’yi savaşın sonunda uluslararası politikada zor bir durumda bırakmıştır. Savaş sonunda Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı en büyük tehlike Sovyet Rusya tehdidi olmuştur. Sovyet Rusya’nın istekleriyle başlayan bu tehlike, sözlü olarak Yalta ve Postdam Konferanslarında Stalin tarafından dile getirilerek başlamıştır. Bu tehlike, 19 Mart 1945’te 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’nın yenilenmeyeceği notasının Türk tarafına iletilmesi ve Sovyet Dışişleri Bakanı Vyascheslav Molotov’un Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’le 7 Haziran 1945’te yaptığı görüşmeyle bir tehdit halini almıştı. Bu görüşmede Molotov, Sarper’e iki ülke arasındaki antlaşmanın yenilenebilmesinin bazı sorunların halledilmesine bağlı olduğunu söylemişti.

Molotov’un sorun olarak:⁸²

“Türkiye ve Rusya arasında 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması’nın çizdiği sınırların Rusya lehine değiştirilmesi yani, Kars ve Ardahan’ın Sovyet Rusya’ya verilmesi, Boğazlarda ortak savunmayı sağlamak için Sovyet Rusya’ya kara ve denizde üs verilmesi, Montrö Sözleşmesi ile belirlenmiş olan Boğazlar rejiminin Türkiye ve Sovyet Rusya arasında tekrar düzenlenmesi”

gibi meseleleri dile getirdi.

Ayrıca, Doğu Anadolu’nun bir kısmının Gürcistan Cumhuriyeti’ne verilmesi gerektiğini yazan bir Gürcü profesörün mektubunun Moskova gazetelerinde yayınlanmasıyla birlikte bu tehdit, Türkiye’yi zor bir durumda bırakmıştı.⁸³ Sovyet

⁸⁰ F. SÖNMEZOĞLU, II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze **Türk Dış Politikası**, s.30-31

⁸¹ M. S. EROL, “1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası”, s354

⁸² **Türk Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973, s. 264-266

⁸³ O. SANDER, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.9

Rusya, bu isteğini, II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen köklü değişikliklere bağlarken, 7 Kasım 1935 tarihli protokol⁸⁴ hükümlerine uygun olarak bu anlaşmanın feshedilmesi isteğini Türk tarafına bildirmiş, sonunda Türkiye'nin savaş boyunca çekindiği şey başına gelmiştir.⁸⁵

İnönü'nün, Sovyet Rusya'nın bu taleplerine: “*Türk topraklarını ya da Türkiye'nin haklarını hiç kimseye devretme yükümlülüğümüz yoktur. (...) Onurumuzla yaşar, onurumuzla ölürüz*” ifadeleriyle karşılık vermesi ve Molotov'un Sovyet isteklerini 18 Haziran'da Sarper'e bir kez daha iletilmesiyle Türkiye ile Sovyet Rusya arasında 17 Aralık 1925 Antlaşması'nın yerini alacak bir antlaşma imzalanması olasılığı ortadan kalkmıştır.⁸⁶

Meselenin daha öncesine bakıldığında ise Sovyet Rusya, Türkiye'nin savaş sırasında izlediği politikardan hoşnut değildi. Doğan Avcıoğlu, bu konu ile ilgili olarak, 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın, 1939 yılından sonra etkinliğini kaybettiğini, zira bu dönemde Türkiye ve Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerin Churchill üzerinden yürüdüğünü belirtmekteydi.⁸⁷

Bu arada dönemin atmosferi içinde Türkiye ve Sovyet Rusya'da karşıt kamuoyu güçlenmişti. Türk kamuoyunda Sovyetler Birliği'ne karşı olan algı sanıldığı kadar aksine özellikle 1945 yılında bariz şekilde ortaya çıkan Sovyet tehdidinden ziyade geçmişe dayanan olumsuz bir tabloydu. Daniel Lerner, bu konuda yaptığı araştırmada, bilgilerine başvurduğu Türkler arasında %80'inin Sovyetler Birliği üzerinde görüşlerini açıkladığını, ancak bunlar arasında %2'sinin görüşlerini yeni bilgilere dayandığını, geri kalanın ise eski Türk folklorundan bildikleriyle hareket ettiğini söylemiştir. Lerner, Türk kamuoyu reflekslerinin XX. yüzyıl olaylarından çok XVIII. ve XIX. yüzyıl olaylarıyla yönetildiğini ileri sürmektedir.⁸⁸

Bu dönem içerisinde, 4 Aralık 1945'te İstanbul'da Sovyet Rusya karşıtı düzenlenen miting sonrası göstericiler, Rusça kitapların satıldığı “ABC” ve “Berrak” Kitapevleri ile Türkiye siyasal yaşamına “*Tan Matbaası Olayı*” olarak geçen sol eğilimli Tan gazetesinin matbaasına saldırmışlardır. Sovyet Rusya ise, 8 Aralık 1945'te

⁸⁴ 7 Kasım 1935 tarihli protokol, 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın 10 yıllık bir süre için uzatılmasını içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: B. ORAN, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, I, s.320

⁸⁵ B. ORAN, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, I, s.472

⁸⁶ B. ORAN, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, I, s.474

⁸⁷ Doğan AVCIOĞLU, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**, Dördüncü Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul 1978, s.1578

⁸⁸ E. WEISSBAND, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, s.73

bu saldırıları kınayan bir nota vermiştir.⁸⁹ Türkiye, bu süreçte ne 1914 öncesi Osmanlı Devleti'nin yaptığı gibi ittifaklar kurulan ve rekabet yaşanan bir sahnede bir Avrupa gücünü diğerine karşı kullanabiliyordu ne de II. Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi bir denge politikası yürütebiliyordu. Tarafsız kalmak için ise yeterli ekonomik, teknik ve askeri kaynağa sahip değildi.⁹⁰ Türkiye, savaş sırasında izlediği kaçamak politikayı bu dönemde sürdüremiyordu.

Sovyet tehdidi sadece Türkiye'yi değil, aynı zamanda Ortadoğu ve Akdeniz'deki Batı güvenliğini de tehdit ediyor ve bu yüzden Türkiye ile Batılı güçlerin çıkarları birbirleriyle örtüşüyordu.⁹¹ Bu duruma başta İngilizler olmak üzere batılı güçler daha fazla sessiz kalmamışlardır. Bu konuda İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile İngiliz Genelkurmayı, Türkiye'nin ve özellikle Boğazların stratejik önemini vurgulayan şu değerlendirmeyi yapmışlardı: *“Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki stratejik güvenliğimiz için Rusya'nın Türk Boğazları üzerinde fiziksel kontrolü ya da sınırsız geçiş hakkı olmaması gerekir.”*⁹²

Sovyet Rusya'nın, bu talep ve tehditlerine karşılık olarak, İngiltere'nin Şubat 1946'da, 1939 tarihli Üçlü İttifak'ın halen yürürlükte olduğunu bildiren notu Türkiye'ye iletmesi ve Amerikan zırhlısı Missouri'nin 5 Nisan 1946'da İstanbul limanına demir atması, Türkiye'nin savaş sonu yalnızlığının sona erdiğini gösteriyordu. Sovyet Rusya'nın, 8 Ağustos ve 27 Ağustos tarihli notaları bu defa ABD ve İngiltere'nin desteğiyle reddedildi. Sovyet Rusya'nın bu talepleri, 24 Eylül'de bir kere daha resmen iletildikten sonra gündemden düştü.⁹³ Bu dönemden sonra II. Dünya Savaşı'nın sonuçları tüm dünyayı etkileyecek şekilde belirginleşmiştir. ABD ise hem Türk dış politikasında etkinliğini artmış hem de uluslararası siyasette etkin bir güç olarak yeni düzende yerini almıştır. Böylece, İngiltere'nin XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki dünya politikasındaki etkinliği, savaştan askeri ve ekonomik olarak güçlü çıkan ABD'ye geçmiştir.

ABD'nin, Sovyet Rusya'ya Boğazlar konusundaki karşı çıkışı, iki ülke ilişkilerinin işbirliği içinde olduğu bir ortamda tezahür etmiştir. Bu nedenle Ankara bu dönemde Moskova'nın isteklerine temelde kendi başına direnmek zorunda kalmıştır.

⁸⁹ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.504

⁹⁰ William HALE, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (Çev: Petek DEMİR), Mart Matbaası, İstanbul 2003, s.109-110

⁹¹ W. HALE, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, s.121

⁹² Ayşegül SEVER, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*, Boyut Kitapları Yayın Grubu, İstanbul 1997, s.23

⁹³ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.474

ABD ile Sovyet Rusya arasında savaş sırasında kurulan işbirliği ortamı ise 1947 başından itibaren yavaş yavaş ortadan kalkmış ve Amerikan caydırıcılığı esas olmaya başlamıştır. Amerikan kamuoyunda yayılan ya da yayılması istenen “kıızıl tehlike” korkusu, halkın ve yöneticilerin Sovyetlere ilişkin düşüncelerinde büyük bir yön değişikliğine yol açmıştı. Bu büyük değişimin başlıca göstergesi, 12 Mart 1947’de Başkan Harry Truman’ın ABD Kongresi’nde yaptığı konuşmada ilk kez, dünyanın iki ideolojik ilke dizisi arasında bölünmenin eşliğinde olduğundan bahsetmesiydi.⁹⁴

Başkan Harry S. Truman, Amerikan dış politikasında yeni bir başlangıç sayılan bu mesajla, Yunanistan ve Türkiye’nin hürriyet ve bağımsızlıklarını koruyabilmek için hükümetten;

“1) Türkiye ve Yunanistan’a 400 milyon dolarlık yardım yapmak,

2) Bu devletlerin isteği üzerine her ikisine de sivil ve askeri personel göndermek ve seçilecek Türk ve Yunan personelinin de Amerika Birleşik Devletleri’nde yetiştirilmesini sağlamak,”⁹⁵

yetkilerinin verilmesini istemiştir. Böylece Yunanistan ve Türkiye iki kutuplu dünyanın sınırlarını teşkil etmiş oluyordular.

C. SAVAŞ ESNASI VE SONRASINDA TÜRK BASINI

1- Genel Hatlarıyla II. Dünya Savaşı’na Kadar Türk Basını

Basın doğru ve yararlı bir şekilde kullanıldığında toplumu her yönüyle aydınlatan ve ileriye taşıyan önemli bir araçtır. Bununla birlikte, basının kamuoyu oluşturmak gibi bir gücü de vardır.⁹⁶ Ya da basın, kamuoyu oluşturmak için ortaya çıkarılmıştır. Basının toplum üzerindeki bu etkisi fark edildiğinde onun iktidarlarla/yönetimlerle sıkıntılı ilişki süreci de başlamıştır. Hemen hemen her iktidar basının bu gücünden yararlanmak ve bu gücü kendi lehine çevirmek için basını kontrol etmek istemiştir. Bu kontrol mekanizmasının az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde daha fazla çalıştığı bilinmektedir.

Türkiye’de basın hayatı, halkı aydınlatmak, kamuoyunu uyarmak amacıyla toplumca duyulan bir ihtiyaçtan doğmamış, Osmanlı Hükümeti’nin yaptığı işleri halka

⁹⁴ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.528

⁹⁵ M. GÖNLÜBOL..., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965 Dönemi)*, s.213

⁹⁶ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için Bkz: Oya TOKGÖZ, *Temel Gazetecilik*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981/ Füzun Husrev TÖKİN, *Basın Ansiklopedisi*, Kulen Basımevi, İstanbul 1963/Orhan KOLOĞLU, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992/ Hamza ÇAKIR, *Osmanlı’da Basın-İktidar İlişkileri*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002/Fuat Süreyya ORAL, *Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973*, Sanayii Nefise Matbaası, Ankara 1973

anlatmak amacıyla bir duyuru organı biçiminde başlamıştır. Basım sanatı ise, 1729 yılında Osmanlı Devleti'ne girmiş olmasına rağmen, Türkiye'de ilk gazeteyi, Fransızlar çıkarmışlardır. İstanbul'da Fransız ihtilal hükümetinin elçiliği tarafından 1795 yılında Fransızca olarak yayınlanan bu gazetenin adı "*Bulletin des Nouvelles*"dir. Bu gazetenin yayınına son verilmesinin ardından 1797 yılında "*Gazette Française de Constantinople*" ve "*Spectateur Oriental*" adlarında Fransızca iki gazete daha yayınlanmıştır. Türkiye'de ilk gazete örnekleri olan bu gazetelerden sonra 1824'te Charles Triconne isimli Fransız tarafından "*Le Semirneén*" yine Alexandar Blacque tarafından "*İzmir Postası*" çıkarılmıştır. Bunların dışında azınlıklar tarafından çıkarılan 70'in üzerinde gazetenin olduğu bilinmektedir.⁹⁷

Osmanlı Devleti'nde Türkçe olarak yayımlanan ilk gazete "*Takvim-i Vakayi*" (1 Kasım 1831) olup, bu gazete yarı resmi bir gazetedir. Ancak, şu da var ki, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 20 Kasım 1828'de, ilk Türkçe-Arapça gazete olan "*Vakayi-i Mısriye*"yi Kahire'de yayımlatmıştır. Mehmet Ali Paşa, ayrıca, 1830 yılında, yarısı Türkçe yarısı Yunanca olan "*Vakayi-i Giridiye*"yi de yayın hayatına sokmuştur. Buna karşın İstanbul'da ve tamamı Türkçe olarak yayınlanan ilk gazete "*Takvim-i Vakayi*"dir. Bu gazeteleri, William Churchill adlı bir İngiliz tarafından 1840 yılında çıkarılan "*Ceride-i Havadis*", Ağâh Efendi ve Şinasi Bey tarafından 21 Ekim 1860'ta çıkarılan "*Tercüma-ı Ahval*"⁹⁸, yine Şinasi tarafından 27 Haziran 1862'de çıkarılan "*Tasvir-i Efkâr*", Ali Suavi tarafından 1866 yılında çıkarılan Muhbir, Ali Bey tarafından 22 Ocak 1869'da yayınlanan "*Basiret*" ve Namık Kemal tarafından 1870 yılında çıkarılan "*İbret*" takip etmiştir.⁹⁹

I. Meşrutiyet öncesi çıkarılan bu özel Türk gazeteleri Türkiye'de kamuoyu fikrinin gelişmesine ve düşünsel siyasal muhalefetin şekillenmesine yardımcı olmuşlardır. Özel gazetelerle birlikte Osmanlı Devleti'nde edebiyatla birlikte gazetecilikte de "*ulus*", "*vatan*", "*özgürlük*" ve "*yurtseverlik*" gibi kavramlar tartışılmaya başlamıştır.¹⁰⁰

Matbaanın, Osmanlı Devleti'ne geç gelmesi bu alandaki hukuki düzenlemeleri de geciktirmiştir. Basınla ilgili ilk nizamname 1864 tarihli "*Matbuat Nizamnamesi*"dir. Nizamname, basın hayatını düzenlemek üzere çıkarılmış otuz beş maddeden

⁹⁷ F. H. TÖKİN, *Basın Ansiklopedisi*, s.25-26

⁹⁸ Türklerin kendi girişimiyle çıkardıkları ilk özel gazetedir.(Bkz: Nilgün GÜRKAN, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s.27)

⁹⁹ F. KORKMAZ, *Tarihsel Süreçte Türkiye'de Basın Özgürlüğü*, s.22

¹⁰⁰ N. GÜRKAN, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, s.27

oluşmaktadır.¹⁰¹ Bu nizamname, 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1867 yılında çıkarılan ve 1909 yılına kadar yürürlükte kalan diğer bir düzenleme ise “*Kararname-i Ali*” isimli düzenlemedir ki, bu düzenlemeyle birçok gazete kapatılmıştır.¹⁰² 1909 yılında ise “*Matbuat Kanunu*” yürürlüğe girmiş ve bu kanun bir takım değişikliklere uğrasa da 1931 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁰³

Basın alanındaki hukuki düzenlemeler genelde basının kontrol edilmesi noktasında olmuştur. Basın tarihimizde sansür veya kontrol denildiğinde ekseriyetle II. Abdülhamit dönemi akla gelmektedir. II. Abdülhamit döneminde basına ve basın hürriyetine olumsuz yaklaşım ve basın sık sık sansüre uğramıştır. Öyle ki, basına yönelik bu yaklaşımlar mizaha bile konu olmuş, aşırı hassasiyetten dolayı bazı sözcüklerin kullanımı dahi yasaklanmıştır.¹⁰⁴ Bu dönemde basının kontrolü adına 20 Eylül 1877’de “*İdare-i Örfiye Kararnamesi*” ile gerekli görüldüğü zamanlarda gazete kapatma yetkisi padişaha verilmiş, bunun yanında 1878 yılında gazete ve dergileri denetlemek için Dâhiliye Nezareti’ne bağlı “*Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü*” içinde bir kurul oluşturulmuştur.¹⁰⁵ Osmanlı dönemi ve özellikle II. Abdülhamit döneminde basının sansüre uğramasının/kontrol edilmesinin dönemin yönetim anlayışı ya da yönetim şekli göz önüne alındığında doğal olduğu sonucuna varılabilir. Zira basının yönetime ortak olma gibi bir özelliği vardır ve bu durum kendisini daha ziyade demokrasi ile yönetilen devletlerde göstermektedir. Buradan hareketle, Osmanlı Devleti ne bir cumhuriyettir ne de demokrasi ile yönetilmektedir. Böyle bir iddiası da yoktur ve nihayetinde kararlar tek kişinin onayından geçtikten sonra uygulanmaktadır. Dolayısıyla basının XIX. yy.’da Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkar çıkmaz yaygınlaşması ve basın hürriyetinin sağlanması gibi bir basın kültürünün yerleşmesi bu kadar kısa bir sürede pek mümkün olmamıştır. Bunun yanında çok uluslu Osmanlı Devleti’nin yönetim anlayışını kökünden sarsan Fransız Devrimi fikirlerinin -ekseriyetle ulus devlet düşüncesinin- basın yoluyla etkin bir şekilde kendini göstermesi basına karşı bir dizi önlemleri de beraberinde getirmiştir.

Basına yönelik yukarıda bahsedilen baskılar, II. Meşrutiyet’in ilanı ile son bulmuş ise de bu durum pek uzun sürmemiştir. 1909 yılında çıkarılan “*Matbuat Kanunu*” ile basının önündeki engeller biraz olsun kaldırılmışsa da iktidara gelen gerek

¹⁰¹ F. KORKMAZ, *Tarihsel Süreçte Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s.26

¹⁰² F. KORKMAZ, *Tarihsel Süreçte Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s.27

¹⁰³ O. KOLOĞLU, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, s.55

¹⁰⁴ F. KORKMAZ, *Tarihsel Süreçte Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s.29

¹⁰⁵ F. KORKMAZ, *Tarihsel Süreçte Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s.30

İttihat ve Terakki yönetimi gerekse Cumhuriyet dönemi hükümetleri basına yönelik sınırlamaları ve sansürü farklı düzenlemelerle devam ettirmişlerdir.

I. Dünya Savaşı'ndan cumhuriyetin ilanına kadar devam eden dönem olarak adlandırılan mütareke döneminde ise basın, Anadolu ve İstanbul basını olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu dönemde basın Milli Mücadeleyi destekleyenler ile İstanbul Hükümeti'ni destekleyip Milli Mücadele'nin karşısında olanlar şeklinde ikiye bölünmüştür. Bununla beraber bir de bu genel kategorinin dışında olan ve zaman zaman taraf değiştiren bir basın kesimi vardır. Bu dönemde dahi özellikle İstanbul basını sansüre uğramıştır.¹⁰⁶

Basın, Milli Mücadele'nin kazanılması ve cumhuriyetin ilanından sonra yapılan inkılapların halka duyurulup benimsetilmesinde önemli roller üstlenmiştir. Basının, halkı aydınlatmada ve yönlendirmedeki gücünün farkında olan cumhuriyet dönemi kadroları bu gücü, cumhuriyetin temellerinin yerleşmesinde de kullanmışlar, cumhuriyetin ilanıyla kurulan rejimin meşrulaştırılması ve kamuoyu oluşturulmasında ise basına önemli görevler yüklenmiştir.

Milli Mücadele hareketini gayesini daha iyi anlatabilmek ve Anadolu basını ile kamuoyuna haber akışının sağlanabilmesi için Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kurulmuştur. Ayrıca Ankara Hükümeti, 7 Haziran 1920'de "*Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü*"nü kurarak hem Anadolu'daki basın organlarını kontrol etmiş hem de yurt içine ve yurt dışına Milli Mücadele'nin gayesini anlatmaya çalışmıştır.¹⁰⁷

Her dönemde olduğu gibi Milli Mücadele döneminde de basının farklı düşünceler etrafında taraflaştığı görülmektedir. Örneğin, Milli Mücadele yanlısı olarak Anadolu'da seksen iki yayın belirmiştir. Bu yayınlardan "*Hâkimiyet-i Milliye*" ve "*Yeni Gün*" diğer bütün Anadolu gazetelerinin yönlendiricileri olmuştur. "*Yeni Adana, Açıksoz, Sebilürreşat, Babalık, Öğüt, İstikbal, Işık, Albayrak*" gibi gazeteler Milli Mücadele basınının önde gelen taşları arasındadır. İstanbul'da ise "*Peyam-ı Sabah, Alemdar, İstanbul ve Aydede*"nin dışındaki bütün gazeteler Ankara'yı desteklemişlerdir. "*Akşam, Vakit, Tasvir, İkdam*" gazeteleri ile "*Güleryüz*" dergisi bunlar arasında sayılabilir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ N. GÜRKAN, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın 1945-1950*, s.33-34

¹⁰⁷ Nurettin GÜZ, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1991, s.226-227

¹⁰⁸ Orhan KOLOĞLU, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s.115-116

Cumhuriyet'in ilanından 1931 yılına kadar bir basın yasası çıkartılmamış olup basın, II. Meşrutiyet döneminde hazırlanan 14 Temmuz 1909 tarihli basın yasasıyla on beş kez değişikliğe tabi tutularak 8 Ağustos 1931'e kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁰⁹ 1924 tarihli "*Teşkilat-ı Esasi Kanunu*" ise basın ile ilgili genel bir çerçeve çizmektedir. Ülkede meydana gelen olayların basın aracılığıyla kamuoyuna yansıtılması zaman zaman halk üzerinde huzursuzluk oluşturduğu için basına çeki düzen vermek, iktidarın basın üzerindeki denetimini yasal zemine oturtmak için yasalar ve kurumlar oluşturulmuştur. 1930 Şubatı'nda Ankara'da kurulan "*Türkiye Gazeteciler Birliği*", 1930'un Mayıs ayında "*Askeri Ceza Yasası*"nda basına ilişkin önlemlerin getirilmesi, 1931 yılında "*Basın Kanunu*"nun çıkarılması, 1933 yılında kurulan ve İçişleri Bakanlığı'na bağlanan "*Matbuat Umum Müdürlüğü*", 1935 yılında "*Matbuat Kongresi*"nin toplanması ve 1938 yılında "*Basın Birliği Kanunu*"nun çıkarılması adı geçen amaca yönelik uygulamalar arasında sayılabilir.¹¹⁰ Tüm bu önlemlerden sonra basın üzerindeki kontrol mekanizması daha sık çalışmaya başlamıştır.

"*Basın kontrol altına alınmalıdır*" düşüncesi 1931 "*Matbuat Kanunu*"nda birçok kez değişikliklere yol açmıştır. Bu husustaki en önemli değişiklikler 27 Haziran 1938 ve 1 Haziran 1946 değişiklikleridir. Bu değişiklikler daha ziyade basının kontrol altına alınmasına yönelik değişikliklerdir. Bu doğrultuda 14 Temmuz 1938'de yürürlüğe giren "*Basın Birliği Kanunu*" ile oluşturulan Türk Basın Birliği, iktidarın basın üzerindeki denetim ve güdümünü artırmıştır.¹¹¹

Basın Kanunu'nda yapılan değişiklikler ekseriyetle basın özgürlüğü aleyhinde olmuştur. 1931 tarihli "*Matbuat Kanunu*"na 27 Haziran 1938'de eklenen bazı maddelerle basın özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar daha da artmıştır. Basın, iktidarın hâkimiyeti altında ve kamuoyunu hükümet lehine yönlendiren bir kurum haline gelmiştir.¹¹² Siyasal iktidarın, "*Matbuat Kanunu*"na getirdiği düzenlemelerle fikir, münakaşa ve tenkit hürriyeti kökünden sınırlandırılmıştır.¹¹³ Cumhuriyet tarihinde basının en çok sansüre uğrayıp iktidar tarafından daha fazla kullanıldığı dönem, II. Dünya Savaşı yılları olmuştur.

¹⁰⁹ Nuri İNUĞUR, *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992, s.91

¹¹⁰ N. İNUĞUR, *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*, s.161

¹¹¹ N. GÜRKAN, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, s.90

¹¹² N. GÜRKAN, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, s.87

¹¹³ O. M. GÜVENİR, *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, s.48

2- II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk Basını

Türkiye II. Dünya Savaşı yıllarına İsmet İnönü'nün hâkimiyeti altında girmiştir. İnönü'nün Milli Şef diye anıldığı bu yıllarda basın hem “*Matbuat Umum Müdürlüğü*”nün hem de sıkıyönetimin kontrolü altındaydı. En küçük bahanelerle yayınlar engelleniyordu.¹¹⁴

II. Dünya Savaşı sürecinde Türk basını, daha ziyade denetim ve yönlendirmeler üzerinden ele alınabilir. Basının bu dönemde savaş esnasında izlenen politikalar ve bu politikaların gelişmeler karşısında değişkenliği doğrultusunda tutum belirlediği görülmektedir.¹¹⁵ Hükümet, savaş boyunca basında çıkan yazıları sıkı bir denetime tabi tutmuştur. Basın yasaları ve tüzükleri hükümete bu konuda geniş yetkiler vermektedir. Bu yetkilere dayanan hükümet, kendi politikasına ters düşen yayınları engelliyordu. Savaşın gidişatına göre politika belirleyen hükümet, basının da bu çizgide hareket etmesini istemiştir. Bu dönemde Türk basını üzerindeki yabancı kaynaklı etkiler ise daha çok uygulamalarda kendini göstermiştir.

Türk basını, bu dönemde sıkı kontroller olmasına karşılık savaşan taraflar arasında hükümetin dış politikada aldığı pozisyona bağlı olarak tercihlerini belirliyordu. “*Vatan*”, “*Akşam*” ve “*Tanin*” genellikle demokrasilerden, “*Tan*” ise Sovyetlerden yanaydı. “*Cumhuriyet*” ve “*Tasvir-i Efkâr*” Alman yanlısı bir tutum sergilemişlerdi. “*Atsız*” ve “*Ötüken*” gibi bazı Turancı yayınlar da aynı çizgideydi.¹¹⁶ Bu durum bir yandan ülkede çoğulcu fikirlerin olduğu görünümü verirken diğer yandan hükümetin de dış politika anlayışını yansıtıyordu.

Savaş yıllarında yayınlanan gazetelere ve bu gazetelerin yayın çizgilerine biraz daha yakından bakmak dönemin basın anlayışını anlamak açısından faydalı olacaktır. Savaş yıllarında Türkiye’de yayınlanan başlıca gazeteler şunlardır: “*Cumhuriyet*, *Akşam*, *Tan*, *Vatan*, *Tasvir*, *Son Posta*, *Tanin*, *Sabah*, *Vakit*” ve “*Ulus*”. Bu gazetelerden birkaçının yayın politikalarına değinecek olursak:

Yunus Nadi'nin yönetimindeki Cumhuriyet'in savaş yıllarındaki yayın çizgisi, genellikle Nadir Nadi'nin zaman zaman yazdığı başyazılarla belirlenmiştir. Nadir Nadi, daha savaşın başları olan 1940'ta Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile dostluğunu geliştirmesinden yanaydı. Ama Nadi, bir süre sonra Fransa cephesi çökünce Alman

¹¹⁴ O. KOLOĞLU, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s.120

¹¹⁵ O. M. GÜVENİR, *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, s.89

¹¹⁶ O. KOLOĞLU, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s.120

kudretinden bahsetmeye başlamıştı. Nadir Nadi'nin bu tutumu hükümet tarafından tepki çekmiş ve gazetenin kapatılmasına sebep olmuştur.¹¹⁷

1923'te Ahmet Emin Yalman, Enis Tahsin Til ve Ahmet Şükrü Esmer tarafından kurulan ve 1925'te "*Takrir-i Sükûn Kanunu*" ile kapatılan "*Vatan*" gazetesi, 1940'ta Ahmet Emin Yalman tarafından tekrar çıkarılmıştır. Savaş yılları içinde gazete sık sık kapatılmıştır. O dönem, bir yandan Almanların bir yandan da Müttefiklerin Türk basınına elde etmeye çalıştıkları dönemdir. Zekeriya ve Sabiha Sertellerin yönetiminde olan "*Tan*" gazetesi ise savaş yıllarında tam kadrosuyla Müttefikleri, yani İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve ABD'yi desteklemiştir. Gazete faşizmi ve Almanya'yı eleştirmiştir. Gazetenin, emperyalist politikalarından dolayı İngiltere'yi eleştirmesi ise Türk hükümetini tedirgin etmiş ve bu durum gazetenin bir süre kapatılmasına neden olmuştur.¹¹⁸

II. Dünya Savaşı henüz başlamışken Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen, Başbakan Refik Saydam ile görüşmesinde Türk basınının Almanya'ya karşı olumsuz yayınlarını şikâyet etmiş; buna karşılık Başbakan Saydam, Türk basınında Alman aleyhtarı olumsuzlukların giderilmesi için Başbakanlıkta bir komisyon kurulduğunu açıklamıştır. Bu doğrultuda "*Vatan*" gazetesinde 1942 yılında Hitler ve Mussolini'nin diktatörlüklerini konu alan fotoğraflara yer verilip bu doğrultuda fıkra yayınlanması gazetenin üç ay süre ile kapatılmasına neden olmuştur.¹¹⁹

Siyasal iktidarın savaş boyunca basının çalışma şartlarını düzenleyen yasalarına bakıldığında ise bu hususta öncelikle 1924 tarihli "*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*"nun ön plana çıktığı görülmektedir. Bu kanun basına yönelik genel bir çerçeve çizmektedir. Diğer bir kanun ise 1931 tarihli "*Matbuat Kanunu*"dur.

Bu kanun, II. Dünya Savaşı boyunca iktidar tarafından sıkça kullanılmıştır. Adı geçen kanunun özellikle basını denetim altında tutmaya imkân veren 50. Maddesi şu şekilde kaydedilmiştir:¹²⁰

"Madde 50- Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında

¹¹⁷ Hıfzı TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s.170-175

¹¹⁸ H. TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, s.170-175

¹¹⁹ Cemil KOÇAK, "Türk Basını Üzerinde Yabancı Etkiler", *Tarih ve Toplum Dergisi*, VII Sayı: 35, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.50

¹²⁰ *Matbuat kanunu*, www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Kanunlar_Kararlar, 14 Haziran 2014

18. madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isimle gazete çıkaramaz.”

Bu maddedeki “Memleketin umumi siyaseti” ifadesinin esnekliği dolayısıyla iktidarın isteğine bağlı olarak her yayında memleketin umumi siyasetine aykırı bir husus bulunmuştur. Zira hangi yayınların siyasete aykırı sayılabileceği belirtilmemiştir. İktidar, savaş boyunca bu yetkiyi kullanarak iç ve dış politikada genel eğilimine ters düşen, ayrıca verdiği talimatlara uymayan yayın organlarını kapatmakta tereddüt etmemiştir.¹²¹ Bu noktada iktidar sadece nelerin yayınlanmaması konusunda değil, nelerin yayınlanması hususunda da basına direktifler vermiştir.¹²²

Matbuat Kanunu’yla ülkenin genel politikasına dokunacak yayınlardan dolayı Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilmıştır. Kapatılan gazetelerin sorumluları cezaları bitene kadar başka bir adla gazete çıkartamamışlardır.¹²³ Bu kanun nedeniyle siyasi iktidarın basın üzerindeki kontrolü artmıştır. Ayrıca, bu kanunla basının özgürlüğü elinden alınmış ve muhalif bir basına yaşam hakkı tanınmamıştır.

Basının kontrol edilmesine dönük çıkarılan kanunların yanında bir de kurumlar vardır. İktidarın tüm savaş boyunca basını denetleme ve yönlendirme faaliyetinde, aracı olarak kullandığı en önemli kurum “*Matbuat Umum Müdürlüğü*” olmuştur. Savaşın başlaması ve giderek yayılması üzerine, 22 Mayıs 1940’ta “*Matbuat Umum Müdürlüğü*”, İçişleri Bakanlığı’ndan alınıp Başbakanlığa bağlanmıştır. Ayrıca, savaşın sürdüğü yıllarda 25 Mayıs 1940 tarihli “*Resmi Gazete*”de yayınlanarak yürürlüğe giren “*Örfi İdare Kanunu*”nun 3.Maddesi¹²⁴ ile de sıkıyönetim komutanlarına tüm matbuların, yani basılı şeylerin yayını engellemenin, matbaalarını kapatma ve basına sansür koyma yetkisi verilmiştir.¹²⁵ Savaş yılları boyunca, Sıkıyönetim Komutanlıkları da “*Örfi İdare Kanunu*”nun 3. Maddesinin verdiği yetkiyi sık sık kullanmış ve yayın organlarını kapatmışlardır.¹²⁶

II. Dünya Savaşı boyunca hükümetin basın üzerindeki kontrolünü sağlayan yasal düzenlemelerden bir diğeri ise, 14 Temmuz 1938 yılında yürürlüğe giren Basın

¹²¹ N. GÜRKAN, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, s.87

¹²² O. M. GÜVENİR, *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, s.81

¹²³ H. TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, s.154

¹²⁴ “*Örfi idarenin vazife ve salahiyetleri; Madde 3- Örfi İdare altına yerlerde, askeri idare aşağıda yazılı fevkalade tedbirleri ittihaz ve tatbiki salahiyetlidir. Gazete, kitap ve sair matbuaların taba ve neşrini veya hariçten ihyalını menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf üzerine sansür koymak.*(Bkz: O. M. GÜVENİR, *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, s.49)

¹²⁵ O. M. GÜVENİR, *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, s.48-49

¹²⁶ O. M. GÜVENİR, *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, s.49

Birliği Kanunu ile oluşturulan Türk Basın Birliği'dir. Birliğin amaçları arasında en dikkat çeken ulusal çıkarlar uğruna basını uyanık ve toplu halde bulundurmaktır.¹²⁷

Türk basınının savaşa yönelik genel tavrı, savaşın seyrine göre değişiklik göstermiştir. Basın, Mayıs 1939'dan Mart 1941'e kadar daha ziyade Müttefik devletler yanlısı yayın yapmıştır. Ancak Nazilerin Türkiye'nin sınırına dayandığı 1941'den sonra Almanlara yakın bir tavır sergilenirken, 1942'den sonra her iki tarafa da ılımlı mesajlar gönderilmiştir. 1944'ten sonra ise Müttefikler lehine yayınlar yapılmıştır.¹²⁸

Dönemin yazarları basının kontrol edilmesi hususunda birçok örnekler vermektedirler. Örneğin, Nadir Nadi, İnönü'nün basını denetlemesinden bahsederken, *"Bir telefonla gazeteleri kapatıvermek ve aylarca kapalı tutmak moda olmuştur"* demektedir. Nadi, ayrıca yazılardaki düşüncelerin Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nün denetimi altında olduğunu, Matbuat Umum Müdürlüğün özellikle Sovyet Rusya'ya ve Mihver devletlere karşı saldırıda bulunmamalarına dikkat ettiğini yazmaktadır.¹²⁹

Basın, Türkiye'de her dönem tartışma konusu olmuş ve bu gücün sık sık kontrol edilmesi yoluna gidilmiştir. Türk basın tarihine bakıldığında bunun örneklerine sıkça rastlanılabilir. İlk özel gazetelerin çıktığı XIX. yy'nin ikinci yarısından başlayarak, II. Abdülhamit dönemi, cumhuriyetin ilk yılları, II. Dünya Savaşı yılları ve sonraki süreçte basının kontrol altında tutulmaya çalışıldığına ilişkin çokça örnekler verilebilir. Sonraki yıllarda ise demokratikleşmeye bağlı olarak bu durumda bir azalma görülse de basın üzerindeki baskı/kontrol tamamen ortadan kalkmamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren basına ulusal çıkarlar hedef gösterilip tarihsel bir görev olarak ondan bu çıkarlara hizmet etmesi istenmiştir.¹³⁰ Basın ile merkezi otorite arasındaki bu ilişki Atatürk ve İnönü dönemlerinde de hep bu zeminde yürümüştür. Basının merkezi otoriteye veya iktidara intibak etmesi gerektiği bu dönemlerde açık bir şekilde ifade edilmiştir.¹³¹

Devlet, basını kurduğu kurum ve çıkardığı kanunlarla, bazen de sansür yolu ile denetlemiştir. Savaş sırasında basın, iktidarı birçok yönüyle desteklemiş veya desteklemek zorunda kalmış, uygulanan yayın politikalarıyla hükümet güçlendirilmiştir.

¹²⁷ O. M. GÜVENİR, **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, s.49, (Ayrıca Bkz: Server Rifat İSKİT, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, İstanbul 1943)

¹²⁸ S. SEYDİ, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", s.265-266

¹²⁹ E. WEISSBAND, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, s.59

¹³⁰ N. GÜRKAN, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, s.76

¹³¹ N. GÜRKAN, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, s.77

Ayrıca hükümet basını bir araç olarak kullanmıştır.¹³² Özellikle Milli Mücadele döneminde, mücadelenin gayesini anlatmak için Ankara basınının temelleri atılmış, bu doğrultuda “*İrade-i Milliye*” ve “*Hâkimiyet-i Milliye*” gazeteleri çıkarılmıştır. Milli Mücadele liderleri, bir taraftan Ankara basınına oluştururken diğer yandan da Anadolu basını vasıtasıyla milli hareketi yurt içi ve dışında anlatmaya çalışmışlardır.¹³³

Ankara Hükümeti, basın alanındaki faaliyetleri düzenlemek amacıyla 7 Haziran 1920’de “*Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü*”nü kurmuştur. Hükümet, bu müdürlükle beraber Anadolu basınına kontrol altına tutarken, 6 Haziran 1920 tarihli “*Sansür Kararnamesi*” ile de işgal altında olmayan bölgelerdeki basın organlarının büyük bir kısmını etkisi altına almıştır. Ayrıca iktidar yanlısı basın ile muhalif basın arasında, iktidarın icraatlarına ilişkin sert tartışmalar olmuştur. İktidar, “*Takrir-i Sükûn Kanunu*” gereğince muhalif basını İstiklal Mahkemeleri’ne göndererek muhalif basını susturmak yoluna gitmiştir.¹³⁴

Hükümetin basını kontrol etme veya politikalarını halka daha rahat ve kolay şekilde aktarma yöntemlerinden en dikkat çeken gazeteci-milletvekillerinin faaliyetleridir. Cumhuriyet döneminde de bu duruma sık sık rastlanılsa da bu husustaki en belirgin dönem II. Dünya Savaşı yıllarıdır. Bu gazeteci-milletvekilleri Tek Parti rejimi tarafından adeta resmi ideolojinin propagandacısı olarak kullanılmışlar, bunlar tek parti döneminde izlenen politikaları onaylayan yayınlar yapmışlardır. Hem Tek Parti’nin mensubu olan hem de her gün ülkenin önde gelen yayın organlarında siyasi makaleleri yayınlanan bu kişiler, kamuoyunu savaş boyunca yönlendirmişlerdir.¹³⁵

Bu gazetecileri kendi partisinde sayan hükümet, rejimin veya hükümetin izlediği politikaların propagandacısı olmaları yönünde bu gazetecilerden istifade etme yoluna gitmiştir.¹³⁶ Bu dönemdeki basın ile hükümet arasındaki durumu Mete Tuncay şu şekilde ifade etmektedir:¹³⁷ “*Osmanlı mutlakiyetinde, basın, hükümetin istemediklerini yazmazdı. T.C.’nin Tek-Partili zamanında ise, basın hükümetin istediklerini yazardı.*”

Yukarıda bahsedilen dönemlerdeki basının taraflılığı durumu hükümetin aldığı pozisyona göre belirlenmiştir. Basın hiçbir dönemde tarafsız olmamasına rağmen

¹³² O. M. GÜVENİR, *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, s.24-25

¹³³ N. GÜZ, *Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s.226-228

¹³⁴ N. GÜZ, *Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s.228-230

¹³⁵ N. GÜRKAN, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, s.79-83

¹³⁶ N. GÜRKAN, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, s.91

¹³⁷ Mete TUNCAY, “Tek-Parti Döneminde Basın”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, VII, Sayı:35, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.48

basının kontrol edildiği dönemlerde taraflılık belirginleşmiştir. Sertel, anılarında Almanya'nın zaferi karşısında basının durumunu anlatırken “*Hükümet gazeteleri*”, “*Bağımsız basın*” ve “*Askeri yazarlar*” gibi ifadeler kullanmaktadır.¹³⁸

Dönemin gazetelerinin yayın politikalarının belirlenmesinde hükümetin ciddi oranda etkisi vardır. Örneğin, CHP'nin resmi organı olan “*Ulus*”un Yazı İşleri Müdürü Ahmet Şükrü Esmer, Müttefikler lehine yazı yazarken, “*Ulus*” gazetesinin diğer bir yazarı Falih Rıfkı Atay ise Mihver yanlısı yazılar yazmıştır. Ayrıca “*Cumhuriyet*” ve “*Tasvir-i Efkâr*”, Alman yanlısı; “*Akşam*”, “*Vakit*” ve “*İkdam*” gazeteleri orta yol politikası izlerken, “*Yeni Sabah*, *Haber*, *Tan*, *Son Telgraf*” ve “*Vatan*” gazeteleri ise Müttefik yanlısı yayınlar yapmışlardır.¹³⁹

Meclis üyeliği ile gazeteciliği birlikte yürüten kişiler, basının kontrol edilmesinde hükümete kolaylıklar sağlamışlardır. Büyük gazete sahiplerinin aynı zamanda CHP milletvekili olması, CHP tüzüğünde de gazete sahibi vekillerin parti prensiplerine aykırı düşmemesi ve görüş birliği sağlamak yönünde prensip kararının yer alması, basın üzerindeki denetimin bir başka örneğiydi.¹⁴⁰ Bu gazeteci-milletvekilleri başyazarı oldukları gazetelerin aynı zamanda sahibidirler. Zaten dönem itibariyle tek parti yönetimi vardır ve yazarlar bu partinin icraatlarında yer aldıkları için hükümetin yaptığı düzenlemeleri desteklemişlerdir. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yetmiş beş gazeteci milletvekili vardır. 1939-1945 yılları arasında Türkiye'de TBMM üyeliği ile gazeteciliği bir arada yürüten kişiler şunlardır:

Milletvekilinin Adı	Yayın Organı	Seçildiği Yıllar
Falih Rıfkı Atay	Ulus gazetesi başyazarı	1939-1943
Asım Us	Vakit gazetesi başyazarı	1939-1943
Ahmet Şükrü Esmer	Ulus gazetesi dış politika yazarı	1939-1943
Hüseyin C. Yalçın	Yeni Sabah ve Haber gazeteleri Başyazarı. 1943 sonrası Tanin gazetesi sahibi ve başyazarı	1939-1943

¹³⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz: S. SERTEL, **Roman Gibi (Anılar)**, s.228

¹³⁹ S. SEYDİ, “1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika”, s.265

¹⁴⁰ S. SEYDİ, “1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika”, s.265

¹⁴¹ **TBMM Albümü** 1920-1950, I, VII. ve VIII. Yasama Dönemi,
www.tbmm.gov.tr/TBMM Album/I, 14 Haziran 2014

Sadri Ertem	Vakit gazetesi	1939-1943
Cavit Oral	Bugün (Adana) gazetesi sahibi	1939-1943
Yunus Nadi	Cumhuriyet gazetesi sahibi	1939-1943
Abidin Daver	İkdam ve Cumhuriyet gazetesi yazarı	1939-1943
Ethem İzzet Benice	Son Telgraf gazetesi sahibi	1941-1943
Feri Celal Güven	Yeni Adana gazetesi sahibi	1939-1945
Ömer Asım Aksoy	Gazisancak ve Hakdili Gazeteleri yazarı	1939-1943
İbrahim Alaattin Gövsa	Akşam Gazetesi Yazarı	1939-1943
Hayrettin Karan	Türk Dili (İzmir) gazetesi sahibi	1939
Ahmet Ulus	Ulus Gazetesi yazarı	1943
Emin Kılıçoğlu	Siirt Gazetesi sahibi	1944
Şefik Özdemir	Babalık (Konya) gazetesi sahibi	1939-1943
Cemal Alış	Bartın gazetesi sahibi	1939
Necip Ali Küçük	Hakikat ve Cumhuriyet yazarı	1939

Tabloda yer alan gazetecilerin bir kısmı II. Dünya Savaşı yıllarından önce de TBMM üyeliği yapmışlardır. Diğerleri ise savaşın bitiminden kısa süre sonra geçilen çok partili rejimde de CHP milletvekilliğini sürdürmüşlerdir. Örneğin, Falih Rıfkı Atay, Asım Us 1946'da, Hüseyin Cahit Yalçın 1946 ve 1950'de, Cavit Oral 1946 ve 1954'de CHP üyesi olarak parlamentoya seçilmişlerdir.¹⁴²

Bu gazeteci-milletvekilleri gerek savaş sırasında gerekse savaş sonrası dönemde hükümetin iç ve dış politikada izlediği siyaset çizgisine yakın yazılar yazmışlar veya yazmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu durum, hükümete muhalif diyebileceğimiz neşriyatın susturulması yahut ortadan kaldırılmasıyla, hükümetin icraatlarına yönelik eleştirilerin de ortadan kalkmasına sebebiyet vermiştir.

Savaşın demokrasi cephesi lehine sonuçlanması ve 1 Haziran 1946'da "Matbuat Kanunu"nda yapılan değişikliklerle birlikte basında bir rahatlama havası meydana gelmiştir. Bu süreçte hükümete yönelik eleştiriler görülmeye başlamıştır. Bu eleştiriler daha ziyade milletvekili olmayan liberal ve sol düşünceli yazarlardan

¹⁴² TBMM Albümü 1920-1950, C:I, VII. ve VIII. Yasama Dönemi, www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/I, 14 Haziran 2014

gelmiştir. Bu dönemin en sert eleştirileri haftalık olarak 1947’de üç sayı çıktıktan sonra kapanıp, 1948 yılında tekrar bir sayı çıktıktan sonra devamı gelmeyen sol eğilimli “Zincirli Hürriyet” gazetesinden gelmiştir.

1945 sonrası dünyada ve Türkiye’de meydana gelen gelişmeler basını önemli derecede etkilemiştir. Bu dönemde ise basının demokratikleşmeye duyarlı ve bu yönde çabalar içinde olduğu görülmektedir.

3- Savaş Sonrası Gelişmeler ve Türk Basını

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle basın üzerindeki baskıların azaldığı görülmektedir. Bu baskılar, basın kanununda yapılan değişikliklerden ziyade savaşı kazanan demokrasi cephesine taraf olunduğunu ilgili devletlere göstermeye çalışmaktan kaynaklanmıştır. Gazetecilerin hükümetin politikalarına dönük eleştirileri gerek yukarıda bahsedilen durumdan gerekse çok partili hayata geçiş döneminin verdiği esneklikten ileri gelmektedir. Nasıl ki basın, savaş döneminde savaşın seyrine göre bir yayın çizgisi izlemişse, savaş sonrasında da savaşı kazanan tarafların siyasal rejimlerine paralel bir yayın politikası izlenmiştir. Basındaki bu politik değişim genel anlamda liberal politikalaradır.

Bu dönemde henüz basın üzerinde denetimler kalkmamıştır. Fakat kitlelerin başlıca iletişim aracı basın olmuştur. 1908’de olduğu gibi ülkenin dört bir tarafından yüzlerce dergi ve gazete ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1941’de Türkiye’de 113 gazete ve 227 dergi yayınlanırken, bu sayı 1946’da 202 gazete ve 302 dergiye yükselmiştir.¹⁴³ Ayrıca bu dergi ve gazetelerin bir kısmı muhalefetle bütünleşmiştir. CHP sözcüsü “Ulus” gazetesi ile DP yanlısı “Vatan” gazetesi arasında 1945 yazından itibaren başlayan tartışmalar diğer yayın organlarına da sıçramıştır.¹⁴⁴ Savaşı demokrasi cephesinin kazandığı kesinleşince “Tan”, “Vatan” ve “Tasvir” gazetelerinin öncülüğünde Tek Parti sistemine karşı eleştiriler başlamıştır.¹⁴⁵

Dönemin gazetelerinin yayın politikalarından bahsedecek olursak; Ahmet Emin Yalman’ın kurmuş olduğu “Vatan”, Amerikan dostluğunu savunan ve liberal demokrasiyi destekleyen bir yayın çizgisi izlemiştir. Adı geçen gazete, DP kurulduğunda bu partiyi destekleyip CHP’ye muhalefet etmiştir.¹⁴⁶ “Vatan”, aşağı

¹⁴³ O. KOLOĞLU, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s.125

¹⁴⁴ O. KOLOĞLU, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s.122

¹⁴⁵ N. GÜRKAN, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, s.464

¹⁴⁶ Enver Behnan ŞAPOLYO, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara 1969, s.227-230

yukarı DP'nin yayın organı gibidir. Yalman, DP liderlerinin birçok konuda akıl hocası olmuştur.¹⁴⁷

Yunus Nadi'nin kurduğu “*Cumhuriyet*” gazetesi ise kuruluşundan itibaren bir inkılapçı gazete olmuştur. Gerek Milli Mücadele döneminde gerekse sonraki dönemlerde Atatürk ilkelerine bağlı kalmış ve her zaman cumhuriyet rejiminin kuvvetlenmesine çalışmıştır.¹⁴⁸ “*Cumhuriyet*” gazetesi, savaş sonrasında -veya DP kurulduktan sonra- DP'yi savunmuştur.¹⁴⁹

Necmettin Sadak'ın 1948'de Dışişleri Bakanı olmasıyla başyazısız çıkmaya başlayan “*Akşam*” gazetesi ise bu dönemde partililik yapmadan, ciddi ve ağırbaşlı olmaya çalışmıştır. Gazete, bu dönemde DP'ye karşı polemiklere yer vermemiştir.¹⁵⁰

Ankara'nın en eski gazetelerinden biri olan “*Ulus*” gazetesi, öncelikle “*Hâkimiyet-i Milliye*” olarak çıkmış ve 1934 yılında gazeteye Mustafa Kemal Atatürk tarafından “*Ulus*” adı verilmiştir. “*Ulus*” gazetesi her zaman cumhuriyet rejiminin destekçisi olmuş, II. Dünya Savaşı esnası ve sonrasında CHP'nin veya hükümetin sözcülüğünü yapmıştır.¹⁵¹ “*Ulus*” gazetesi savaş sonrası dönemde zengin bir yayın kadrosuyla çıkar, fakat aydınların çoğu CHP'ye karşı oldukları için “*Ulus*”un satışı düşer.¹⁵² DP'nin bir yayın organı gibi çalışan “*Zafer*” gazetesi ise Ankara'da zengin bir kadro ile çıkmıştır. DP'yi destekleyen bu gazete, bu parti kapatıldıktan sonra Adalet Parti'sini desteklemiştir.¹⁵³ “*Zafer Demokrasinindir*” sloganı ile çıkan “*Zafer*”, Türkiye'de ilk özel ajans olan Türk Haberler Ajansı tarafından desteklenmiştir.¹⁵⁴ “*Zafer*”, 27 Mayıs 1960 darbesinin yapıldığı gün kapatılmış, yazı işleri müdürü tutuklanmıştır.¹⁵⁵

1944'te kapatılan “*Tasvir-i Efkar*”, 30 Mart 1945'te kadrosunu yenileyerek “*Tasvir*” adıyla yeniden yayına başlamıştır. Ziyad Ebüzziya tarafından yönetilen “*Tasvir*”, çok partili hayata girişin ilk savunucusu olarak çıkarılmıştır. Ayrıca Türkçü ve Atatürkçü olan “*Tasvir*” gazetesi, komünizmle ilk ve ciddi mücadeleyi de başlatmıştır.¹⁵⁶

¹⁴⁷ H. TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, s.188

¹⁴⁸ E. B. ŞAPOLYO, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, s.227-230

¹⁴⁹ H. TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, s.188

¹⁵⁰ H. TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, s.188

¹⁵¹ E. B. ŞAPOLYO, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, s.248-249

¹⁵² H. TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, s.190

¹⁵³ E. B. ŞAPOLYO, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, s.248-249

¹⁵⁴ Fuat Süreyya ORAL, *Türk Basın Tarihi 1923-1973*, Sanayii Nefise Matbaası, Ankara 1973, s.148-151

¹⁵⁵ H. TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, s.224

¹⁵⁶ F. S. ORAL, *Türk Basın Tarihi 1923-1973*, 154

“*Kuvvet*” gazetesinin kapatılmasından sonra kurulan “*Kudret*” gazetesi, CHP’ye muhalefet etmiş ve Millet Partisi’ni desteklemiştir.¹⁵⁷ “*Son Saat*” ve “*Gece Postası*” ise Etem İzzet Benice’nin çıkardığı ve ekseriyetle parti, adliye ve sendika haberlerine ağırlık veren akşam gazeteleridir.¹⁵⁸

“*Ses, Gün, Yeni Ses, Yeni Edebiyat, Küllük, Sokak, Yürüyüş, Adımlar, Yurt ve Dünya, Projektör, Ant, Yeni Dünya, Pınar*” gibi dergi ve gazeteler ise Sovyet yanlısı gazetelerdi. Sol yayınlar arasında ses getiren iki önemli yayın “*Marko Paşa*” ve “*Zincirli Hürriyet*” gazeteleridir. “*Marko Paşa*” siyasi mizah içeren muhalif bir gazetedir. Mehmet Ali Aybar tarafında İstanbul’da çıkarılan “*Zincirli Hürriyet*” ise, “*komünizan*” olarak yayınlanmıştır.¹⁵⁹

Basın açısından demokrasiye geçiş sürecindeki en önemli girişim, tek parti döneminin kurumu olup iktidarın kontrolünde bulunan, başkanlığını CHP Milletvekili ve “*Ulus*” gazetesi Başyazarı Falih Rıfkı Atay’ın yaptığı Basın Birliği’ne karşılık olarak, 11 Haziran 1946 yılında Bağımsız Gazeteciler Cemiyeti’nin kurulmasıdır.¹⁶⁰ Yalnız bu dönemde sol basına yönelik baskılar artmıştır. Muhalif veya sol basına yönelik bu baskılar belirgin şekilde Tan Matbaası baskını, “*ABC*” ve “*Berrak*” Kitapevlerinin yağmalanması, bazı üniversite hocalarının görevlerinden uzaklaştırılmaları ve “*Zincirli Hürriyet*” gazetesinin kapatılmasında görülmüştür. Sol basına yönelik bu baskıların artmasında Sovyet Rusya’nın Türkiye’ye yönelik tehdit ve baskılarının önemli bir etkisi olmuştur.

Basının bir kısmı ilerleyen süreçte hükümetin uluslararası ilişkilerde yer almak istediği ülkelerin, açıkçası demokratik ülkelerin politikalarını övmeye başlamıştır. Ayrıca 1945-1950 döneminde basının başlıca amacı, çok partili hayatın kurulması ve yaşatılması üzerinde yoğunlaşmak olmuştur.¹⁶¹

Basının desteğini de almış olan DP’nin, 1950 ile 1960 yılları arasında iktidarda iken basına yönelik tutumu, CHP’nin 1945-1950 yıllarındaki davranışından farklı olmamıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra CHP’nin basına karşı tutumu başlangıçta yumuşak olmuştur. 1946 yılında yapılan yasa değişikliğiyle gazete kapatma yetkisi idari makamlardan alınıp mahkemelere verilmiştir. Gazete çıkarmak için alınan izin ve yatırılan para uygulaması kalkmıştır. Buna karşılık diğer kısıtlayıcı ögelere

¹⁵⁷ F. S. ORAL, *Türk Basın Tarihi 1923-1973*, 154

¹⁵⁸ H. TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, s.190

¹⁵⁹ F. S. ORAL, *Türk Basın Tarihi 1923-1973*, 157-163

¹⁶⁰ O. KOLOĞLU, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s.122

¹⁶¹ N. GÜRKAN, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, s.465

dokunulmamıştır. DP ise mukayeseli hukuk bakımından dünyanın en hürriyetperver ve demokrat yasalarından olduğu ileri sürülen bir metni meclisten çıkarmıştır. Ancak on yıl içinde hem basın yasasında hem de basını etkileyen diğer yasalarda bir takım değişiklikler yapmıştır. Ayrıca sıkıyönetim uygulamaları her iki iktidar döneminde de muhalif basını susturmak için kullanılmıştır.¹⁶²

CHP yöneticileri, 1945-1950 yılları arasında tek parti alışkanlığıyla sayısız basın davası açmışlardır. DP, iktidara geldiği 1950 yıllarının özellikle sonralarına doğru iktidardan düşebileceği endişesine kapılınca basına yönelik baskılarını da artırmıştır. 1955-1960 yılları arasında 867 gazeteciye mahkûmiyetle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır. Her iki iktidar da basını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Örneğin, CHP döneminde, satışı diğerlerinden az olduğu halde partinin sözcüsü konumunda olan “Ulus” gazetesine hepsinden daha fazla ilan verilmiştir. Bu uygulama 1947’de CHP desteğiyle çıkan “Tanin” ve “Memleket” gazeteleri için de aynı olmuştur. DP iktidara geldiğinde ise bu denge tersine dönmüştür. “Ulus”a hiç ilan verilmez iken Demokratların “Zafer, Türksesi, Son Havadis, Son Posta” gibi sözcüleri bol bol ilana kavuşmuşlardır.¹⁶³

1946’dan sonra gazetecilik anlayışında da değişiklikler yaşandı. Başyazıya dayanan gazete anlayışından habere ve resme öncelik tanıyan anlayışa geçildi. Yorum, özetle başlıkta verilmeye başlandı ve gazete tirajları arttı. Örneğin, 1946’da bin kişiden yaklaşık beş kişi gazete okurken, 1955’den itibaren nüfusun artmasına rağmen bu oran binde yirmi sekize yükseldi.¹⁶⁴ Çok partili hayata geçmekle beraber kurulan her yeni partinin bir de yeni yayın organı ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵

Bir taraftan gazetelerin baskı sayılarında artış yaşanırken diğer taraftan ilke olarak da “okuyucu sabah işine giderken gazetesini kendisine ulaştırılmış olmalıdır” düşüncesi benimsendi. Bu doğrultuda okuyucuya daha hızlı gazete ulaştırma yarışı ve yöntemi geliştirildi. Politika dışı konuların yanında, II. Dünya Savaşı sonrası dünya genelini etkileyen konular da ilgi görmeye başladı. Amerikan kültürü yeni boyutlarıyla basında fazlaca yer almaya başladı. Ayrıca gazetelerin spor sayfalarında artışlar olmuştur. DP iktidarıyla birlikte basında din tarihi ve İslami değerlerin ön plana

¹⁶² O. KOLOĞLU, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s.123

¹⁶³ O. KOLOĞLU, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s.124

¹⁶⁴ O. KOLOĞLU, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s.125

¹⁶⁵ F. S. ORAL, *Türk Basın Tarihi 1923-1973*, 158

çıkarılması tavrı belirmiştir. Komünist suçlamasıyla yapılan “*solcu avı*”, iki partinin iktidar döneminde de sürmüştür.¹⁶⁶

1945-1960 yılları arasındaki dönemde siyasi hesaplaşmalara basın da katkıda bulunmuştur. Bu doğrultuda çoğulculuğu Atatürkçülükle bağdaştırma çabaları 1930’ların Kemalizm’inden taviz verilerek yürütülmüştür. 1960’tan sonra ise basın için gerekli olan güvenceler anayasaya konulmuştur. 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlük ortamına rağmen bu dönemde basın davaları ve mahkûmiyetlerinde büyük artışlar olmuştur. Ayrıca bu dönemde gazete tirajlarında da büyük artışlar yaşanmıştır. 1979’da, günde toplam ortalama 3.000.000 tiraja ulaşılmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁶ O. KOLOĞLU, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, s.124-131

¹⁶⁷ O. KOLOĞLU, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, s.132-133

II. BÖLÜM

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK

ABD YARDIMLARI

A. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

1- II. Dünya Savaşı Öncesi Türkiye-ABD İlişkileri

a) Osmanlı Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye-ABD ilişkileri, Amerikalı girişimcilerin ticari faaliyetleriyle başlamıştı. Bu ilişkiler dolayısıyla Osmanlıların Amerikalılarla ilk tanışması, bir Osmanlı toprağı olan ve Fas, Tunus, Trablusgarp ve Cezayir'i içine alan Mağrib bölgesinde meydana geldi. ABD, Osmanlı Devleti'ne bağlı Mağrib ülkeleri olan Cezayir ile 1795'te, Trablusgarp ile 1796'da ve Tunus ile 1797'de bir ticaret ve dostluk antlaşması imzaladı. ABD, Mağrib ülkeleriyle yaptığı bu antlaşmayı Osmanlı Devleti ile de yapmak istediysede bu hususta başarılı olamadı. ABD, bunun üzerine birebir ilişki kurmaya çalıştı.¹⁶⁸

İki ülke arasında herhangi bir antlaşma imzalanmasada ticari ilişkiler başlamış ve ABD, 1802'de İzmir'e bir konsolos atamış, ancak Osmanlı Devleti bu atamayı tanımayınca konsolos İzmir'den ayrılmak zorunda kalmıştı. Ticari ilişkiler zemininde devam eden bu ilişkiler, 1820'den sonra bir antlaşmaya yönelik müzakerelere dönüştü. 1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanmasının Rus, İngiliz ve Fransızların oluşturduğu birleşik Avrupa donanması tarafından yakılması ve ardından yaşanan 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'ni yeni dostluk arayışlarına itti.¹⁶⁹ Bu olaylar neticesinde, Osmanlı Devleti ile ABD arasında 7 Mayıs 1830'da Osmanlı-ABD Ticaret ve Denizcilik Antlaşması imzalandı.¹⁷⁰

Bu antlaşmasıyla birlikte birçok Avrupa devletine verilen kapitülasyon ayrıcalıkları ABD vatandaşlarına da verildi. Ayrıca antlaşmayla, ABD'ye “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” statüsü verildi. Bu statü sayesinde ABD, Osmanlı Devleti'nden ticari, hukuki ve diğer alanlarda ayrıcalıklar elde etti. İki ülke arasında diplomasi ve konsolosluk ilişkileri kurulmasına ilişkin konular düzenlendi. ABD'de ilk

¹⁶⁸ Semih Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s.13

¹⁶⁹ S. Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.14-15

¹⁷⁰ Füsün TÜRKMEN, *Kırılğan İttifaktan “ Model Ortaklığa” : Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.21

Osmanlı temsilciliği 1845'te ticari ilişkileri geliştirmek için açıldı.¹⁷¹ Osmanlı toprakları üzerinde ise 1846 yılında özellikle ticari bakımdan önem arz eden Yafa, Şam ve Konya'da gibi şehirlerde Amerikan konsoloslukları açıldı. 1862'de Osmanlı Devleti ile ABD arasında yeni bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalandı ve eski antlaşmanın 1. Maddesini oluşturup daha önce ABD'ye verilmiş olan "*en fazla gözetilen ulus statüsü*" bu yeni antlaşmada da aynen devam ettirildi.¹⁷² 1867'de ise Fransız asıllı Bulak Bey, Washington'a Osmanlı Devleti'nin ortaelçisi olarak atandı.¹⁷³

7 Mayıs 1830 tarihli Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması, 1820'lerden itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başlayan misyonerlerin sayılarının artmasına neden oldu. Amerikalı misyonerler gittikleri ülkelerin ekonomik durumu, toplumsal yapısı, siyasi bütünlüğü, tarım alanları, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, halkın dini durumu ve eğitim düzeyi hakkında bilgi ediniyorlardı. Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması, yirmi beş seneliğine yapıldığı için 1855'te geçersiz hale geldi. 1862'de yapılan diğer bir antlaşmayla Osmanlı-Amerikan ticari ilişkileri, ABD için daha avantajlı bir hale gelmişti.¹⁷⁴ Örneğin, ABD'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel ithalatındaki payı, 1884 yılında % 1,5 iken, 1904'te % 25'e yükselir. Aynı dönem başlangıcında % 6 olan ithalat bir ara % 2,2'ye kadar düşse de, 1914'te % 6,4'e çıktı.¹⁷⁵

II. Abdülhamit döneminde ABD ile olan ticari ilişkiler daha da arttı. Silah alımı ile artan ticari ilişkiler, madencilik ve petrol arama alanlarında ortak faaliyetler ile devam etti. II. Abdülhamit ayrıca Amerikalılara birtakım demiryolu projeleri de yaptırmak istemiş, fakat bu projeler çeşitli nedenlerle gerçekleşmemişti. ABD'nin, Osmanlı Devleti ile sıkı bağlar kurduğu ikinci bir platform kültür ve eğitim alanı oldu. Bu bağlamda, Amerikan misyonerleri önce Ortadoğu'da sonra Anadolu'da faaliyet gösterdiler. Önce Kudüs, Beyrut ve İzmir'de, daha sonra ise İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren Amerikan misyonerlerinin esas amacı, Hıristiyan olmayan unsurları Hıristiyanlığa kazandırmaktı.¹⁷⁶

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Bu tarihten sonra Avrupalı güçler gibi ABD de Ermeni sorununu bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaya başladı. ABD, bu politikalarını Osmanlı

¹⁷¹ S. BULUT, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.15-17

¹⁷² F. TÜRKMEN, *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, s.23-24

¹⁷³ S. BULUT, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.15-17

¹⁷⁴ S. BULUT, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.17-18

¹⁷⁵ Mehmet ALTAN, *Süperler ve Türkiye: Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları*, AFA Yayınları, İstanbul 1986, s.22

¹⁷⁶ F. TÜRKMEN, *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, s.26

Devleti'nde bulunan Amerikan misyonerleri ve okulları aracılığıyla yürüttü. Ayrıca Amerikan basını da Ermenileri destekler yönde yayınlar yaptı. 1904 yılından itibaren ise Ermeni isyanlarına karışan Amerikan vatandaşı Ermenilerin tutuklanması ve Ermeni isyancıların üs olarak kullandıkları bazı Amerikan okullarının kapatılması gibi gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden oldu.¹⁷⁷

ABD, II. Meşrutiyet Dönemi'nde siyasi alanda herhangi bir risk almadı. Monroe Doktrini çerçevesinde 1911'deki Osmanlı-İtalyan Savaşı'nda arabuluculuk yapması için verilen teklifi de geri çeviren ABD, Balkan Savaşları'na da ilgi göstermedi.¹⁷⁸

İki ülke arasındaki ilişkiler kapitülasyonların kaldırılmasına kadar ticari ve kültürel ilişkiler zemininde sürmüştür. Bu döneme kadar ABD, Osmanlı Devleti'nde sağlık ile öğretim işleriyle ilgilenmiş ve yükseköğretim kurumları açmıştır. İki devlet arasındaki bu münasebetler, ABD'nin 26 Nisan 1917'de Almanya'ya karşı savaş açıp, Osmanlı Devleti ile olan diplomatik münasebetlerini kesmesine kadar sürmüştür.¹⁷⁹ İlişkilerin kesilmesinden sonra ABD'deki Osmanlı çıkarlarını koruma görevini İspanya, Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan çıkarlarını koruma görevini de İsveç Sefareti yüklenmiştir.¹⁸⁰ Kesilmiş olan Türk-Amerikan diplomatik münasebetleri, ABD yönetimi ile Cumhuriyet hükümeti arasında 11 Şubat 1927'de teati edilen karşılıklı notalarla tekrar kurulmuştur.¹⁸¹ ABD'nin, Osmanlı Devleti ile olan siyasi ilişkileri Monroe Doktrini gereği başta Avrupa olmak üzere diğer birçok devletle de aynı zeminde devam etmiştir.

Sonuç olarak ABD'nin Osmanlı Devleti ile XVIII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar olan ilişkisi temelde pazar kaygılarından ve ticareti artırma çabalarından kaynaklanmıştır. Fakat ilerleyen yıllarda ABD'nin güçlenmesi sonucunda bu ticari ilişkiler, siyasi ilişkilerin gölgesinde kalmıştır.¹⁸²

b) Cumhuriyet Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri

ABD, Monroe Doktrini ile şekillendirmeye başladığı Avrupa'dan uzak durma politikasını, XX. yüzyılın başlarında hala sürdürüyordu. ABD, bu politikanın gereği olarak Ortadoğu'dan en azından askeri açıdan uzak duruyordu. Çünkü ABD

¹⁷⁷ S. BULUT, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.18

¹⁷⁸ S. BULUT, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.20-21

¹⁷⁹ A. H. ÜLMAN, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s.4-7

¹⁸⁰ S. BULUT, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.20

¹⁸¹ A. H. ÜLMAN, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s.14-15

¹⁸² S. BULUT, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.25-26

yetkililerine göre Ortadoğu, Avrupa'nın bir uzantısıydı. Bununla beraber Başkan Wilson, I. Dünya Savaşı sonrası Doğu Anadolu'da bir Ermeni yapılanmasına sıcak bakmışsa da bu politika ABD Senatosu tarafından engellenmişti.¹⁸³

ABD, I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'yle savaşa girişmeyip sadece diplomatik ilişkilerini kesti. Savaşın sonlarına doğru ABD Başkanı Woodrow Wilson, ABD Kongresi'nde on dört maddelik dış politika prensiplerini ilan etti. Bu prensiplerin 12. Maddesi Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgiliydi. Söz konusu maddeye göre Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin egemenlik ve güvenliği sağlanmalı, buna karşılık Osmanlı Devleti içindeki milletlere varlıklarını koruma imkânı verilmeli ve Boğazlar tüm ülkelerin ticari gemilerine açık bulundurulmalıydı. Wilson'un bu gibi prensipleri Türkler arasında ABD'ye karşı büyük bir sempati oluşturdu. Özellikle Mondros Mütarekesi'nden sonra birçok Osmanlı aydını Wilson İlkeleri'nden "*tüm ulusların kendi geleceklerini kendileri belirlemesi*" ilkesinde kurtuluş çaresini bulmuştu. Bu doğrultuda kimi Osmanlı aydınları 4 Aralık 1918'de Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurup Amerikan mandasını savundular.¹⁸⁴ Amerikan mandası fikri Erzurum ve Sivas Kongrelerinde de gündeme geldi. Fakat bu düşünce Sivas Kongresi'nde kesin olarak reddedildi.¹⁸⁵

Milli Mücadele yıllarında ise Türkiye ile resmi ilişki kurmaktan kaçınan ABD, 20 Kasım 1922'de toplanan Lozan Konferansı'na gözlemci göndermiş ve bu gözlemcilerden iki nokta üzerinde durmalarını istemişti. Bunlardan birincisi, kapitülasyonların muhafazası, ikincisi ise barış zamanında tüm ülkelerin ticaret ve savaş gemilerine Boğazlardan geçiş serbestliği sağlanmasıydı.¹⁸⁶

ABD, Lozan görüşmelerine gönderdiği temsilciler vasıtasıyla 6 Ağustos 1923'te Türkiye ile Lozan Antlaşması'na benzer bir antlaşma imzalayarak yeni Türk devletinin sınırlarını tanıdı. Ayrıca kapitülasyonların kaldırılmasına tepki gösteren devletlerden biri olan ABD, bu antlaşmayla kapitülasyonların kaldırılmasını da kabul etmişti. Bu antlaşma ABD'de hararetli tartışmalara neden olmuş, bazı çevreler kapitülasyonların kaldırılmasını kınarken, misyoner gruplara yakın çevreler Türkiye'deki Amerikan din ve eğitim kurumlarına dini ve akademik özerklik verilmedikçe antlaşmanın onaylanmasına karşı çıkmışlardır. Antlaşmaya en büyük tepki ise Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan devletinin kurulmamış olmasına tepki gösteren

¹⁸³ S. BULUT, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.27

¹⁸⁴ S. BULUT, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.21-23

¹⁸⁵ F. TÜRKMEN, *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, s.37-38

¹⁸⁶ S. BULUT, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, s.24-45

Ermeni asıllı Amerikan vatandaşlarından gelmiştir.¹⁸⁷ Ayrıca, ABD'nin kapitülasyonlardan vazgeçmesinde, İtilaf devletlerinin kapitülasyonların ilgasını kabul etmeleri önemli bir rol oynamıştır.¹⁸⁸ Boğazlar konusunda ise Lozan'da Amerikan görüşüne yakın bir anlaşmaya varılmıştır.

İki ülke arasında normal münasebetler 7 Şubat 1927'de yapılan mektup değişimi yoluyla başlamışsa da ilişkiler II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sıkı ve samimi bir çizgide gelişmemiştir.¹⁸⁹ Mektup teatisi ile başlayan ilişkiler iki devlet arasında 1 Ekim 1929'da imzalanan ilk ticaret antlaşmasıyla biraz daha artmıştır. Türkiye bu antlaşmayla Amerikan sermayesini çekmek istemiş fakat Amerikan sermayesi buna rağbet etmemiştir. Ticaret antlaşmasından yaklaşık on yıl sonra II. Dünya Savaşı öncesi 1 Nisan 1939'da ABD ile yeni bir ticaret antlaşması daha imzalanmıştır.¹⁹⁰ Ayrıca Atatürk ile ABD başkanlarından 1933 yılında iktidara gelen Franklin Delano Roosevelt arasında yoğun yazışmalar olmuştur. İki devlet başkanı her vesile ile birbirlerine dostluklarını ifade etmişlerdir. Bu yazışmalar 20 Mayıs 1933 tarihli "*Hâkimiyet-i Milliye*" gazetesinde yayınlanmıştır.¹⁹¹

Cumhuriyet dönemi ilişkiler sadece siyasi alanda değil, 1929 ekonomik krizinin etkilerine ve her iki ülkede geçerli olan korumacı ekonomik politikalara rağmen ticari alanda da sürmüştür. Bu dönemde özellikle tütün ve petrol alanlarında Standart Oil, Vacuum Oil, Texas Company, R. J. Reynolds, American Tobacco ve Liggett and Meyers gibi şirketler o dönemde Türkiye'de yatırımlar yapmışlardır. Ayrıca Türkiye'de 1929 yılında Amerikan otomotiv devi Ford'a TBMM tarafından İstanbul'da montaj fabrikası kurma yetkisi verilmesi ile otomotiv sanayinin kurulmasına yönelik ilk adım da atılmış ve günde sekiz adet otomobil üretilen bu fabrikada 500 kişiye istihdam sağlanmıştır. Türkiye ve ABD arasında 1927 ile 1929 yılları arasında kurulan diplomatik ilişkiler genel olarak barışçıl temele dayalı olmuştur.¹⁹²

Bu ilişkilere rağmen cumhuriyet döneminde Türk-Amerikan ilişkileri iktisadi, politik ve kültürel anlamda zayıf olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin bu kadar zayıf olmasının sebebi, I. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin izlemiş olduğu inziva politikası ile Lozan Antlaşması'ndan kalan ekonomik ve kültürel meselelerin Türkiye lehine çözülmesinden kaynaklanmıştır. Başka bir sebep ise bu dönemde ABD'nin uluslararası

¹⁸⁷ F. TÜRKMEN, *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, s.41-42

¹⁸⁸ A. H. ÜLMAN, *Türk -Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s.10

¹⁸⁹ A. H. ÜLMAN, *Türk -Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s.14-15

¹⁹⁰ A. H. ÜLMAN, *Türk -Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s.16-17

¹⁹¹ F. TÜRKMEN, *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, s.45

¹⁹² F. TÜRKMEN, *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, s.47

politikalarda aktif rol oynamamasıdır. ABD'nin bu politik durumu, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası politikalarda İngiltere'nin rolünü üstlenmesiyle değişmiştir.

2- II. Dünya Savaşı'nda Türkiye-ABD İlişkileri

II. Dünya Savaşı'nın başlamasından yaklaşık bir yıl sonra ABD'nin İngiltere'ye destroyer vermesi ile Müttefikler ve ABD arasında başlayan askerî işbirliği, 1941 yılı Mart ayında "*Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu*"nun çıkmasına kadar varmıştır. Türkiye, dolaylı da olsa sınırlı ölçüde bu yardımdan yararlanmış. Savaş sırasında Türkiye, ABD'den 95.000.000 dolarlık savaş malzemesi almış, ancak ABD, 1941 Haziran'ında Türkiye ile Almanya arasında bir Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması sonucu Türkiye'ye yaptığı bu yardımı kesmiştir. 1941'in Aralık ayında yardım tekrar başlamış ise de miktarı büyük ölçüde azalmıştır.¹⁹³ Bazı değerlendirmelere göre ABD'nin bu tepkisi, Almanya karşısında direnme gücü olmayan bir ülkeye boş yere yardım edilmemesi gerektiği fikrinden kaynaklanmıştır.¹⁹⁴

Savaş sırasında Türkiye-ABD ilişkileri, Ankara-Berlin arasında 9 Ekim 1941'de imzalanan krom antlaşmasıyla daha da gerginleşmişti. Fakat ABD Başkanı Roosevelt'in "*Türkiye'nin savunulmasınının ABD için hayati önemi olduğunu ve Türkiye'nin gereksinimlerinin mümkün olduğu kadar süratle karşılanması gerektiği*" açıklamasından sonra Türkiye, tekrar yukarıda adı geçen yardım yasası çerçevesine alınmıştır.¹⁹⁵

ABD'nin, 7 Aralık 1941'den itibaren II. Dünya Savaşı'na katılması ve savaş sonunda bir "*Dünya Devleti*" haline gelmesiyle Türk-Amerikan ilişkileri güç dengesine bağlı bir nitelik kazanmıştır.¹⁹⁶ Ayrıca, Türkiye-ABD ilişkileri savaş sırasında, savaşın gidişatını ve savaş sonrası kurulacak düzeni belirlemek amacıyla yapılan konferanslarla devam etmiştir.

Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı'na girmesini en fazla isteyen -Almanya dışındaki- ülke, Balkanlar'da yeni bir cephe açmak niyetinde olan İngiltere'dir. Buna mukabil İngiltere'nin Akdeniz ve Balkanlar'da nüfuz kurmasını istemeyen ABD,

¹⁹³ O. SANDER, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.8

¹⁹⁴ F. TÜRKMEN, *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, s.51

¹⁹⁵ F. TÜRKMEN, *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, s.52

¹⁹⁶ Fahir ARMAOĞLU, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.1

Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda kesin bir karar almayacaktır. ABD, savaşın gidişatını belirlemek için yapılan konferanslarda da bu tavrını sürdürecektir.¹⁹⁷

Almanya ile imzalanacak olan barış antlaşmasını görüşmek için toplanan çeşitli konferanslarda, çıkar çatışması nedeniyle Batılı devletlerle Sovyetler Birliği arasındaki işbirliğinin sürdürülemeyeceği anlaşılmıştı. Savaş esnası ve sonrasında ABD, Doğu Avrupa devletlerinin teker teker Sovyet uyduları haline getirilmelerini, Orta ve Batı Avrupa'da komünizm tehlikesini, Yunanistan'da süren iç savaşın komünizm lehine gelişmesini, İran üzerindeki Sovyet baskısının artmasını dikkatle izlemişti. Yaşanılan bu gelişmeler sonucunda ABD, dünya genelinde özellikle de Ortadoğu'da İngiltere'nin yerini almış ve böylece Sovyet tehdidi altında olan Türkiye ile beraber diğer bölge ülkelerine karşı tutumu da değişmiştir. Bu değişiklik Truman Doktrini'yle beraber yeni bir boyut kazanmıştır.¹⁹⁸ Bu dönemle birlikte ABD dünya siyasetinde daha fazla yer almış ve uluslararası politikada daha fazla sorumluluk üstlenmiştir. Bu durum Türk-Amerikan ilişkilerinde de bir yükselişe yol açmıştır.

3- II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri

19 Mart 1945 tarihli Sovyet notasından sonra Türkiye, bir taraftan Sovyet Rusya'yla anlaşma zemini ararken diğer taraftan da İngiltere ve ABD'nin desteğini almaya çalışmıştır. Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik toprak talepleriyle Boğazların statüsünün değişmesi ve burada kendine üs istemesi Postdam Konferansı'nda dile getirilmişti. Konferansta Sovyet Rusya'nın toprak talebine yönelik ABD Başkanı Mr. Truman, bunu Sovyet Rusya ile Türkiye arasında bir mesele olarak gördüğünü söylemişti. Boğazlar konusunda ise Truman, Montrö rejiminin değişmesine karşı olmadığını ifade etmiş, bununla beraber konunun milletlerarası statü kazanması noktasındaki istekleriyle Sovyet Rusya'dan ayrılmıştır.¹⁹⁹ Sovyet Rusya'nın bölge üzerinde izlemeye başladığı politikalar belirginleşmeye başlayınca ABD, Boğazlar konusunu Sovyet Rusya ile Türkiye arasında bir mesele olarak görmekten vazgeçip, Boğazların statüsünün Türkiye lehine olmasından yana bir tutum takınmıştır.

ABD, Ortadoğu, Akdeniz ve Avrupa'da etkinliği arttıkça, Türkiye'nin toprak bütünlüğüyle daha fazla ilgilenmiş ve Türkiye'yi desteklemeye başlamıştır. Özellikle II.

¹⁹⁷ F. TÜRKMEN, *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, s.52-53

¹⁹⁸ O. SANDER, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.9

¹⁹⁹ A. H. ÜLMAN, *Türk -Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s.62

Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Sovyet tehdidi karşısında Amerikan desteğini alan Türkiye, ABD'nin yakın bir müttefiki olarak bu desteği sürekli görmüştür.

Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik 7 Ağustos 1946 tarihli notasından sonra ABD idarecileri ne olursa olsun Türkiye'yi desteklemeye karar vermişler ve bu karar Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir aşama olmuştur.²⁰⁰ II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin yerini alıp, yenedünya düzenini kendi politikaları çerçevesinde tasarlamaya başlayan ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın, Sovyet Rusya hâkimiyeti altına girmesinin Akdeniz ve Ortadoğu dengelerini bozacağı gerekçesiyle bu ülkelerin toprak bütünlüğünü savunmuştur.

ABD, Türkiye'nin Sovyet yayılması önünde doğal bir set olması hasebiyle Türkiye ile olan ilişkilerine daha fazla önem vermeye başlamıştır. ABD'nin Yakın Doğu ve Afrika İşleri Bürosu'nun Ekim 1946'da açıklanan bir araştırmasında: "*Türkiye, coğrafi konumuyla, Sovyet askeri ve siyasi etkisinin Doğu Akdeniz'e kolay bir şekilde akabileceği bir bölgede, şişenin ağzında bir tıpa vazifesi görmektedir.*"²⁰¹ şeklinde ifade edilmektedir.

Akdeniz ve Ortadoğu'daki İngiliz hâkimiyetinin yerini ABD'nin almaya başladığı bu dönemde Türkiye'nin, ABD Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesinin ABD donanması tarafından dünyanın en büyük zırhlısıyla İstanbul'a getirilmesi, Sovyet Rusya'ya bir gözdağı ve Türkiye'ye bir destek anlamına geliyordu. Bu olay, Türk kamuoyunda bir sevinç meydana getirmiştir.

ABD ve Sovyetler Birliği liderliğinde iki rakip bloğun oluşması ve bunlar arasındaki ilişkiler, uluslararası sistemde yapısal değişimlere yol açmıştır. Bu kutuplaşma, Almanya'nın geleceği, Yunan iç savaşı ile Türkiye ve İran sorunlarında, Doğu ve Batı Avrupa'daki hükümetlerin oluşumunda ortaya çıkmaya başlamışsa da esas olarak 12 Mart 1947 yılında Truman Doktrini'nin ilanı ile açığa çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin savaş sırasında ve sonrasında Boğazlara ve Doğu Anadolu'daki bazı toprak parçalarına yönelik talepleri ise Türk dış politikasının şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur.²⁰² Bu doktrin, Türkiye'nin dış ve iç politikasında yapısal değişikliklere yol açmakla beraber, Türk-Amerikan ilişkilerinde de bir dönüm noktası olmuştur.

²⁰⁰ A. H. ÜLMAN, **Türk –Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, s.78-79

²⁰¹ Nasuh USLU, **Türk-Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000, s.88

²⁰² F. SÖNMEZOĞLU, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze **Türk Dış Politikası**, s.17

Başkan Truman'ın 1947 yılı Mart'ında ilân ettiği doktrin, her ne kadar Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir olsa da, ilân edilen doktrinin en önemli nedeni, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin savunulması değildir. Truman Doktrini'nin gerçek nedeni, Batı Avrupa'nın geleceği ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'nın, özellikle de Yunanistan'ın içinde bulunduğu iç savaştan kurtulması ve Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasıdır.²⁰³

Bu gelişmelerle birlikte Türk-Amerikan ilişkileri olumlu bir ivme kazanmış ve bu ilişkiler ABD'nin, Sovyet Rusya karşısında Türkiye'ye verdiği destek ve yardımlarla devam etmiştir. Türk-Amerikan ilişkileri, belirli dönemlerde dalgalanmalar yaşasa da günümüze kadar bir müttefik ilişkisi seyrinde devam etmiştir. Bunun en büyük sebebi ise Türkiye'nin stratejik konumudur.

17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansı öncesinde, 29 Haziran 1945'te ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından ABD Başkanı Harry Truman'a sunulan bir brifing belgesinde, bu ülkenin Türkiye'ye bakışı şu satırlarla özetlenmekteydi:²⁰⁴

“Amiral Bristol döneminden günümüze kadar Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler şu ilkeler çerçevesinde barışçıl ve dostane bir biçimde sürmüştür: 1) İnsanların özgürce istedikleri siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemi seçmeleri. 2) Ticarete fırsat eşitliği. 3) Basının haber alma ve verme özgürlüğü. 4) Amerikan eğitim kurumlarının faaliyetlerinin devam etmesi. 5) Amerikan vatandaşlarının haklarının korunması.”

Aslında, bu ilkeler II. Dünya Savaşı'nın son yıllarından itibaren izlenmeye başlayan ABD dış politikasının temel unsurlarının Türkiye ile ilişkiler konusuna yansımalarıydı. İlk iki ilke, kapitalizmin temel söyleminden kaynaklanmaktaydı. Üçüncü ilke, siyasal liberalizmin bir sonucuydu. Son iki ilke ise savaş sonrasındaki uluslararası yapıyı şekillendirmeyi amaçlayan ve temelde dünya pazarlarına egemen olmayı hedefleyen emperyalizmin göstergeleriydi.²⁰⁵

“Soğuk Savaş” döneminin başlangıcı olarak kabul edilen 1946 yılı aynı zamanda Türk-Amerikan İttifakı'nın miladı olarak da kabul edilmektedir. Yukarıda bahsedilen Amerikan savaş gemisi U.S.S. Missouri zıhlısının İstanbul'a gelmesi ise bu

²⁰³ O. SANDER, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.11

²⁰⁴ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.522

²⁰⁵ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, C:1, s.522

duruma örnek gösterilmektedir.²⁰⁶ Bu dönemle birlikte Türkiye, ABD'nin yakın bir müttefiki olmuştur. ABD, Müttefiklik ilişkileri çerçevesinde Türkiye'de askeri üsler kurarak Ortadoğu ve Avrasya'da egemen bir güç haline gelmiştir.

B. II. DÜNYA SAVAŞI ESNASI VE SONRASINDA ABD YARDIMLARI

1- Truman Doktrini

a) Truman Doktrini Nedir?

Truman Doktrini,²⁰⁷ 12 Mart 1947'de ABD Başkanı Henry Truman'ın Amerikan Senato ve Temsilciler Meclisi'nde okuduğu mesajdır. Bu mesaj, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak olan askeri ve ekonomik yardımları içeriyordu.

I. Dünya Savaşı öncesinde Batılı devletlerin sömürgecilik faaliyetleriyle kurmuş oldukları dünya düzeninde yer edinmek ve sömürgecilik faaliyetlerinde pay almak isteyen Almanya ve İtalya, dünyayı I. Dünya Savaşı'na sürüklemişti. Bu savaş sonrası İtilaf devletleri lehine kurulan statüko ve bu statükoyu değiştirmek isteyen devletlerin mücadelelerinin sonucunda, dünya, II. Dünya Savaşı'na sahne olmuştu. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olan Almanya'nın, aleyhine kurulan statükoyu değiştirmek için giriştiği mücadele, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açtı. Almanya'nın bu mücadelesi, sadece aktörlerin değiştiği ve ABD Başkanı Henry Truman'ın mesajı ile yeni güç dengesinin ortaya çıktığı bir sistemi de beraberinde getiriyordu.

ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya liderlik rolünü dünyanın en zengin ve en güçlü devleti olarak İngiltere'den alıyor ve Versailles Antlaşması'yla kurulan 1930'ların düzenini kendi lehine korumayı veya bu statükoyu yeniden kurmayı amaçlıyordu. Bu konu ile ilgili olarak Amerikalı Profesör Hans J. Morgenthau, ABD Kongresi'nde yaptığı bir açıklamada, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD dış politikasının en önemli ilkesinin statükoda bir değişikliği engellemek olduğunu ve bunun Avrupa için de doğru bir politika olduğunu ifade etmişti. Ayrıca, Versailles Antlaşması, Batılı devletler için devletler hukukuna uygun olarak kurulmuş bir düzendi. Netice olarak, Truman Doktrini, yirmi beş yıl önce yıkılmış olan bir düzeni sürdürmek isteyen Batılı devletler ile bu düzenle hiçbir bağı olmayan ve bunu kendisine karşı yapılmış olarak yorumlayan Sovyet Rusya arasında II. Dünya Savaşı sonrası ortaya

²⁰⁶ Sayım TÜRKMAN, **ABD, Orta Doğu ve Türkiye**, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s.164

²⁰⁷ Truman Doktrini'nin tam metni için bkz: **Ulus** 16 Haziran 1947, s.4

çıkan çatışmanın ilk göstergesi anlamına geliyordu.²⁰⁸ Ahmet Emin Yalman, bu doktrinle kendi kabuğuna çekilmek isteyen ABD'nin, bu menfi gidişi terk edip, bütün dünyayı ilgilendiren geniş mesuliyetler yüklendiğini söylüyordu.²⁰⁹

Ekonomik gücü büyük bir orduyu uzun süre silahaltında tutmaya yeterli olmayan Türkiye ise bu yeni konjonktürel gelişmeler karşısında dış yardım aramak zorunda kalmıştı. Türkiye, II. Dünya Savaşı esnası ve sonrasında İngiltere'den aldığı askeri yardımların yanında, 11 Mart 1941 tarihli “*Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu*” gereğince ABD'den de dört yıl boyunca yardım aldı. Fakat ABD ile yapılan 23 Şubat 1945 tarihli antlaşma gereğince savaşın sona ermesiyle bu yardım kesilmiş ve yalnızca İngiltere'den alınan yardımlarla yetinilmişti.²¹⁰ Ayrıca Türkiye, dış yardım konusunda ABD'den 1946 Ekim ayında İthalat ve İhracat Bankası'ndan beş yıl vade ve % 4 faiz ile 25-50 milyon dolarlık kredi almıştı. ABD'nin, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet tehditleri karşısında Türkiye'nin yanında yer alması bu yardımın siyasi boyutunu ön plana çıkardı. Türkiye açısından Amerikan yardımının ekonomik boyutu en az siyasi boyutu kadar önemliydi.²¹¹

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlıca iki ekonomik sorunla karşı karşıya kalmıştır;²¹²

“1) Savaş sırasında yükselen ihraç malları fiyatlarının savaşın bitmesi ile birlikte normal seviyeye inmesinin doğurduğu güçlükler,

2) Bir yandan ordusunu savaş mevcudu üzerinde tutmak isterken diğer yandan endüstrisini geliştirmek ve yeni çalışma alanları açmak için giriştiği çabalar.”

Elinde bulunan 245.000.000 dolarlık altın ve döviz stokunu Sovyetler Birliği ile bir savaş ihtimalini göz önünde bulundurarak kullanmak istemeyen Türk yöneticiler, bu ekonomik sorunu aşmak için hem iç borçlardan hem de dış kredilerden yararlanma yoluna gittiler.

21 Şubat 1947'de Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı askeri ve iktisadi yardımını keseceğini bildiren İngiltere, Türkiye'nin bağımsızlığının batı savunması için çok önemli olduğunu ve bunun için de Türkiye'ye mutlaka askeri ve iktisadi yardım yapılması gerektiğini ABD Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi. Londra Hükümeti'nin

²⁰⁸ O. SANDER, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.13

²⁰⁹ Ahmet Emin YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1971)*, IV, Rey Yayınları, İstanbul 1973, s.107

²¹⁰ Mehmet GÖNLÜBOL, A. Haluk ÜLMAN, A. Suat BİLGE, Duygu SEZER, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965 Dönemi)*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996, s.211

²¹¹ M. GÖNLÜBOL..., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965 Dönemi)*, s.212

²¹² M. GÖNLÜBOL..., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965 Dönemi)*, s.212

Amerikan Dışışleri'ne verdiği bu muhtıradan sonra ABD, Sovyet yayılcılığı karşısında yalnız Ortadoğu'nun değil, bütün Avrupa'nın savunulması için Türkiye ve Yunanistan'a yardım etme kararı aldı.²¹³ Böylece II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya hâkimiyetinde İngiltere'nin yerini hızlı ve etkili bir şekilde ABD almaya başladı. Bunun sonucu olarak da ABD, emniyet sınırlarını Avrupa ve Ortadoğu'ya kadar uzatmış oluyordu. Bu durum, soğuk savaş dönemi Türkiye'nin iç ve dış siyasetini güvenlik temeline oturtmuştur.

Türkiye, Sovyetlerin yayılma politikası ile ABD'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki çıkarları açısından oldukça stratejik bir konumdaydı. Aslında ABD'yi Türkiye'ye yardıma iten esas neden de Türkiye'ye yönelik Sovyet tehdidinden ziyade Türkiye'nin sahip olduğu bu özel konumdu. Bu durumda Türkiye'nin Sovyet etkisine girmesi demek, bu kaynakların ve sahip olduğu jeopolitik gücün rakibe kaptırılması demektir. Sovyetler, Türkiye ve Yunanistan üzerinde istediği etkiyi kurduğu takdirde ABD'nin bu bölgelerdeki petrol, hammadde ve diğer yeraltı kaynaklarına ulaşmasını engelleyebilirdi. Bu da ABD'nin uyguladığı tüm politikalarda en önemli esaslarından biri olan kendi refah seviyesinin yüksek tutulması ilkesine ters düşüyordu.²¹⁴ Bu şartlar altında, Amerikan hükümeti bu iki ülkeye yardım kararı almakta gecikmedi.

Truman Doktrini, genişlemek ve yayılmak emelleriyle kuvvetler dengesini kendi çıkarı doğrultusunda kullanan Sovyet Rusya'nın gelişmesini durdurmak ve bu devleti çevrelemek için ABD'nin, Türkiye ve Yunanistan'ı kapsayan 400.000.000 dolarlık yardımıydı. Bu doktrin, Amerikan Başkanı Mr. Truman'ın, 12 Mart 1947'de Senato ve Temsilciler Meclisi'nin müşterek bir oturumunda okuduğu mesajla birlikte Truman Doktrini olarak anılmıştır.²¹⁵ Bazılarına göre bu doktrin, Amerikan emperyalizminin bir aracı olup, Türkiye ve Yunanistan'a yardımdan ziyade İngiltere'nin, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki emperyalist bekliliğinin devamının Amerikalılarca yapılacağına dair bir dış politika açılımıydı.²¹⁶

Oral Sander, Truman Doktrini'ni şöyle tanımlamıştır:²¹⁷

“Truman Doktrininin, dar anlamı ile yani Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'ye ABD'nin yaptığı yardım biçiminden çok şu çerçevede içinde ele alınması doğru

²¹³ M. GÖNLÜBOL..., **Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965 Dönemi)**, s.213

²¹⁴ Bilgehan BÜLBÜL, **Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı 1948-1957**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2006, s.15

²¹⁵ A. H. ÜLMAN, **Türk –Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, s.96-97

²¹⁶ Türkkaya ATAÖV, **Amerika, NATO ve Türkiye**, Aydınlık Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 1969, s.97-117

²¹⁷ O. SANDER, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.14

olur: II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki durumun düzeltilmesi için yardımın Yunanistan ve Türkiye'ye kadar uzatılması; Avrupa'da başlayan "çevreleme"nin böylece daha iyi sağlanabileceğine inanılmasıdır. Başkan Truman bu konuda şunu söylüyor: "Avrupa'daki durum bizim yardımı Yunanistan ve Türkiye'ye kadar genişletmemizi gerekli kılmıştır"

Truman Doktrini aynı zamanda "Soğuk Savaş" döneminin başlangıcı olmuş ve Sovyet Rusya bu doktrinle birlikte her alanda kuşatılmıştır.²¹⁸

Truman Doktrini ile başlayan ABD yardımı, askeri ve mali olmanın yanında malzeme, hizmet ve bilgi yardımıyla askeri ve teknik uzmanlar gönderilmesine ilişkin paketi de içeriyordu. Yardım tasarısı 22 Nisan 1947'de Senato, 9 Mayıs 1947'de Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girmişti. "Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Kanunu" nun onaylanmasından sonra Türk ve Amerikan yetkililer tarafından 12 Temmuz 1947'de Ankara'da atılan imzalarla adı geçen paket bir yardım antlaşması adını almış ve 1 Eylül 1947'de TBMM tarafından onaylanmıştır.²¹⁹

ABD, Türkiye'ye Truman Doktrini'nden önce de bazı yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımlar II. Dünya Savaşı esnası ve sonrasında yapılanlar olmak üzere iki bölümdür. Birincisi, "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" ile yapılan yardımlardır ki, adı geçen kanun gereğince ABD, Türkiye'ye 95.000.000 dolarlık silah yardımı yapmıştır. Türkiye, Almanya'ya karşı savaşa girme şartı aranan bu yardımdan savaşa girmemesine rağmen dolaylı da olsa yararlanmıştı.²²⁰ II. Dünya Savaşı sonrasında U.S.S Missouri zırhlısının İstanbul'a gelmesinden sonra ise 7 Mayıs 1946'da yapılan bir antlaşma ile ABD, "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" ile aldığı borçlardan 4.500.000 milyon dolarını peşin ödemesi şartıyla Türkiye'nin geri kalan borcunu sileceğini belirtmişti. Bunun üzerine Türkiye otuz gün içinde ABD'ye bu parayı ödemeyi kabul etmiş ve ödemiştir.²²¹ İkincisi ise, Truman Doktrini ile başlayan ve Marshall Planı ile devam eden askeri ve ekonomik yardımlardır. Bu yardımlarla beraber ABD'den askeri ve ekonomik yardım elde etmek, Türk dış politikasının önde gelen amaçlarından biri haline gelmiştir.²²² Türkiye, Truman Doktrini kapsamına

²¹⁸ Haluk GERGER, **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası**, Belge Yayınları, İstanbul 1998 s.29-30

²¹⁹ Truman Nutku'nun, Mart 1947'de Başkan Truman tarafından okunmasından 1 Eylül 1947 tarihinde TBMM'de kabulüne kadar olan kronolojik takvim için "Ulus" gazetesinin 12 Mart 1947-1 Eylül 1947 tarihleri arasındaki sayılarına bakılabilir.

²²⁰ Metin TOKER, **Türkiye Üzerine 1945 Kâbusu**, Akis Yayınları, Ankara 1971, s.118

²²¹ (BCA), Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 137-Dosya No: 980-Sıra No: 15

²²² D. AVCIOĞLU, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**, s.1601

alındıktan sonra, ABD'nin komünizme karşı dünya ölçüsündeki mücadelesinin en hararetli savunucusu ve temel halkası haline gelmiştir.²²³

b) Truman Doktrini'nin Amacı

Truman Doktrini ile yeniden şekillenen Amerikan dış politikasının temeli, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası politikada ortaya çıkan otorite boşluğu ile Sovyet Rusya'nın, Avrupa ve Ortadoğu'ya yönelik askeri tehdidinin, ABD yöneticilerince yorumlanmış biçimine dayanmaktadır. Böylece, Amerikan dış politikasının temel hedefi, komünizme karşı açılan savaş ve bu savaşın temeli de Truman Doktrini olmuştur.

Doktrin, Avrupa ve Ortadoğu'yu ilgilendirmekle beraber Amerikan diplomasisinin ve dış politikasının da etkinliğini belirleyen bir strateji çizmektedir.²²⁴ Başkan Truman'ın Yunanistan ve Türkiye'ye yardımın gerekliliği biçiminde sunulan mesajı, gerçekte iki büyük devletin rekabeti olarak değil, gerek ABD ve gerekse dünya kamuoyunda demokrasi ile totaliterlik arasında bir mücadele olarak görülmesini telkin etmekteydi. Doktrin, özgür ve demokratik ülkelerin "*dolaysız ya da dolaylı saldırı*" ve "*silahlı azınlıklar ile dış baskılara karşı*" korunmalarını öngörmenin yanında Sovyet Rusya'nın çevrelenmesini amaçlamaktaydı. Bu bağlamda, Truman Doktrini, ABD'nin coğrafi bakımdan sınırlı ve somut olan çıkarlarını, küresel anlamda uygulanacak ahlâkî bir ilke biçimine soktu.²²⁵ Bir başka deyişle, Truman Doktrini'nin amacı, komünist tecavüzüne karşı olan ve Sovyetlerin etkisine girmeyen devletleri korumaktı.²²⁶ Graebner'e göre Truman Doktrini, yalnızca Sovyet yayılmasını durdurmak için değil, aynı zamanda Wilson ilkelerine dayalı bir dünya düzeni kurmak için tasarlanan bir plandı. Bunların aksine The Economist ise Truman Doktrini'ni "*savaş ilanı ile aynı tutabilecek bir müdahale*" kapsamında niteliyordu.²²⁷ Şu da var ki; ABD'nin, II. Dünya Savaşı sonrası bu mücadelesinin gayesi, I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında kurulan düzenin korunmasını ve devamını sağlamaya yönelikti. Her ne kadar bu durum, dünya kamuoyuna demokrasi ile totaliterlik arasındaki bir mücadele olarak sunulsa da aslında plan, ABD'nin dünyayı yeniden tasarlama mücadelesinin bir parçasıydı.

²²³ O. SANDER, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.14

²²⁴ Burcu BOSTANOĞLU, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1999, s.242

²²⁵ O. SANDER, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.12

²²⁶ Yusuf SARINAY, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.69

²²⁷ B. BOSTANOĞLU, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa**, s.244-245

ABD'nin, Truman Doktrini ile kısa vadede ulaşmak istediği amaç, Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyet tehdidine karşı askeri ve ekonomik olarak güçlendirmek iken uzun vadede dünyanın neresinde olursa olsun Sovyet genişlemesini engellemek ve Amerikan ekonomik ve siyasal anlayışını, yani kapitalizm ve liberalizmin yayılmasını sağlamaktı.²²⁸ Amerikan dış politikasının esasını da içeren, dünya çapında komünizmi durdurmak ve çevrelemek düşüncesi, Amerikan idarecileri tarafından da dile getiriliyordu. Aynı zamanda Amerikan yöneticileri Sovyet tehdidi karşısında bu yardımlarla Türk ordusunu modern silahlarla donatmak, bu silahların kullanılması konusunda Türk ordusunu yetiştirmek ve askeri masraflarını azaltmayı amaçlamaktaydılar.

Truman Doktrini, Türkiye-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etse de bu doktrininin asıl amacı Sovyet tehdidine karşı Türkiye'yi savunmaktan ziyade Batı Avrupa'nın geleceğini garanti altına almaktı. Çünkü II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'ye yönelik Sovyet tehdidi olsun veya olmasın Truman, Batı Avrupa ile Yunanistan'ı içine alan bir doktrin ilan edecekti.²²⁹ Yukarıda da bahsedildiği üzere ABD, bu doktrinle birlikte çevresindeki ülkelere önce askeri ve ekonomik yardımlar yapıp, daha sonra bu ülkelerle askeri ittifaklara girerek Sovyet Rusya'yı, kuşatıyordu. Kısacası, Sovyet Rusya'nın "Demir Perde" ile yönetilmesinde kendi devlet anlayışının yanında ABD'nin bu kuşatma siyasetinin etkisi büyük olmuştu.

Truman Doktrini, esasen Sovyetler Birliği'ni durdurmaya yönelik bir hüviyet taşısa da ilanında ekonomik kaygılar da önemli rol oynamıştır. Bu konuda ABD Savunma Bakanı Forrestal 1947'de doktrinin ve müdahalenin ABD ekonomisi için ne kadar önem taşıdığını şöyle açıklamıştır:²³⁰

"Hayati hammaddeler, ABD ithalatını %73'ünü oluşturmaktadır. Bu hammaddeler ise İngiliz İmparatorluğunun kontrol etmiş olduğu deniz aşırı ülkelerden gelmektedir. Dolayısıyla bu deniz yolları ve özellikle Akdeniz serbest bir geçit olarak kalmak zorundadır."

Bu doktrinle birlikte ABD, bayrağını Stalin Rusya'sının güney sınırına dikerek²³¹ Sovyet Rusya'yı doğal bir set hükmünde olan Türkiye ve Yunanistan ile çevreliyordu.

²²⁸ B. ORAN, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, I, s. 531

²²⁹ O. SANDER, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.11

²³⁰ B. BOSTANOĞLU, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa*, s.244-245

²³¹ M. TOKER, *Türkiye Üzerine 1945 Kâbusu*, s.120

c) Truman Doktrini'nin Türkiye Üzerindeki Etkileri ve Sonuçları

II. Dünya Savaşı'ndan güçlü çıkan ülkelerden biri olan Sovyet Rusya'nın genişlemesinin önündeki en önemli engellerden biri Türkiye'ydi. Sovyet Rusya, savaş sonrası Türkiye üzerinde somut bir tehlike oluşturunca, Türkiye kendine müttefik aramaya başlamış ve desteği ABD'de bulmuştu. Truman Doktrini, işte bu desteklerden biri olup, bu süreçle birlikte başlayan Türk-Amerikan ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Truman Doktrini, Türkiye'deki demokratik adımların garantisi veya itici gücü olmuştur. Bu doktrinle başlayan siyasi süreç, Türkiye'nin liberalleşmesinde önemli bir etki yapmıştır. Bu doktrin, Türkiye'nin ekonomik ve kültürel politikalarını da etkilemiştir. Yapılan bu yardımlar, Türkiye'nin siyasi ve iktisadi bağımsızlığını olumsuz yönde etkilediği tartışmalarına neden olmuşsa da doktrin, Türk hükümeti ve kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Türk basının ekseriyeti yazı, yorum ve haberlerle yapılan yardımları desteklemiştir. Bu desteklerin yanında sol eğilimli bir kısım basın ise Amerikan yardımlarına şiddetli eleştiriler yöneltmiştir.

Bazıları, Amerikan yardımları sonucunda Türkiye'nin kapılarının Amerikan askeri varlığına açıldığını, onlara ülke yönetiminin belli dallarında karar verme yetkisi tanındığını ve devlet eliyle Amerikan propagandasının yapılmasının üstlenildiğini söylüyordu.²³² 12 Temmuz 1947'de imzalanan antlaşmanın, yardımın verildiği amaç dışında kullanılmamasını öngören 4. Maddesi, 1964'te ABD Başkanı Johnson'un İnönü'ye gönderdiği ve Kıbrıs'a çıkarma yapılmasını önleyen mektubu yazmasına yol açtı.²³³ Truman Doktrini doğrultusunda yapılan yardımlar ekseriyetle askeri yönde oldu. Bu doktrinle birlikte ABD'nin, Türkiye'nin siyasi, ekonomik, kültürel vb. alanlarında daha fazla etkisinin görülmeye başlamasının temelleri atılmış oldu.

Türkiye, bu doktrinden sonra Batı'ya daha fazla yaklaşılmaya başladı ve bu durum artarak devam etti. Bununla beraber doktrin, Türkiye'nin savunulmasında ABD'ye herhangi bir sorumluluk yüklemiyordu.²³⁴ En azından Türkiye ile ABD arasında yapılan anlaşmalarda böyle bir madde yoktu. "*Cleveland Plain Dealer*" gazetesi muhabiri John P. Leacaces'e göre Türkiye Başbakanı Recep Peker, Türkiye sınırlarının ABD ve İngiltere tarafından garanti edilmesine dair sorulan soruyu cevapsız bırakmıştı.²³⁵

²³² Çetin YETKİN, *Karşı devrim 1945-1950*, Otopsi Yayınevi, İstanbul 2002, s.357

²³³ F. SÖNMEZOĞLU, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze *Türk Dış Politikası*, s.72-73

²³⁴ A. SEVER, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*, s.51

²³⁵ "*Cleveland Plain Dealer*" gazetesi Muhabiri John P. Leacaces'in, ABD yardımı ile ilgili demeci: **BCA**, Fon No: 30 1 0 0-Kutu No: 12-Dosya No: 70-Sıra No: 6 / Ayrıca bkz: "*New York Times Gazetesi*"

Türkiye, Truman Doktrini'nden sonra izlemeye başladığı yeni dış politikasıyla Asya'nın yeni bağımsızları da dâhil olmak üzere hemen hemen bütün devletlerine sırt çevirdi. Örneğin, Türkiye, Endonezya sorununu görüşmek üzere 1949 Ocak ayında toplanan ilk Asya Siyasal Konferansı'na katılmadı. Bu konferansa katılmayı reddeden tek Asya devleti Türkiye idi. Türkiye, yapılan davete verdiği cevapta, Endonezya sorununa ilgi duymakla birlikte, Avrupalı devlet olarak bir Asya Konferansı'na katılmaya hakkı olmadığını belirtmiştir. Böylece, Türkiye adı geçen konferansa bir gözlemci bile göndermeyerek Asya-Afrika hareketi ile bağlarını koparmıştır.²³⁶

Amerikan yardımlarının Türkiye'nin iç politikası kadar Türk dış politikası üzerinde de etkisi olmuş ve bu durum somut olarak Türkiye'nin Filistin sorunundaki tutumunda görülmüştür. Türkiye, Truman Doktrini'ne kadar Arap devletlerini destekleyen bir politika izlerken, yardım görmeğe başladıktan sonra, ABD'nin Filistin sorunundaki yaklaşımına benzer politikalar belirlemiştir. Önceleri bölgede bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını desteklerken, İsrail'in kuruluşundan on ay sonra bu devleti tanımış ve Türk Yahudilerinin de İsrail'e göç etmelerine izin vermiştir. Böylece, Türkiye ile Arap ülkeleri arasında yıllarca sürecek kötü ilişkilerin temeli atılmıştır.²³⁷

2- Marshall Planı

a) Marshall Planı Nedir?

İngiltere, Ortadoğu ve Uzak Doğu'da kurmuş olduğu sömürge düzenini korumak için II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Sovyet Rusya'nın tehdidine karşı doğal bir set niteliği taşıyan Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve iktisadi yardımda bulunuyordu. İngiltere, savaştan sonra Alman tehdidinin yerini Sovyet tehdidi alınca bu tehdidi savuşturmak için ABD'nin potansiyel gücünden yararlanmak yoluna gitti. Bu hamle, kurulu statükoyu az zararlı devam ettirmek adına atılan stratejik bir adımdan başka bir şey değildi.

ABD ise II. Dünya Savaşı sonrası güç dengelerinde meydana gelen bu boşluğun doldurulmasına yönelik olarak İngiltere'nin verdiği memorandumla beraber İngiliz politikalarına paralel bir şekilde Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve iktisadi

Muhabiri Danell'in, ABD yardımı ile ilgili demeci: *BCA*, Fon No: 30 1 0 0-Kutu No: 12-Dosya No: 70-Sıra No: 5

²³⁶ O. SANDER, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.37

²³⁷ O. SANDER, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.37

yardımda bulunmaya başladı. Bu dönemde Avrupa’da yeni bir güç dağılımı ve buna bağlı olarak denge arayışları ortaya çıktı.²³⁸

Batı Avrupa devletlerinin ekonomik sıkıntılarını çözmek isteyen ABD, 1945 Haziran’ından 1946 yılının sonuna kadar bu ülkelere 15.000.000.000 dolar yardım yaptı. Bununla beraber yapılan bu yardımlar Batı Avrupa ekonomisine hareket kazandıramadı. Batı Avrupa’nın bu yardımlarla gelişemeyeceğini anlayan Amerikan Hükûmeti bu amaç doğrultusunda Yunanistan ve Türkiye’yi de içine alacak şekilde Avrupa’ya bir program dâhilinde yardım kararı aldı.²³⁹ Bu süreçte ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947’de Harvard Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada, Avrupa devletlerinin iktisadi olarak kalkınması için bir araya gelmelerini ve ortak bir plan hazırlamalarını istedi. Böyle bir plan hazırlanırsa ABD’nin bu planı destekleyeceğini söyledi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa öncülüğünde Paris’te 12 Temmuz 1947’de, Türkiye’nin de içinde olduğu on altı devletin katıldığı bir toplantı yapıldı ve bu toplantı sonunda Avrupa’nın ihtiyacını belirleyen bir rapor hazırlandı. Bu rapor üzerine ABD Hükûmeti 3 Nisan 1948’de “*Dış Yardım Kanunu*” çıkardı. Amerikan Hükûmeti bu kanuna dayanarak ilk yıl toplam 6.000.000.000 dolar yardım yaptı. Ayrıca bu rapor doğrultusunda 16 Nisan 1948’de “*Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (O.E.E.C. Organisation Européenne de Cooperation Economique)*” kuruldu ve yine bu tarihte Paris’te, Avrupa Ekonomik İşbirliği Antlaşması’yla birlikte ABD’nin, Avrupa’ya olan ekonomik yardımları Marshall Planı çerçevesinde başladı ve yardımlar bu isimle anıldı. Plan, Truman Doktrini’nin bir tamamlayıcısı olarak da görülmüştür. Türkiye, önceleri Marshall Planı’na dâhil edilmemiş fakat Türk hükümetinin Amerikan hükümeti nezdinde yaptığı girişimler neticesinde, ABD ile Türkiye arasında 4 Temmuz 1948’de Ankara’da imzalanan bir antlaşmayla Türkiye de bu plana dâhil olmuştur.²⁴⁰

Marshall Planı, ABD’nin Avrupa devletlerini kalkındırmak için dört yıl süreli “*İktisadi İşbirliği Kanunu*”yla yaptığı yardımlardı.²⁴¹ Bir başka ifadeyle, amacı sadece yardım isteyen devletlere ödünç veya hibe şeklinde para yardımı yapmaktan ibaret olmayan Marshall Planı, II. Dünya Savaşı’nın altüst ettiği sosyal düzeni yeniden inşa etmek için de alınması gereken tedbirleri ve bu sahada ABD’nin üstlendiği hizmet ve

²³⁸ F. SÖNMEZOĞLU, II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze **Türk Dış Politikası**, s.16

²³⁹ F. ARMAOĞLU, **20. yy Siyasi Tarihi**, s.439

²⁴⁰ Marshall Planı ve Türkiye’deki tatbikatı hakkında muhtıra: **BCA**, Fon No: 30 10 0-Kutu No: 125-Dosya No: 801-Sıra No: 5/ Ayrıca bkz: Ek 1

²⁴¹ A. H. ÜLMAN, **Türk–Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, s.116

yardımlarla bunların uygulama şeklini ifade ediyordu.²⁴² Daha sonra bu plan çerçevesinde yapılan yardımlar Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın yoksul ülkelerine kadar uzanmış ve böylece ABD kendi iş çevrelerine yeni ekonomik alanlar açmıştır.

Avrupa'ya yapılan yardımlarda olduğu gibi Türkiye'ye yapılan yardımlar da dört başlık altında toplanmıştır. Birincisi, hibeler kısmı olup, bu yardımlar karşılıksız ve yalnızca İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın onayladığı alanlarda kullanılacaktır. Türkiye, bu kısımdan 1948-1950 yılları arasında, 62.376.000 dolar almıştır. İkinci olarak, ödünç kısmında, yardımlar ödünç şeklinde yapılmışsa bu para ABD'ye borçlanılmış olacak ve bu borçların ödenmesine 1952 Temmuz'undan itibaren başlanacaktır. Türkiye, aynı tarih aralığında, ABD'den 72.840.000 dolar ödünç para almıştır. Üçüncü olarak, dolaylı yardım kısmındaki yardımlar ise Avrupa devletleri arasındaki ticareti düzenlemek için yapılan yardımlardır. En önemlileri "*tiraj hakları*" olarak bilinir. Bu yardım çeşidinde Avrupa devletleri birbirlerinden yardım aldıkları vakit, malların bedeli ABD tarafından ödenmekte ve satın alan devlet, bunun karşılığını karşılık fonu adı altında kendi parasıyla ulusal bir bankaya yatırmaktaydı. Buraya yatırılan paranın %95'i yine o devlet tarafından ülke için önemli projelerde kullanılabilirdi. Dördüncü kısım teknik yardım olup, bu başlıkta ise teknik yardımlar yapılmıştır. Bu başlık altında Türkiye 3.000.000 dolar yardım almıştır.²⁴³

Marshall yardımının en büyük özelliği, verdiği kredilerin düşük faizli (%2,5) ve ortalama on beş yılı ödemesiz olmak üzere kırk dört yıl gibi çok uzun vadeli olmasıydı. Bu nedenle çok çekiciydi. Mekanizmasının işleyişi bu çekiciliği izah etmekteydi. Yardımı alan devlet, ülkesinde Amerikan Yardım Heyetine isteklerini bildiriyor, bu istekler Washington DC'deki Ekonomik İş Birliği İdaresi'ne iletliyordu. İdare, uygun gördüğü talepleri Amerikan piyasasından satın alarak genellikle Amerikan gemileri ile sevk ediyordu. Yardım alan ülke bu yardımları hangi alanlarda kullanacağını ABD'ye danışarak kararlaştırmak zorundaydı. Böylece ABD, söz konusu ülkenin iktisat politikasını etkileyebilecekti. Diğer yandan, verilen kredilerin ulusal para cinsinden karşılığı merkez bankasında ABD adına bir hesaba yatırıldığından ve "*Karşılık Paralar*" denen bu fonun kullanımı da ABD'nin izniyle olduğundan, bu ülkeye ikinci bir müdahale olanağı sağlanmaktaydı.²⁴⁴

²⁴² Ulaş ALTUN, **Marshall Yardımı ve Türkiye**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.50

²⁴³ Marshall Planı ve Türkiye'deki tatbikatı hakkında muhtıra: **BCA**, Fon No: 30 10 0-Kutu No: 125-Dosya No: 801-Sıra No: 5/ Ayrıca bkz: Ek 1

²⁴⁴ B. ORAN, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, I, s.485-486

1950'den sonra Amerikan yardımları, Türkiye için yapılan ekonomik planların ve dış politikanın ayrılmaz bir parçası olmuş ve yöneticiler bu yardımlara adeta sırtlarını dayamış ve defaten yardımlara muhtaç olduklarını ifade etmişlerdir.²⁴⁵

ABD bu yöntemlerle savaş sonunda yeni bir “dünya düzeni” kurdu. “Pax Americana” olarak adlandırılan bu düzen, siyasal ve askerî alanda Truman Doktrini'yle başlatıldı ve NATO'yla sürdürüldü. “Pax Americana” ekonomik alanda ise Marshall Yardımıyla başlatıldı ve Amerikan dış borç yardımları ve (kapitalist ekonomiye yeterince geçmemiş ülkelere yapılan) yapısal uyum önerileriyle devam etti. Sonunda, ABD dünya hegemonu oldu.²⁴⁶

b) Marshall Planı'nın Amacı

Avrupa Ekonomik İşbirliği Antlaşması olarak adlandırılan Marshall Planı Kanunu, Avrupa'nın kalkındırılması için ABD'nin yaptığı mali ve iktisadi yardımlardır.

Marshall Planı Kanunu, yirmi sekiz madde ve yedi ek protokolden oluşmaktadır. Burada, antlaşmaya dâhil devletlerle işbirliği yaparak sağlam bir Avrupa ekonomisi oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaç, antlaşmaya dâhil devletlerin üretim planlarını hazırlamaları ve birbirlerine yardım etmeleriyle sağlanacağı belirtilmiştir. Avrupa ülkelerinde enflasyonu önlemek, para değerini sabit tutmak, gümrük duvarlarını peyderpey indirmek ve bir müddet sonra ise tamamen ortadan kaldırmak tavsiye edilmiştir.²⁴⁷ Bu plan, Avrupa Ekonomik İşbirliği'nin de temeli olmuştur.

Marshall Planı Kanunu'nun içeriğindeki üç esas şöyleydi:²⁴⁸

- 1) Katılan memleketlerde sınai ve zirai üretimi artırmak,
- 2) Savaş sonrası Avrupa'da bütçelerin ve paraların sağlamlığını sağlamak,
- 3) Gümrükler konusunda tedbirler alıp, Avrupalıların kendi aralarında veya diğer devletlerle olan ticaretlerini kolaylaştırmak ve geliştirmek.

Yukarıdaki maddeler Avrupa için olumlu sonuçlar verirken aynı durum Türkiye için gerçekleşmemiştir. 30 Aralık 1948 tarihli “*Türk Sesi*” gazetesinin haberine göre Marshall Planı'nın Avrupa'daki temsilcisi Harrimann, Marshall Planı'nın iki esası olduğunu söylüyor ve bu esasları şöyle açıklıyordu:²⁴⁹

²⁴⁵ N. USLU, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.88

²⁴⁶ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.486

²⁴⁷ U. ALTUN, *Marshall Yardımı ve Türkiye*, s.54

²⁴⁸ U. ALTUN, *Marshall Yardımı ve Türkiye*, s.54

²⁴⁹ *Türk Sesi* 30 Aralık 1948, s.1

“Bunun birincisi; Avrupa memleketleri arasında işbirliği temin etmek diğeri ise, Avrupa iktisadi işbirliğine dâhil memleketlerden her birinin kendi kendini geçindirebilecek hale getirilebilmesi için azami gayreti sağlamaktır.”

ABD, Marshall Planı ile çok yönlü bir dünya ticaret sistemi oluşturmayı amaçlamıştı. Plan, ABD'nin dünya ekonomisinin gidişinden duyduğu endişeye bir tepki olmakla birlikte Amerikan dış politikasının maceralarını göstermesi bakımından da ilginçtir. Yalnız planın öngördüğü çok yönlü ticari ilişkiler ABD'nin eski bir politikasıdır. Çünkü ABD, I. Dünya Savaşı'ndan sonra da dış ülkelere borç vererek ticaretini artırmıştı.²⁵⁰

II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Amerikan devlet adamları, Avrupa'nın tamirinin sınırlı iki taraflı kredilerle, IMF yoluyla uygulanacak istikrar programlarıyla ve BM ile Dünya Bankası'nca finanse edilecek yeniden İmar Planı ile yapılabileceğini düşünmekteydiler. Ancak, giderek artan ekonomik istikrarsızlıklar bunlardan daha kapsamlı bir program geliştirilmesi ihtiyacını doğurdu. Ünlü Amerikalı düşünür Walter Lipman'a göre, Avrupa'daki ekonomik sorun aşılmazsa, bu en kısa sürede bütün dünyayı kaosa sürükleyebilirdi. Avrupa'da alınması gereken önlemler ekonomik birlik oluşturmak hedefine yönelik olmalıydı. En az “*Ödünç Verme ve Kiralama Yasası*” kadar kapsamlı bir program doğrultusunda yürütülmeliydi. Yine Lipmann'a göre Avrupa'ya tek tek ülkeler olarak değil bir bütün olarak yardım edilmeliydi. Bu hem ekonomik bütünleşmeyi hızlandırır, hem de yeniden imarı kolaylaştırırdı. Tüm ülkeler tek bir tamir programının tarafları haline getirilmeliydi.²⁵¹ ABD'nin yaptığı tam da buydu. ABD, bu programla yardıma dâhil olan ülkeler üzerinde etkinliğini artırıyordu.

Bu durumda, Marshall yardımı üç amaca yönelik oldu: Birincisi, Batı Avrupa'yı ayağa kaldırarak dünya ticaretine kazandırmak; ikincisi, yardım alan ülkelerin ekonomilerini denetlemek; üçüncüsü, ABD ekonomisini canlandırmak ve mallarına pazar sağlamak. Yardım, bunların üçünü de başarıyla yerine getirdi.²⁵² Marshall Planı ile Avrupa ekonomisini canlandıran ABD, aynı zamanda kendi üreticilerine de güçlü ve istikrarlı bir pazar kurdu. Marshall Planı'ndan kimin yararlandığını görmek için, plana açık destek veren Amerikan şirketlerine bakmak yeterli olacaktır. Bunlar General “*Electric, General Motors, Merryll Lynch, J. P. Morgan ve Chase Bank*”tır.²⁵³

²⁵⁰ B. BOSTANOĞLU, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa*, s.246-247

²⁵¹ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.538

²⁵² B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.486

²⁵³ U. ALTUN, *Marshall Yardımı ve Türkiye*, s.56

Marshall Planı'na karşılık Sovyetler de uyduları ile kendisi arasındaki ekonomik münasebetlerini ve işbirliğini artırmak için Molotov Planı²⁵⁴ adını verdikleri ikili ticaret sistemini kurmuşlardır. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın ismine karşılık Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un adını alan bu ekonomik işbirliği sistemi, komünist uydularının Sovyet kontrolü altına daha fazla girmesinden başka bir şey değildi.²⁵⁵ Bu düşünce Marshall Planı için de geçerliydi fakat Marshall Planı'na karşılık bu durum pek dillendirilmiyordu.

ABD, Marshall Planı'yla küresel bir hâkimiyet kurmak istiyordu. Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyetler Birliği'nin desteğiyle komünist partiler iktidarı ele geçirirken Marshall Planı'nın bir başka amacı ise Batı Avrupa ülkelerinde de aynı durumun yaşanmaması²⁵⁶ yani, Batı Avrupa'nın komünistleşmesini ve Sovyetlerin yayılmasını önlemektir.²⁵⁷ Sovyet Rusya, "Soğuk Savaş"ın başlama sürecinde hayata geçen bu plana peyklerine yaptığı "Molotov Planı" ile cevap vermişse de, onun bu planı başarılı olmamıştır.

17 Mart 1949 tarihli Ulus gazetesinin haberine göre İktisadi İşbirliği İdaresi Türkiye İcra Komitesi Başkanı M. Russel H. Dorr, Marshall Planı'nın gayesini şu şekilde açıklıyordu:²⁵⁸

"Marshall Planı'nın iki hedefi vardır ki, her ikisi de iktisadi işbirliğini gaye tutar:

- 1) İkinci Cihan Harbinden doğan sefaleti ve kıtlığı bertaraf etmek,
- 2) Avrupa'nın ekonomik durumunu kabil olan suretle kalkındırmak ve Avrupalılara harpten daha önceki devirlerde olan hayat seviyesinden daha üstünü sağlamak"

Dorr'un Marshall Planı'nın hedeflerine yönelik yaptığı bu açıklama, planın ekonomik boyutunun sadece bir ayağını oluşturuyordu. Dorr, planın ekonomik boyutunun ABD'ye siyasi, kültürel vb. getirisinden ve hedeflerinden bahsetmiyordu.

ABD'nin bu yardımlarla hedeflediği bir başka amacı ise, ürettiği mallar için yeni pazarlar açmak ve bu pazarların emniyet ve güvenliğini sağlamak olmuştur. ABD, Marshall Planı'yla beraber küresel bir aktör olarak uluslararası camiada yerini almıştır.

²⁵⁴ Sovyet Rusya, Amerikan Hükümetinin Marshall Planını taklit ederek kendi Dışişleri Bakanının adını verdiği bir ekonomik işbirliği sistemi kurmuştur (Molotov Planı). Komünist Hükümetlerin dâhil olduğu bu sistemle birlikte dâhil olan devletler Sovyet Rusya'ya biraz daha bağlanmışlardır. Bkz: F. ARMAOĞLU, **20. yy Siyasi Tarihi**, s.444/**Ulus** 16 Ocak 1948, s.5

²⁵⁵ F. ARMAOĞLU, **20. YY. Siyasi Tarihi**, s.250-251

²⁵⁶ F. SÖNMEZOĞLU, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze **Türk Dış Politikası**, s.41

²⁵⁷ Y. SARINAY, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi**, s.69

²⁵⁸ **Ulus** 17 Mart 1949, s.4

c) Marshall Yardımının Nasıl Kullanılacağı

ABD Kongresi'nin 3 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanunu'nu kabul etmesiyle Marshall Planı resmen uygulanmaya başlamıştır. Marshall Planı'nın uygulanması ABD ile on altı Avrupa devleti arasında olup, plan iki cephelidir. Bu plan çerçevesinde Washington'da “İktisadi İşbirliği Teşkilatı (ECA)” kurulmuştur. Bu teşkilat, ABD'nin yaptığı yardımların dağıtımına yardımcı olmak ve ABD ile Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ödemeleri serbestleştirerek geliştirme görevi üstlenmiştir. Bu teşkilata bağlı on altı ülkede Marshall yardımlarını idare edecek bir komisyon ve bu komisyonuna bir idareci tayin edilmiştir. Bu idarecinin görevi yıllık iş ve sarf hacmine göre o memlekete ne ölçü dâhilinde yardım ayrılması gerektiğini Washington'daki İktisadi İşbirliği Konseyi'ne bildirmek olmuştur. Bu idarecilerin bir başka görevi de buldukları memleketlerde yardım işlerini takip ve kontrol etmek olmuştur.²⁵⁹ Yardım alan on altı ülke ise Paris'te kendi aralarında “Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı” adı altında bir teşkilat kurmuşlardır. Bu teşkilatın görevi teşkilata üye olan devletler arasındaki anlaşma ve koordinasyonu sağlayarak, birlik halinde Amerikan hükümetinin karşısına çıkmak olmuştur.²⁶⁰

ABD Kongresi'nin 3 Nisan 1948'de “Dış Yardım Kanunu”nu kabul etmesinden önce, Amerikan raporları ilgili ülkelere gelmeye başlamıştır. Bu noktada Türkiye, Marshall Planı'ndan nasıl yararlanacağı, Avrupa'nın kalkınmasındaki rolünün ne olacağı, ABD, Türkiye'yi bu planda nereye koyacağı; Amerikan heyetlerinin verdiği raporlar doğrultusunda yapılan uygulamalarda ortaya çıkmıştır.

Amerikan özel teşebbüsü için “Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi” adlı bir rapor yazan M. Thornburg, devletçiliğin²⁶¹ terk edilmesini, Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın satılmasını, lokomotifini bırakıp çelik saban ve el aletleri yapılmasını, yapay gübre fabrikası dahi kurulmamasını tavsiye ediyordu. Thornburg'a göre Türk hükümetinin yapacağı en iyi iş, yabancı sermayeye yerli sermayeyle eşit haklar tanıyan bir yabancı sermayeyi teşvik yasası çıkarmaktı. Bunun kapitülasyonları hatırlatmaması için de yabancı sermaye ayrıcalık değil eşitlik istiyordu.²⁶² Güçlü ekonomisi ve güçlü sermayedarlarıyla dünya pazarlarına hâkim olmaya başlayan ABD, Marshall yardımında bulunduğu ülkenin hassas dengelerini gözeterek o ülkenin

²⁵⁹ C. AYDINALP, “Marshall Planı”, s.173

²⁶⁰ C. AYDINALP, “Marshall Planı”, s.173

²⁶¹ Dönemin devletçilik politikası, “bireyin tek başına yapamayacağı işlerin devlet tarafından gerçekleştirilmesi” biçiminde tarif edilmiştir.(Bkz: M. ALTAN, **Süperler ve Türkiye: Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları**, s.51

²⁶² B. ORAN, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, I, s.488

pazarlarına nüfuz ediyordu. Böylece ABD, o ülkede her alanda bir kültürel hâkimiyet kuruyordu.

Thomburg ayrıca, Türkiye'ye, Amerikan kitap ve dergilerinin getirtilmesinin yararlı olacağını tavsiye ediyordu. Thomburg, Türk basınında ise -özellikle de "Vatan" gazetesinde- "Büyük Türk Dostu" olarak nitelendirildi. Bir diğer rapor, Dünya Bankası'nın gönderdiği heyetin başkanı Barker'ın adını taşımaktaydı. Barker Raporu'nda, sanayiye öncelik tanınmaması, kapsamlı bir planlamaya gidilmemesi, kalkınmada ağırlığın tarıma ve hammadde üretimine verilmesi, enflasyon olmaması için kalkınma hızının düşük tutulması önerilmekteydi.²⁶³ Bu raporların önerileri Türkiye'de uygulanmış ve ayrıca Marshall Planı'nın Türkiye'de uygulanması genellikle Amerikan özel sermayesine ve Amerikan ürünlerine yeni pazarlar kazandırmıştır.

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye, 1948-1952 döneminde toplam 352.000.000 dolar tutarında yardım yapılmıştır. Yardımların 175.000.000 dolarlık kısmı Amerikan piyasalarından mal satın alınması için verilen doğrudan yardımlar olmuştur. Doğrudan yardımların 84.000.000 doları borçlanma, 73.000.000 doları hibe ve 17.000.000 doları da şarta bağlı yardım olarak verilmiştir. Geriye kalan 177.000.000 dolarlık bölümse, OECD ülkelerinden mal satın alınması için verilen dolaylı yardımlar olmuştur. Türkiye'nin aldığı yardım, tüm Marshall yardımlarının sadece binde 36'sını oluşturmuştur. Bu yardımlar, aynı dönemde verilen 687.000.000 dolar tutarındaki Amerikan askeri yardımının gerisinde kalmıştır.²⁶⁴

Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanların görüşleri çerçevesinde yardımların % 60'ı tarım alanında kullanılmıştır. Böylece, 1953'te Türkiye dünyanın en önde gelen buğday üreticilerinden biri olmuştur. Diğer yandan tarım aletlerinin yurt dışından alınması dolayısıyla, Amerikan askeri yardımları sonunda ortaya çıkana benzer biçimde yedek parça, bakım-onarım nedenleriyle dışarıya bağımlılık artmıştır. Ayrıca, uzun vadede yardımla verilen miktarın büyük bölümü dolaylı olarak ABD'ye geri dönmüştür.²⁶⁵ Yine de Marshall yardımları Türk tarımının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

ABD, yardımların karayollarının gelişmesi için de kullanılmasını istemiştir. Böylece cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan demiryolu hamlesi tamamen bir kenara bırakılmıştır. Bir metre yeni ray döşenmezken, binlerce kilometre şehirlerarası karayolu

²⁶³ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.488

²⁶⁴ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.542

²⁶⁵ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.542

ile büyük şehirlerde geniş caddeler açılmıştır. Yine Amerikalı teknik uzmanların girişiyle 1949'da Karayolları İdaresi kurulmuştur. Karayolu ulaşımının düzelmesiyle Türkiye'ye ithal edilen yabancı otomobil ve otobüslerinin sayısı ve buna bağlı olarak petrol ihtiyacı artmıştır.²⁶⁶ Fakat bu yatırımların tamamının Marshall yardımıyla yapıldığı düşünülmemelidir. Türkiye'nin kendi kaynakları da Amerikalı uzmanların istediği biçimde kullanılmıştır. Örneğin, 1949 yılı bütçesinde yatırımlar için ayrılan 523.000.000 liranın 225.000.000 lirası karayolu yatırımlarına, 125.000.000 lirası da liman ve rıhtım gibi binaların inşasına tahsis edilirken, imalata ayrılan pay ancak 28.000.000 lira olmuştur.²⁶⁷

Türkiye'nin ekonomik durumunu, orduda insan gücünü azaltarak silahlı kuvvetleri modernleştirmek yoluyla geliştirilebileceği tavsiye edilirken, Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'deki faaliyetler daha ziyade yol yapımı ve bakımı, kargo ulaşımının geliştirilmesi, silahlı kuvvetlerin eğitilmeleri ve silahlandırılmaları ile hava alanlarının onarılması alanlarında olmuştur.²⁶⁸

ABD'nin Türkiye'ye yaptığı askerî yardımın temelindeki stratejik düşünce, Sovyetler Birliği ile savaşa girildiği takdirde, Boğazlar ve Ege'deki limanların, Karadeniz'dekiler gibi çok az askerî öneme sahip olmasıydı. Buna karşılık en önemli liman İskenderun limanıydı. Ancak, bu limandan kuzeye doğru kara ve demiryolları modern askerî trafik için çok yetersizdi ve bu nedenle Amerikalılar, Doğu Anadolu'nun en stratejik bölgesi olan Erzurum'a ve sonra Ankara ve İstanbul'a doğru stratejik yol yapımı için hazırlıklara girişmişlerdir. Bir Sovyet saldırısına karşı geleneksel Türk savunması, Trakya'da Çatalca, Doğu'da ise Erzurum (Pasinler) olmuştur. Ancak, 1948 ve 1949'da Türk askerî manevralarını izleyen Amerikalı askerî uzmanlar, bir Sovyet saldırısına karşı bu iki hattın çok kısa bir süre dayanabileceği ve en iyi savunmanın Torosların güneyinde on iki ya da on beş Türk tümeni ile yapılabileceği kararına varmışlardır. İskenderun, bu hattın ikmal merkezi olacak, ayrıca bu bölgeden Sovyetler Birliği'nin güneyindeki endüstri ve petrol bölgeleri bombalanabilecekti. Bu nedenle onarım faaliyeti daha çok İskenderun üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁶⁹ Böylece ABD, Türkiye'nin savunma stratejisini belirlemiş oluyordu.

²⁶⁶ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.542

²⁶⁷ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.542

²⁶⁸ O. SANDER, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.16

²⁶⁹ O. SANDER, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.24

d) Marshall Yardımının Türkiye'ye Etkileri ve Sonuçları

Türkiye, 12 Temmuz 1947'de Paris'te Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını belirlemek ve karşılamak için toplanan konferansta, savaş dolayısıyla kesintiye uğrayan ekonomik kalkınma planını tekrar uygulamaya sokabilmek için 615.000.000 dolarlık bir yardıma ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin isteklerini inceleyen Amerikalı uzmanlar, Marshall yardımlarının savaşta zarar gören ülkelerin ekonomilerini canlandırmaya yönelik bir program olduğunu belirterek, Türkiye'ye bu yardımlardan verilmesine karşı çıkmışlardır.²⁷⁰

Amerikalı uzmanların bu tutumu Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmış ve Türk hükümeti, kamuoyundan gelen bu tepkilerin de baskısıyla ABD Hükümeti'nden kararını tekrar gözden geçirmesini istemiştir. ABD, Türkiye'nin kendi kalkınma planında Marshall Planı'nın ruhuna uygun bazı değişiklikler yapmasını kabul etmesiyle plana dâhil etmiştir. Bu yardımla:²⁷¹

- 1) Tarım üretimin artırılması
- 2) Tarım aletlerinin modernleştirilmesi
- 3) Ulusal ulaşım sisteminin yenilenmesi
- 4) Değerli madenlerin (özellikle, ABD savunması için büyük önem taşıyan krom) çıkarılması istenmiştir.

İlk üç maddeyle Türkiye, Avrupa'nın yeniden imarı programına katılan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelmiştir. Dördüncü maddeyle de ABD, Türkiye'deki stratejik madenlerin kontrolünü sağlamıştır.²⁷² Ayrıca, bu madenlerin çıkarılıp ABD'ye götürülmesi de Amerikan özel sermayesiyle olmuştur.

Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanların görüşleri çerçevesinde yardımların büyük bir kısmı tarım alanında kullanılmış ve böylece Türkiye 1953 yılına gelindiğinde dünyanın önde gelen buğday üreticilerinden biri haline gelmiştir. Diğer taraftan tarım aletlerinin yurt dışından alınması ve bunların yedek parçalarının ve bakım-onarım işleri dolayısıyla ABD'ye olan bağımlılık artmıştır. Yardımların karayolları için de harcanması istenmiştir. Böylece Cumhuriyet dönemi demiryolu hamlesi tamamen bir kenara itilmiş ve ABD'den başta kamyon olmak üzere kara taşıtları getirilerek bağımlılık artmıştır. Bu dönemde özellikle karayollarının demiryollarına paralel şekilde yapılması Türk demiryollarının gelişimini durdurmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin de

²⁷⁰ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.540

²⁷¹ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.540

²⁷² B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.540

kaynakları Amerikalı uzmanların istediği biçimde kullanılmıştır.²⁷³ Böylece Türk ekonomisi ABD'ye bağımlı hale gelmiştir.

ABD, 1947 ve sonrasında Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı uygulamak için Türkiye'ye birçok uzman göndermiştir. Bu uzmanların hazırladıkları raporlar, Türk ekonomisini sağlıklı bulurken, izlenmekte olan ekonomi politikalarını eleştirmiştir. Bu eleştiriler, özel sektöre yeterli serbestinin sağlanmadığı, iç ve dış ticarete serbest piyasa koşullarının yeterince uygulanmadığı ve ülkede kamu kesiminin ekonomiye hâkim olduğu konularında toplanmıştır.²⁷⁴

Türkiye'nin Amerikan yardımlarından yararlanması ve özellikle Marshall Planı kapsamına alınması için ekonomi politikasında köklü değişiklikler yapması gerekmiştir. Bu değişiklikler, ekonomide kamu girişimciliğinin daraltılması ve özel kesime daha hızlı gelişme olanağı sağlanmasıydı. Ayrıca, Türkiye'de demir-çelik, ağır kimya, özellikle kimyasal gübre ve selüloz kâğıt gibi ağır sanayinin kurulmaması, tarım ürünlerinin işlenmesi, hafif metal, inşaat malzemesi, deri, orman ürünleri, seramik ve el sanatlarına dayalı sanayileşmeye önem verilmesi önerilmiştir. Türkiye ekonomisi, yeni uluslararası işbölümünde bu nitelikleriyle yer alabilecekti.²⁷⁵

Marshall yardımı ekonomik kalkınma programları gereğince, üretimin artırılmasında en önemli rolü tarıma, maden endüstrisine ve bunları doğrudan etkileyecek bayındırlık, ulaştırma, sulama gibi faaliyetlere vermiştir. Marshall yardımlarıyla Türkiye'ye biçilen hedef, tarım ve madencilik alanında üstünlüğe sahip olmasıydı. Türkiye ihtiyacı olan malları dışarıdan alacak, dışarıya tarım ürünleri ve hammadde sağlayacaktı. Türkiye'nin programa dâhil diğer Avrupa ülkelerinin özellikle kömür ve hububat ihtiyaçlarını karşılayabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda modern tarım alet ve makineleri, endüstri tesisleri için hammadde ve makineler ithal edilmiş, sulama tesisleri kurulmuş, kömür ocakları, limanlar ve hidroelektrik tesislerine yatırımlar yapılmış, kara ve demir yolları inşa edilmiş, çelik endüstrisi yeniden organize edilmiş, demir ve krom ocakları modernleştirilmiş, et ve balık kombinaları kurulmuş ve mamul tüketim maddeleri ithal edilmiştir.²⁷⁶

Marshall Planı ile başlayan dönemde Türk toplumu da büyük değişim yaşamıştır. Vehbi Koç gibi girişimcilerin Amerikan firmalarının mümessilliklerini

²⁷³ B. ORAN, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, I, s.542

²⁷⁴ U. ALTUN, *Marshall Yardımı ve Türkiye*, s.71

²⁷⁵ U. ALTUN, *Marshall Yardımı ve Türkiye*, s.71

²⁷⁶ U. ALTUN, *Marshall Yardımı ve Türkiye*, s.77

almasıyla,²⁷⁷ buzdolabından otomobile kadar Amerikan malları ülkeye serbestçe girmeye başlamıştır. Halk, bu dönemle birlikte Amerikan mallarını kullanmayı bir ayrıcalık saymıştır. Buzdolabı olanlar bu dolabı salona, hatta misafir odasına koymuş, çocuklar Amerikan çizgi roman kahramanlarını küçük yaşta tanımaya başlamışlardır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Amerikan hayat tarzı Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla bu değişim sürecini daha da hızlandırmış, 1950'ler Türkiye'de siyasal, ekonomik ve toplumsal anlamda Amerikan tarzını benimseyenlerin yükselişine sahne olmuştur.²⁷⁸ Türkiye'de görülen Amerikan kültürel etkisi aynı zamanda tüm dünyada etkili olmuş ve bu kültürel etki ileriki yıllarda da devam etmiştir.

²⁷⁷ Bu konu ile ilgili olarak bkz: Ek 3 / **Demokrat İzmir** 17 Ekim 1948, s.5

²⁷⁸ B. ORAN, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, I, s.537

III. BÖLÜM

TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI'NIN TÜRK BASININA YANSIMALARI (1947-1951)

A) MONROE DOKTRİNİ VE ABD YARDIMI

Monroe Doktrini, ABD'nin Beşinci Başkanı James Monroe'den ismini almaktadır. Bu doktrin, Avrupa ülkelerinin Amerika kıtasında sömürge kurmalarına izin verilmemesi ve ABD'nin de Avrupa kıtasına müdahale etmemesini içermektedir. 2 Aralık 1823'te "*Monroe Doktrini*" olarak kongreye sunulan bu doktrin, "Amerika, Amerikalıdır" sloganıyla özdeşleşen mesajdan doğmuş bir politika anlayışı ve tutumdur. Monroe Doktrini çerçevesinde ABD yönetimleri ülkelerini Avrupalı devletlerin nüfuz ve baskısından uzak tutabilmek için şu iki ana ilkeye dayanmışlardır:²⁷⁹

1. Başkan Washington'un veda mesajında yaptığı öğütlere uygun olarak Avrupa devletlerinin siyasî düzenlerine katılmaktan kaçınmak,
2. Başkan Monroe'nün kurduğu doktrin gereğince, Avrupa devletlerinin Amerika'nın işlerine karışmasına ve Amerika'da sömürge sahibi olmalarına müsaade etmemek.

Amerikalı idarecilerin aldıkları bu kararlar genel anlamda siyasi olmuştur. Amerikan idarecileri siyasi anlamda inziva politikası izlemişlerse de ekonomik ve kültürel politikalarda böyle bir şey söz konusu olmamıştır. Bu durum en bariz şekilde ABD-Osmanlı Devleti ilişkilerinde görülmektedir. ABD'nin, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini, yaptığı ticari anlaşmalar ve kapitülasyonlar çerçevesinde açmış olduğu okullarla kültürel boyutta sürdürmüş olması kendi kabuğuna çekilmediğini göstermektedir. Bunun içindir ki, ABD'nin, Truman Doktrini ile birlikte inziva politikalarını terk edip, dünya siyasetinde etkin rol oynamaya başladığı düşüncesinin siyasi temelde ele alınıp değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Nizamettin Nazif, 12 Temmuz 1947 tarihli "*Son Telgraf*" gazetesinde "*Birleşik Amerika'nın Takip Ettiği Politika*" adlı yazısında "Amerika, Amerikalıdır" sloganının prensip olarak yanlış anlaşıldığını iddia etmektedir. Nazif bu iddiasında, Başkan Monroe'nin sadece, "*ABD ile büyük devletler arasında ekonomik*

²⁷⁹A. H. ÜLMAN, *Türk–Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s.3

anlaşmazlıklar şiddetlendiği zaman ABD, Amerika kıtasını Avrupa sermayesinden korumalıdır” dediğini aktarmaktadır. Fakat uygulamada ne ABD’nin Avrupa işlerine ne de Avrupa’nın, ABD’nin işlerine karışmasına engel olunabilmiştir.²⁸⁰ Bu bağlamda, Monroe Doktrini’nin, Truman Doktrini’ne ilke bazında zıt olmak şöyle dursun aksine bu doktrinine hem uygun hem de Amerikan ananesinin bir tezahürü olduğu söylenebilir. Armaoğlu, ABD’nin inziva politikasından ayrılışını Müttefik ülkelerin Dışişleri Bakanları düzeyinde yaptıkları 19-30 Ekim 1943 tarihli Moskova Konferansı’nda yayınladıkları “Dörtlü Devlet Deklarasyonu”yla olduğunu ileri sürmektedir. ABD, İngiltere ve Çin’in yayınladığı bu deklarasyonda, savaştan sonra barışın korunması ve silahsızlanma konularında işbirliğine devam edileceği belirtilmekteydi.²⁸¹

Türk basını, II. Dünya Savaşı sonrası ABD’nin almış olduğu siyasi pozisyonu genel anlamda kendi kabuğundan çıkış olarak değerlendirmekte, bu etkin politikaların başlangıç noktası olarak da Truman Doktrini gösterilmektedir. Amerikan idarecilerinin inziva politikalarından çıkışını da ifade eden Truman Doktrini ve bu doktrinle beraber izlenecek politikalar özellikle Sovyet tehdidine maruz kalan Avrupa ülkeleri ve Türkiye’de sevinçle karşılanmış ve desteklenmiştir.

Bunun yanında bu kararlara ve ABD’nin bu yeni politikalarına kendi içinde tepkiler de gelmiştir. Bu konuda Cumhuriyet gazetesi, 15 Mart 1947 tarihli haberinde hem sağcılarının hem de solcuların Başkan Truman’ın nutku aleyhinde bulduklarını birinci sayfadan duyurmuştur. Haberde müfrit sağcılarının infirat ve inziva lehinde oldukları, müfrit solcuların ise Rusya ile iyi geçinmek taraftarı oldukları ifade ediliyordu.²⁸² Yani sağcılar küresel politikalar izlenmesi yerine ABD’nin kendi kıtası ile yetinmesi kanaatindeyken, sol eğilimliler Sovyetlerle iyi geçinme fikriyle dolaylı olarak komünist politikaların küresel ölçekte yaşamasını savunmuş oluyordular.

Altemur Kılıç, 10 Nisan 1947 tarihli “*Vatan*” gazetesinde, Monroe Doktrini ile izlenen politikaların Truman Doktrini’yle birlikte nasıl değiştiğini, ABD’nin, Avrupa sorunlarına karışmayacağı ile Avrupa ülkelerinin batı yarımküresindeki yönetimlere karışmasına karşı koyacağı ilkesini; “*Truman, Monroe’nin yalnız batı yarımküresi için söylediklerini bütün dünyaya teşmil etti ve Amerika’nın komünizmin yayılmasıyla mücadele etmesi için müspet yollar gösterdi.*”²⁸³ ifadeleriyle değerlendirerek konunun daha ileri ve daha geniş alana taşındığını söylüyordu. ABD, bu politikalarla lojistik

²⁸⁰ Nizamettin NAZİF, “Birleşik Amerika’nın Takip Ettiği Politika” **Son Telgraf** 12 Temmuz 1947, s.4

²⁸¹ F. ARMAOĞLU, **20. yy Siyasi Tarihi**, s.221-222

²⁸² **Cumhuriyet** 15 Mart 1947, s.1

²⁸³ Altemur KILIÇ, “Yardım Tasarısı Nasıl Kanunlaşır?”, **Vatan** 10 Nisan 1947, s.2

destek sağlamak suretiyle dünyanın zayıf dokularını komünist tehlikeye karşı güçlendirme yoluna gidiyordu.

Mehmet Ali Aybar, 19 Nisan 1947 tarihli “*Zincirli Hürriyet*”teki “*Yardım Mevzuunda Şunları Da Bilmeliyiz!*” başlıklı yazısında, ABD’nin dünya siyasetinde bu kadar etkin olmaya başlamasını, II. Dünya Savaşı sırasında savaş ekonomisiyle birlikte Amerikan üretiminin savaş sonrası da düşmeyerek devam etmesine bağlıyordu. Aybar, yazısının devamında ABD’nin, İran ve Arabistan’da petrol kuyularına sahip olmaya başlayıp yeni kuyular açma hakkını elde etmesinin ve İngiliz şirketlerinin hisselerini satın almasının, onu bir Ortadoğu devleti yaptığını belirtiyordu. Bu sebeplerden ötürü ABD’nin, bu bölgenin emniyetini sağlaması gerekiyordu. Bunu İngiltere’nin yapması beklenemezdi. Zira İngiltere savaştan yıpranmış bir şekilde çıkmıştı ve birçok sömürgesinden çekiliyordu.²⁸⁴ Aybar’ın bu değerlendirmelerinden hareketle her alanda savaşta güçlü çıkmış bir devletin inziva politikası izlemesi düşünülemezdi. II. Dünya Savaşı’nın doğurduğu bu süper güç, sanayisi için ihtiyaç duyduğu enerjiden dolayı Ortadoğu’nun petrol kaynaklarına ilgisiz kalmadı. Bunun içindir ki, ABD, dünya siyasetinde daha fazla rol oynamaya başlamanın ilk adımı olarak Türkiye ve Yunanistan’a askeri yardım kararı aldı. Böylece, Ortadoğu’daki menfaatlerinin korunması noktasında bölgede kara ve deniz hâkimiyeti için stratejik öneme sahip bu iki devlete yardımda bulundu. Ayrıca ABD’nin, dünya siyaset sahnesine bu kadar hızlı ve etkin şekilde girmesi, müttefiki İngiltere’nin savaş sonrası taahhütlerini yerine getiremeyecek durumda olmasının bir sonucuydu.

“*Zincirli Hürriyet*”te, 19 Nisan 1947 tarihli sayısında “*Amerikan Siyasetine Kuş Bakışı*” başlıklı çıkan isimsiz bir yazıda, İngiltere’nin, Almanya’daki işgal bölgesinin masraflarını yüklenmeyerek bu bölgenin Amerikan bölgesiyle birleşmesine razı olmasında, Mısır ve Filistin’den çekilmeye karar vermesinde, Filistin’in, Birleşmiş Milletler Teşkilatı’na bırakılması kararında, ayrıca savaştan bir buçuk sene sonra Hindistan’dan çekileceğini ilan etmesinde ve son olarak da ABD’nin, Yunanistan ve Türkiye’ye yardım etmesinde İngiltere’nin savaş sırasında yıpranmasının etkili olduğu belirtiliyordu. Bu durumda uluslararası siyasette meydana gelen bu boşluğu ABD’nin doldurarak savaştan sonra İngiliz İmparatorluğunun yerini aldığı görülüyordu.²⁸⁵ Böylece ABD, Monroe Doktrini’nin ilkelerinden tamamen ayrılmış oluyordu.

²⁸⁴ Mehmet Ali AYBAR, “ Yardım Mevzuunda Şunları Da Bilmeliyiz! ”, **Zincirli Hürriyet** 19 Nisan 1947, s.4

²⁸⁵ **Zincirli Hürriyet** 19 Nisan 1947, s.4

30 Nisan 1950 tarihli “*Gece Postası*”, ABD’nin Monroe Doktrini’nin prensipleriyle süregelen dış politika anlayışından ayrılıyor olmasının ne kadar isabetli ve yerinde olduğunu şu değerlendirmeye destekliyordu:²⁸⁶

“*Hakikaten, Birleşik Amerika, İkinci Cihan harbi sonunda, Birinci Cihan Harbi sonundaki infiratçılığa dönmemekle büyük bir isabet göstermiş ve Roosevelt ve Truman’ın dünya politikasını destekleyen Amerikan Kongresi, hakiki demokrasi dünyasının mukadderatı bakımından tarihi kararlar almıştır.*”

Böylece ABD, demokratik rejimleri destekleme politikasını, izleyeceği diğer politikalar için bir örtü olarak kullanma yoluna gidiyordu.

Türk basınına yansıdığı kadarıyla ABD’nin, Truman Doktrini ve Marshall Planı’yla dünya siyaset sahnesine bir süper güç olarak girmesi ABD’nin Monroe Doktrini’yle izlediği siyasi politikalarından bir çıkış anlamına geliyordu. Bu durum Türk basınında genel olarak memnuniyet iklimiyle karşılandı.

B) ABD, TÜRKİYE’YE NEDEN YARDIM EDİYOR?

Türk basınında ABD’nin Türkiye’ye neden yardım ettiği ile ilgili olarak genelde birbirine benzer haber, yorum ve değerlendirmeler yer almıştır. ABD’nin, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan’a yardım etme kararı almasındaki en önemli etken, Sovyet politikalarının ortaya çıkardığı uluslararası ortam ve durumun ABD aleyhine işler hale gelmiş olmasıydı. Sovyet Rusya’nın, Doğu Avrupa ve Balkanlardaki rejimleri tehdit etmesine Yunanistan’da komünist faaliyetler sonucu çıkan iç karışıklık da eklenince, İngiltere, ABD dışişlerini uyardı.

22 Nisan 1947 tarihli *En Son Dakika* gazetesinde, “*Günün Aynası*” adlı köşede isimsiz yayınlanan “*Truman ve Dünya*” başlıklı yazıda; Amerikan politikacılarının, Kızıl tehlikenin Türkiye’ye, oradan Yunanistan’a sırasıyla İtalya, Fransa, Belçika ve Hollanda’ya kadar sıçramasıyla, bu tehlikenin pençesine düşen Avrupa’nın hem dünya hem de Avrupa için müthiş bir tehdit oluşturacağını düşündükleri yazıyordu.²⁸⁷ ABD’nin, Marshall yardımlarıyla “*Kızıl Tehlike*”yi bertaraf ederek hedeflediği politikalar Avrupa sınırlarını aşip Ortadoğu ve Uzakdoğu’ya kadar uzanıyordu.

²⁸⁶ *Gece Postası* 30 Nisan 1950, s.1

²⁸⁷ *En Son Dakika*, 22 Nisan 1947, s.1

ABD'nin izlediği bu siyaset, İngiltere'den boşalan güç dengesini kendi lehine çevirme gayretinin bir ürünüydü.

ABD'nin izlemeye başladığı bu politikalar Türk basını tarafından mübalağalı bir şekilde Türk kamuoyuna aktarılırken, Türk yöneticileri de bu tür söylemlerde bulunuyorlardı. Bir kısım basın ise, “*Kızıl Tehlike*”nin ortadan kaldırılıp bir emniyet havasının oluşturulmasının ancak ABD'nin izlemeye başladığı bu politikalarla mümkün olacağını okuyucularına aktarıyordu.²⁸⁸

Türk basını, Amerikan ve Türk yöneticilerinin gerek Amerikan yardımlarına gerekse ABD'nin izlemiş olduğu politikalara yönelik sözlerini haber ve değerlendirmelerde sık sık konu etmiş ve Türkiye'de ABD'ye yönelik olumlu bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştı. Bu durum özellikle Türk hükümetinin sözcüsü niteliğinde olan “*Ulus*” gazetesinde daha belirgindir. Örneğin; Başbakan Recep Peker, Truman Nutku'na atfen “*Bu sözlerin ifade ettiği fikirlerin derin tesiri Akdeniz'i, Yakın ve Orta Şarkı aşacaktır*”²⁸⁹ diyordu. Yine, 14 Mart 1947 tarihli “*Ulus*” gazetesi, “*Türkiye'de Derin Akisler Bıraktı*” başlıklı haberinde “*Truman Nutku*” ile ilgili olarak, dönemin TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı ile tanınmış maliyeci ve iktisatçıların sözlerini sütunlarına taşımıştı.

Bu bağlamda, TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı ve Bilecik Milletvekili Memduh Şevket Esenal: “*Başkan Truman'ın son beyanatı İkinci Cihan Harbi ertesinin en manalı politika olayıdır...*”²⁹⁰ şeklinde bir ifadede bulunmuştu. Tanınmış iktisatçı ve Şanlıurfa Milletvekili Esat Tekeli ise konuyla ilgili olarak: “*Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Mr. Truman'ın, Türkiye ve Yunanistan'a mali ve iktisadi yardım yapılması hakkında Amerikan Kongresine yaptığı teklif, Birinci Dünya Harbi sonunda insanlığın yeniden karşılaştığı büyük tehlikeyi anlayan bir memleketin gösterdiği siyasi uyanıklığın asil bir tezahürüdür...*”²⁹¹ değerlendirmesini yapıyordu. Dönemin Ankara Sanayi ve Ticaret Odası Başkanı Vehbi Koç ise, *Başkan Truman tarafından Kongreye sunulan teklifin, Amerikan hükümetinin uzağı görmekteki kudretini ispat ettiği*²⁹² kanaatindeydi. Genelde Türk basını, özelde ise “*Ulus*” gazetesi bu haber, aktarım ve değerlendirmelerle ABD'yi Türk kamuoyuna güçlü ve kuvvetli göstermeye çalışıyordu.

²⁸⁸ 1947-1951 tarihleri arasında yayınlanan genellikle hükümete yakın basında, özellikle *Ulus* gazetesinde bu tür düşüncelere kolaylıkla rastlanabilir.

²⁸⁹ *Ulus* 14 Mart 1947, s.1

²⁹⁰ *Ulus* 14 Mart 1947, s.1

²⁹¹ *Ulus* 14 Mart 1947, s.4

²⁹² *Ulus* 14 Mart 1947, s.4

Abidin Daver, 9 Şubat 1948 tarihli “Cumhuriyet” gazetesinde yer alan “Yeni Amerikan Yardımından Donanmaya Hisse” başlıklı yazısında, ABD’nin, Marshall Planı adı altında niçin yardım ettiğini şu cümlelerle değerlendiriyordu:²⁹³

“Sovyet Rusya’nın Yakın ve Orta Doğu’da, Yunanistan’a, Türkiye’ye ve İran’a karşı açıkça bir düşman cephe alması üzerine, Kızıl Bolşevik selini bir gün bu memleketleri istilaya teşebbüs edeceğine inanan Amerika, barışı korumak için bu memleketleri kuvvetlendirmek zaruretini duydu. Türkiye’ye 100 ve Yunanistan’a 300 milyon dolar yardım yapılması, İran ordusunu tensik için bir Amerikan askeri heyeti gönderilmesi işte bu zarureten doğmuştur.”

Nihat Erim ise, 20 Mart 1947 tarihli “Ulus” gazetesindeki yazısında ABD’nin Türkiye ile birlikte Avrupa ve diğer ülkelere niçin yardım ettiğini şu sözlerle ifade etmekteydi:²⁹⁴

“Amerika, kendi refah ve saadetinin, ancak bütün dünyanın umumi güvenlik ve rahat yaşama şartları içinde bulunması sayesinde temin edilebileceğini anlamıştır.”

Türk basınının aksine ABD yöneticileri meseleyi daha açık şekilde ifade ediyorlardı. Bu konuda ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson, Türkiye’ye yardım nedenini Temsilciler Meclisi’nde son derece açık olarak şöyle anlatmıştı:²⁹⁵

“Ekonomik problemlerini özgürlük yolunu seçmek suretiyle çözmelerinde kendilerine elimizden geldiği kadar yardım etmek, çıkarımız için hayatidir. Türkiye ve Yunanistan’ın yıkılması ve iki ülkede totaliter rejimlerin kurulmasının Ortadoğu ülkeleri üzerinde etkisinin ne olacağını anlatmama gerek yok... Öte yandan, Yunanistan ve Türkiye’nin, özgürlük ilkelerini sıkı sıkıya bağladıkları ABD’den yardım gördükleri zaman bunun moralleri ve iç gelişmeleri üzerindeki etkisini bir düşünün. Türkiye ve Yunanistan’da elde edilecek sonucun Boğazlardan Çin Denizi’ne kadar olan geniş bölgede nasıl büyük bir ilgi ile izleneceğini söylemek çok abartılı olmaz”

Amerikan yardımları dünya barışını koruyarak statükoyu ABD lehine devam ettirmeye katkı sağlamıştır. Acheson’un ifadeleriyle, ABD dünya çapında bir siyaset izleyerek küresel bir güç olmuştur.

²⁹³ Abidin DAVER, “Yeni Amerikan Yardımından Donanmaya Hisse”, **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1948, s.1

²⁹⁴ Nihat ERİM, “Amerikan Yardımı Dolayısıyla”, **Ulus** 20 Mart 1947, s.4

²⁹⁵ O. SANDER, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.16

Türk basınının, “ABD, yapacağı yardımlarla Türkiye’yi kuvvetlendirip Sovyet Rusya’nın memleketimize saldırma heves ve cesaretini kırmayı hedeflemiştir.”²⁹⁶ klişesiyle Amerikan yardımlarının niçin yapıldığını dar kapsamlı ve basite indirgeyen bir üslupla sunması, Amerikan menfaatlerinin Türk kamuoyundan gizlendiği ya da bunların açık şekilde ifade edilmediği izlenimini veriyordu.

1 Haziran 1947 tarihli “Ulus” gazetesi ise, “Word Report” isimli Amerikan dergisinin “Birleşik Amerika Neden Türkiye’ye Yardım Ediyor” başlıklı yazısını sütunlarına taşıyordu. Yazıda, ABD’nin Türkiye’ye neden yardım ettiği ilgili şöyle deniyordu:²⁹⁷

“Hiçbir şey yapmamak olayları kendi gelişmelerine terk etmek, hadiseyi milletlerarası barışı ilgilendiren bir mesele olarak Birleşmiş Milletler Teşkilatına arz etmek, tehdit altında bulunan bu milletlerin yardımına koşmak suretiyle Sovyet yayılmasına karşı kati bir tavır takınmak...”

Bu değerlendirmenin uygulanmasını isteyenler, Yunanistan ve Türkiye’nin stratejik konumları itibariyle Ortadoğu’nun anahtarı mevkiinde olmaları ve ABD’nin tek taraflı harekete geçip bu ülkelere yardım etmesiyle Ortadoğu’nun ABD ve diğer demokratik devletlerin güvenliği açısından yapılandırılabilceğini düşünmekteydiler.²⁹⁸

ABD kamuoyunun ekseriyeti Amerikan menfaatleri noktasında Türkiye’ye yardım edilmesi gerektiği görüşünü paylaşıyorlardı. “Ulus” gazetesi, 14 Mart 1947 tarihli “Nutkun Akisleri” başlıklı haberinde, Amerikan basınında çıkan haber ve değerlendirmeleri alıntılarla sayfalarına taşıyordu. Bu alıntılarda Amerikalı yazar Walter Lippman, ABD’nin Türkiye’ye niçin yardım yapması gerektiğini ve bu yardım politikasıyla ABD’nin elde edeceği menfaatlerin neler olacağını şu sözlerle ifade ediyordu:²⁹⁹

“...Türkiye hükümetine mali yardımla birlikte bir askeri garanti de teklif edecek olursak, meseleyi kökünden ele almış oluruz... Böyle bir hareket tarzının sağlayacağı prestij, birçok Türk tümeni ile birçok Amerikan dolarının görebileceği işi görür”

Bu söylem Sovyetler Birliği’nin dağılmasına kadar bir soğuk savaş taktiği olarak uygulamalarda kendini göstermiş ve bu taktikler sürekli bir caydırıcı yöntem

²⁹⁶ A. DAVER, “Yeni Amerikan Yardımından Donanmaya Hisse”, s.1

²⁹⁷ **Ulus**, “Birleşik Amerika Neden Türkiye’ye Yardım Ediyor”, **Word Report Dergisi** (Çev: Melih Ulusoy), 1 Haziran 1947, s.3

²⁹⁸ “Birleşik Amerika Neden Türkiye’ye Yardım Ediyor”, **Ulus** 1 Haziran 1947 s.3

²⁹⁹ **Ulus** 14 Mart 1947, s.5

olarak devam etmiştir. Lippman, yazısının devamında ise Amerikan stratejisinin ne olması gerektiğini açık ve akılcı bir yaklaşımla şu şekilde ifade etmekteydi:³⁰⁰

“...Bizim böyle bir teklifte bulunmamızın askeri taahhütlerimizi artıracığı veya Birleşmiş Milletler anayasasının harfi ve ruhuna aykırı düşeceği ileri sürülemez, zira Türkiye taarruza uğradığı takdirde müdafaasına gitmeyi deruhte etmiş bulunuyoruz bile. Bu tarzda sarih bir garantiyi şimdiden vermenin kıymeti şudur ki, bidayette kendisi için oldukça tehlikesiz gibi görünmekle beraber sonradan tamiri imkânsız gelişmelere yol açabilecek olan herhangi bir harekete tevessül etmekten Sovyet hükümetini menetmesi muhtemeldir. Zira zayıf düşmüş bir Türkiye ile değil de Birleşik Amerika ile iş görmekte olacaklarını önceden bilmek, Kremlin'deki zevatı ihtiyatlı davranmağa sevk edebilir. Buna mukabil ve akla gelebilen en kötü ihtimalin tahakkuku halinde bile, Türkiye ile akdedilmiş bir ittifak bize Ortadoğu bölgesinde kuvvetimizi belirtmek bakımından herhangi başka bir üsle kıyas kabul etmeyecek derecede daha elverişli stratejik tutunma noktası sağlanmış olur. Esasen en önemli müdafaa noktası aynı zamanda en önemli taarruz noktasıdır. Ve işte bundan dolayı bana öyle geliyor ki şayet Ortadoğu meselelerindeki görüşmelerimizde ciddi isek bize açık olan en iyi yol, İngiltere'nin son nesil içinde tedricen elini eteğini çekmiş olduğu zayıf kenar çevreler üzerinde dolayısıyla değil de, doğrudan doğruya merkezde, yani Türkiye'de hareket etmek yoludur.”

Lippman, stratejik konumu ve menfaatleri açısından Türkiye'nin bir üs olarak kullanılması, ABD'nin hem Ortadoğu'da İngiltere'nin yerini alacağını hem de İngiltere'nin çekilmiş olduğu zayıf kenar bölgelerinde doğrudan doğruya merkezden yani Türkiye'den hareket etmiş olacağını ifade ediyordu. Böylece Türkiye'nin, Amerikan deniz kuvvetleri için bir ikmal limanı, kara kuvvetleri için bir savaş alanı ve hava kuvvetleri için de bir üs olması ön görülüyordu.

Türkiye'nin tek partiyle yönetildiği suçlamalarının olduğu dönemde ABD'nin Türkiye'ye niçin yardım ettiği, “Ordu Dergisi”nin Eylül 1948 tarihli 147. sayısında çıkan “Amerika Türkiye'ye Niçin Yardım Ediyor” başlıklı ve Philip Price³⁰¹ imzalı

³⁰⁰ **Ulus** 14 Mart 1947, s.5

³⁰¹ Philip Price: İngiliz Avam Kamarası Üyesi ve Ortadoğu İşleri Uzmanı (Bkz: **Ordu Dergisi**, Eylül 1948, Yıl: 67, Sayı:147, s.230)

yazıda, Yunanistan'a yapılacak olan askeri yardımların Türkiye'ye de yapılması gerektiği şöyle ifade ediliyordu:³⁰²

“Türkiye, Sultanların idaresinde, Hristiyanlara karşı zulüm yapan ve kadınların haremlere kapatıldıkları geri bir memleket değildir. Türkiye, bir inkılap geçirmiş ve bütün nahoş maziyi süpürüp atmıştır. Bundan yıllar evvel bütün ticaret ve iş hayatı Yahudi, Rum ve Ermenilerin elinde idi. Türkler, yalnız devlet memuriyetleri ile orduda çalışırlardı. Bugün kadınlar tamamıyla hür olup, milli hayatta erkeklerin yanında yer almışlardır. Türkler, şimdi yalnız resmi dairelerin değil, bütün müesseselerin, fabrikaları, hastaneleri ve okulları idare etmektedirler.”

Price, Türkiye'de adet ve geleneklerin bir inkılapla değiştiğini söylerken yazının devamında yapılan yardımların sebebini açık şekilde şöyle ifade ediyordu:³⁰³

“Türkiye, dünyanın gayet önemli bir kısmını, Avrupa ile Asya arasındaki geçit kapısını kontrol etmektedir. En büyük şehir, İstanbul, Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan dar bir geçit üzerine kâindir. Orta Avrupa'dan Basra Körfezi'ne uzanan kara ve demiryolu, İstanbul şehrinin üzerinde kurulu bulunduğu dar toprak parçasını takip etmektedir. Rusya, kendisini Karadeniz'de mahsur tutmakta olduğu mülahazasıyla, bu geçidi kontrol etmek istemektedir. İşte Amerikan yardımı da Türkiye'nin, Rusya'nın sırf kuvvete dayanan tazyikine karşı koyabilmesi imkânını sağlamak gayesiyle yapılmaktadır.”

Price, Türkiye'nin bulunduğu konumun önemini anlatırken yazının sonunda yardımın Sovyet tazyikine bağlı olarak yapıldığını söylese de, yapılan yardımın asıl sebebini yazının üst kısımlarında değinildiği üzere Türkiye'nin stratejik konumundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bu durumla ilgili olarak 23 Mart 1947 tarihli “Cumhuriyet” gazetesinde, “Kongrede Yardıma Dair Beliren Temayülde” başlıklı haberde, ABD Mebusan Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı John Davis Lodge'nın ABD'nin bu yardımları niçin yaptığına dair basın temsilcilerine yaptığı beyanata yer verilerek adı geçen beyanatta Türkiye'nin stratejik konumuna atfen şunların kaydedildiği ifade ediliyordu:³⁰⁴

³⁰² P. Price, “Amerika Türkiye'ye Niçin Yardım Ediyor”, s.230-231

³⁰³ P. Price, “Amerika Türkiye'ye Niçin Yardım Ediyor”, s.231

³⁰⁴ Cumhuriyet 23 Mart 1947, s.1

“- Mebusan Meclisi Dış ilişkiler Komisyonunda beliren temayül, Türkiye'ye yapılacak yardımı Yunanistan'a verilecek ödünç paradan ayırmaktadır. Bu iki mesele birbirinden ayrıdır. Yunanistan acil ekonomik bir kalkınma meselesiyle karşı karşıyadır. Siyasi ve askeri mütehasısların hayati bir ehemmiyete haiz olduğunu söyledikleri Türkiye meselesine gelince bu, daha ziyade stratejik mahiyettedir.”

A. Şükrü Esmer, “Ulus” gazetesinde yer alan “Yardım Meselesi ve Sovyetler” adlı yazısında konu ile ilgili olarak ABD'nin, Türkiye'ye demokrasiye yakın olduğu için yardım ettiğini söylüyordu.³⁰⁵ Esmer'in söylediğinin aksine “Kudret” gazetesinde “Truman Doktrinin Hakiki Mahiyeti” başlıklı çeviri olarak çıkan yazıda ise yapılan/yapılacak yardımlarda Türkiye'nin stratejik konumu ön plana çıkarılıyordu. Ayrıca adı geçen yazıda, Türkiye'ye yardım edilmediği takdirde Rusların, Süveyş ve zengin petrol kaynakları ile Mısır hava meydanlarını ele geçirecekleri ve Hindistan sınırlarına yerleşecekleri değerlendirilmesi yapıyordu. Aynı yazının devamında, Türkiye'ye yardım edildiği takdirde, Türkiye'de Amerikan askeri heyetleri olacak ve Ruslara, ABD'nin bu ülkeyle ilgilendiği ispat edilmiş olunacaktı. Böylece, Ruslar herhangi bir harekete kalkıştıklarında karşılarında yalnız Türk askerini değil, aynı zamanda Ege denizinde uçak gemilerinden havalanacak Amerikan uçaklarını bulacaklardı. Bu durumda hükümet şekilleri ne olursa olsun Yunanistan ve Türkiye'ye yardım edilmesi gerektiği söyleniyordu.³⁰⁶ ABD, bu yardımları, Sovyetlerin kara, deniz ve hava unsurlarını sınırlayıcı bir tedbir olarak düşünüyordu.

Necmeddin Sadak ise 11 Mayıs 1947 tarihli “Akşam” gazetesindeki köşesinde, ABD'nin Türkiye'ye niçin yardım ettiğini şu sözlerle ifade ediyordu:³⁰⁷ “Sovyet Rusya, Avrupa'da, Amerika'nın bunca fedakârlık pahasına yıktığı Hitler Almanya'sının yerini aldı. Nazilerin hayat sahası siyasetini daha geniş ölçüde kendisi tatbik etmeye başladı. Şimdi Amerika bu genişlemeyi olduğu yerde durdurmak istiyor. Sovyet Rusya, işgal ettiği memleketlerden çıkar mı, o başka mesele Amerika'nın bugünkü gayreti Rusya'yı daha ileri gitmekten alıkoymaktır. Türkiye ve Yunanistan'a yardımın manasının bundan ibarettir.”

Bu düşüncelerden daha realist diyebileceğimiz bir başka düşünce, 13 Şubat 1949 tarihli “Tan” gazetesinde, Ali Naci Karacan tarafından “Amerika'nın Türkiye'ye

³⁰⁵ Ahmet Şükrü ESMER, “Yardım Meselesi ve Sovyetler”, **Ulus** 17 Nisan 1947, s.8

³⁰⁶ George Fielding Eliot, “Truman Doktrinin Hakiki Mahiyeti”, (Çev: M.H.İ.), **Kudret** 27 Ağustos 1947, s.3

³⁰⁷ Necmeddin SADAK, “Türkiye İçin Yeni Bir Devir Açılmıştır”, **Akşam** 11 Mayıs 1947, s 2

Yaptığı Yardım” adlı yazıda dile getirilmişti. Buna göre: “*Truman doktrini ile başlayan Amerikan yardımları, Türkiye'nin ela gözleri için değil, fakat Amerika'nın dış politikasının bir neticesi olarak Türkiye'nin stratejik önemi, sınırlarının genişliği, nüfus yoğunluğu gibi sebeplerden ileri gelmekteydi.*”³⁰⁸ Karacan'ın bu ifadeleri, ABD'nin Türkiye'ye niçin yardım ettiğini özetler nitelikteydi.

Amerikan yardımlarını şiddetle tenkit eden “*Zincirli Hürriyet*” gazetesinde 19 Nisan 1947 tarihli “*Beşer*” imzasıyla çıkan yazıda ise Amerikan yardımlarının iç yüzü Türk basınının genel çizgisinden farklı değerlendiriliyordu. Gazete, ABD'nin, Türkiye'ye yaptığı bu yardımlarla, İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye karşı Yunan ordusuna gördürdüğü vazifeyi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra olası bir Sovyetlerle savaşta Yunanistan ve Türkiye'ye gördürmek istediğini belirtiyordu.³⁰⁹ Yapılacak yardımlar adına imzalanan Türk-Amerikan Antlaşması'nda ABD'nin siyasi bir yükümlülük altına resmi olarak girmemesi bu düşünceleri destekler nitelikteydi.

Tüm bu haber ve değerlendirmeler ışığında konuyu değerlendirmek gerekirse, ABD'nin dünya barışı veya Sovyet tehdidine karşı demokratik rejimleri korumak adına yaptığı Marshall yardımları, gerçekte bir Amerikan hegemonyasının kurulması meselesiydi. Stratejik öneme sahip olan Türkiye, Marshall yardımlarıyla kurulmaya çalışılan Amerikan hegemonyasının bir parçası olmuştu. “*Ulus, Cumhuriyet, En Son Dakika, Akşam ve Ordu Dergisi*” gibi bir kısım yayınlar bu durumu görmezlikten gelmiştir. “*Tan, Kudret ve Zincirli Hürriyet*” gibi diğer bir kısım basın ise, sadece bu durumu ön plana çıkarsa da şu bir gerçek ki: Bu durum Türkiye'nin aleyhine olsa da Türkiye, ABD gibi süper bir gücü müttefik edinerek Sovyet tehditlerini bertaraf edebilmiştir.

C) TÜRK BASININDA TRUMAN DOKTRİNİ TANIMLAMALARI

Truman Doktrini, ABD Başkanı Mr. Truman'ın 12 Mart 1947'de ABD Kongresi'nde okuduğu mesajdır.³¹⁰ Bu mesaj, II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin, Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalan Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı askeri ve ekonomik yardımlar ile ABD'nin uluslararası politikada izleyeceği siyasi düşünce ve fiilleri içermektedir.

³⁰⁸ Ali Naci KARACAN, “Amerika'nın Türkiye'ye Yaptığı Yardım”, **Tan** 13 Şubat 1949, s.1

³⁰⁹ **Zincirli Hürriyet** 19 Nisan 1947, s.2

³¹⁰ Truman Doktrini'nin tam metni için bkz: **Ulus** 16 Mart 1947, s.4

II. Dünya Savaşı sırasında denge siyaseti izleyerek savaşın dışında kalmak isteyen, savaşın seyrine göre ve özellikle savaşın sonucunun belli olmasına bağlı olarak siyaset belirlemeye çalışan Türkiye, savaş sonrasında beliren Sovyet istek ve tehditleri karşısında adeta tutunacak güvenli bir dal aramıştır. ABD'nin bu sırada Sovyet tehditleri karşısında Türkiye'nin yanında yer alması ve devamında Truman Doktrini'ni ilan etmesi genel olarak Türk kamuoyunda memnuniyetle karşılanmıştır.

Truman Doktrini'nin ilanıyla birlikte Amerikan makamlarının söylemleri, yaptıkları faaliyetler ve dış politikası Türk basını tarafından fazlaca takip edilmişti. Bu doktrin, başta “Ulus” gazetesi olmak üzere hükümete yakın gazeteler tarafından hemen hemen her gün haber ve yorumlara konu edilmiştir. Ayrıca basına yansıdığı kadarıyla Türk işadamları, önemli kurum ve kuruluşların başında bulunan kişiler ve Türk makamları Truman Doktrini'ni benzer şekilde değerlendirmişlerdir. Örneğin, 14 Mart 1947 tarihli sayısında “Truman Nutku, Türkiye’de Derin Akisler Bıraktı” haberiyle çıkan “Ulus” gazetesi, Urfa milletvekili ve bir maliyeci olan Esad Tekeli'nin: “Amerikan yardım tasavvuru, hem Türkiye ve Yunanistan, hem de bütün insanlık için hayırlı bir teşebbüs teşkil etmektedir.”³¹¹ ifadelerine yer veriyordu.

Dönemin Ankara Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Vehbi Koç, 14 Mart 1947 tarihli “Ulus” gazetesinde çıkan bir başka haberde, Amerikan Kongresi'ne sunulan yardım tasarısının dünya barışı için gerekli olduğunu; bu yardım tasarısının onaylanmasıyla Amerikan halkının yüksek hayat seviyesinin devamının sağlanıp refahının artacağını ve doktrinin, başka milletlerin de iktisadi kalkınmasına, üretiminin artmasına ve uluslararası ticaretin gelişmesine katkı sağlayacağını söylüyordu.³¹² Aynı haberin devamın da dönemin iktisatçılarından Mekin Onaran, kredilerin henüz şartları belli değilken asıl gayenin Türkiye'yi iktisaden kuvvetlendirmek olduğunu söylüyor ve verilecek kredilerin nerelerde nasıl kullanılmasını iki başlık altında topluyordu:³¹³

“1. Üretimin arzı ile ilgili taşıt işleri ve liman teçhizatı, zira arz olmayınca üretim faydasızdır. Burada en başta yol gelir. Bunun hem iktisaden, hem de doğrudan doğruya sağlık ve kültür kalkınmaları bakımından gerekli olduğuna inanıyorum. Bu itibarla yol programlarımızın esaslı şekilde ve en kısa zamanda idraki için dışardan tedariki icap eden modern ve kıfayetli makine ve malzemenin kredi ile satın alınması en başta gelebilir. İstanbul, İzmir ve Ereğli

³¹¹ **Ulus** 14 Mart 1947, s.4

³¹² **Ulus** 14 Mart 1947, s.4

³¹³ **Ulus** 14 Mart 1947, s.4

limanlarının modernleşme ihtiyacı artık bugün hayati ve bağırır bir durumdadır. Zira bunlar olmadan üretimi arz edememekteyiz.

2. Enerji kaynakları, Kömür havzasının; modernleştirip üretimi artırmak ve artan üretimin devamını garanti etmek başta gelir. Sonra süratle Kütahya ve Çağlayık gibi etütlerin yapılışı enerji santral projelerimizi öncelik sırasıyla realize etmek insanın aklına ilk veçhede bunlar geliyor...”

Onaran, ABD’den alınacak yardımların Türkiye’de doğru alanlarda ve yararlı işlerde kullanılabilmesi için önce alt yapının hazırlanması, akabinde ise üretimin arzı için mevcut limanların ve kömür havzalarının modernleşmesi gerektiğini söylüyordu. Fakat Oran’ın ileri sürdüğü bu düşüncelerle, ileriki aylarda Amerikan yardımlarının tatbiki için Türkiye’ye gelen Amerikan heyetlerinin hazırladıkları raporlarda geçen tavsiyelerin birbirinden çok farklı olduğu anlaşıldı.

Türk basını, Truman Doktrini’nin ne olduğunu ve neye hizmet edeceğini Türk ve Amerikan makamlarının sözlerini manşetlerine taşıyarak Türk kamuoyuna duyuruyordu. ABD’nin Türkiye’ye yardımı mevzunda “Ulus” gazetesi, 12 Mart 1947’de, “Amerika’nın bugün kati ve tarihi bir karar alacağı haber veriliyor”³¹⁴ ve 14 Mart 1947’de de: “Truman Nutku Türkiye’de derin akisler bıraktı”³¹⁵ başlıklarıyla şekillendirdiği haberleri hemen hemen her gün okuyucularına duyuruyordu. Konuyla ilgili olarak “Cumhuriyet” gazetesi, 13 Mart 1947 tarihli sayısında: “Truman’ın Tarihi Nutku/Başkan: Türkiye’nin milli bütünlüğü Ortadoğu’nun nizamı için şarttır, diyor”³¹⁶ başlıklı haberini manşet haber olarak verirken, 16 Mart 1947 tarihli “Akşam” gazetesi de ABD Deniz Bakanı’nın: “Amerika dünya sulhunu korumakla mükelleftir”³¹⁷ şeklindeki ifadelerini manşetlerine taşıyordu.

Truman Doktrini’yle ilgili Türk basınında yer bulan olumlu haber ve değerlendirmelere sadece Mr. Truman’ın o tarihî nutkunun ertesinde değil, Amerikan yardımlarının sürdüğü her dönemde ve genelde bu yardımları destekleyen ifadeler eşliğinde sıkça rastlanılır. ABD’nin, Türkiye’ye yardım kararı almasından sonra Amerikan sivil ve askeri heyetleri ile ABD donanması Türkiye’ye gelmeye başlamıştır. Bu durumla ilgili olarak “Son Saat” gazetesi, 2 Mayıs 1947 tarihli sayısında Türkiye’ye gelen Amerikan askeri gemilerine yönelik: “Hoş Geldiniz Dostlarımız/ Welcome our

³¹⁴ **Ulus** 12 Mart 1947, s.1

³¹⁵ **Ulus** 14 Mart 1947, s.1

³¹⁶ **Cumhuriyet** 13 Mart 1947, s.1

³¹⁷ **Akşam** 16 Mart 1947, s.1

Frends”, “Sizlerle Buluştuğumuz İçin Çok Memnunuz/We are very glad to meet you”³¹⁸ manşetiyle çıkmıştır. Basında, bir taraftan bu tür haberlere yer verilirken diğer taraftan yardımın ne şekilde ve hangi şartlarla yapılacağı tartışmaları gündeme gelmiştir. Amerikan yardım tasarısının esaslarını manşetten veren 19 Mart 1947 tarihli “Ulus” gazetesi, bu tasarıdaki yardımın kredi, ikraz veya hibe şeklinde olacağını bildirmekteydi. Tasarıda, yardımın şu esaslar dâhilinde olacağı belirtiliyordu:³¹⁹

- “1) İkraz, kredi ve hediye olarak herhangi bir şekilde paraca yardım etmek,
- 2) Bu memleketlere yardım maksadıyla Amerikan hükümetinin hizmetinde çalışan herhangi bir memuru bu memleketlere göndermek,
- 3) Amerikan askeri servislerine dâhil kimselerden muayyen bir miktarı surf müşavir sıfatıyla göndermek,
- 4) Bu memleketlere eşya ve malumat göndermek ve hizmet tayin etmek ve bu memleketlerdeki personelin eğitimini sağlamak.”

Bu tasarının esasları ile birlikte Amerikan yardımı dört şarta bağlanmaktaydı:³²⁰

- “1. Yardımın layığıyla tatbikini temin etmek üzere Amerikan mümessillerinin serbestçe denetlemesine müsaade etmek,
2. Yardımlardan istifade edilip edilmediğini görmek ve gördüklerini Amerikan halkına serbestçe anlatabilmek için Amerikan basın ve radyo temsilcilerine yardım etmek,
3. Cumhurbaşkanının müsaadesi olmadıkça alınan malzemeyi harice nakletmemek,
4. Aldıkları eşya, hizmet ve malumatı emniyet altında bulundurdıklarına dair taahhütlerde bulunmak.”

Yukarıda esasları ve şartları verilen yardımların Türkiye’de hangi alanlarda ve ne şekilde kullanılacağı ABD’nin irade ve kontrolüne bağlanmıştır. Truman Doktrini’yle ilgili olarak Türk basınında çıkan bu haberlerin yanında gazeteler, Türk ve yabancı yazarların makalelerine de sıkça yer vermişlerdir.

Bu bağlamda Hüseyin Cahit Yalçın, ABD’nin Türkiye’ye yardım taahhüdünde bulunmadan önce 10 Mart 1947’de kaleme aldığı “Türkiye ve Yardım Meselesi” başlıklı

³¹⁸ **Son Saat** 2 Mayıs 1947, s.1

³¹⁹ **Ulus** 19 Mart 1947, s.1

³²⁰ **Ulus** 19 Mart 1947, s.1

“Tanin”deki makalesinde konunun üzerinde önemle duruyor ve şu değerlendirmeyi yapıyordu.³²¹

“Eğer Amerika’nın emniyet hudutları Türkiye ve Yunanistan topraklarına dayanacaksa ve Türkiye ile Yunanistan Garp medeniyetinin ilk cephe hattını teşkil edecekse bu hattı takviye etmeli ve her ihtimale karşı koyacak bir seviyeye sokmalıdır...”

Yalçın, Türkiye’yi iki kutuplu dünyanın öncü savaş birlikleri ve savaş alanı olarak düşünüp, Türkiye’nin lojistik olarak ABD tarafından desteklenmesine olumlu bakıyordu. Yalçın, makalesinin devamında Türkiye’ye yardım meselesinin ekonomik boyutuna da değinerek, bu yardımın bir hak olduğunu şu sözlerle gerekçelendiriyordu.³²²

“...Slav ve Bolşevik akımına karşı kendimizi ve dünyayı müdafaa maksadıyla bir milyonluk bir orduyu yedi seneden beri besliyoruz. Memleketin bütün iktisadi kaynaklarını kurutmak, memleketin gelişmesini, refah ve saadetini, tehlikeye atmak pahasına bu işi yapıyoruz. Artık öyle bir güne geldik ki dostlarımıza ve bütün birleşmiş milletlere;

-Ya bu Bolşevik tehdit ve tehlikesine bir çare bulunuz ve bize normal bir hayata kavuşmak imkânlarını veriniz yahut yardım ediniz.”

Truman’ın yardım teklifinin 22 Nisan 1947’de ABD Senatosu’nda kabulünden sonra Falih Rıfkı Atay, “Ulus” gazetesinde yer alan “Barış Yolunda Büyük Bir Adım” adlı yazısında, bu yardımın Türkiye açısından önemini şöyle ifade ediyordu:³²³

“Hiç tereddüt etmeksizin, Amerikan siyasetindeki bu azimli gelişmeyi, barış yolunda atılan en ciddi bir adım saymaktayız.”

Bu dönemle birlikte Türk basını ve yöneticileri Türk-Amerikan menfaatlerinin ortak olduğunu söylemeye başlamışlardır. TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Bilecik Milletvekili Memduh Şevket Esenal, “Ulus” gazetesindeki beyanatında konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapıyordu:³²⁴ “Türkiye, Anglo-Amerikan politikası ile kendi menfaatleri arasında sıkı bir beraberlik olduğuna esasen kani idi.” Sovyetlerin Türkiye toprakları üzerindeki ihtirasları bu kanaati ispatlayıp alınacak Amerikan yardımlarını meşrulaştıracaktı.

³²¹ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Türkiye’ye Yardım Meselesi”, **Tanin** 10 Mart 1947, s.1

³²² H. C. YALÇIN, “Türkiye’ye Yardım Meselesi”, s.1

³²³ Falih Rıfkı ATAY, “Barış Yolunda Büyük Bir Adım”, **Ulus** 24 Nisan 1947, s.1

³²⁴ **Ulus** 14 Mart 1947, s. 1

Nihat Erim ise 20 Mart 1947 tarihli “*Ulus*” gazetesindeki yazısında Amerikan yardımını, uluslararası ilişkileri zorbalık esasına dayandırmak isteyenlere yönelik bir karşı koyma olarak tanımlıyordu. Erim, yazısının devamında, ABD’nin bu yardımı yaparken elbette bir menfaat gözeteceğini ancak bir menfaat gözetse dahi uluslararası milletlerin kendi menfaatlerini iyi anlayıp, karşılıklı fedakârlıklarla bir uzlaşmaya varabileceklerini ifade ediyordu. Erim, ayrıca Mr. Truman’ın bu mesajı ile dünya tarihinde yeni bir devir açıldığını ifade ediyordu.³²⁵

Amerikan yardım tasarısının ABD Kongresi’nde onaylanmasından sonra A. Ş. Esmer, 25 Mayıs 1947 tarihli “*Tanin*”deki yazısında, Truman Doktrini’ni bir barış politikası olarak tanımladıktan sonra, yardım kanunuyla birlikte ABD politikasının dünya barışı adına yapılan bir mücadele olduğunu şu ifadelerle değerlendiriyordu:³²⁶

“...Yardım kanunu ile açılan yeni politika Amerika’yı milletlerin istiklallerini ve toprak bütünlüklerini ve Rus tahakkümü altına girmelerine engel olmak yolunda bütün maddi ve manevi kaynaklarını kullanmağa sevk edecektir... Amerikan azim ve kararını belirten bu kanunun yürürlüğe girmesi İkinci Dünya Harbi’nden beri barışın korunması yolunda atılmış en ehemmiyetli adımdır.”

Türk basını, bir taraftan Truman Nutku’nun meydana getirdiği memnuniyeti haber ve makalelerle sütunlarına taşırken diğer taraftan Amerikan ve özellikle Rus basınında Truman Doktrini’ne yöneltilen eleştirilere cevap veriyordu. Bu konuda Esmer, 17 Nisan 1947 tarihli “*Ulus*”taki yazısında, yardımı eleştiren ve Türkiye’ye yapılacak yardımın yersiz olduğunu söyleyen Sovyet basınının yaptığı haberleri maddeler halinde aşağıdaki şekilde veriyordu:³²⁷

- “1. Türkiye hiçbir baskı altında değildir. Şu halde yardıma ihtiyacı yoktur.*
- 2. Türkiye harp içinde Almanya’ya yardımda bulunmuştur. Şu halde yardıma layık değildir.*
- 3. Türkiye bir demokrasi değildir. Demokrat olmayan bir memlekete yardım doğru olmaz.*
- 4. Yardım Türkiye’nin bağımsızlığına karşı bir tecavüz teşkil eder.*
- 5. Yardım Birleşmiş Milletler’in otoritesini zayıflatacaktır.”*

³²⁵ N. ERİM, “Amerikan Yardımı Dolayısıyla”, s.4

³²⁶ Ahmet Şükrü ESMER, “Yardım Kanunu Yürürlüğe Gireirken”, **Tanin** 25 Mayıs 1947, s.1

³²⁷ Ahmet Şükrü ESMER, “Yardım Meselesi ve Sovyetler”, **Ulus** 17 Nisan 1947, s.8

Rus basınında çıkan haberleri yukarıdaki şekilde sıralayan Esmer, Türkiye'nin baskı altında olmadığına bir mantık işi olmayıp bir vakıa olduğunu şu ifadelerle değerlendiriyordu:³²⁸

“Bir memlekette resmen toprak istenirse, bir memleketin toprakları üzerinde askeri üsler kurulması teşebbüsüne girilirse, bir memleketin rejimine karşı devamlı bir propaganda savaşı açılırsa, bunu desteklemek için de yakın bölgelerde askeri kıtalar tutulursa, o memleketin baskı altında bulunmadığı nasıl iddia edilebilir?”

Esmer, ayrıca Rus basınının Türkiye’de demokrasi olmadığına ilişkin haberlerine değinerek, ABD’nin Türkiye’ye demokrasiye yakın olduğu için yardım ettiğini, Fransa ve İspanya’nın komünist olabileceğini fakat Türkiye’nin asla olamayacağını ifade ediyordu. Esmer, Rusların bu yardımın Türk bağımsızlığına bir tecavüz olduğu doğrultusundaki görüşüne ise Türk bağımsızlığı ve Türk vatanının bütünlüğünün her Türk için kutsal olduğu, ancak ABD’nin Türkiye’ye dair alakasının Türk bağımsızlığı için tehlike oluşturmadığı, aksine onu koruyan ve kapsayan bir durum olduğu argümanlarıyla karşı çıkıyordu.³²⁹

1 Haziran 1947 tarihli “*Ulus*” gazetesi, Amerikan kamuoyunda yardımın yapılmasını istemeyenlere karşılık olarak “*Word Report*” dergisinde yardımı destekler nitelikte yayınlanan bir makaleyi sütunlarına taşıyordu. Makalede, Amerikan kamuoyunda bu yardımın yapılmasını istemeyenlerin olduğu, fakat bu fikrin kabul görmediği, dünyanın II. Dünya Savaşı’na sürüklenmesine I. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde takip edilen siyasetin sebep olduğu ifade ediliyordu.³³⁰ Ayrıca makalede, “*Bugün birçok kimseler: 1930 senesinin ilk günlerinde İngiltere ve Amerika kuvvetli ve uzağı görür bir siyaset takip etselerdi İkinci Dünya Savaşı önlenebilirdi demektedirler.*”³³¹ değerlendirmesine de yer verilmekteydi.

“*Ulus*” gazetesinden 14 Mayıs 1947 tarihli sayısından anlaşıldığına göre “*British United Press*” Ajansı’nın Avrupa Genel Müdürü Virgil M. Pinkley’in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye sorduğu; “*ABD’nin yapmayı planladığı yardımdan ne şekilde faydalanacaksınız*” mealindeki soruya İnönü şu cevabı veriyordu.³³²

³²⁸ A. Ş. ESMER, “Yardım Meselesi ve Sovyetler”, s.8

³²⁹ A. Ş. ESMER, “Yardım Meselesi ve Sovyetler”, s.8

³³⁰ **Ulus**, “Birleşik Amerika Neden Türkiye’ye Yardım Ediyor”, **Word Report Dergisi** (Çev: Melih Ulusoy), 1 Haziran 1947, s.3

³³¹ **Ulus**, “Birleşik Amerika Neden Türkiye’ye Yardım Ediyor”, **Word Report Dergisi** (Çev: Melih Ulusoy), 1 Haziran 1947, s.3

³³² **Ulus** 14 Mayıs 1947, s.1

“ABD’nin yapmak üzere olduğu yardım askeri maksatlara sarf edilecektir. Ekonomik gelişmeler için Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası’ndan (IBRD) borçlanılacaktır”

İnönü’ye sorulan sorunun bir benzeri “*New York Times*” muhabiri Danell tarafından Başbakan Recep Peker’e sorulmuş ve başbakan da Amerikan yardımlarının tamamının askeri ihtiyaçlara sarf edileceğini söylemiştir.³³³ İnönü, Amerikan yardımının yürürlüğe girmesi dolayısıyla “*Ulus*”ta yayınlanan mesajında ABD Başkanı Mr. Truman’a memnuniyetini ve teşekkürünü şöyle ifade ediyordu:³³⁴

“Büyük Amerikan Cumhuriyetinin memleketimiz ve milletimiz hakkında beslemekte olduğu yakın dostluk hislerinin yeni bir nişanesini teşkil eden bu mesut hadiseyi her Türk, beşeriyetin devamlı bir sulh devresine kavuşmak için geçirmekte bulunduğu intikal devresinde ileri bir adım gibi candan alkışlamaktadır. İkinci Cihan Harbi esnasında ve harbin fiilen sona ermesinden sonra milletimizin ispat ettiği yüksek meziyet ve ideallerin dünya efkârı umumiyesi muvacehesinde, takdir edildiğini belirten bu yardımı, Türkiye’ye zaruri ve normal müdafaa malzemesinin bir kısmını temin suretiyle, harp neticesinde düşmüş bulunduğumuz iktisadi güçlüklerin kısmen telafisinde de ferahlatıcı bir amil olacaktır. Bizim için bu, Birleşik Amerika’nın, cihan sulhunun devam ve teyidi uğrunda kendisine düşen azim rolü tamamıyla benimsediğini gösteren parlak ve ümitlerle dolu bir işarettir. Reis Truman’a, büyük Amerikan Milletine Türk Milletinin sarsılmaz dostluk hislerini iblağ ile bahtiyarım.”

Amerikan yardımı hem ABD’nin hem de Türkiye’nin menfaatine uygun düşüyordu. İçine düşülen zaruret aslında alınan yardımın en büyük meşruiyet kaynağıydı.

Sonuçta Truman Doktrini’yle ilgili Türk basınında çıkan haber ve değerlendirmelere bakıldığında; basının ekseriyetinin bu doktrini desteklemekte olduğu görülmektedir. Türk basını, başta Rus basınında olmak üzere yabancı basında çıkan eleştirilere cevap verme çabasına girmiştir. “*Ulus, Cumhuriyet, Akşam, Tanin, Tasvir, Son Posta, En Son Dakika*” vb. gazeteleri hükümetle söz birliği etmişçesine Amerikan yardımlarını Sovyet tehditleri karşısında tek kurtuluş yolu olarak Türk kamuoyuna

³³³ New York Times Gazetesi Muhabiri Danell’in, Amerikan yardımı ile ilgili demeci: **BCA**, Fon No: 30 1 0 0-Kutu No: 12-Dosya No: 70-Sıra No: 5

³³⁴ **Ulus** 24 Mayıs 1947, s.1

sunmuşlardır. Bu gazeteler ABD'nin bu yardımları herhangi bir menfaat gözetmeksizin demokrasi için, Sovyet tehditlerinin ortadan kalkması için veya özgürlük ve refah için yaptığı düşüncelerini haber ve değerlendirmeleriyle Türk kamuoyuna aktarıyordu. “*Tan ve Kudret*” gibi gazeteler, Truman doktrini ile başlayan Amerikan yardımlarının ABD'nin dış politikasının bir neticesi olarak Türkiye'nin stratejik konumu, sınırlarının genişliği, nüfus yoğunluğu gibi sebeplerden ileri geldiğini söylüyordu. “*Zincirli Hürriyet*” gazetesi ise, ABD'nin, Ortadoğu ve Global hâkimiyet için Sovyet tehditleri karşısında Türkiye mutlaka yardım edeceğini söylüyordu. Bu durumda Türkiye, Amerikan yardımlarını kabul ederek ABD'nin güdümüne girmesine gerek olmadığını okuyucularına aktarıyordu.

1) TÜRKİYE-ABD YARDIM ANTLAŞMASI (12 TEMMUZ 1947)

Türkiye ile ABD hükümetleri arasındaki yardım antlaşması, 12 Temmuz 1947'de Türk Dışişleri'nde, Türk Hükümeti adına Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile ABD Hükümeti adına Amerikan Büyükelçisi Edwin C. Wilson tarafından imzalanarak bir Türk-Amerikan Antlaşması'na dönüşmüştür.³³⁵ Adı geçen antlaşma, 1 Eylül 1947'de TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.³³⁶

Türk basını bu antlaşmaya önem vermiş ve hemen hemen her gazete Türk-Amerikan Antlaşması'na sayfalarında yer ayırmıştır. “*Ulus*” gazetesi, antlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra, ABD Büyükelçisi Edwin C. Wilson'un antlaşma imzalanırken yaptığı konuşmada sarf ettiği şu sözleri birinci sayfadan büyük puntolarla haber yapmıştır: “*Görüşmelerde her iki memleketin egemenlik ve bağımsızlığına itina ile saygı gösterilmesi prensibi hâkim olmuştur.*”³³⁷ “*Ulus*” gazetesi bu haberle anlaşmaya yönelik egemenlik ve bağımsızlık eleştirilerine ve endişelerine bir anlamda cevap vermiştir.

Bazı gazeteler ise bu antlaşmayı Türkiye adına bir zafer olarak nitelemiştir. Bu anlamda Necmettin Sadak, 3 Eylül 1947 tarihli “*Akşam*” gazetesinde yer alan “*Türkiye'nin Siyasi Zaferi*” başlıklı makalesinde, TBMM'nin 1 Eylül 1947'de

³³⁵ Türk-Amerikan Yardım Antlaşması'yla ilgili geniş bilgi için bkz: Bilgehan BÜLBÜL, “**Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı 1948-1957**” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2006, s.58-64/*Ulus* 13 Temmuz 1947, s.1-9

³³⁶ *Akşam* 2 Eylül 1947, s.1

³³⁷ *Ulus* 13 Temmuz 1947, s.1

onayladığı Türk-Amerikan Yardım Antlaşması'nın, Türkiye için iki bakımdan büyük bir zafer olduğunu ifade etmiştir. Sadak'a göre:³³⁸

“1. Tecavüz ve istila siyasetini mistik bir ideoloji haline sokmuş bir dev komşu ile yan yana yaşamak zorunda bulunan Türkiye, yalnızlıktan kurtulmuş, istiklali ve hürriyeti kaygısında, dünyanın en kuvvetli aynı zamanda hürriyet ve istiklal prensiplerine en bağlı devletini dost ve yardımcı edinmiştir.

2. Türkiye bu yardımı elde etmek için, kendi gıyabında Amerika'da çetin imtihan geçirmiştir. Türkiye kendi müdafaasının Amerikan hükümeti ve Amerikalılar tarafından yapılması Türkiye Cumhuriyeti ve Türk milleti için siyasi bir zaferdir.”

Sadak, ABD ile yapılan yardım antlaşmasını Sovyet Rusya karşısında kazanılmış bir savaşın semeresi gibi görmekte ve Amerikan dostluğunu bir zafer olarak sunmaktadır.

Türk-Amerikan Yardım Antlaşması dolayısıyla 2 Eylül 1947 tarihli “Ulus” gazetesi, “TBMM’de Dost Amerika için Gösteriler Yapıldı” manşetiyle okuyucularının karşısına çıkmıştır. Gazete, haberin devamında; antlaşmanın TBMM’de muhalefetin de muvafık olduğu 340 milletvekili tarafından kabul edildiği ve Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın meclis kürsüsünde Türkiye Cumhuriyeti adına ABD'ye teşekkür ettiği bilgilerine yer veriyordu.³³⁹ Dışişleri Bakanı, antlaşmanın TBMM’de onaylanması dolayısıyla yaptığı teşekkür konuşmasında, antlaşmanın niteliğiyle ilgili olmak üzere Türkiye'nin antlaşmadan ne şekilde yararlanacağını içeren şöyle bir açıklamada bulunmuş: “Alakadar makamlarla ilgili teşekkürler arasında yapılacak ve ayrı ayrı hususi mukavelelere bağlanacak olan tatbik şekilleri vardır”³⁴⁰ ifadesi kullanılmış, antlaşma tatbikinin ne şekilde olacağı ise sonraya bırakılmıştı. Bakan, açıklamasının devamında: “Binaenaleyh yardımın nevini, cinsini, mahiyetini bu hususi tatbikat mukaveleleriyle tayin edeceğimiz gibi, yardımın gerek miktarı, gerek ne kadar tatbik mevkiinde bulunacağı da bu umumi mukavele içinde tasrih edilmiş değildir.”³⁴¹ şeklindeki açıklamaları eşliğinde tüm bu ayrıntıların komisyonlarca belirleneceğini de belirtmişti.

Türk-Amerikan Yardım Antlaşması'nın, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik bağımsızlığına yönelik bir tehdit oluşturduğuna dair düşünceler de vardı. 2 Eylül 1947

³³⁸ Necmeddin SADAK, “Türkiye'nin Siyasi Zaferi”, **Akşam** 3 Eylül 1947, s.1

³³⁹ **Ulus** 2 Eylül 1947, s.1

³⁴⁰ **Tanin** 2 Eylül 1947, s.1-2

³⁴¹ **Tanin** 2 Eylül 1947, s.1-2

tarihli “*Vatan*” gazetesi, Dışişleri Bakanı Hasan Saka’nın, bu antlaşmadan hoşnut olmayarak antlaşmanın aleyhinde yayın yapan yabancı basın ve radyolara cevabını birinci sayfadan şöyle veriyordu:³⁴²

“Ne Türk hükümeti ve ne de Amerikan hükümeti bağımsız bir devletin bağımsızlığına aykırı bir teşebbüs yapabilir”

H. C. Yalçın, 14 Temmuz 1947 tarihli “*Tanin*” gazetesinde, “*Türk-Amerikan Yardım Antlaşması*” adlı yazısında, adı geçen antlaşmanın en önemli özelliğinin kimseyi tehdit etmeyen ve barışı seven her milleti memnun edecek nitelikte bir antlaşma olmasından kaynaklandığını söylüyordu.³⁴³ Fuat Köprülü ise 2 Eylül 1947 tarihli “*Kudret*” gazetesinde “*Türk-Amerikan Anlaşmasının Tasdiki Münasebetiyle*” başlıklı yazısında, antlaşmanın Türkiye için milli bir siyaset olduğu üzerinde durdu.³⁴⁴

“*Ulus*” gazetesi 2 Eylül 1947’de, Türk-Amerikan Yardım Antlaşması’nın kabulü sırasında TBMM’de antlaşma üzerinde yapılan konuşmaları tam sayfa olarak sütunlarına taşımıştı. Antlaşmayla ilgili olarak kürsüye gelen Dışişleri Komisyonu sözcüsü ve Kocaeli Milletvekili B. Nihat Erim, bu antlaşmanın Amerikan Hükümeti tarafından verilecek ve şu kadar milyon dolarlık askeri malzeme yardımı olarak düşünülmemesini, bu vesikanın bundan sonra Türk-Amerikan yakınlaşmasının ve ilişkilerinin temelini oluşturacağını ve bu anlaşma ile Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir devir açılacağını söylüyordu.³⁴⁵ Anlaşma, TBMM’de oylanması sırasında mecliste bulunan iktidar ve muhalefetten toplam 340 milletvekilinin oylarıyla kabul edilmişti.³⁴⁶ İktidar ve muhalefetin üzerinde muvafık oldukları bu antlaşma hakkında DP adına kürsüye gelen DP İstanbul milletvekillerinden B. Enis Akaygen şunları söylüyordu:³⁴⁷

“Memleketimizin kalkınması için Amerika’nın yapacağı yardımı Demokrat Parti şükranla karşılar ve tamamıyla tasvip eder.”

Bu antlaşmayla birlikte Türkiye’nin dış siyaseti Amerikan dış politikasının güdümüne giriyordu. Amerikan dış politikasının etkisi altına giren Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında ABD desteğini elde etmişti.

Hükümetin bir üyesi olan ve aynı zamanda “*Tanin*” gazetesinin başyazarlığını yapan H. C. Yalçın, 14 Temmuz 1947 tarihli “*Tanin*”deki yazısında, Türk-Amerikan

³⁴² *Vatan* 2 Eylül 1947, s.1

³⁴³ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Türk-Amerikan Yardım Antlaşması”, *Tanin* 14 Temmuz 1947, s.1

³⁴⁴ Fuat KÖPRÜLÜ, “Türk-Amerikan Anlaşmasının Tasdiki Münasebetiyle”, *Kudret* 2 Eylül 1947, s.1

³⁴⁵ *Ulus* 2 Eylül 1947, s.6

³⁴⁶ *Ulus* 2 Eylül 1947, s.6

³⁴⁷ *Yeni Sabah* 2 Eylül 1947, s.4

Antlaşması'nı şu sözlerle değerlendirmiştir: ³⁴⁸ “*Son asırlarda, Türkiye hiçbir zaman dış siyaset bakımından kendisini bu kadar emniyet altında görmemiştir.*” Yalçın, yazısının devamında Türk dış politikasını Amerikalılara havale edercesine “*Şimdi rahat rahat, dâhili ıslahatımızla meşgul olabilir ve istikbale emniyetle bakabiliriz*” ³⁴⁹ diyordu. Yalçın, yine bu yazısında antlaşmayı, Türkiye'nin milli tarihinde yeni bir sayfanın başlangıcı olarak selamlıyordu. ³⁵⁰ Yalçın'ın bu ifadeleri, II. Dünya Savaşı sonrası Türk dış politikasının hangi dengelere ve hangi devletin dış siyasetine endeksli olarak hareket ettiğinin görülmesi açısından açıklayıcı bir örnek niteliğindedir.

Türk basını, Türk-Amerikan Yardım Antlaşması'nı, Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir sayfa olarak nitelemiş ve haber ve değerlendirmeleriyle genel olarak bu antlaşmaya destek olmuştur. Ayrıca, yabancı basında adı geçen antlaşmaya yönelik çıkan eleştirel haberlere de cevap veren Türk basını, bu eleştirilerin içeriğini ise pek yayınlamamıştır.

2) ANTLAŞMA MADDELERİ VE NİTELİĞİ

Türkiye, hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla ABD hükümetinin yardımını istediğinden ABD Kongresi, 22 Mayıs 1947'de tasdik edilen kanun ile ABD başkanına, Türkiye'ye her iki memleketin bağımsızlığına ve güvenliğine uygun şartlar dairesinde böyle bir yardımda bulunmak yetkisini vermişti. Türk ve Amerikan Hükümetleri, böyle bir yardımın Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın esas gayesine ulaşmayı sağlayarak Türkiye-ABD ilişkilerini daha çok takviye edeceğine inandıklarından yapılan antlaşma dairesinde şu hususların kaydedilmesini öngörmüşlerdi. ³⁵¹

“Madde 1

Birleşik Devletler Hükümeti, Birleşik Devletler Başkanının 22 Mayıs 1947 tarihinde tasdik edilen kongre kanunu ve bunu değiştiren veya buna ek kanunlar hükümleri gereğince yapılmasına müsaade edebileceği yardımı Türkiye Hükümetine

³⁴⁸ H. C. YALÇIN, “Türk-Amerikan Yardım Antlaşması”, s.1

³⁴⁹ H. C. YALÇIN, “Türk-Amerikan Yardım Antlaşması”, s.1

³⁵⁰ H. C. YALÇIN, “Türk-Amerikan Yardım Antlaşması”, s.1

³⁵¹ Antlaşma metni için bkz: **Vatan** 13 Temmuz 1947, s.5/**Cumhuriyet** 13 Temmuz 1947, s.1-4/ Antlaşmanın TBMM'de onaylanan metni için bkz: **Ulus** 2 Eylül 1947, s.6 / Ayrıca bkz: Düstur, Üçüncü Tertip, C.28, Kasım 1946-Ekim 1947, Devlet Matbaası, Ankara 1947, s.1485-1488 (Ek 2)

sağlayacaktır. Türkiye hükümeti bu kabil herhangi bir yardımı, bu anlaşma hükümleri gereğince fiilen kullanacaktır.

Madde 2

Birleşik Devletler Başkanı tarafından bu maksatla tayin edilen bir Türkiye misyonu şefi bu anlaşma gereğince sağlanacak yardıma müteallik meselelerde Birleşik Devletler hükümetini temsil edecektir. Misyon şefi bu anlaşma gereğince peyderpey yapılacak olan muayyen yardımın kayıt ve şartlarını Türkiye hükümeti temsilcilerine danışarak tespit edecektir. Ancak, yapılacak olan bu muayyen yardımın malî şartlar, peyderpey, iki hükümetin mutabakatı ile evvelden tespit edilecektir. Misyon şefi, Türkiye hükümetine, bu anlaşma gereğince sağlanan yardımın gayelerinin elde edilmesine yarayabilecek malûmatı ve teknik yardımı sağlayacaktır.

Türkiye hükümeti yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktır. Sorumluluklarının icrası sırasında görevini serbestçe yapabilmesini mümkün kılmak için işbu hükümet, misyon şefine ve temsilcilerine, yapılan yardımın kullanışı ve ilerleyişi hakkında, rapor, malûmat ve müşahede şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır.

Madde 3

Türkiye Hükümeti ile Birleşik Devletler hükümeti Türk ve Birleşik Devletler milletlerine bu anlaşma gereğince yapılıp yardım hususunda tam bilgi temini için işbirliği yapacaklardır.

Bu maksatta ve iki memleketin güvenliği ile kabili olduğu nispette;

1-Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine, bu yardımın kullanılmasını serbestçe müşahede etmelerine ve bu müşahedelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir.

2- Türkiye Hükümeti bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye 'de tam ve devamlı yayın yapacaktır.

Madde 4

İşbu anlaşma gereğince Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malumatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bunda aynı derecede menfaattar olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri, badelmüsavere, bu uğurda diğer hükümetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri, karşılıklı olarak alacaklardır.

Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden bir madde veya malumatın mülkiyet veya zilyetliğini devir etmeyeceği gibi aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatına haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya malûmatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malûmatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir

Madde 5

Türkiye Hükümeti bu anlaşma gereğince verilen herhangi bir ikraz, kredi, hibe veya diğer şekillerdeki yardımların hasılatının hiç bir kısmını diğer herhangi yabancı bir devlet tarafından kendisine verilmiş olan herhangi bir ikrazın resümal veya faizinin tediyesinde kullanmayacaktır.

Madde 6

Bu anlaşma gereğince yapılmasına müsaade olunan yardım kısmen veya tamamen:

1- Türkiye Hükümeti talep ederse,

2-Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (Bu hususta Birleşik Devletler herhangi bir vetonun kullanılmasını nazarı itibara almayacaktır) veya Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, Birleşmiş Milletler tarafından alınan tedbir veya yapıdan yardım neticesinde, bu anlaşma mucibince Birleşik Devletler Hükümeti tarafından yapılan yardımın devamını lüzumsuz veya gayri matlup addetmesi halinde ve:

3-Yukarıda anılan kongre kanununun 5. inci bölümünde musarrah diğer herhangi bir vaziyette veya Birleşik Devletler Başkanının yardımın kesilmesini Birleşik Devletlerin menfaatlerine uygun görmesi halinde, nihayet bulacaktır.

Madde 7

Bu anlaşma bugünden itibaren yürürlüğe girecek ve her iki hükümet tarafından tespit edilecek tarihe kadar yürürlükte kalacaktır.

Madde 8

Bu anlaşma Birleşmiş Milletler nezdinde tescil edilecektir. Türk ve İngiliz dillerinde, iki nüsha olarak, Ankara'da 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti adına: Hasan Saka

Birleşik Devletler hükümeti adına: Edwin C. Wilson

Esmer, Türk-Amerikan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 18 Temmuz 1947 tarihli “Ulus” gazetesinde kaleme aldığı “Türkiye ve Amerika” başlıklı makalesinde adı geçen anlaşmanın Türkiye'nin bağımsızlık ve hükümlerine aykırı bir hüküm içermediğini söylemiştir. Esmer yazısının devamında antlaşmanın amacını, ABD Büyükelçisinin antlaşma sırasında sarf ettiği sözlere atıf yapıp, Büyükelçi'yle aynı kanaate sahip olduğunu söyleyerek şöyle açıklamıştır:³⁵²

“Türkiye’yi, emniyet kuvvetlerini takviyeyle muktedir kılmak ve aynı zamanda ekonomisindeki istikrarı muhafazaya devam ettirmek.”

Antlaşmanın 2.Maddesiyle, ABD'den gelecek yardımların hangi alanlarda ve ne şekilde kullanılacağı Amerikalı uzmanlarca bir anlamda ABD tarafından belirlenecektir.

Esmer, antlaşmanın Türk ve Amerikan milletlerine yapılan yardım konusunda tam bilgi vermek hususunda işbirliğini öngören 3. Maddesini 18 Temmuz 1947 tarihli “Dış Politika” isimli köşesinde ele alarak Türk ve Amerikan Hükümetlerinin, Türk ve Amerikan milletleri ve dünya milletlerinden gizli tutacakları hiçbir şeylerinin olmadığını ve dolayısıyla bu maddenin son derece demokratik bir içeriğe sahip olduğunu belirtmiştir.³⁵³ Antlaşmanın 3. Maddesi, aynı zamanda ülkemizde bulunan yerli ve yabancı basın temsilcilerinin istifade etmekte oldukları hakların ve imkânların tekrarından başka bir mana içermediği olarak algılanmıştı.³⁵⁴

Anlaşmanın tartışmalara yol açan ve Kıbrıs bunalımı sırasında Başkan Johnson tarafından 5 Haziran 1964'te gönderilen mektupta yer verilmesi sebebiyle iki ülke ilişkileri açısından bir dönüm noktası olarak da değerlendirilen en önemli hükmü 4. Maddesidir. Bu dönüm noktası konusunda 13 Temmuz 1947 tarihli “Ulus” gazetesi, Amerikan büyükelçisinin sözlerini manşete çekerek gayet dostane duygularla şunları ifade ediyordu: *“İki memleketin münasebetlerinde bu antlaşma ile mutlu ve mesut bir devir açılıyor. Görüşmelerde her iki memleketin egemenlik ve bağımsızlığına itina ile saygı gösterilmesi prensibi hâkim olmuştur.”*³⁵⁵ Basının ekseriyetinde görülen bu yayının çizgisi, basının II. Dünya Savaşı yıllarındaki karakteristik çizgisini hatırlatmaktaydı. Genel olarak Türk basını, hükümet yetkililerinin ağızıyla konuşan bir politikacı rolüne bürünmüştü.

³⁵² A. Şükrü ESMER, “Türkiye ve Amerika”, **Ulus** 18 Temmuz 1947, s.8

³⁵³ A. Ş. ESMER, “Türkiye ve Amerika”, s.8

³⁵⁴ Hasan Refik ERTUĞ, “Türk-Amerikan Mali Yardım Antlaşması”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, Yıl: XVII, Sayı: 196, Temmuz 1947, s.147

³⁵⁵ **Ulus** 13 Temmuz 1947, s.1

Esmer, “Ulus”taki “Türkiye ve Amerika” başlıklı yazısında 4. Maddeyi de ele alarak; Türkiye’nin, yardımı başka türlü kullanmasının söz konusu olamayacağını, bu durumun, harp içinde ABD’den yardım gören bütün devletler tarafından imzalanmış olan “Kiralama ve Ödünç Verme” sözleşmelerinde yer bulan hükümler doğrultusunda kayıt altına alınmış olduğunu belirtiyordu.³⁵⁶ Dönemin şartları içinde ABD ile yapılan her türlü antlaşma Türk basını tarafından bir başarı olarak değerlendirilmişti.

3) TRUMAN DOKTRİNİ’NE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

ABD Hükümeti’nin Türkiye ve Yunanistan’a yardım kararı alıp bu yardımı BM’ye götürmeden yapmak istemesi BM’yi dikkate almamak ve onun otoritesini tanınamak şeklinde algılanmıştır. Böyle bir hareketin BM’yi zaafa uğratıp kurumun otoritesini baltalayacağı, ayrıca bu hareketin BM’nin kuruluş ilkelerine de uymadığı söylenmiştir. Amerikan ve Türk basını, adı geçen tenkitlere aynı tarzdaki yazı ve yorumlarla cevap vermeye çalışmıştır.

23 Mart 1947 tarihli “Tanin” gazetesinin haberine göre Yunanistan ve Türkiye’ye yardım için 18 Mart 1947’de ABD Kongresi’ne sunulan tasarıda adı geçen yardımların ne şartla yapılacağına dair mevcut hükümler şunlardı:³⁵⁷

- “1. Yardımın yardım gören hükümet tarafından vukua gelmiş taahhüde uygun ve hakiki surette kullanılıp kullanılmadığını müşahede etmek maksadıyla Birleşik Devletler Hükümeti memurlarına müsaade edilmesi,
2. Birleşik Devletler matbuat ve radyo temsilcilerine yardımların istimal tarzı hakkında serbestçe müşahedeler yapmak ve bunları tamamen bildirmek müsaadesinin verilmesi;
3. Bu kanun mucibince verilecek malzemenin malumatın, Birleşik Amerika Başkanının muvafakati olmaksızın, mülkiyetinde değişiklik yapmamak bu malzemenin yardım gören hükümetin bir zabitinden, memurundan yahut ajanından başka biri tarafından kullanılmasına yahut verilmiş malumatın ifşasına müsaade etmemek;
4. Bu kanun mucibince alınacak levazım, hizmet veya malumatın masuniyet ve emniyeti için Birleşik Amerika Başkanı tarafından lüzum görülecek tedbirler almak.”

³⁵⁶ A. Ş. ESMER, “Türkiye ve Amerika”, s.8

³⁵⁷ **Tanin** 23 Mart 1947, s.2

Amerikan yardım şartlarını yukarıdaki maddeler halinde haber yapan “*Tanin*” gazetesi, Hikmet Bayur’un, bu yardımlara yönelik “*Amerikan Yardımlarının Şartları*” başlıklı eleştirel yazısını da sütunlarına taşıyordu. Gazete, hem Bayur’un yardım şartlarına yönelik eleştirilerini hem de bu eleştirilere verdiği cevabı yayınlıyordu.

Bayur, Amerikan yardım şartlarının 1. Maddesi için, ABD Hükümeti’nin, Türk Hükümeti’nin rüştüne, ona verilecek para ve malzemeyi gerektiği gibi sarf edeceğine güvenmediğini ve bunu kendi memurları vasıtasıyla denetlemek istediği açıklamasını getiriyordu.³⁵⁸ Yine Bayur’a göre Türkiye’ye yüklediği manevi yük açısından yardım şartlarının ilk iki maddesi, Duyun-ı Umumiye’nin³⁵⁹ Osmanlı Devleti’ne yüklediği maddi ve manevi yükten hiçte hafif değildi.³⁶⁰

Bayur, bu maddelere yazdığı eleştirilerin sonunda, eğer yayınlanan şartlar doğru ise ABD yardımlarının şimdilik alınmamasını ve siyasi müzakere yolu ile bu şartların değiştirilmesine çalışılması gerektiğini söylüyordu.³⁶¹

Bayur, bu tenkitleri yaparken düşüncelerinin yanlış anlaşılması için ABD’nin hiçbir gizli amacı olmadığını, emperyalist ya da maddi herhangi bir menfaat aramadığını aksine, yıkılan emperyalizm yerine başka emperyalizmler kurulmasını önlemek için yeni fedakârlıklar göze aldığını da belirtiyordu.³⁶²

5 Nisan 1947 tarihli “*Zincirli Hürriyet*” gazetesi ise 1. sayısında, “*Yeni Bir Sevr’e Doğru*” adlı isimsiz bir yazıda yardımın ikinci şartı için şu değerlendirmeyi yapıyordu: “*Yabancı basın ve radyo mensupları memleketimizin gerçek durumunun gizlendiği düşüncesinde*”³⁶³

Aynı tarihli “*Zincirli Hürriyet*” gazetesi, antlaşmanın 3. Maddesini de ele alıyor ve Amerikan Başkanı’nın, alınacak malzemenin harice nakledilmesinden şüphe ettiğini ve bunun ancak kendi müsaadesiyle olabileceğini aktarıyordu.³⁶⁴ Gazete, “*Yeni Bir Sevr’e Doğru*” adlı aynı yazıda yardım şartlarının 4. Maddesi için ise ABD’nin,

³⁵⁸ **Tanin** 21 Mart 1947, s.2 (Bu maddenin benzer şekilde değerlendirmesi için Bkz: “*Yeni Bir Sevr’e Doğru*” **Zincirli Hürriyet**, Sene:1, Sayı:1, 5 Nisan 1947, s.4)

³⁵⁹ Duyun-u Umumiye: Muharrem Karamamesi ile Osmanlı Maliye Nezareti dışında kurulan ve yabancı alacaklar tarafından yönetilen bir kurumdur. 1881-1939 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin borçlarını denetleyen bu kurum, Avrupa mali sermayesinin Osmanlı maliyesini denetim altına alması anlamına gelmektedir. (Ayrıntılı bilgi için Bkz: Şevket PAMUK, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s.61-69)

³⁶⁰ **Tanin** 21 Mart 1947, s.2

³⁶¹ **Tanin** 21 Mart 1947, s.2

³⁶² **Tanin** 21 Mart 1947, s.2

³⁶³ **Zincirli Hürriyet** 5 Nisan 1947, s.4

³⁶⁴ **Zincirli Hürriyet** 5 Nisan 1947, s.4

Türkiye'nin alacağı malzemeyi emniyet altında tutabilip edindiği bilgileri muhafaza edebileceğine pek inanmadığını söylüyordu.³⁶⁵

30 Ağustos 1947 tarihli "*Tanin*" gazetesinde çıkan bazı haberlere bakılacak olursa Amerikan kamuoyunda da Türkiye'ye yönelik eleştiriler yapılıyordu. Bu eleştiriler genellikle Türkiye'nin idare yapısı, II. Dünya Savaşı sırasında savaş dışı kalmak için izlediği politikalar ve Nazilere yönelik tutumları gibi konulardan oluşuyordu. Amerikan kamuoyu bu tür eleştirilerden dolayı Türkiye'nin Truman Doktrini'nin dışında bırakılmasını istiyordu. "*Tanin*"de çıkan aynı habere göre Amerikan idarecileri, bu eleştirilere ve isteğe karşılık olarak; 1923'te teşekkül etmiş bir cumhuriyet olan Türkiye'nin ABD Dışişleri Bakanlığı'nın nazarında demokrasi yolunda ilerleyen bir ülke olduğunu ve Türkiye'nin artık çok partili bir rejime girmiş bulunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu idareciler, Türkiye'de tam bir basın serbestisinin mevcut olduğunu söylemişlerdir.³⁶⁶

ABD kamuoyunda Türkiye'ye yönelik bir başka eleştiri de Ermeni diasporasından geliyordu. "*Son Saat*" gazetesinin 1 Nisan 1947 tarihli haberine göre New York'ta, içinde ABD'nin Eski Ticaret Bakanı Wallace gibi bazı Amerikalıların da olduğu Ermeniler, ABD'nin Türkiye'ye yardım etmesini protesto etmişlerdi. Gazete, yapılan protestoda, Türkiye'nin Nazi idaresi gibi idare edildiği, idaresinin ırk gayesi güttüğü ve II. Dünya Savaşı sırasında çıkarılan fakat genellikle gayrimüslimlerin mağduriyetine sebebiyet veren "*Varlık Vergisi*"³⁶⁷ gibi konular işlendiğini söylüyordu.³⁶⁸

Türk basınından "*Zincirli Hürriyet*" gazetesi ise 1947 tarihli 1. sayısında, ABD'nin yardımı karşısında Türkiye'nin vaziyetinin pasif olduğu nitelendirmesini yapıyordu. Gazete, yardım şartlarının ABD tarafından tayin edildiğini, Truman'ın teklifinin üçüncü bir dünya savaşının tohumlarını attığını, bu kararlar birlikte dünyanın iki kutba ayrıldığını, Türkiye'nin bu kutuplaşmada ABD'nin yanında yer alacağını fakat

³⁶⁵ **Zincirli Hürriyet** 5 Nisan 1947, s.4

³⁶⁶ **Tanin** 30 Ağustos 1947, s.1-2

³⁶⁷ Varlık Vergisi: 12.11.1942 tarihli ve 4305 sayılı Kanun ile uygulamaya konulan Varlık Vergisi, 4305 sayılı Kanunun gerekçesinde: "*vergi, kazanç ve gelir sahiplerini ve daha ziyade iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları ile mütenasip derecede vergi vermeyenleri istihdaf etmekte ve içinde bulunduğumuz fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa, bunları da kazanç ve kudretiyle mütenasip bir derecede iştirak ettirmek maksadı gütmektir.*" şeklinde ifade edilmektedir. Hükümet tarafından "*olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kârlılığı vergilemek*" olarak gerekçelendirilmiştir. (Abdullah MUTLU, **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ankara 2009, s.84)

³⁶⁸ **Son Saat** 1 Nisan 1947, s.1

bu kararın alınmasında Türkiye'nin rolünün olmadığını vurgulamaktaydı. Gazete ayrıca, bu hususta Türk milletinin ne düşündüğünü anlamaya teşebbüs bile edilmediğini yalnız CHP'nin ileri gelenlerinin bu yardımları memnuniyetle karşıladığını, bu meselede milletin aydınlatılmadığını ve böyle mühim bir kararda milletin reyine başvurulması gerektiğini söylüyordu.³⁶⁹

Mehmet Ali Aybar, 19 Nisan 1947 tarihli "*Zincirli Hürriyet*" gazetesinde "*Yardım Aleyhinde Bulunmak, Her Tük İçin Mukaddes Bir Vazifedir*" başlıklı yazısında, bu süreçte Amerikan yardımlarının Türk milletine hoş gösterilmeye çalışıldığını ve yardımın aleyhinde bulunanlara bunlar "*Sovyetlerin adamıdır*" nitelmesi yapıldığını söylüyordu. Aybar, bu durumun Sovyetlerle söz birliği ediliyormuş havasının uyandırılarak, yardım aleyhindeki sözleri itibardan düşürmek ve bu yönde eleştiride bulunanlara damgalanmak korkusu hissettirmeyi amaçladığını belirtiyordu. Aybar yazısının devamında bu korkunun pek çok kişiyi sindirip susturduğu eleştirisini de yapıyordu.³⁷⁰

Necmettin Sadak ise yukarıdaki tenkitlerin aksine bu tenkitlere cevap niteliğinde yazılar kaleme alıyordu. Sadak, 24 Nisan 1947 tarihli "*Akşam*" gazetesinde, "*Dünya Ölçüsünde Bir Hadise: Amerikan Senatosunun Kararı*" adlı makalesinde, Truman Doktrini'yle birlikte Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak olan yardımlara Amerikan kamuoyundan yöneltilen tenkitlerin bu yardımın mali tarafından ziyade ABD'nin dış politikada yeni bir siyasete başlıyor olmasından kaynaklandığını iddia ediyordu. Sadak, bu düşüncesiyle bağlantılı olarak doktrinin, ABD'yi Sovyetler Birliği ile savaşa sürükleyebilecek bir nitelik taşıdığı iddiasında bulunanların olduğunu ve bu iddiayı dillendirenlerin, ABD'nin bu yardım politikasıyla Sovyet Rusya ile çarpıştıracaklarını ileri süren Wallace ve Pepper gibi Amerikan solcuları olduğunu söylüyordu. Sadak, bu solcuların ABD'nin yapacağı yardımın maliyetini değil, yardımların Sovyet Rusya'da uyandıracakları tepkileri göz önünde bulundurduklarını ileri sürüyordu.³⁷¹

Sovyet Rusya ve ABD kamuoyunda bu yardımların yapılmamasını isteyenlerin itirazları, Türkiye'nin fiili olarak harbe girmemiş olmasına dayanmaktaydı. Sadak, bu

³⁶⁹ **Zincirli Hürriyet** 12 Nisan 1947, s. 4

³⁷⁰ Mehmet Ali AYBAR, "Yardım Aleyhinde Bulunmak, Her Tük İçin Mukaddes Bir Vazifedir", Yıl:1, Sayı:3, **Zincirli Hürriyet** 19 Nisan 1947, s. 4

³⁷¹ Necmettin SADAK, "Dünya Ölçüsünde Bir Hadise: Amerikan Senatosunun Kararı", **Akşam** 24 Nisan 1947, s.1

itirazlara “Akşam” gazetesindeki 24 Nisan 1947 tarihli makalesinde şöyle cevap veriyordu:³⁷²

“Amerika’nın Türkiye’ye bugünkü yardım isteği ile Türkiye’nin harp içindeki siyaseti arasında esasen hiçbir münasebet yoktur... Amerika bugün Türkiye ile menfaatleri birleştiği içindir ki yardım elini uzatmaktadır.”

Türk basınının geneline bakıldığında Amerikan yardımlarına yönelik yapılan eleştirilerin birkaç basın-yayın organının dışına çıkmamış olduğu fark ediliyordu. En sert tenkitler yukarıda görüldüğü gibi “Zincirli Hürriyet” gazetesinden gelmişti. Haftalık çıkan ve genelde hükümet politikalarına eleştiriler yönelten bu gazete birkaç sayı çıktıktan sonra kapatılmıştır. Hükümete muhalif bir pozisyon belirleyen Hikmet Bayur, “Millet” Dergisi ve “Kudret” gazetesi gibi DP yanlısı bazı gazete ve gazeteciler ise Amerikan yardımlarına yönelik yumuşak geçişli eleştiriler yöneltmişlerdir.

D) PARİS KONFERANSI (12 TEMMUZ 1947)

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall’ın Harvard Üniversitesi’nde 5 Haziran 1947’de söylediği nutuk üzerine Fransa Dışişleri Bakanı George Bidault ve İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin 17 ve 18 Haziran 1947’de Paris’te bir araya geldiler. Toplantıda Marshall’ın Avrupa’yı iktisadi işbirliği çerçevesinde teşkilatlandırılması ile ilgili nutku ele alındı. 19 Haziran 1947 tarihli “Cumhuriyet” gazetesinin haberine göre Bidault ve Bevin, bu görüşmeleri neticesinde bir “Avrupa İktisadi İşbirliği Komisyonu” kurulmasına karar verdiler. Bu komisyonun görevi bir kalkınma ve imar programı hazırlamak olacaktı. Haberin devamında Sovyet Rusya’nın bu iktisadi komisyonda yer alması için İngiltere ile Fransa’nın, Sovyet Rusya’ya müşterek bir müracaatta bulunacakları bilgisi yer alıyordu.³⁷³ Görüşmeler sonunda Sovyetler Birliği Hükümeti İngiltere ve Fransa tarafından üçlü bir toplantıya davet edilmişti. “Ulus” gazetesinin 24 Haziran 1947 tarihli haberine bakılacak olursa Ruslar bu daveti kabul etmiş ve üçlü toplantının 27 Haziran’da Paris’te yapılmasını önermişlerdi.³⁷⁴ Aynı habere göre İngiltere ve Fransa’nın davetini kabul eden Sovyet Rusya, adı geçen ülkelere aşağıdaki notayı göndermişti.³⁷⁵

“Sovyet Hükümeti, Avrupa memleketlerinin esas vazifelerinin harp yüzünden büyük ölçüde sarsılmış milli ekonomilerini imkân nispetinde süratle

³⁷² N. SADAK, “Dünya Ölçüsünde Bir Hadise: Amerikan Senatosunun Kararı”, s.1

³⁷³ Cumhuriyet 19 Haziran 1947, s.1

³⁷⁴ Ulus 24 Haziran 1947, s.1

³⁷⁵ Ulus 24 Haziran 1947, s.1

kalkındırmak ve bu işi hızlandırmak olduğu noktasında hemfikirdir. Bu vazifenin de, azalmaktan hayli uzak ve bilhassa harp içinde fazla artmış istihsal imkânlarına sahip olanların Avrupa yardımıyla kolaylaştırılabileceği aşikârdır. Sovyet Hükümeti, Avrupa memleketlerine yapılması mümkün yardımın mahiyetine ve bu iktisadi müzaheretin ne gibi kayıtlara tabi tutulacağına dair olarak şimdiye kadar tamamlayıcı malumat almamış bulunduğu gibi bu bahiste İngiltere ve Fransa hükümetleri arasında görüşülen mevzuun neden ibaret olduğundan haberdar bulunmamaktadır.”

Bu notayla birlikte İngiltere ve Fransa'nın teklifini kabul eden Sovyet Rusya, bütün dikkatleri üzerine çekmiş ve bundan sonra onun alacağı siyasi pozisyon beklenilmeye başlanmıştı.

30 Haziran 1947 tarihli Son Telgraf gazetesinin Paris Konferansı ile ilgili yaptığı haberde, Sovyet Rusya'nın işbirliğine yanaşması ve Paris Konferansı'nda alınacak kararların uygulamaya geçmesi durumunda dünyadaki siyasi karışıklığın son bulacağı, ABD'nin üzerine vazife olmayan işlere karışır algısının da ortadan kalkacağı ve sadece yardımcı bir el olacağı bildiriliyordu.³⁷⁶ Bu arada Türk basınında Sovyet Rusya'nın konferansa iştirak edeceği haberlerinin memnuniyetle karşılandığı söylenece de, 27 Haziran 1947 tarihli “Akşam” gazetesindeki şu haber Türk basınının genel tavrını ortaya koyuyordu: “Görüşmelerde her zamanki menfi ve bozucu tavrı takınmalarından korkulmaktadır. Zira Rusların maksatları bilinmemektedir.”³⁷⁷ Basın bu tür haberler yaparak aynı zamanda Anti-Sovyet havası oluşturmaya çalışıyordu.

26 Haziran 1947 tarihli “Ulus” gazetesinin haberine göre, 27 Haziran 1947'de Paris'te üç Dışişleri Bakanı arasında yapılacak olan görüşmelere diğer devletler veya uluslararası kuruluşların katılmayacağı bildiriliyordu.³⁷⁸ Esmer, “Bu Ayın Olayları” başlıklı makalesinde ise, İngiliz Dışişleri Bakanı Mr. Bevin'in, bir Avrupa kalkınma planı hazırlamak, Avrupa ülkelerinin üretimlerini artırmak ve aralarındaki müdahaleyi kolaylaştırmak için ne gibi yardıma ihtiyaç duyduklarını bildirecekleri bir İcra Komitesi kurulması önerisinin Sovyet Rusya tarafından kabul edilmediğini yazıyordu. Esmer, Molotov'un, böyle bir İcra Komitesi'nin küçük Avrupa devletlerinin işlerine müdahale teşkil edeceğini fakat hiçbir şarta bağlı olmayarak yardımları kabul etmeye hazır olduklarını söylediğini aktarıyordu. Esmer ayrıca, Molotov'un bir isteğine de gönderme

³⁷⁶ Son Telgraf 30 Haziran 1947, s.3

³⁷⁷ Akşam 27 Haziran 1947, s.1

³⁷⁸ Ulus 26 Haziran 1947, s.1

yapıyordu. Buna göre her ülke kendi ihtiyacının ne olduğunu ABD'ye bildirmeli, ABD de yardımın barış için hayırlı olup olmadığını araştırmaksızın her bir ülkeye ayrı ayrı yardım sağlamalıydı.³⁷⁹ Molotof'un bu önerisi İngiltere ve Fransa tarafından kabul edilmemiş, konferans dağılmıştı.

“*Molotof'un Karşı Cephe Planı*” başlığı altında “*Son Telgraf*” gazetesinde yayınlanan başyazıda, 3 Temmuz 1947'de dağılan “*Üçler Konferansı*”nın ardından İspanya ve Almanya hariç yirmi iki Avrupa ülkesine, Paris'te toplanacak yeni bir konferans daveti gönderildiği fakat Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un Sovyet baskısına boyun eğerek konferansa katılmayacaklarını açıkladıklarını yazıyordu. Yazıda ayrıca, Fransa'nın davetini Rus nüfuz bölgesi dâhilinde bulunan devletlerden sadece Finlandiya'nın kabul ettiği, fakat onun da bölgede yalnız kalmaktan endişe ederek Paris'e gitmekten vazgeçtiği aktarılıyordu.³⁸⁰ Konferansa davet edilen devletler bağımsızlıklarının tehlikeye düşeceği endişesiyle konferansa katılmamışlardı. Her iki konferans da Marshall Planı'nı meşrulaştırmaya yönelik bir çabaydı.

12 Temmuz 1947 tarihli “*Son Telgraf*” gazetesindeki başyazının değerlendirmesine göre Paris Konferansı'nda Avrupa'nın iktisadi kalkınmasını sağlayacak tedbirler görüşülecek ve bu suretle şu hususlar sağlanmış olacaktı.³⁸¹

“İkinci Dünya Harbi'nden yoksul ve perişan çıkan Avrupa'nın biraz daha rahat nefes alması mümkün olacaktı. Meseleyi İngiltere ve Fransa organize etmektedir. Avrupa devletlerinin ihtiyaçları ve bir de, başka memleketlere satabilecekleri eşya ve maddeler tespit edilecektir. Marşal Planı'nın icap ettireceği parayı Amerika Devleti ödeyecektir.”

“*Son Telgraf*” gazetesinin haberine göre Türkiye'nin de aralarında bulunduğu on altı devletin katılımı ile Paris'te, 12 Temmuz 1947'de “*16'lar Konferansı*” olarak adlandırılan ikinci bir konferans toplanmıştı. Adından da anlaşılacağı üzere bu konferansa; İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç olmak üzere toplam on altı devlet iştirak etmişti.³⁸²

³⁷⁹ Ahmet Şükrü ESMER, “Bu Ayın Olayları”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, Yıl: XVII, Sayı: 196, Temmuz 1947, s.188

³⁸⁰ **Son Telgraf** 12 Temmuz 1947, s.1-3

³⁸¹ **Son Telgraf** 12 Temmuz 1947, s.1-3

³⁸² **Son Telgraf** 12 Temmuz 1947, s.1-3

Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de bu konferansla ilgili bazı beklentiler söz konusuydu. Bu noktada Ethem İzzet Benice, “*Son Telgraf*” gazetesindeki “*Türkiye ve Siyasi Faaliyetler*” isimli yazısında konferansa yönelik beklentileri özet olarak aktarmaya çalışmıştı. Buna göre 1 Nisan 1948’den itibaren uygulanmaya başlayacak olan Marshall Planı, Panslavizm ve Sovyet emperyalizmi karşısında Avrupa’nın kalkınmasında sadece taze bir kan görevi görmeyecek aynı zamanda siyasi bir bütünlük cephesinin doğmasını sağlayacaktı. Bunun yanında plan, Rus emperyalizmine karşı bir set meydana getirerek siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri bakımdan güçlü bir Avrupa cephesi oluşturacaktı. Dahası bu planla hem demokrasi cephesi güçlenecek hem de Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan’ın işbirliği ve ABD’nin de maddi ve teknik yardımıyla Akdeniz, Yakındoğu ve Ortadoğu’nun güvenliği sağlanacaktı.³⁸³

18 Mart 1948 tarihli “*Ulus*” gazetesinin baş makalesinde ise; “*Gerçekten On altılar toplantısı yalnız bir iktisadî kalkınma değil, aynı zamanda bir siyasi savunma konferansı hüviyetini kazanmıştır... Bahis konusu olan yalnız Avrupa’nın değil, bütün dünyanın kader ve istikbalidir. Avrupa, bu dâvada bir coğrafi mefhum değil, bir demokratik semboldür.*”³⁸⁴ 16’lar Paris Konferansı’nın siyasi yönü üzerinde durulmakta ve şöyle denilmekteydi

Paris Konferansı da göstermiştir ki; Osmanlı Devleti’nin son döneminde ayakta kalabilmek için İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya arasındaki güç dengesine bağlı olarak izlediği siyaset; Türkiye’nin dış politikasında, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında kendini yine göstermiş ve bu güç dengesine II. Dünya Savaşı’yla birlikte ABD de eklenmiştir. Bundan sonra Türk dış politikasında ABD daha fazla yer almış, Türkiye’nin batılılaşma süreci daha hızlı bir şekilde sürmüş, demokratikleşme ve liberalizm konuları Türk siyasetini uzun yıllar meşgul etmiştir.

E) TÜRK BANININDA MARSHALL PLANI TANIMLAMALARI

ABD Dışişleri Bakanı General George Marshall’ın Harward Üniversitesi’nde 5 Haziran 1947 yılında okuduğu nutukla beraber “*Truman Doktrini*” adı verilen yardım programının ileri bir safhası açılmış oluyordu. ABD’nin, Truman Doktrini’yle birlikte Yunanistan ve Türkiye’ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımları, etraflıca yapılmış bir program dâhilinde Avrupa’ya da yapmaya karar vermesiyle bu yardım Marshall Planı adını almıştır. “*Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı*” olarak da adlandırılan Marshall

³⁸³ Ethem İzzet BENİCE, “Türkiye ve Siyasi Faaliyetler” *Son Telgraf* 16 Mart 1948, s.3

³⁸⁴ *Ulus* 18 Mart 1948, s.1

Planı, General Marshall'ın nutkundan hemen sonra Türk basını tarafından tanımlamalara ve değerlendirmelere konu olmuştur.

“*Siyasi İlimler Mecmuası*”ndan Cemal R. Eyüpoğlu, Marshall Planı'nı özetle şöyle tanımlıyordu: Marshall Planı, II. Dünya Savaşı'nın tahrip ettiği sosyal düzenin yeniden kurulması için alınması gereken tedbirleri ve bu sahada ABD'nin bir görev addettiği hizmet ve yardımlarla bunların icra tarzı hakkındaki görüşleri ifade eder.³⁸⁵

Esmer, General Marshall'ın nutkundan sonra 20 Haziran 1947 tarihli “*Ulus*” gazetesinde kaleme aldığı yazısında, ABD'nin Truman Doktrini'yle Avrupa'ya yaptığı yardımların tesirli bir netice vereceğine inanmadığını fakat barış için Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını gerekli gördüğünü yazıyordu. Yazıda, işte bu düşünceyle General Marshall'ın, Truman Doktrini'ni bir adım daha ileri taşıyarak yardım programına bütün Avrupa'yı içine alacak şekilde karar verdiğini ve bu kararını Harvard Üniversitesi'nde verdiği bir nutukla açıkladığı aktarılıyordu. Esmer, yazısının devamında Marshall'ın nutkunda ileri sürdüğü düşünceleri şöyle özetliyordu:³⁸⁶

Yapılacak olan bu yardımla Avrupa ülkeleri öncelikle kendi aralarında bir ekonomik işbirliğine girişmeli ve birbirlerinin eksikliklerini kendileri tamamlamalıdır. Yine, bu genel işbirliği sonunda bir açık ortaya çıktığında ABD bu açığın kapatılması için yardım etmeli, bu kalkınma ruhu ancak Avrupa devletlerinin arasındaki ekonomik işbirliği ile olmalıdır.

20 Aralık 1947 tarihli “*Ulus*” gazetesinin haberine göre Başkan Truman bu işbirliğinin önemine dikkat çekerek, Avrupa'nın kalkınması için dışardan bir yardım olsa bile kendi sorunlarına ortak bir çare bulmadıkça ve bu yardımın uygulanışı için ortak bir sorumluluk almadıkları sürece Avrupa milletlerinin sorunlarını halledemeyeceklerini söylüyordu.³⁸⁷ Esmer de, “*Avrupa'ya Yardım*” adlı “*Ulus*”taki yazısında, General Marshall'ın Harvard Üniversitesi'ndeki nutkunda ifade ettiği düşüncelere veya Türk basınında zaman zaman düşüncelerine yer verilen Amerikalı yazar Walter Lipman'ın düşüncelerine benzer nitelikteki fikirlere yer veriyordu. Esmer bu yazısında, ABD'nin Truman Doktrini ile beraber Türkiye, Yunanistan ve bazı Avrupa ülkelerine yapmakta olduğu yardımların Marshall yardımına dönüşmesini şu şekilde değerlendiriyordu:³⁸⁸

³⁸⁵ Cemal R. EYÜPOĞLU, “Marshall Planı ve Türkiye I (İlk fikrin Doğuşu)”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Yıl: XVIII, Sayı:206, Mayıs 1948, s.87

³⁸⁶ A. Şükrü ESMER, “Avrupa'ya Yardım”, *Ulus* 20 Haziran 1947, s.3

³⁸⁷ *Ulus* 20 Aralık 1947, s.4

³⁸⁸ A. Ş. ESMER, “Avrupa'ya Yardım”, s.3

“Amerikan yardımı neticesinde birçok memleket iktisadi felaketin içine atılmaktan kurtarılmışlardır. Fakat böyle münferit memleketlerin kurtuluşu için temin edilen yardımın genel bir kalkınmayı sağlayamayacağı da bir hakikattir. Bu gidişle Amerika, belirli olmayan bir zaman için mütemadiyen şu veya bu memleketin yardımına koşmak vaziyetinde kalacaktır. İşte bu düşünce iledir ki General Marshall, Truman doktrinini bir adım daha ileri atarak yardım politikasını bütün Avrupa memleketlerine teşmil etmeğe karar vermiş ve kararını Harward Üniversitesi’nde verdiği nutukla bildirmiştir.”

“Ordu Dergisi”ndeki yazısında C. Aydınalp ise Marshall Planı üç ana bölüme ayırmaktaydı:³⁸⁹

“1. Bağış Kısmı;

2. Kredi Kısmı;

3. Peşin para ödemek şartıyla Amerika’dan satın alınmak istenecek kalkınma maddelerinin temininde rüçhan hakkı verilmesi.”

Aydınalp, bağış kısmına dâhil olan hususları, yiyecek, giyecek, mesken inşaatı için gerekli malzeme, sağlık ve sosyal yardım olarak kalkınma işlerine ayırmaktadır. Aydınalp’e göre bu husustaki yardımlar için ABD, Avrupa devletlerini borçlandırmayacak ve gerek kredi ve gerekse peşin para ile diğer kalkınma maddelerinin temini ise iktisadi kalkınma planının yapıcı kısımlarını teşkil edecekti.³⁹⁰

Amerikan iktisatçısı olup Türkiye’de tetkikler yapan Robert Kerwin, 20 Nisan 1949 tarihli “Cumhuriyet” gazetesindeki “Türkiye’ye Yapılmakta Olan Amerikan Yardımı” isimli yazısında, Amerikan yardımlarını değerlendirirken bu yardımları üç tipte kategorize etmiştir.³⁹¹

“Bunlardan birincisi, Truman Doktrini” adı verilen plan gereğince yapılan askeri yardımdır. Bu tip yardımın neden ibaret olduğu herkesçe malumdur. Genel gayesi askeri ve bahri tehzizatın gönderilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yetiştirmesidir. İkinci tip Amerikan yardımı daha genel bir tabirle Marshall Planı olarak bilinen Avrupa kalkınma planıdır. Bu tip yardım Avrupa devletlerini müşterek işbirliği yolu ile Avrupa ekonomisinin İkinci Dünya Harbi’nden doğan tahribat ve sarsıntıdan dolayı uğradığı zararları bertaraf etmek için gösterilen gayretleri desteklemeye yöneliktir. Sonuncu tip

³⁸⁹ C. AYDINALP, “Marshall Planı”, **Ordu Dergisi**, Sayı:146, Haziran 1948, s.171

³⁹⁰ C. AYDINALP, “Marshall Planı”, **Ordu Dergisi**, s.171

³⁹¹ Robert KERWIN, “Türkiye’ye Yapılmakta Olan Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet** 20 Nisan 1949, s.3

Amerikan yardımı daha genel bir kategoriye dâhildir. Türkiye'nin ekonomik gelişmesine yapılan yardım, bu tip yardıma dâhildir.”

Amerikan makamlarının Marshall Planı hakkındaki hemen hemen her sözünü haber yapan Türk basını, Başkan Truman'ın, Marshall Planı'nın ABD dış siyasetinin bel kemiği olduğunu ifade ile bu yardımı vermekle ABD ekonomisinin istikrarının sağlanacağı sözlerine yer veriyor ve Truman'ın şu cümlelerini aktarıyordu:³⁹²

“Yabancı memleketlere imar imkânı vermekle yakın bir zamanda onların bize ihracat yapmak süratiyle bizden ithal ettikleri eşyanın bedelini ödeyebilecek bir hale gelebildiklerini göreceğiz.”

Esat K. Ertur, “İktisadi Uyanış Dergisi”nde yer alan “Amerikan Yardımı ve Biz” adlı makalesinde ise ABD'nin dünyayı kalkındırmak amacını güttüğü bu yardımı biraz da kendini kalkındırmak ve savunmak amacıyla yaptığını söylüyordu. Ertur, makalesinin devamında özetle bazı düşüncelerini seslendirmişti. Buna göre sefalet ortasında kıvranan bir dünyada ABD'nin tek başına servet ve refahını sürdürmesi pek zor görünüyordu. ABD, ya bütün dünya ile birlikte refah içinde yaşayacak yahut da belli bir süre refah içinde yaşadktan sonra er geç aynı kaçınılmaz sefaletle düşmek yollarından birini tercih etmek zorunda kalacaktı.³⁹³

Türk basını, Marshall Planı'nı başlangıçta ABD'nin yeni bir dünya harbini önlemek için sarf ettiği gayretlerin tamamlayıcısı olarak algılamıştı.³⁹⁴ “Cumhuriyet” gazetesinden Feridun Engin, “gittikçe yayılan Rus nüfuz blokuna karşı ABD'nin siyasi prestijini koruma endişesi ile Rus emperyalizminin başlıca silahı olan ekonomik sıkıntuların istismarı ve komünizm ideolojisinin telkini, Marshall Planı'nın amacını ve hedeflerini değiştirmiştir” diyordu.³⁹⁵

Türk basınında Marshall Planı'nı bir muharebe planı olarak görenler de vardı. Bu anlamda “Yeni İstanbul” gazetesinde başyazı niteliğinde çıkan “Marshall'ın Nutku” adlı yazıda: “Marshall Planı, gerçekten bir muharebe planıdır. Bir sivil yahut bir maliyeci iktisatçı için de bir muharebe planıdır. Yalnız bu muharebe, mali, iktisadi ve idari bir zemin üzerinde cereyan etmektedir”³⁹⁶ şeklinde değerlendirmeler yapılmıştı.

Marshall Planı Türk basınına genel anlamda: “Birçok memleketi kalkındırarak sefaletten kurtarmak ve bu suretle sefaletin sinsi yoldaşı olan komünizmden korumak

³⁹² **Ulus** 13 Ağustos 1947, s.1

³⁹³ Esat Kamil ERTUR, “Amerikan Yardımı ve Biz”, Sayı:2, I, **İktisadi Uyanış Dergisi**, 15 Mart 1949, s.3-11

³⁹⁴ **Ulus** 26 Mayıs 1948, s.1

³⁹⁵ Feridun ERGİN, “Marshall Planı'nın Umumi Bilançosu”, **Cumhuriyet** 5 Temmuz 1949, s.5

³⁹⁶ **Yeni İstanbul**, “Marshall'ın Nutku” s.1

³⁹⁷ ” cümleleri doğrultusunda ve genellikle barış ve özgürlüğün korunması uğrunda atılmış bir adım ve bu yardımla dünyada yeni bir dönemin açıldığı şeklinde yansımıştır.

F) MARSHALL PLANI'NIN ELEŞTİRİSİ

Türkiye'nin, Marshall Planı ile sağlanacak Amerikan yardımlarından beklentisi çok yüksek olmuştur. Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta'nın, ABD'nin vereceği yardımlarla ilgili “*Tanin*” gazetesi muhabirine 16 Mart 1947'de söylediği şu sözler, Türkiye'nin beklentilerini özetler niteliktedir:³⁹⁸

“Amerika'nın memleketimize yapacağı mali yardım memleket sanayinin inkişafını sağlayacak ve bu suretle memleketimiz birçok yeni sanayi tesislerine kavuşacaktır... Netice itibariyle kredi Türkiye'nin Ekonomik durumu üzerinde büyük tesirler husule getirecektir.”

Ekonomi bakanının dediği gibi Amerikan kredilerinin Türk ekonomisi üzerindeki tesiri büyük olmuştur. Ancak bu tesir kendini, Türkiye'de yeni tarım alanları açılarak, sanayileşmenin terk edilip ülkenin bir tarım ülkesi haline gelmesi ve demiryolları yapımı durdurularak, karayolları ve liman-rıhtım gibi Amerikan mallarının ülke geneline rahat bir şekilde dağıtımını sağlayacak yatırımlara gidilerek göstermiştir.

Ali Naci Karacan, 13 Şubat 1949 tarihli “*Tan*” gazetesinde, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımın, ne onun tarafından Türkiye'ye verilmiş bir lütuf, ne de Türkiye tarafından rica edilmiş bir sadaka olduğunu ifade ile bu yardımı iki devletin de dönem içinde buldukları siyasi ve askeri durumların icap ettirdiği karşılıklı bir zaruret olarak görmüştür. Karacan, yazısının devamında: “*Truman'ın güzel mesajları ve Amerikan basınının Türkiye lehindeki kıymetli yazıları Türkiye için iftihar vesilesi olabilir fakat memleketimizin kalkınabilmesi için yeterli değildir*”³⁹⁹ şeklindeki ifadeleriyle Marshall Planı'nın ülkemize bakan yönüne realist bir yorum getirmiştir.

Marshall Planı ilk ortaya çıktığında Türk basınının geneli bu planı, özellikle insanlığa hizmet gayesi ile yapılan muazzam bir fedakârlık eseri olarak kamuoyuna sunarken; ileriki yıllarda basında dillendirilen bu düşünce yerini yavaş yavaş eleştirilere bırakmıştır. Bu bağlamda Feridun Ergin, 5 Temmuz 1949 tarihli “*Cumhuriyet*” gazetesinde kaleme aldığı yazısında Marshall Planı'nı şu sözlerle eleştirmiştir:⁴⁰⁰

³⁹⁷ **Yeni İstanbul**, “Marshall'ın Nutku” s.1

³⁹⁸ **Tanin** 16 Mart 1947, s 1-2

³⁹⁹ Ali Naci KARACAN, “Amerika'nın Türkiye'ye Yaptığı Yardım”, **Tan** 13 Şubat 1949, s.1

⁴⁰⁰ Feridun ERGİN, “Marshall Planı'nın Umumi Bilançosu”, **Cumhuriyet** 5 Temmuz 1949, s 6

“Realist maksatların idealist formüller ardında gizlenmesi Amerika’daki hâkim zihniyetin bariz özelliklerinden biridir. Marshall Planı’nın uygulama şartlarında iktisadi ve siyasi menfaat düşünceleri rol oynamaktadır. Marshall Planı’nı çeşitli memleketlere ihtiyaçları oranında yardım temin etmemesi, Amerikan dış politikasına yön veren temayüllerin bazı neticesidir.”

Engin, ABD’nin Marshall Planı’ndan beklediği ekonomik menfaatleri iki grupta değerlendirmiştir. Bunların ilkinden:⁴⁰¹ *“Amerika kendi sanayisine bir çıkış yolu temin ederek Dünya ticaretini canlandırmak ve serbest mübadele hacmini genişletmektir. Bu durum aynı zamanda Avrupa kalkınma programının hedeflerinden biridir”* şeklinde bahsetmekte, ikincisinde ise konuyu: *“Amerika, sanayisini sürüm tikanıklığına karşı korumak için, memleketinden dışarıya külliyetli miktarda mal çıkarmaya zaruret bulunduğunu senelerden beri muhtelif vesilelerle ileri sürmekte idi. Fakat dünyada hüküm süren dolar sıkıntısı mal fazlasının normal ticaret yollarından ihracına imkân bırakmamakta idi. Dışarıya mal ihracındaki açığın yabancı memleketlere yardımlarla kapatılacağını düşünüp bu şekilde davranmıştır”*⁴⁰² değerlendirmeleriyle ele almaktadır.

ABD’nin, Marshall Planı’yla Türkiye ile birlikte Avrupa’ya yardım etmesindeki amacın kendi sanayisine de bir çıkış yolu bulmak olduğu herkesçe bilinmesine rağmen Türk basını bu durumu genellikle sonraki yıllarda dile getirmiştir.

Bu konuda en cesur eleştiriler *“Zincirli Hürriyet”* gazetesinden gelmiştir. Örneğin, Aybar, *“Zincirli Hürriyet”* gazetesinin 12 Nisan 1947 tarihli 2. Sayısı’ndaki yazısında, Amerikan yardımlarını Türkiye’de kimlerin niçin istediğini eleştirel bir üslupla kategorize etmiştir. Bu noktada Amerikan yardımlarını isteyenlerin başında CHP’nin yönetimini elinde bulunduranların geldiğini ifade ile bu partililerin Amerikan yardımını kabul etmekle daha sekiz on sene daha yerlerini koruyacaklarını belirtmiştir. Aybar, diğer bir zümrenin ise Amerikan yardımlarına söz söyletmeyen karaborsacılar olduğunu, bunların hesaplarına göre Amerikan yardımlarının ülkede serbest ticareti sağlayacağını, bu serbest ticaret erbapları, faaliyetlerinin önündeki engellerin bu yardımlar sayesinde kalkacağını/kalktığını, bu durumun da kendilerine eskisinden daha fazla kazanç getireceğini düşündüklerini söylemiştir. Aybar ayrıca, bir de CHPlı veya karaborsacı olmamakla beraber yardıma taraftar olanların bulunduğunu, bu Amerikan taraftarlarının ise ülkeye Amerikan gözüyle baktıklarını, milli menfaat derken Amerikan

⁴⁰¹ F. ERGİN, “Marshall Planı’nın Umumi Bilançosu”, s 6

⁴⁰² F. ERGİN, “Marshall Planı’nın Umumi Bilançosu”, s 6

menfaatini düşünen, Amerikan yardımından söz açıldığında ise istiklal meselelerinde Türk milletinin müsterih olmasını, ABD'nin hiçbir hususi menfaat gayesi, hiçbir hususi hesap, hiçbir hususi tahakküm emeli taşımadığını belirten bir gruptan bahsederek bunları şiddetle eleştirmiştir.⁴⁰³

Aybar, “*Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor*” başlıklı yazısının devamında, ABD yardımları karşısında takınılan bu durumu elim bir vaziyet olarak görürken sözlerine şöyle devam etmiştir:⁴⁰⁴

“Atatürk’ün, Cumhuriyeti ve İstiklali Türk gençliğine emanet ederken söylediği o unutulmaz sözleri ve bu sözler arkasında şu cümleyi ibret ve dehşetle hatırlamamak kabil midir?

İstikbalde dahi seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhili ve harici bedhahların olacaktır...”

Bu eleştirilerin aksine Ahmet Hidayet Reel, 5 Şubat 1948 tarihli “*Cumhuriyet*” gazetesinde “*Marshall Planı’nın Fayda ve Mahzurları*” adlı makalesinde Marshall Planı’nı:⁴⁰⁵

“... Beşeriyetin eşine tesadüf etmediği olağanüstü denebilecek kadar cesurane ve hayat verici bir hamledir. Yalnız pek mahdud çevreler, Marshall Planı’nı Avrupa’da ilk olarak Rusların kurduğu ayrılık zihniyetini kamçılayıcı mahiyette görmektedirler. Fakat bunda tamamen haksızdırlar. Avrupa’yı ikiye ayırmaktan içtinab etmek için onun komünist istilasına uğramasına seyirci kalmak tarzını seçmek bilmem, hangi mantık ve iz’ana uygun gelir”

şeklindeki cümlelerle değerlendirerek basının çoğunluğunun düşüncesini yansıtan bir tablo çizmiştir.

Kerim Aydın da, 19 Ocak 1951 tarihli “*Ulus*” gazetesinde “*Marshall Planının Yardım Şekilleri*” başlıklı yazısında bazı iddialarda bulunmuştur. Buna göre Amerikalılar, Marshall yardımını sırf insani hisler altında hareket ederek harpten zarar görmüş memleketlerin acil ihtiyaçlarını ve noksan gıda maddelerini karşılamak için yapmış değillerdir. Her ne kadar bu yardımın insani yönleri olsa da en kuvvetli yanı hiç şüphesiz politik ve bilhassa ekonomik olmasıdır. Yani, Avrupa memleketleri, kolektif olarak kalkındığı ve iktisaden kuvvetlendiği takdirde, komünizme karşı koyabilecek bir bünyeye sahip olacaklar ve sonunda gelişen sanayileri ve ticaretleri sayesinde bir ödeme

⁴⁰³ M. A. AYBAR, “*Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor*”, s.1

⁴⁰⁴ M. A. AYBAR, “*Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor*”, s.1

⁴⁰⁵ Ahmet Hidayet REEL, “*Marshall Planı’nın Fayda ve Zararları*”, *Cumhuriyet* 5 Şubat 1948, s.2

dengesi bulabileceklerdir. ABD ekonomisi ise bu durumdan çok büyük faydalar sağlayacaktır. ABD, öncelikle kalkınma için gerekli malzeme ve teçhizatı göndererek kendi üretim kaynaklarını işletecek ve ileride ihraç mallarına geniş bir pazar temin etmiş olacaktır.⁴⁰⁶

Karacan, Marshall Planı'nın, on altı devletin kendi aralarında birbirlerine yardım etmeleri dışında, komünizmin sefaletleri istismar etmesine müsaade etmemek gibi siyasi bir amacının olduğunu ve bir baraj vazifesi gördüğünü belirtmiştir. Karacan, Avrupa'nın en batı ucuna sıkışmış Hollanda'ya ne kadar ehemmiyet veriliyorsa, siyasi mantık ve zaruretlere de dikkate alınarak Türkiye'ye de en az o kadar önem verilmesi gerektiğini söylemiştir. Karacan ayrıca, yapılan bu yardımlar karşısında Türk makamlarının, ABD'ye bu kadar minnet etmesine gerek olmadığını ve Türkiye'nin sadece ordusunun değil o ordunun dayandığı memleketin de kalkındırılması gerektiği üzerinde durmuştur.⁴⁰⁷

Ordunun dışında memleketin nasıl kalkınacağı sorusu ise Bayur'un, 17 Ocak 1948 tarihli "Kudret" gazetesindeki eleştirel nitelikteki yazısında cevaplandırılmaya çalışılmıştır:⁴⁰⁸

"Bize yapılacak yardım, bilhassa tarım ve madencilik bakımından, Avrupa'nın muhtaç olduğu yiyecek maddeleri bolcana yetiştirmemizi sağlamak amacını gütmektedir. Yani biz, Rus egemenliği altına düşmüş olan Merkezi Avrupa ve Balkan ülkelerinin artık Batıya yollayamadıkları nesnelere oraya satabilecek bir duruma getirilmek isteniyoruz. Sanayi bakımından kalkınmamızı başka kaynaklardan sağlayacağız."

Böylece Türkiye, Avrupa'nın ambarı haline getirilirken, kalkınması başka bir bahara bırakılıyordu. ABD, Avrupa ve Ortadoğu'daki menfaatleri ile kendi sanayi ürünlerine pazar açmak için kalkındırmak istediği Avrupa'yı, Marshall Planı ile iktisaden kalkındırıp sanayisinin savaş öncesi duruma gelmesine katkıda bulunurken Türkiye'yi de bu politikalarına alet etmiştir.

Türk basınında çıkan yukarıdaki haber ve değerlendirmelere bakıldığında, basında Marshall Planı'na yönelik eleştirilerin genellikle Marshall yardımlarının ikinci yılında veya daha sonra, yani Türkiye'de basın üzerindeki hükümet kaynaklı baskıların azaldığı dönemde gündeme geldiği görülmektedir. II. Dünya Savaşı'nın Müttefiklerce

⁴⁰⁶ Kerim AYDIN, "Marshall Planının Yardım Şekilleri", **Ulus** 19 Ocak 1951, s.2

⁴⁰⁷ A. N. KARACAN, "Amerika'nın Türkiye'ye Yaptığı Yardım", s.1

⁴⁰⁸ Hikmet BAYUR, "Amerika'nın Avrupa'ya Yardımı" **Kudret** 17 Ocak 1948, s.4

kazanılması ve Türkiye'nin kendini bu ittifakın yanında konumlandırmasına bağlı olarak Türk basını üzerinde baskılar azalmış ve az da olsa bir kısım basın Türk ve Amerikan politikalarına yönelik eleştirel bir tavır sergilemiştir.

G) ABD YARDIMLARININ AMACI

ABD'nin, Truman Doktrini ile başlayan ve Marshall Planı ile devam eden yardımlarının birçok amacı olduğu ve bu doktrin ve planın yardım alan ülkelerden ziyade Amerikan çıkarlarına hizmet ettiği savaş sonrası kurulan düzenin yapısında ortaya çıkıyordu. ABD'nin bu yardımlarla neyi hedeflediği gerek ABD makamları ve gerekse yardım alan ülkelere farklı şekillerde tanımlanıp değerlendirilmiştir.

Türk basınında Amerikan yardımlarının gayesi ile ilgili birçok haber yapılmıştır. Mesela, 17 Mart 1947 tarihli "*Ulus*" gazetesi, Amerikan yardımlarının demokrasiyi korumak için yapıldığını ön plana çıkarırken,⁴⁰⁹ 11 Nisan 1947 tarihli "*Cumhuriyet*" gazetesinin manşet haberi ise şöyleydi:⁴¹⁰ "*Amerikan Yardımının Gayesi İfşa edildi /Amerikan Ayanında dün hedefin Rus ilerlemesini durdurmak olduğu bildirildi*"

Bayur, 17 Ocak 1947 tarihli "*Kudret*" gazetesinde Amerikan yardımının ana amacının "*Avrupa'nın ve Yakındoğu'nun, Rus egemenliği altına düşmesi ve bundan sonra Rus tarafından Amerika'ya karşı kullanılması tehlikesini önlemek*"⁴¹¹ olduğunu söylüyordu.

9 Nisan 1947 tarihli "*Cumhuriyet*" gazetesinin haberine göre Türkiye ve Yunanistan'a yardım planının ABD Senatosu genel kurulunda müzakere edilirken ayan üyelerinden Vandenberg, yardım planının amacının, Sovyet Rusya'nın ABD'yi komünizmle çevrelemesine karşı gelmek olduğunu anlatırken aynı zamanda planın ne olmadığını ise:⁴¹²

“1.Plan emperyalist mahiyette değildir.

2.Amerika, Britanya İmparatorluğu'nun ayağını kaydırmayı düşünmemektedir.

3. Sovyetler Birliği'ne karşı herhangi bir tecavüz hareketi tasarlamamaktadır”

Cümleleriyle ifade etmekteydi. Vandenberg, planın reddedilmesi durumunda komünizm tecavüzüne her taraftan serbest geçit sağlanacağını belirtmiştir. Gerçek şu ki, ABD bu planla Amerikan Senato üyesi Vandenberg'in söylediklerinin tam aksini yapmıştır.

⁴⁰⁹ *Ulus* 17 Mart 1947, s.1

⁴¹⁰ *Cumhuriyet* 11 Nisan 1947, s.1

⁴¹¹ Hikmet BAYUR, "Amerika'nın Avrupa'ya Yardımı", *Kudret* 17 Ocak 1948, s.1

⁴¹² *Cumhuriyet* 9 Nisan 1947, s.3

Ömer Rıza Doğrul, Vandenberg'in bu plan için sıraladığı maddeleri 10 Nisan 1947 tarihli "Cumhuriyet" gazetesinin "Siyasi İcmal" adlı köşesinde şöyle değerlendiriyordu:⁴¹³

"1) Plan emperyalist mahiyette değildir.

Çünkü emperyalist olsaydı ancak mukavemetle karşılaşılır, o da mukabil tarafın tavır ve hareketinden farksız olurdu.

2) Amerika, Britanya İmparatorluğu'nun ayağını kaydırmayı düşünmemektedir.

Çünkü yardımın hedefi İngiltere'yi yıkmak ve yerini almak değil, daha büyük bir davayı korumak ve milletlerin büyük bir tehlikeyi önlemelerine imkân vermektir.

3) Sovyetler Birliği'ne karşı herhangi bir tecavüz hareketi tasarlamamaktadır. Çünkü tecavüz bahis mevzu değil koruma bahis mevzudur. Bu korumanın hedef barışı sağlamak, tecavüz zihniyetini baltalamaktır."

Vandenberg, Marshall Planı'nın amacının üçüncü bir dünya savaşını önlemek ve bu sayede tecavüz zihniyetini yenmek olduğunu vurgulamıştır. ABD ayrıca, Britanya İmparatorluğu'nun Anglosakson geleneğini devam ettirmiştir

"Cumhuriyet" gazetesinin haberine göre ABD'nin Eski Ticaret Bakanı Henry Wallace, Truman Doktrini'nin ABD'nin Yakındoğu'ya kredi açmak suretiyle Sovyet genişlemesini durdurmak amacını taşıdığını, fakat bu hareketin dünyayı iki düşman gruba ayıracağını ve ABD'nin bu hareketi önlenemezse bu doktrinin bir harbe yol açabileceğini söylüyordu.⁴¹⁴ Wallace'nin işaret ettiği gibi Amerikan politikası bu yardımlarla birlikte dünyayı iki düşman gruba ayırmış ve bu durum üçüncü bir dünya savaşına yol açabilecek bir vaziyet alınmasıyla "Soğuk Savaş" dönemine neden olmuştur.

C. Aydınalp ise "Ordu" dergisi'nde Marshall Planı adıyla yapılan yardımların üç amacının olduğunu söylerken bunları askeri, siyasi ve iktisadi olarak başlıklandırmıştır. Aydınalp, bu başlıklara özetle bazı açıklamalar getirmişti. Buna göre askeri sebep olarak ABD, Avrupa'nın demir perdenin etkisine girerek bu memleketlerin Sovyet Rusya'nın peykleri haline gelebileceği ile komünizmin kullandığı açlık, sefalet, işsizlik gibi argümanlara karşı Marshall'ın 5 Haziran 1947'de okumuş olduğu nutkuyla taarruza geçmiştir. Siyasi sebep olarak ABD, II. Dünya Savaşı bittikten sonra Rus

⁴¹³ Ali Rıza DOĞRUL, "Vandenberg Nutku", **Cumhuriyet** 10 Nisan 1947, s.3

⁴¹⁴ **Cumhuriyet** 10 Nisan 1947, s.3

âlemiyle Batı âlemi arasında Marshall Planı ile birlikte bir kaynaşma ihtimali üzerinden karşılıklı işbirliği yapmak istemiştir. İktisadi sebep olarak ise ABD, Marshall Planı'yla yardım gören ülkelerin ekonomilerini tedavi manasında kalkındırmak ve aynı zamanda bir Avrupa ailesi meydana getirmek istemiştir. Böyle bir Avrupa ailesi meydana gelince bu memleketler arasındaki dostluk ve iktisadi bağlar kuvvetlenecek ve gümrük engelleri üzerinde de yumuşak yollar bulunarak bu ülkelerin birbirleriyle kaynaşmaları sağlanmış olacaktır.⁴¹⁵

28 Haziran 1947 tarihli “*En Son Dakika*” gazetesinin “*Günün Aynası*” adlı köşesinde Marshall Planı başlığıyla yayınlanan yazıda, Marshall Planı'nın amaçlarından birinin Avrupa'nın doğu ve batı memleketleri arasında serbest ticaret ve nakliyat yollarını açmak ve bu iki bölge arasındaki ahengi sağlamak olduğu ifade ediliyordu.⁴¹⁶ 11 Nisan 1947 tarihli “*Akşam*” gazetesinden Cevat Nizami ise “*Amerikan yardımları, yardım gören milletlerin satın alma imkânlarını artırma gayesini taşımaktadır. Amerika'dan akacak sermayelerle üretimin, milletlerin geçim seviyesinin yakın bir gelecekte yükseltici üretimin artmasıyla mümkündür. Eğer Amerika'dan gelecek herhangi bir mali yardım, yardım gören milletlerin er geç üretim ve binnetice istihlak seviyesinin yükselmesine yaramakla bir nimet olmaktan çıkarsa, bilakis mali borcun arkasından gelebilecek bazı siyasi mahzurlar doğurabilir*”⁴¹⁷ şeklinde ifadelerle yapılacak yardımların sonunda doğabilecek sorunlara dikkat çekmiştir.

Türkiye'ye yardımın kesinleşmediği günlerde 12 Mart 1947 tarihli “*Ulus*” gazetesi, ismini vermediği bir Amerikalı yetkiliye dayandırdığı haberinde, ABD tarafından verilecek yardımların esasını şöyle ifade ediyordu:⁴¹⁸

“...Türkiye'ye yapılacak yardımın gayesi Türk ordusunun gücünü artırmak ve silahlarını geliştirmektir. Türkiye'deki mali durumun buhranlı olmasının Sovyetler Birliği'nin Boğazlarla ilgili isteklerinden doğduğu ve bu yüzden Türkiye ordusunu yarı yarıya seferber halinde tutmak mecburiyetinde bıraktığı kanaati mevcuttur. Burada şu mütalaa ileri sürülmektedir ki, eğer Türkiye'ye modern silahlar verilecek olursa, bu memleket silah altındaki kuvvetlerinden bir kısmını terhis edebilir ve bu durum Türkiye'nin endüstri kabiliyetini artırır...”

⁴¹⁵ C. AYDINALP, “**Marshall Planı**”, s.164-170

⁴¹⁶ **En Son Dakika** 28 Haziran 1947, s.1

⁴¹⁷ Cevat NİZAMİ, “Amerikan Yardımlarının Doğurduğu Bir Düşünce”, **Akşam** 11 Nisan 1947, s.4

⁴¹⁸ **Ulus** 12 Mart 1947, s.1

Bu haber, Türkiye'nin o dönem Sovyet Rusya karşısında içinde bulunduğu durumu açıklar nitelikte olup, aynı zamanda Amerikan yardımlarından Türkiye'nin beklentisini ortaya koyması açısından da önemlidir.

12 Mart 1947 tarihli “*Ulus*”ta İsmail Suphi Soysallıoğlu, ABD'nin Avrupa ve Asya memleketlerine neden yardım ettiğini aşağıdaki şekilde açıklıyordu:⁴¹⁹

a) *İstilacı Rusya'ya karşı emniyet ve müdafaa tertibatı almak, bu sayede onu kımıldamayacak bir hale getirip cihanda ondan başka bütün milletlerin dilekleri olan sulh ve nizama yerleştirebilmek.*

b) *Harp tesirleri ve neticeleriyle husule gelen ictimai, iktisadi, mali haraplıkları ve perişanlıkları giderip milletleri her surette kalkındırmak ve bu sayede cihanda serbest münasebet ve mübadeleyi iktisat ve ticareti geliştirmek, umumi refahı sağlamak...”*

Soysallıoğlu, dünya barışının ancak Sovyet Rusya'yı çevrelemekle mümkün olacağını söylerken dünyadaki toplumsal, ekonomik ve mali kalkınmanın da ancak bu yardımla olabileceği değerlendirilmesini yapıyordu.

Ahmet Hidayet Reel, 5 Nisan 1948 tarihli “*Cumhuriyet*” gazetesindeki yazısında Marshall Planı'nın gayesini, yukarıda bahsi geçen gayelerin dışında şu ilginç noktaları öne çıkararak açıklıyordu:⁴²⁰

“Marshall Planı'nın hedef ittihaz ettiği gaye, sade bu yardımı kabul kararını vermiş milletlerin yaralarını sarmak, iktisadi ve mali seviyelerini yükseltmekten ibaret değildir. Aynı zamanda gerek harb esnasındaki Nazi tahakkümünden kaçmış, gerekse mütarekeden sonra demir perdenin arkasından canlarını kurtarmak emeliyle göçmüş insanların maruz kaldıkları sefaleti hafifletmek maksadı da onun şümulü dâhilindedir.”

Kerwin ise “*Cumhuriyet*” gazetesinde kaleme aldığı 20 Nisan 1947 tarihli yazısında Marshall Planı'nın gayelerini topyekûn olarak aşağıdaki şekilde değerlendiriyordu:⁴²¹

“Avrupa'ya sıhhatli bir ekonomi sağlamak suretiyle Avrupa memleketlerinin hürriyetleri için bir tehlike teşkil eden ve harpten doğan ekonomik meseleleri ortadan kaldırmaktır. Amerika'nın rolü sadece, Avrupa'nın kalkınma ve refahına para yatıran bir sermayedarın rolüdür yani diğer bir tabirle, Birleşik

⁴¹⁹ **Ulus** 12 Mart 1947, s.1

⁴²⁰ A. H. REEL, “Marshall Planı'nın Fayda ve Zararları”, s.2

⁴²¹ Robert KERWIN, “Türkiye'ye Yapılmakta Olan Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet** 20 Nisan 1949, s.4

Amerika, Avrupa memleketlerinin münferit kalkınma gayretlerine yardım etmektedir. Komünistlerin iddia ettikleri gibi bu adımla Amerikan mallarına pazarlar garanti etmek olmadığını aksine Marshall Planı ile Avrupa memleketleri arasındaki ticaretin gelişmesi ve şimdiye kadar yalnız Amerika'nın verebildiği mallarından çoğunun Avrupa kaynaklardan temini lüzumu belirtilmiştir.”

Kerwin'e göre birçok kişi tarafından dillendirilen ABD'nin, mallarına pazarlar garanti etmek istediği düşüncesi doğruyu yansıtmıyordu. Marshall Planı'nın gayesi Türk basında ekseriyetle yukarıdaki düşünceler çerçevesinde tanımlanıp değerlendirilirken, cılız da olsa bu yardımların farklı gayeleri olduğunu düşünenler ve sert şekilde eleştirenler de mevcuttu.

Aybar, 12 Nisan 1947 tarihli “Zincirli Hürriyet” gazetesinin 2. sayısındaki yazısında, ABD'nin barışı korumak bahanesiyle dünyaya hâkim olmak ve tek rakibi olan Sovyet Rusya'yı ne pahasına olursa olsun saf dışı etmek istediğini yazıyordu. Aybar, ayrıca ABD'nin dış siyasetine yön veren büyük sermayedarların dünyayı kendilerine serbest bir pazar haline getirmek maksadıyla dünyanın stratejik noktalarını ele geçirmek istediklerini söylüyor ve Türkiye'nin de bu stratejik noktalardan birini teşkil ettiği için bu yardımlara mazhar olduğunu belirtiyordu.⁴²² Aybar, Amerikan yardımlarını emperyalizm konsepti içinde değerlendirmişti.

A) DEMOKRASİ TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA ABD YARDIMLARI

II. Dünya Savaşı, sonuçları itibariyle Türk siyasal hayatı açısından önemli gelişmelere neden olmuştur. Savaşın sonunda siyasal sistemi değişen Türkiye'de çok partili hayata geçilmiştir. Bu değişiklikte özellikle Sovyet tehdidi karşısında Amerikan siyasi ve ekonomik yardımlarının etkisi büyüktür. Türkiye'nin, ABD ekseninde politikalar belirlemeye başlaması ilk olarak savaşın sonlarına doğru 4 Şubat 1945-11 Şubat 1945 tarihleri arasında toplanan Yalta Konferansı'nda, 1 Mart 1945'e kadar ortak düşmana savaş ilan etmiş olanların Birleşmiş Milletler üyeliğine alınması kararıyla başlamıştır. Bunun üzerine 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında ABD ve İngiltere'nin desteğini almasıyla demokratik eksenli adımlar atmaya başlamıştır.

⁴²² Mehmet Ali AYBAR, “Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor”, Yıl: 1, Sayı: 2, **Zincirli Hürriyet** 12 Nisan 1947, s.1

13 Kasım 1947 tarihli “Vatan” gazetesinin haberine göre çok partili hayata geçiş ile atılmaya başlanan bu adımlar, Türk siyasal hayatındaki karşılığını ABD Başkanı Henry Truman’ın şu sözleriyle buluyordu:⁴²³

“Çoğunluğun arzusuna uygun hükümet şeklinin kurulması temin edilebilirse sarf ettiğimiz her dolar yerinde sarf edilmiş olacaktır.”

Sovyet tehditleri ve iki kutuplu yenedünya düzeninde yerini almak isteyen Türkiye, lojistik destek aldığı ABD’nin yönetim anlayışına paralel politikalar belirliyordu. ABD’nin yapmış olduğu askeri ve iktisadi yardımlar ile birlikte Türkiye’de demokratik adımlar hızlanmıştı.

ABD Başkanı Truman’ın, Türkiye ve Yunanistan’a yardım dolayısıyla söylediği nutkun satır aralarını okumak II. Dünya Savaşı sonrası Türk siyasal hayatının geçirdiği evreyi anlamakta bazı ipuçları vermekteydi. Bu konuda 13 Mart 1947 tarihli “Cumhuriyet” gazetesinde yayınlanan nutukta Truman şöyle diyordu:⁴²⁴

“Tarihin bu belirli anında hemen bütün milletler, hayat tarzları bakımından iki şıktan birini tercih zorundadırlar. Bu tercih ekseriya serbest bir tarzda yapılmamaktadır. Bu hayat tarzlarından biri çoğunluğun iradesi üzerine müessesedir. Bu sistemde hür müesseseler, temsili hükümet, serbest seçimler, ferdi hürriyet, vicdan ve söz hürriyeti vardır. Ve hiçbir siyasi tazyik mevcut değildir. Diğer hayat tarzı ise, çoğunluğa zorla kabul ettirilmiş bir azınlık iradesine istinat eder. Bu hayat tarzında, tedhiş ve tahakküm vardır, kontrol edilen basın ve radyo vardır. Neticesi evvelden bilinen seçimler vardır. Bu sistemde şahsi hürriyet ortadan kaldırılmıştır.”

Truman’ın bu sözleri üzerine II. Dünya Savaşı sonrası Türk siyasi hayatında demokrasi referanslı birçok değişim yaşanmaya başlamıştı. Bu değişimler ekseriyetle çok partili sisteme geçiş, serbest seçimler, basın özgürlüğü ve diğer bazı alanlarda demokratikleşme yönünde karşılık bulmuştu. Ayrıca, Başkan Truman ikinci yaşayış tarzından kurtulmak için ABD’nin hür milletlere kendi mukadderatlarını bizzat kendilerinin tayin edecekleri hususunda yardım etmesi gerektiği kanaatindeydi.

Türk basını, Türkiye’nin Truman’ın nutkunda ifade ettiği demokratik sistemlerden yana olduğu için basında ABD’nin Türkiye’ye yardım ettiği vurgulanmaktaydı. Örneğin, Philip Price, “Amerika Türkiye’ye Niçin Yardım Ediyor”

⁴²³ Vatan 13 Kasım 1947, s.1

⁴²⁴ Cumhuriyet 13 Mart 1947, s.3

isimli “*Ordu*” dergisi’ndeki makalesinde ABD’nin, Türkiye’ye yardımda bulunmasının sebeplerinden bir tanesini şöyle ifade ediyordu:⁴²⁵

“Türkiye, sadece modernleşmeye ve halkın maddi yaşam standardını yükseltmeye çalışan bir memleket değil, aynı zamanda, demokratik yaşam yolunda tedricen yükselmekte olan bir devlettir. Türkiye’nin halk tarafından seçilen bir Parlamentosu vardır. Millet siyasi kanaatlerini izharda hür olup, siyasi partiler hükümet makamları ve milletvekilleri için aralarında serbestçe yarışmaktadırlar. Türkiye’de, muhalefet partilerini desteklemekte olan ve günün hükümetini sık sık azami canlılıkla ve korkusuzca tenkit eden bir basın mevcuttur.”

Price, yukarıdaki yazısının bir başka paragrafında ise Atatürk dönemi için bir diktatörlük dönemi benzetmesi yaparken, İnönü döneminin tek parti yönetimini görmezlikten geliyor ve Türkiye’ye yardım edilmesi gerektiğini şu sözlerle savunuyordu:⁴²⁶

“İnkılabın ilk günlerinde yalnız tek bir partiye müsaade edilmiş ve memleket, gayet muktedir bir askerinin, Mustafa Kemal’in liderliği altında, hemen hemen bir diktatörlük rejimiyle idare edilmekte idi. Türkiye artık eskiden yeniye intikal safhası sırasında elzem telakki edilebilecek diktatörlük rejiminden ayrılmıştır... İşte bu sebeple, bizim ve Amerikalıların, kendisine, sinir harbi yapmakta olan memleketlere karşı bağımsızlığını korumasına yardım etmememiz lazımdır.”

Dönemin Türk Hükümeti, ABD’nin Türkiye’ye yardım etme sebebini, Türk idare sisteminin demokratik olmasından kaynaklandığını iddia ederken; Fuat Köprülü, 19 Nisan 1947 tarihli “*Son Saat*” gazetesinde yer alan “*Dış Siyaset ve Parti Propagandası*” adlı yazısında şu düşünceleri ileri sürüyordu:⁴²⁷

“Amerika’nın Türkiye’ye yardımı, katiyetle bilmek icap eder ki, iktidar partisinin memlekette tamamıyla demokratik bir idare kurduğunu kabul etmesinden doğmuş bir hareket değildir. Türkiye’nin coğrafi durumu, Türk milletinin haysiyet ve istiklalini korumak hususunda bütün tarih boyunca göstermiş olduğu kati azim ve irade, Moskova nüfuzu altındaki Slav Blokuna karşı Türkiye ve Yunanistan’ın Balkanlarda bir ileri mevzi teşkil etmeleri ve

⁴²⁵ P. Price, “Amerika Türkiye’ye Niçin Yardım Ediyor”, s.232

⁴²⁶ P. Price, “Amerika Türkiye’ye Niçin Yardım Ediyor”, s.232

⁴²⁷ Fuat KÖPRÜLÜ, “Dış Siyaset ve Parti Propagandası”, **Son Saat** 19 Nisan 1947, s.1

nihayet Boğazlar meselesi hakkındaki Rus talebinin açığa vurduğu kötü niyet, Reis Truman'ın yardım teklifinde bulunmasını icap ettiren başlıca amillerdir”

“Ulus” gazetesindeki bir başka habere göre de Mr. Truman, 6 Aralık 1948’de yardım programı hakkında ABD kongresine sunduğu üç aylık raporda şu ifadeleri kullanıyordu:⁴²⁸

“Amerika'nın yaptığı maddi ve manevi yardım sayesinde, bir itimat havası sağlanmış ve bu hava içinde Türk milleti yirmi beş sene evvel kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin teessüsünden beri vazedilmiş olan demokratik müesseselerini daha da inkişaf ettirmek fırsatını bulmuştur. Tamamiyeti tehdit altında bulunan bir millet, çok kere, milli güvenlik uğrunda ferdi hürriyetleri tahdide mecbur olur halbuki Türkiye, korku ve şüphe ile dolu olan dünyanın durumunu, nazarı itibara almadan ferdi hakları temsil ve siyaset eden müesseseleri ıslah yoluna kemali cesaret azimle atılmıştır.”

Truman, bu ifadelerle açıkça yaptıkları yardımlarla Türkiye’de demokrasinin inkişaf ettiğini ve kurumların Amerikan yardımlarıyla/desteğiyle demokratik yönde ıslah edildiğini söylüyordu. Bu durumu Türk idareciler dile getirmese de Amerikalı yöneticiler gayet açık şekilde ifade ediyorlardı.

Truman’ın Türkiye’nin demokratikleşmesine yönelik bu ifadelerine karşılık olarak Ardıçoğlu, 8 Aralık 1948 tarihli “Kudret” gazetesindeki “Mr. Truman’a Açık Mektup” başlıklı yazısında, Truman’ın ya Türkiye’yi tanımadığını yahut siyaseten böyle konuştuğunu söylüyordu. Ardıçoğlu, Türkiye’de yirmi beş seneden beri temeli atılmış demokratik müesseselerin olmadığını yalnız demokratik kabul edilen bir anayasanın bulunduğunu ancak bunun da bütün hükümleriyle uygulamaya konulmadığını söylüyordu.⁴²⁹ Ardıçoğlu, yazısının devamında eleştirilerini daha da sertleştirerek şöyle diyordu:⁴³⁰

“Anayasa bizzat kendi sistemine aykırı hükümlerle bozulduğu gibi devlet mekanizmasına baştan sonuna kadar antidemokratik bir veçhe veren türlü türlü totaliter mevzuat koymuştur. Bu antidemokratik devlet sistemi, onu yaşayan zihniyet ve teşekküller bu gün Türkiye’de hala revaçtadır, iş başındadır. Bugün bu bakımdan Türkiye’de değişmiş hemen hiçbir şey yoktur.

⁴²⁸ **Ulus** 7 Aralık 1948, s.1

⁴²⁹ Nurettin ARDIÇOĞLU, “Mr. Truman’a Açık Mektup”, **Kudret** 8 Aralık 1948, s.1-4

⁴³⁰ N. ARDIÇOĞLU, “Mr. Truman’a Açık Mektup”, s.1-4

Galiba dış memleketleri aldatan hadise, Türkiye’de üç seneden beri partilerin kurulmuş olmasıdır.”

Ardıçoğlu, yirmi beş yıllık cumhuriyet yönetimiyle mevcut iktidarı ve II. Dünya Savaşı sonrası atılmaya başlanan ve Amerikan yardımlarıyla hız kazanan demokratik adımları bu sözlerle eleştiriyor ve atılan adımları yetersiz buluyordu.

Amerikan yardımlarının Türk demokrasisi üzerindeki etkisini daha sarıh bir şekilde ortaya koyması bakımından E. İzzet Benice’nin Türk-Amerikan Yardım Antlaşması’nın imzalanmasından sonra kaleme aldığı, “*Türk-Amerikan Anlaşmasının İmzasındaki Mesut Tesadüf*” başlıklı 14 Temmuz 1947 tarihli “*Son Telgraf*” gazetesindeki yazısına bakmak faydalı olacaktır:⁴³¹

“Türkiye ile Amerika arasında imzalanan anlaşma vatanın emniyetini, korunmasını, ekonomik alanda kuvvetlendirilmesini temin edeceği gibi, İnönü rehberliğinde hızlandırılan demokratik inkişafta memleketin kalkınmasını, partilerin karşılıklı bir anlayış ve işbirliği zihniyeti içinde millete ve her türlü insanlık hakkının teminat altında tutulmasına faydalı olmasını sağlayacak ve gerçek anlamında demokratik rejimin yerleşmesini, gelişmesini temin edecektir.”

Benice, bu antlaşmayı 1946’da başlamış bulunan çok partili parlamenter düzenin bir “*teminatı*” olarak görürken, aynı zamanda antlaşmanın Türkiye’de demokratik rejimin yerleşip gelişmesini sağlayacağını vurguluyordu. Bu bağlamda, Başbakan Hasan Saka’nın 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Antlaşması’yla ilgili olarak 14 Ekim 1947 tarihli “*Tan*” gazetesine yansıyan eleştirilere cevap verirken sarf ettiği sözler Amerikan yardımlarının Türk demokrasi hareketine etkisinin ne şekilde olacağını göstermesi bakımından önemlidir:⁴³²

“Hükümet 12 Temmuz beyannamesinin ruhuna sadıktır. Antidemokratik kanunların kaldırılması için şimdiden çalışmalara başlanmıştır.”

Ahmet Emin Yalman, “*Vatan*”da yer alan “*Müşterek Dava İçin Neler Yapmalıyız?*” başlıklı makalesinde; ABD’nin, Türkiye’ye yardım kararı almasıyla çok çetin bir işe giriştiğini ve ABD’nin yüklenmiş olduğu bu ağır mesuliyet karşısında

⁴³¹ Etem İZZET BENİCE, “Türk-Amerikan Anlaşmasının İmzasındaki Mesut Tesadüf”, **Son Telgraf** 14 Temmuz 1947, s.1

⁴³² **Tan** 14 Ekim 1947, s.1

Türkiye'nin Amerikalıların saygısını kazanıp ABD tarafından eşit bir vatandaş olarak kabul edilmesi noktasında neler yapması gerektiği şöyle açıklıyordu:⁴³³

“Memleketimizde hakiki demokrasiye dayanan milli bir cephe kurulmalıdır... Dünya yüzünde hür fikrin ve milli hâkimiyet prensibinin bir korunma cephesini kurmak ve halkı devlete hadim ve haktan mahrum bir yığın diye telakki eden totaliter ruha karşı olduğuna göre memleketimizde tek parti ruhunun zahiri bir cila altında devamı; Amerika'nın idarecilerini daimi tarizlere maruz bırakacak ve işbirliği cephesini bir düziye sarsacaktır. Atılan adımın bir başlangıç olduğunu ve ancak karşılıklı samimiyet ve iyi niyet sayesinde gelişebileceğini hesaba katmak lazımdır.”

Yalman, bu değerlendirmesiyle Türkiye'de totaliter bir ruha sahip tek parti uygulamalarının terk edilip demokratik yolda adımlar atılmasını salık vermekteydi.

Hüseyin Cahit Yalçın ise 10 Mayıs 1947 tarihli “*Tanin*” gazetesinde Amerikan yardımlarının, Türkiye'nin medeni ve demokratik milletler arasında yerini resmi olarak tasdik ve tespit eden büyük bir olay olduğunu söylüyordu. Yalçın ayrıca, Türkiye'nin Batı devletleri ile beraber komünist âlemine karşı medeniyet dünyasıyla dayanışma içinde olduğunu belirtiyordu.⁴³⁴

Aynı şekilde 8 Haziran 1949 tarihli “*Atom*” gazetesinde yazarsız olarak “*Marshall Planı*” başlığı altında yayınlanan bir yazıda, Marshall Planı'nın Türkiye'yi iktisaden kalkındırmakla kalmayıp, Türk demokrasinin yerleşmesine de ölçsüz yardım ettiği belirtiliyordu. Ayrıca yazıda, General Marshall'ın, Harward Üniversitesi'nde söylediği nutukla birlikte bu demokrasi sürecinin başladığına atıf yapılarak General Marshall'ın Türk demokrasi hayatı için önemi vurgulanıyordu. Yazının devamında, Marshall Planı'nın Türk demokrasisinin yerleşmesinde oynadığı rolü anlatmak için şu ifadeler yer alıyordu:⁴³⁵

“Yurt müdafaası bakımından, demokrasi bakımından, iktisadi kalkınma bakımından Marshall Planı yurdumuz için büyük öneme haizdir. Halk partisinin anlamak zorunda bulunduğu tek bir hakikat vardır: Marshall Planı ancak ve ancak, milletin desteği, yardımı ile mümkündür. Bu da hâkimiyetin kayıtsız ve şartsız Türk milletine tevdi ile gerçekleşir.”

⁴³³ Ahmet Emin YALMAN, “Müşterek Dava İçin Neler Yapmalıyız?”, *Vatan* 13 Mayıs 1947, s.2

⁴³⁴ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Türk Tarihinde Yeni Merhale”, *Tanin* 10 Mayıs 1947, s.1

⁴³⁵ *Atom Gazetesi* 8 Haziran 1949, s.3

14 Mayıs 1947 tarihli “Ulus” gazetesinin birinci sayfasında yayınlanan bir başka haberde ise “British United Press Ajansı”nın Avrupa Genel Müdürü Virgil M. Pinkley tarafından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye sorulan soru ve verilen cevaplar şöyle aktarılmaktaydı:⁴³⁶

“ Soru: Dünya, Türkiye’nin tek partili sistemi bırakıp, çok partili sisteme başladığına yakından şahit olmuştur. Halen başkaca demokratikleşme planları tasarlamakta mıdır ve bunların neler olduğunu söyleyebilir misiniz?

Cevap: Memleketimizde demokratik müesseselerin ve demokrasi hayatının gelişmesi için sarf olunan gayret ciddi ve samimidir. Şimdiye kadar büyük adımlar atılmıştır. Demokratik gelişme ideal şekline kadar durmadan devam edecektir.”

Genel olarak Türk basınında çıkan haber ve değerlendirmelere bakıldığında, bu haber ve değerlendirmelerde, Amerikan yardımlarının önemli ölçüde Türkiye’nin demokratikleşmesinde önemli bir etken olduğu ve bu yardımların 1946’da başlayan çok partili sistem için de bir sigorta görevi yaptığı vurgularının yer aldığı görülüyordu.

B) ABD YARDIMLARININ DEVLETÇİLİK ÜZERİNE ETKİLERİ

II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin, güç dengelerine bağlı olarak izlediği denge siyaseti, dış politikayla birlikte iç politikada da kendini göstermiş, zaman zaman görülen bu siyaset değişikliği özellikle savaş sonrası Türk ekonomisinde bariz şekilde kendini göstermiştir. II. Dünya Savaşı Müttefiklerin, yani demokrasi ve serbest ekonomiyi benimseyen ve uygulayanların lehine sonuçlanmıştı. Türkiye’nin de bu blok içinde yerini almak istemesi ve buna bağlı olarak Marshall Planı’na dâhil edilmesiyle ekonomide iktisadi devletçilikten liberal politikalara geçiş görülmeye başlanmıştır. Türkiye’nin, lojistik desteği demokrasi ve serbest ekonomi politikalarını benimseyen devletlerden görmesi ister istemez Türkiye’de her alanda uygulanan politikaları etkilemiştir. Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlar ile Amerikalı uzmanların Türkiye’ye gelip hazırladıkları raporlar ve bu doğrultuda yaptıkları öneriler, politik uygulamalarda etkin rol oynamıştır. Bu süreçte CHP’nin devletçilik politikaları eleştirilmiş ve DP, CHP’nin bu politikalarını siyasi bir koz olarak kullanılmıştı.

DP’ye yakın gazete ve gazeteciler de uygulanan devletçilik politikalarını eleştirmişlerdir. Bu konuda 4 Temmuz 1947 tarihli “Demokrat İzmir” gazetesinden

⁴³⁶ Ulus 14 Mayıs 1947, s 1

Hüsamettin Petek, “*Ms Maks Veston Thomburg’un Bizi Görüşü Etrafında*” başlıklı yazısında, Türkiye’nin ekonomik durumu hakkında incelemeler yapan Amerikalı uzman Ms. Thombug’un Türkiye’de gördüğü eksikliğin kendi kanaatine ne olabileceğini şöyle ifade etmiştir:⁴³⁷

“Sayın Amerikalı, ihtisas gözüyle kim bilir neler görmüştür. Fakat ne görürse görsün, en başta gördüğü noksan, şahsi kanaatimce devletçilik bakımından iktisadi programsızlığımız ve şahsi teşebbüs bakımından da hükümetin koruyuculuğuna güvensizlik ve tekel hâkimiyetinden korkumuzdur.”

II. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen gelişmelere bağlı olarak 17 Kasım-4 Aralık 1947’de gerçekleşen VII. CHP Kurultayı ile DP’nin 20 Haziran 1949’da gerçekleştirdiği İkinci Büyük Kurultayı’nda kabul edilen ilkeler, devletçilik politikalarına yönelik yaklaşımlar açısından birbirlerine paralellik göstermiştir.

Bu dönemde devletçilik politikaları, devletçiliği esas olarak özel teşebbüse yardım etmeye dönük bir ilke olarak yeni baştan yorumluyordu.⁴³⁸ Dönem itibariyle bu yorumlar bir geçiş sürecini temsil ediyordu. Örneğin; DP’nin 20 Haziran 1949’da gerçekleştirdiği İkinci Büyük Kurultayı’nın tüzük ve programının genel ilkeler bölümünün 17. Maddesi’nde devletçilikten ne anlaşılması ve devletçiliğin ne gibi fonksiyonlarının olması gerektiği şu ifadelerle aktarılıyordu.⁴³⁹

“Devletçiliği, iktisadî alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya iktisadî faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yollarıyla hususi teşebbüs ve sermayenin umumî menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde vazife alması manasında anlıyoruz.”

Çoğu Amerikalı olan ve inceleme, öneri ve raporları ile sistemli bir biçimde Türkiye’de devletçi korumacı politikalara son verilmesini telkin eden yabancı danışmanlar, iktisat politikalarının biçimlenmesinde rol oynayan dışsal etkenlerin arasında sayılabilir.⁴⁴⁰

Bu çerçevede 24 Haziran 1947 tarihli “*Vatan*” gazetesinin haberine göre Marshall Planı ile birlikte hem Amerikan yardımlarının nerelere ne şekilde yapılması

⁴³⁷ Hüsamettin PETEK, “Mr Maks Veston Thomburg’un Bizi Görüşü Etrafında”, **Demokrat İzmir** 4 Temmuz 1947, s.2

⁴³⁸ Korkut BORATAV, **Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2005**, İmge Kitapevi, Ankara 2006, s.98

⁴³⁹ **Demokrat Parti: Tüzük ve Program**, Doğu Matbaası, Ankara 1949, s.51

⁴⁴⁰ K. BORATAV, **Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2005**, s.100

hem de yabancı sermaye için (ki bu yabancı yatırımcılar genellikle Amerikalılar) elverişli ortamın ne olduğu konusunda Türkiye üzerine araştırmalar yapan Amerikalı uzmanlardan Maks Thornberg, Türkiye'ye Amerikan sermayesinin gelme ihtimalinin Türkiye'deki devletçiliğin alacağı şekle bağlı olduğunu ifade ederken bu konu ile ilgili olarak şunları söylemişti:⁴⁴¹

“Evveleminde bilinmesi icap eden şey, devlet parası ile işletilen ve kontrol edilen teşebbüslerle bizim teşebbüs addettiğimiz serbest ekonomik kuvvetler arasındaki hattın nerede çizileceğidir.”

Türkiye üzerine inceleme yaparak öneri ve raporlar hazırlayan Thornberg gibi Amerikalı uzmanların bu tür düşünceleri hem parti tüzük ve programlarında hem de Türk iktisat politikalarında karşılık bulmuştur. Bu düşünceler, DP'nin 20 Haziran 1949'da gerçekleştirdiği ikinci büyük kurultayında kabul edilen tüzük ve programının hükümet işlerinin sanayi işleri bölümünün 43. Maddesine şöyle yansımıştır:⁴⁴²

“İktisadî hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için, hususî teşebbüs ve sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni yeni iş sahaları sağlanmalıdır. Faaliyet sahaları iyice hudutlanmak şartıyla, özel teşebbüslerle devlet teşebbüslerinin, yekdiğerine engel olmadan ve karşılıklı yardım suretiyle birbirini tamamlayıcı bir ahenk içinde çalışmalarının hem mümkün ve hem de faydalı olduğuna inanıyoruz.”

Thornberg'in, özel sermayenin iş yapabilmesi ve muvaffak olabilmesi için özel teşebbüsler ile devlet teşebbüslerinin sınırlarının çizilmesi gerektiği düşüncesi tüzük ve programlara yukarıdaki şekilde yansiyordu. Böylece Marshall Planı ile birlikte adım adım Türkiye'de liberalizmin taşları döşenmekteydi. 1950'den sonra bu durum daha bariz şekilde görülmüştü.

24 Haziran 1947 tarihli “Vatan” gazetesinin haberine göre Thornberg: “Türkiye'de devletçiğin umumi anlayışının, Amerika'da umumi iktisadi menfaatlerin hükümet tarafından emniyet altına alınması vazifesinden yine Amerika'da devlet sosyalizminin müfrit bir ifadesi sayılabilecek bir anlama kadar muhtelif veçheler gösterdiği görülmektedir”⁴⁴³ ifadelerini kullanıyordu. Thornbeg'in raporunda ifade ettiği bu düşüncelerle ilgili olarak Bayur, “Kudret” gazetesindeki “Ekonomik Kalkınmamız ve Thornberg Raporu” başlıklı yazısında, raporda ifade edilenleri

⁴⁴¹ Vatan 24 Haziran 1947, s.1

⁴⁴² Demokrat Parti: Tüzük ve Program, s.60

⁴⁴³ Vatan 24 Haziran 1947, s.1

destekliyor ve devletçilikte aşırı gitmenin komünizmin yerleşmesini kolaylaştıracağını belirterek Thornberg'in söylediklerine açıklık getiriyordu.⁴⁴⁴

Bu dönemde liberalizme yönelen dış ticaret rejiminin bir sonucu olarak iç pazara dayalı bir sanayileşme programı değil, dış pazarlara dönük ve tarıma, madencilğe, alt yapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlayışı gündemdeydi.⁴⁴⁵

28 Kasım 1949 tarihli “*Gece Postası*” gazetesinde “*Amerikan Sermayesi ve Biz*” başlığı ile yayınlanan bir makalede, devlet teşebbüsü ile özel teşebbüsün eşit şartlar ve imkânlar dâhilinde olması öneriliyordu. Ayrıca özel teşebbüsü geliştirmenin milli ekonominin “*ölüm kalım davası*” olduğu, dolayısıyla ideal gelişmeye doğru yönelmedeki ilk şartın, özel teşebbüse eşit haklar tanımak ve bu teşebbüs türünü desteklemek olduğu ifade ediliyordu.⁴⁴⁶

Amerikan yardımlarıyla beraber Türkiye’ye Amerikan özel teşebbüsü girdikçe, özel teşebbüsün devletçilik karşısındaki hakları Türk basınında daha açık ve daha sık bir şekilde gündeme geliyordu. Bu konuda 7 Temmuz 1950 tarihli “*Yeni İstanbul*” gazetesindeki şu değerlendirmeler basın ve Türk kamuoyunun geneline hâkim olmaya başlamıştı:⁴⁴⁷

“...*Ecnebi sermayesi emniyet ister. Emniyetin en büyük şartı da hürriyettir ve bu hürriyeti devletçilik sistemi içinde bulmak kabil olamaz*”

Dönemin şartları içinde dış yardımların ve bu yardımlarla beraber gelecek olan yabancı sermaye ve teşebbüsün, yerli sermaye ve teşebbüsü canlandıracağı ve mahalli sermayedarların çıkmasını destekleyeceği düşüncesi basında kendine yer buluyordu. 11 Ekim 1949 tarihli “*Gece Postası*” gazetesinde Hikmet Katran, Marshall Planı ile beraber gelen Amerikan özel sermayesinden beklentilerini şöyle ifade ediyordu:⁴⁴⁸

“*Biz, Marshall Planının değerini küçümsememekle beraber Amerika’dan gelecek hususi sermayenin ona muvazi (paralel, koşut) olarak açacağı emsalsiz ve muazzam iş çığırını da pek faydalı bulanlardanız.*”

ABD, Marshall Planı çerçevesinde yaptığı yardımlarla Türk ekonomisi üzerinde etkili olmaya başlamıştı. Özellikle Türk ekonomisi üzerine etkileri, getirdiği öneriler ve Truman Doktrini ile birlikte yapılmaya başlanan askeri yardımlar ile

⁴⁴⁴ Hikmet BAYUR, “Ekonomik Kalkınmamız ve Thornberg Raporu”, **Kudret** 19 Ekim 1947, s.1

⁴⁴⁵ K. Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2005**, s.94

⁴⁴⁶ **Gece Postası** 28 Kasım 1949, s.1

⁴⁴⁷ **Yeni İstanbul** 7 Haziran 1950, s.1

⁴⁴⁸ Hikmet KATRAN, “Yabancı Sermayenin Gelmesine Engel Güçlükler Kalkıyor Mu?” **Gece Postası** 11 Ekim 1949, s.4

Marshall Planı çerçevesinde yapılan ekonomik yardımlarla bağlantıları açısından 1948 tarihli “*Hilt Heyeti Raporu*”, 1950 tarihli “*Thornburg Raporu*” ve yine 1950 tarihli “*Barker Heyeti Raporu*” ABD’nin Türk ekonomisine müdahalesi, başka bir ifadeyle Türk ekonomisini yönlendirme çabaları kapsamında değerlendirilebilir.

“*Türkiye’nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Eleştirisi*” başlığını taşıyan 1950 tarihli Thornburg Raporu, özel teşebbüse ağırlık vermeyen bir sistemi eleştirmekte ve bir yabancı sermaye kanunu çıkarılmasını, ayrıca madenlerin yerli ve yabancı özel sektöre açılmasını önermekteydi.⁴⁴⁹ Thornburg’un bu raporu aynı zamanda ABD’nin ekonomik anlayışını ifade ediyordu. Çünkü ABD ekonomide devletçiliği değil, serbest ekonomiyi savunuyordu. Madenlerin yerli ve yabancı özel sektöre açılmasıyla da ABD kendine ham madde sağlamış olacaktı.

24 Kasım 1947 tarihli “*Vatan*” gazetesinde “*Yardım Görecek Memleketlere Amerika’nın İhtarı*” başlığı ile çıkan haberde, yabancı devletlere yapılacak yardım tasarısını incelemekle görevli Temsilciler Meclisi Komitesi’nin, yardım programına alınması gereken başlıca altı noktayı belirten bir rapor yayınladığı aktarılıyordu. ABD, bu raporda yardım alan memleketlerden açık şekilde özel teşebbüse yer verilmesini ve bu hususta kendisiyle işbirliği yapılmasını istiyordu. Bu altı maddeden özel teşebbüsle ilgili olanlar şunlardı:⁴⁵⁰

“1. Birleşik Amerika’dan başka yardım programına faydaları dokunabilecek olan ve bunu yapmak için bizimle aynı sebeplere malik ve Birleşik Amerika’nın kaynaklarından istifade edebilen memleketlerin her biri kendi iktisadi nispetinde bizimle işbirliği etmelidir.

2. Şahsi teşebbüse – şeraitin müsaade ettiği nispette – bugünkü buhranda hükümetlere ait olan acil yardım faaliyetlerini üzerlerine alması hususunda her türlü teşvikte bulunmalı ve bütün kolaylıklar gösterilmelidir...”

Görüldüğü gibi raporda açıklanan maddeler uyarınca ABD, bir taraftan yardım ettiği devletlerin ekonomilerini kendine bağımlı hale getirmek isterken diğer taraftan da yardım gören devletlerin özel teşebbüse her türlü kolaylığı sağlamalarını istemekteydi. Böylece bir yandan yardım gören memleketlerin ekonomileri ABD’ye bağımlı hale gelmekte diğer taraftan Amerikan ekonomik sistemi adı geçen memleketlere ithal edilmekteydi.

⁴⁴⁹ S. GÜVEN, 1950’li yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri, s.73-79

⁴⁵⁰ *Vatan* 24 Kasım 1947, s.1-3

İbrahim Çehrelî, 18 Ocak 1950 tarihli “Vatan” gazetesindeki “Marshall Planı’nı Nasıl Anlamalıyız” adlı makalesinde, Marshall Planı’nın esas gayesini, devletçilik hareketlerinin karşısında özel teşebbüslere yer vermek ve serbest ekonomik sistemleri geliştirmek şeklinde ön plana çıkarırken şu hususlar üzerinde durmaktaydı:⁴⁵¹

“Bugün memleketimizde liman, yol ve su işleri doğrudan doğruya devlet eliyle yapılması icap eden esas işlerden başka hususi teşebbüsler tarafından yapılması lazım, hatta elzem olan birçok mahalli fabrika ve tesisler, zirai ve sınai sahalarda inkılaplar yaratabilecek birçok hareket imkânları vardır. Bütün bunların sırf devlet eliyle idaresine imkân olmadığı gibi, bugüne kadar geçirdiğimiz tecrübelerde bunun memleket hesabına verimli bir yol olmadığını ziyadesiyle ispat etmiştir. Devlet işleriyle iktisadi müesseselerin rekabete ve verime göre ayarlı olmayan kapalı bir âlemi vardır. Bu vaziyetin, istihsal (üretim), maliyet, kar ve zarar, arz ve talep unsurlarının yaptığı büyük tesirleri izaha lüzum yoktur. Hâlbuki hususi teşebbüsler tarafından yapılan işlerde bu mahzurların birçoğu bahis mevzu değildir.”

Çehrelî bu değerlendirmesiyle, devletin iş yapacağı alanları belirleyip faaliyetlerini sınırlandırmasını ve ekonomik alanın özel teşebbüs yoluyla rekabete açılıp, gelişmenin sağlanması açısından devletin destek ve teşviki sağlaması gerektiği üzerinde durmaktaydı.

Özel teşebbüs ile ilgili olarak 4 Nisan 1950 tarihli “Vatan” gazetesinde çıkan başka bir haberde ise “Bilgin Maden Limited Şirketi” ile “Marshall Planı İdaresi” arasında hususi bir teşebbüs tarafından krom üretimini öngören bir anlaşma imzalandığı, bu olayın Türkiye’de maden üretim sahasında hususi teşebbüse önem verildiğinin bir delili ve aynı zamanda diğer sahalarda da hususi teşebbüsün destekçisi olduğu belirtilmekteydi.⁴⁵² “Vatan” gazetesinin bu haberine göre yapılan anlaşma, ABD Kongresi tarafından tasdik edilmiş bulunan nadir madenler üretimi kanununa göre düzenlenmişti. Haberinin devamında, kromun da bu madenler arasında bulunduğu, nadir madenler üretimi kanununun ise stratejik madenler üretiminde çalışan şirketlere doğrudan doğruya yardım yapılmasını mümkün kıldığı ifade ediliyordu. Ayrıca, Marshall Planı’ndan yapılacak yardımla modern üretim vasıtalarına sahip olacak olan bu şirketler, üretimin artırılmasına da katkı sağlayacaklardı.⁴⁵³

⁴⁵¹ İbrahim ÇEHRELİ, “Marshall Planı’nı Nasıl Anlamalıyız?”, **Vatan** 18 Ocak 1950, s.4

⁴⁵² **Vatan** 4 Nisan 1950, s.1-2

⁴⁵³ **Vatan** 4 Nisan 1950, s.1-2

“Vatan” gazetesinin 4 Nisan 1950 tarihli yukarıdaki haberinde “*Bilgin Maden Limited Şirketi*” ile “*Marshall Planı İdaresi*” arasında yapıldığı söylenen mukavele hakkında Marshall Planı idaresinin Türkiye temsilcisi B. Russell H. Dorr’un bazı açıklamaları da göze çarpıyordu. Dorr, burada: “*Sınai kalkınma sahasında devletin yapacağı masrafları azaltmak bakımından hususi teşebbüslere yardım etmek Marshall Planı’nın başlıca gayelerinden biridir*”⁴⁵⁴ şeklindeki sözleriyle Marshall Planı’nın özel teşebbüse yönelik amacını açık şekilde ortaya koyuyordu. Buna göre devletin ekonomik yatırımlara müdahalesi bu palanla ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu. Dorr, konuşmasının devamını: “*Krom madeninin stratejik madenler arasında sayılması bu hususta Marshall Planı’ndan yardım yapılmasını sağlamıştır. Ayrıca mukavele mucibince yapılacak yardım, krom cevheriyle ödenecektir*”⁴⁵⁵ şeklinde tamamlıyordu.

ABD, krom madeninin, gerek savaş sanayisi hammaddesi olması gerekse II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin ihracatında önemli bir yeri olan ve dış siyasette Müttefik ve Mihver devletler arasında gerilimlere sebep olan stratejik bir maden olması dolayısıyla Marshall yardımlarıyla beraber bu madenin çıkarılmasını, ihraç edilmesini ve kullanım alanlarının belirlenmesini sağlayarak krom madenini kontrol altına almak istemiştir.

24 Ağustos 1950 tarihli “*Zafer*” gazetesinin tahminine göre senede 2000 ton krom dört yıl süreyle ABD’ye gönderilecekti. Dorr, 1951 ve daha sonraki yıllar için Türkiye’ye yapılacak yardımlara dair bir program hazırlanıp hazırlanmadığı hakkındaki soruya: ⁴⁵⁶ “*Hususi müteşebbislerin endüstri projelerine bu seneki programlarda yer verilecektir. Biz daima hususi teşebbüsün Marshall Planı’ndan yararlanmasını tezini destekledik. 1948 ve 1949 yılı ve ondan sonraki fonlardan 3 milyon dolardan fazla bir miktarını hususi teşebbüse ayırmıştık.*” şeklinde verdiği bu cevapla ve yukarıdaki açıklamalarıyla, ABD’nin stratejik madenlerle ilgili düşüncesini ve uygulamasını ve Marshall Planı’yla amaçlanı açık şekilde ortaya koymuştu.

1929 dünya ekonomik buhranı ile birlikte Türkiye’de uygulanmaya başlanan devletçilik politikaları, ABD’nin Marshall yardımlarıyla birlikte yavaş yavaş terk edilmiştir. Türkiye’de devletçilik politikalarının terk edilmesinde ABD’nin, Marshall yardımlarının ne şekilde ve hangi şartlar altında kullanılması gerektiğini bildirmesinin ve devamında bu yardımları yönlendirmesinin büyük etkisi olmuştur. Bu

⁴⁵⁴ **Vatan** 4 Nisan 1950, s.1-2

⁴⁵⁵ **Vatan** 4 Nisan 1950, s.1-2

⁴⁵⁶ **Zafer** 24 Ağustos 1950, s.5

yönlendirmeler sonucunda Türkiye, yavaş yavaş devletçilik politikalarını terk ederken serbest ekonomi ve özel teşebbüse öncelik vermeye başlamıştı. Ekonomik anlayıştaki bu hareketlilik, gerek parti tüzük ve programlarında ve gerekse bu tezi destekleyen gazeteler ve özel teşebbüse geçmiş şahıslar sayesinde liberalizm akımının ayak seslerini oluşturmuştur.

“*Son Telgraf*” gazetesinden Hasan Tanrıkkurt, Türkiye’deki liberalizm ile ilgili olarak 14 Mart 1948 tarihli yazısında özetle şöyle diyordu: Marshall yardımları göstermiştir ki, Türkiye bulunduğu konum itibariyle dünyadan ve Avrupa’dan tecrit edilmeyeceğine göre Türkiye’de beliren liberalizm cereyanlarının muvaffakiyet bulup bulmayacağı biraz da uluslararası şartlara bağlıdır.⁴⁵⁷

24 Haziran 1947 tarihli “*Vatan*” gazetesinin “*Türkiye’ye Ecnebi Sermaye Celbi*” adlı haberine göre Amerikan yardımıyla birlikte memur zihniyeti ile fabrika işletilmeyeceği, bütün bunlar anlaşıldıktan sonra “*devletçilik*” diye inat etmenin ülke ekonomisi için zararlı olacağı, bütün devlet işletmeleri ile devlet fabrikalarının özel teşebbüslere devredilmesi gerektiği, uluslararası rekabet karşısında başka çare kalmadığı⁴⁵⁸ düşüncesi dönemin kamuoyu ve basınına hâkim olmaya başlamıştı.

Türk basını, Sovyet Rusya karşısında Türkiye’ye askeri ve ekonomik yardımlarda bulunan ABD’ye karşı ciddi bir ekonomik ve siyasi eleştirilerde bulunmamıştır. Basın genel olarak Türkiye’nin, Truman Doktrini ve Marshall Planı’yla birlikte Amerikan ekonomi politikalarını da benimsemesine destek olmuştur. Basına yansıdığı kadarıyla Amerikan yardımları ekonomik hayatta, devletçilik politikaları karşısında özel teşebbüsü teşvik eden ve devletçilik politikalarını sınırlayan bir etki yapmıştır. Bu dönemle beraber Türkiye’de liberal politikalar devletçilik politikalarının yerini almıştır. Özel teşebbüsün korunması ve teşvik edilmesi adı altında yabancı şirketlere imtiyaz tanınacağı düşüncesi ise Osmanlı Devleti’nin ekonomik iflasında büyük etkisi olan kapitülasyonları hatırlatmış ve basında bu durum tartışma konusu olmuştur. Ayrıca yapılan yardımların Amerikan memurlarının kontrolünde olması akıllara Duyun-ı Umumiye’yi getirmiştir.

⁴⁵⁷ Hasan TANRIKURT, “Türk Devletçiliğinin Bugünkü Durumu”, *Son Telgraf* 14 Mart 1948, s.5

⁴⁵⁸ *Vatan* 24 Haziran 1947, s.1

J) ABD YARDIMLARI, KAPİTÜLASYONLAR VE DUYUN-UMUMİYE

Türk basınında çıkan haber ve değerlendirmelerin geneline bakıldığında, Amerikan yardımlarıyla birlikte Türkiye'ye girecek olan özel sermayenin, ülkenin kalkınmasını değil, bilakis bu yardımların geçmişte Osmanlı Devleti'nin ekonomisini iflasa götüren kapitülasyonları hatırlattığı görülüyordu.

Bu noktada Ardıçoğlu, 7 Eylül 1948 tarihli “*Kudret*” gazetesinde, “*Yabancı Sermaye Meselesi*” adıyla kaleme aldığı başmakalesinde Marshall yardımlarıyla ülkeye girecek olan yabancı sermaye ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapıyordu:⁴⁵⁹

“Bu memleket daha düne kadar varlığını kemiren imtiyazlı yabancı şirketlerden yakasını kurtarmak, kapitülasyonları söküp atmak için muharebe meydanlarında ve konferans masalarında bir hayat memet mücadelesi yapmıştı.”

Ardıçoğlu, yazısının devamında partilerinin Atatürk'ün partisi olduğunu sürekli bir övünme vesilesi olarak öne süren CHP'nin yüksek idarecilerini memleketi yabancı sermayeye açmakla suçluyor ve Osmanlı borçları ve kapitülasyonlardan kurtulmak için Atatürk'ün verdiği mücadele üzerinden onları eleştiriyordu.⁴⁶⁰ Ardıçoğlu, Atatürk'ün, “*bir milletin istiklalinin yalnız siyasi değil, fakat daha çok iktisadi temellere dayandığını*”⁴⁶¹ vurgulayan sözünü hatırlatarak CHP yöneticilerine şu ağır eleştirileri yöneltiyordu:⁴⁶²

“Halk Partili idarecileri tarihteki ibret levhalarını unutmuşlar. Atatürk'ün partisi olduğunu ikide bir tefahür vesilesi olarak ileri süren bu zevat şimdi bizzat Atatürk'e ve onun inkılabına ihanet ediyorlar. Yabancı sermayenin arkasında iktisadi emperyalizm bulunduğunu, kapitülasyonların olduğunu görmek için çok derin bir nüfuzu nazara ihtiyaç yoktur.”

Ardıçoğlu, alınan yardımları bir egemenlik problemi olarak algılayıp tepki vermiş ve bu tepkiyi geçmiş tecrübeler üzerinden elde ettiği kanaatlerden yola çıkarak temellendirmiştir.

⁴⁵⁹ Nurettin ARDIÇOĞLU, “Yabancı Sermaye Meselesi”, **Kudret** 7 Eylül 1948, s.1

⁴⁶⁰ N. ARDIÇOĞLU, “Yabancı Sermaye Meselesi”, s.1

⁴⁶¹ N. ARDIÇOĞLU, “Yabancı Sermaye Meselesi”, s.1

⁴⁶² N. ARDIÇOĞLU, “Yabancı Sermaye Meselesi”, s.1

Ardıçoğlu, 25 Eylül 1948 tarihli “Kudret” gazetesindeki “Yabancı Sermaye Meselesi (Bay Esat Tekeli’ye Cevap)” başlıklı bir başka yazısında, “Ulus” gazetesinden İktisatçı Esat Tekeli’nin, kendisine yönelik şu eleştirilerini sütunlarına taşımıştı:⁴⁶³

“...Gelecek olan sermayenin siyasi karakteri yoktur. İmtiyazsızdır; memleketin gerekli sermaye noksanını tamamlayacak ve istihsalimizi artırarak kalkınmamızı sağlayacaktır. Binaenaleyh zararlı değil, bilakis faydalıdır.”

Ardıçoğlu, aynı konu ile ilgili olarak yazısının devamında Tekeli’ye bu söyledikleri için teminatının ne olduğunu soruyor ve şu değerlendirmeyi yapıyordu:⁴⁶⁴

“...Kızıl tehlikenin havfından canımızı kurtarmak isterken, iktisadi emperyalizmin kucağına adeta gayrikabili içtinap şekilde düşüyoruz.”

Tekeli, bir anlamda mevcut iktidarın Amerikan yardımları karşısındaki tutumunu temsil ederken Ardıçoğlu, o dönem için yakın geçmişteki tecrübelerden yola çıkarak konuya yaklaşıyordu. Aslında o dönem için Sovyet tehdidi karşısında ABD’nin yanında konumlanmak düşüncesi doğru bir politika olarak değerlendirilebilir. Yalnız bu durumun olumsuz tarafı, Sovyet tehdidinden kurtulurken iktisadi emperyalizm tehlikesiyle karşı karşıya kalınmasıdır.

Basındaki bu tartışmalar kapitülasyonlarla sınırlı kalmamıştı. Amerikan yardımlarının kullanım alanlarının Amerikalılarca denetlenecek olması akıllara Duyun-ı Umumiye’yi getirmişti Bu konuda, 23 Mart 1947 tarihli “Tanin” gazetesinin “Amerikan Yardımı” başlıklı haberinde verilen yardım şartlarının 2. ve 3. Maddelerinin şu şekilde kaydedildiği görülüyordu:⁴⁶⁵

“2. Birleşik Devletler matbuat ve radyo temsilcilerine yardımların istimal tarzı hakkında serbestçe müşahedeler yapmak ve bunları tamamen bildirmek müsaadesinin verilmesi;

3. Bu kanun mucibince verilecek malzemenin malumatın, Birleşik Amerika Başkanının muvafakati olmaksızın, mülkiyetinde değişiklik yapmamak bu malzemenin yardım gören hükümetin bir zabitinden, memurundan yahut ajanından başka biri tarafından kullanılmasına yahut verilmiş malumatın ifşasına müsaade etmemek.”

21 Mart 1947 tarihli “Tanin” gazetesinin bu maddelere ilişkin haberi Bayur’un bir takım eleştirel görüşlerini ele alıyordu. Buna göre Amerikan yardımlarının Türkiye

⁴⁶³ Nurettin ARDIÇOĞLU, “Yabancı Sermaye Meselesi (Bay Esat TEKELİ ‘ye Cevap)”, **Kudret** 25 Eylül 948, s.1

⁴⁶⁴ N. ARDIÇOĞLU, “Yabancı Sermaye Meselesi”, s.3

⁴⁶⁵ **Tanin** 23 Mart 1947, s.2

üzerindeki etkisi, Duyun-ı Umumiye'nin Osmanlı Devleti'ne yüklediği maddi ve manevi yükten hiç de hafif değildi.⁴⁶⁶ Yalçın, Amerikan yardımlarına Duyun-ı Umumiye üzerinden yapılan bu eleştirilere, 23 Mart 1947 tarihli “*Tanin*”de yer alan “*Türkiye’ye Yardım ve Kontrol*” isimli makalesinde şöyle cevap veriyordu:⁴⁶⁷

“Amerika’ya atfetmeğe hiç hak olmayan muhayyel ve muhtemel kontrolü eski Duyunu Umumiye müessesesi ile mukayese etmek ve ondan beter görmek o kadar koyu bir hata eseridir ki, bunu işaret etmek bir zaruret teşkil etmiştir. Duyunu Umumiye dediğimiz idare Osmanlı imparatorluğunun mali iflası neticesinde vücuda gelmişti. Borçlarını ödeyemeyen imparatorluk, alacaklılar ile bir antlaşma yapmıştı. Muayyen bazı varidatın idaresi ve cibayet hakkı bu idareye verilmişti. İdare alacaklı vekillerinden mürekkep bir meclisin elinde idi. Hükümet buna karışamazdı. Bu ecnebi meclis mevcut kanunlara göre varidatı idare eder, borçların faizlerini ve amortismanlarını alır, artan varidatın yüzde yetmiş beşini hükümete verirdi. Düyun-u Umumiye üzerinde hükümetin hiçbir müdahale hakkı yoktu. Düyunu Umumiye idaresi devlet içinde bir devlet demektir.

Yalçın, Duyun-ı Umumiye'nin Osmanlı ekonomisinin iflası sonucu kurulan bir kurum olduğunu hatırlatarak Türkiye'nin ekonomik olarak ne iflas ettiğini ne de ortada böyle bir kurum olduğunu belirtiyor ve Amerikan yardım şartlarının bir kuruma benzetilmesinin yanlış olduğuna dikkat çekiyordu. Yalçın ayrıca bu iddialarda bulunanlara adı geçen yazısının devamında şöyle cevap veriyordu:⁴⁶⁸

“Bugün Amerika’dan gelen müphem haberlerde bile Düyunu Umumiye şekline uzaktan yakından benzeyen bir şey yoktur. Arada bir benzerlik bulunduğunu zannetmek Düyunu Umumiye kontrolünün ağır mahiyetini idrak etmemekten başka bir manaya hamlolunamaz.”

Yukarıdaki değerlendirmelere bakıldığında Amerikan yardımlarına yönelik tartışmaların ana ekseninin, Türkiye'nin mali kontrolünün yabancılara teslimine kadar kaymış olduğu farkediliyordu. Bununla beraber Türk basınında Amerikan yardımlarının kapitülasyonları ve Duyun-u Umumiye’yi hatırlattığı ile ilgili tartışmaların oldukça sınırlı olduğu fark ediliyordu. Hüseyin Cahit Yalçın, her konuda olduğu gibi bu

⁴⁶⁶ **Tanin** 21 Mart 1947, s.2

⁴⁶⁷ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Türkiye’ye Yardım ve Kontrol”, **Tanin** 23 Mart 1947, s.1

⁴⁶⁸ H. C. YALÇIN, “Türkiye’ye Yardım ve Kontrol”, s.1

konularda da yerel ve ulusal basındaki yazılarıyla bir hükümet sözcüsü gibi bu doğrultudaki tüm eleştirilere cevap vermişti.

K) ABD YARDIMLARI VE BAĞIMSIZLIK

ABD'nin, II. Dünya Savaşı sırasında “*Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu*” gereğince dört yıl boyunca Türkiye'ye yaptığı ve savaş sonrası kestiği askeri yardımları, Truman'ın nutkuyla birlikte tekrar başlamış ve bu yardımlar Marshall Planı'yla sistemli bir hal almıştı. Sovyet tehdidi karşısında Amerikan güvenliğini kabul etmesi ve devamında bu askeri ve iktisadi yardımları alması Türkiye'yi Amerikan güdümüne sokmuştu. Marshall Planı ile başlayan bu sürecin Türkiye'nin bağımsızlığına zarar verip vermediği gerek Amerikan yardımlarının yapıldığı dönemde gerekse daha sonraki süreçte tartışma konusu olmuştu.

Bağımsızlık konusunda Türk ve Sovyet basınında çıkan iddialara ve yapılan tartışmalara yönelik olarak özellikle hükümete yakın gazeteler ABD'nin sözcüsü niteliğinde bu yardımları savunmuş ve yardımlara yönelik eleştirilere cevap vermişlerdir. Konuyla ilgili olarak Nadir Nadi, 23 Mart 1947 tarihli “*Cumhuriyet*” gazetesinde yer alan “*Dağlı Yürekler*” başlıklı yazısında, ABD'nin vereceği kredinin içeriği ve olası neticeleri hakkında okuyuculardan bazı mektuplar aldığını ve bu mektuplarda okuyucuların, verilecek bu krediyle Türkiye'nin milli egemenliği adına endişe duyduklarını aktarıyordu. Nadi, bu endişelere karşılık kaleme aldığı yazısında devletlerin karşılıklı temaslarda menfaatin esas olduğunu, fakat bütün meselenin menfaatlerin müşterek olup olmadığı noktasında yattığını ifade ile yazısına şöyle devam etmekteydi:⁴⁶⁹

“Eğer Birleşik Amerika, Sovyet Rusya'ya karşı bir istila planı hazırlasaydı ve bizi kendi emellerine alet etmek maksadıyla kandırmaya çalışsaydı okuyucularımın bana mektup yazarak üzüntülerini açığa vurmalarına lüzum kalmazdı. Çünkü böyle bir vaziyet karşısında ne hükümet ne meclis ne de basın sessizce boyun eğdi.”

Nadir Nadi, yazısının devamında ABD'nin böyle bir düşünce ve eylem içinde olacak bir ülke olmadığını anlatmaya çalışmış ve Türkiye'ye yapılacak yardımın tamamıyla iktisadi içerikli olduğunu vurgulamıştır.

⁴⁶⁹ Nadir NADİ, “Dağlı Yürekler”, *Cumhuriyet* 23 Mart 1947, s.1

Türk basını, bu süreçte Amerikan yardımlarının insani yönünü ön plana çıkarmaya çalışırken, Türk yöneticileri de Amerikan yardımlarının Türkiye'nin egemenliğine herhangi bir hanel getirmediğini anlatmaya çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti devrinde yabancılara tanınan hakların kapitülasyonlar adı altında Türkiye'nin başına açtığı dertleri unutmayan Türk yöneticileri, 12 Temmuz 1947'de Türk-Amerikan Antlaşması'nı imzalarırken, böyle bir işbirliğinin Türkiye'nin egemenlik⁴⁷⁰ ve bağımsızlığına aykırı düşmediğini kamuoyuna açıklamak için yoğun bir çaba harcamışlardır. ABD Büyükelçisi Wilson, anlaşmanın imzalandığı gün verdiği demeçte, görüşmeler sırasında taraflara önderlik eden temel ilkenin Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenliğine saygı olduğunu belirtmiş, Dışişleri Bakanı Saka ise Türkiye'nin bağımsızlığının zedelendiği görüşünde olanların endişe etmelerine gerek olmadığını ifade ile şu açıklamada bulunmuştu:⁴⁷¹

*“Ne Türk hükümetinin ne de Amerikan hükümetinin tarihinde herhangi bir mukavele, yardım yolu ile müstakil, bağımsız bir devletin bağımsızlığına aykırı bir teşebbüs gösterilebilir, ne de TBMM'nin hükümetler tarafından Türkiye'nin herhangi bir memleketle olan harici münasebatında ve yaptığı mukavelât ve akdettiği mukavelelerde kendi bağımsızlığına dokunacak her hangi bir hükmü kabul ettiğine dair bir misal zikredilebilir.”*⁴⁷²

Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın dediği gibi ABD, Truman Doktrini ve Marshall Planı'na kadar tarihinde herhangi bir mukavele veya yardım yoluyla bağımsız bir devletin bağımsızlığına aykırı bir teşebbüs göstermemiş, siyasi anlamda inzivai bir dış politika izlemiştir. Önemli olan onun bu yardımlarla birlikte ne tür bir politika izleyecek olmasıdır ki, bu da Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla yapılan yardımların hangi şartlarla ve ne şekilde yapıldığına bakılarak anlaşılabilir.

Köprülü, 2 Eylül 1947 tarihli “*Kudret*” gazetesinde, Türk-Amerikan yardım anlaşması dolayısıyla kaleme aldığı yazısında Türk basınının bağımsızlık konusunda sergilediği genel kanaati ortaya koyarcasına şöyle diyordu:⁴⁷³

“Amerika'nın siyasi ananesinde, başka milletlerin hürriyet ve istiklaline karşı hiçbir taarruz teşebbüsü olmadığı bütün dünyaca teslim edilen bir hakikattir”

⁴⁷⁰ Bu kavram için bkz: Hans J. MORGENTHAU, **Uluslararası Politika**, II, (Çev. Baskın ORAN), Sevinç Matbaası, Ankara 1970/ Konu ile ilgili ayrıca bkz: Tayyar ARI, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, MKM Yayıncılık, Bursa 2011

⁴⁷¹ O. SANDER, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.27-28

⁴⁷² O. SANDER, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.27-28

⁴⁷³ Fuat Köprülü, “ Türk-Amerikan Antlaşmasının Tasdiki Münasebetiyle ”, **Kudret** 2 Eylül 1947, s.4

Türk basınında Amerikan yardımlarına yönelik yukarıda konu edilen olumlu kanaatin yanında cılız fakat çok ses getiren bir takım eleştiriler de vardı. Bu noktada Aybar, 19 Nisan 1947 tarihli “Zincirli Hürriyet” gazetesindeki “Yardımanın Aleyhinde Bulunmak, Her Türk İçin Mukaddes Bir Vazifedir” isimli makalesinde, Amerikan yardım şartlarını, yardımlarda ABD Başkanı'nın tutumu, ABD radyo ve gazetelerinin yardımdan istifade edilip edilmediği ile bu yardımın yerinde kullanılıp kullanılmadığının tespiti ve yapılan icraatların ABD Başkanı'na düzenli şekilde rapor edilmesi gibi durumların altını çizerek yapılan yardımı ABD'nin Türkiye'nin işlerine karışması olarak değerlendiriyordu. Aybar, hukuk kitaplarında bu duruma himaye denildiğini ve himaye altına alınan devletlerin “yarı bağımsız” olduğunu ifade ediyordu. Aybar'ın reddiyesinin ikinci sebebi ise bu durumun Türkiye'yi savaşa sürükleyeceği ve böylece ABD'nin meydana gelebilecek üçüncü bir dünya savaşında Türkiye'yi bir üs olarak kullanacağı düşüncesiydi.⁴⁷⁴ Aybar, bu karşı çıkışın ikinci sebebinde ileri sürdüğü argümanları Walter Lippman'ın şu ifadelerine dayandırıyor:⁴⁷⁵

“Sekiz on seneye kadar Sovyetlere karşı açacağımız harbin sıklet merkezi Türkiye’de olacaktır. Zamanı gelince Türkiye’yi bir sıçrama tahtası olarak kullanabilmemiz için, şimdiden burasını nüfuzumuz altına almalıyız.”

Amerikan yardım şartları, 5 Nisan 1947 tarihli “Zincirli Hürriyet” gazetesinde isimsiz bir şekilde yayımlanan “Yeni Bir Sevr’e Doğru” adlı yazıda da konu ediliyordu. Adı geçen yazıda, Amerikan yardımları için öne sürülen şartlar altında Amerikan yardımlarını kabul etmenin Türkiye'yi nereye götüreceği ve ülkenin ne gibi ağır şartlar altına gireceği şu şekilde değerlendirilmekteydi:⁴⁷⁶

“Türkiye Devletini, Amerika ’nın göndereceği sivil ve askeri personeller kontrol edecek ve Amerika, Türkiye’nin idaresini kendi istediği şekilde düzenleyecektir.”

⁴⁷⁴ M. A. AYBAR, “Yardımanın Aleyhinde Bulunmak, Her Türk İçin Mukaddes Bir Vazifedir”, s. 1

⁴⁷⁵ M. A. AYBAR, “Yardımanın Aleyhinde Bulunmak, Her Türk İçin Mukaddes Bir Vazifedir”, s. 1

⁴⁷⁶ **Zincirli Hürriyet** 5 Nisan 1947, s.4

Bu endişe, Türkiye'nin yarı bağımsız olacağı ve bir manda yönetimine dönüşebileceği endişesiydi ki, “*Yeni Bir Sevr’e Doğru*” başlıklı yazının devamındaki değerlendirmelerde: “*Hiçbir müstakil devlet, bu şartlar altında ne borç, ne de hediye şeklinde yardım kabul etmemiştir. Yalnız Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Cihan Harbi sonunda, Sevr Antlaşmasıyla, Türkiye'nin yabancılar tarafında idaresini ve Türk Maliyesinin, İtilaf Devletlerinin tayin edeceği bir komisyon tarafından kontrolünü, harp içinde kaldırılan kapitülasyon ve imtiyazların iadesini kabul etmiştir*”⁴⁷⁷ şeklinde ifadeler yer alıyordu. Basının bir kısmı bu yardımları savunup alkışlarken diğer bir kısmı bu yardımları uğruna Milli Mücadele'nin verildiği Sevr Antlaşması'na benzetecek kadar endişe duymaktaydı.

“*Zincirli Hürriyet*”te ABD yardımlarına yönelik yukarıda konu edilen manda eleştirisi, aynı gazetede “*Beşer*” imzasıyla yayınlanan 19 Nisan 1947 tarihli yazıda da konu ediliyor ve satır aralarında şu şekilde ifadeler kullanılıyordu:⁴⁷⁸

“Amerika yardım bahanesiyle Türkiye’de askeri ve sivil personel bulunduracak, bunlar yapılan yardımın kullanım şeklini murakabe edecek ve Türkiye, Amerika hükümetine her üç ayda bir, yaptığı masrafları gösterir bir rapor verecek. Buna düpedüz Amerikan Mandası denir.”

H. Cahit Yalçın ise 23 Mart 1947 tarihli “*Tanin*” gazetesinde yer alan ifadeleriyle Amerikan yardımlarına yönelik endişe ve olası ihtimalleri dile getiren bu eleştirilere şöyle cevap veriyordu:⁴⁷⁹

“...Meselenin bugünkü safhasında bir takım uzak ihtimalleri akla getirerek alınganlık etmek fazla gayretkeşlikten başka bir mana ifade etmez. Bir kere, Amerikan hükümetinin bir yardım vesilesiyle ecnebi memleketlerin dâhili işlerine müdahale etmek, hükümranlıklarını ihlal ederek murakabeler istemek gibi bir şey düşüneneğine ihtimal vermek hakkını kimse kendisinde bulamaz. Ortadaki dava büyüktür. Birleşik Amerika da dâhil olduğu halde, bütün garp medeniyetinin istiklal ve hayatı bahis mevzu olmaktadır.”

Türk basınının çoğunluğu, genellikle sol eğilimli gazete ve dergiler tarafından “*yarı bağımsızlık, manda yönetimi, emperyalizm, kapitülasyonlar*” vb. kavramlar üzerinden Amerikan yardımlarına yönelik dile getirilen eleştirilere şiddetle karşı çıkmışlardır.

⁴⁷⁷ *Zincirli Hürriyet* 5 Nisan 1947, s.4

⁴⁷⁸ *Zincirli Hürriyet* 19 Nisan 1947, s.2

⁴⁷⁹ H. C. YALÇIN, “ Türkiye’ye Yardım ve Kontrol ”, s.1

Amerikan yardımlarının Türkiye'nin egemenliğine karşı bir tehdit oluşturup oluşturmadığına yönelik tartışmalara dergiler de katılmıştır. Bu konuda 1948 tarihli "İş" dergisi'nin 81. sayısında, "The Economist"ten Türkçeye çevrilerek yayınlanan "Marshall Planı" adlı makalede, ileride Marshall Planı'ndan siyasî, ekonomik ve enternasyonal yönlerden önemli neticeler alınacağı, bununla beraber ehemmiyetsiz ayrıntılara kaçarak planın uygulanmasını geciktirmenin büyük riskler doğuracağı öne sürülmekte ve planın uygulanması hakkında şu üç soru sorulmaktadır:⁴⁸⁰

"1) Teklif edilen meblâğlar Avrupa'nın tükenmez ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda mıdır?

2) Yapılan yardımın prensip ve teferruat şartları, yardımı görececek olan on altı devletin millî hâkimiyetlerine hâlel getirecek midir?

3) Bu şartlar Avrupa'nın kendi kendini geçindirebilme hususundaki gayretlerini kısırlaştıracak mevkide midir?"

Yazıda, bu sorulardan ikincisine "Evet" cevabı verilmekte ve bu şartların ne dereceye kadar mantikî olduklarını tetkik edebilmek için Marshall Planı'nın bu on altı devletten neler istediğine bakılması istenmektedir. Şöyle ki:⁴⁸¹

"a) İştirak eden devletlerin para kurlarını ve bütçelerini bir an evvel müstakar (istikrar) kılmaları. Bunu ifa etmedikleri takdirde yardıma lâyık görülmeceklerdir.

b) Optimal kapasite ile çalışarak istihallerini arttırmaları. Bu meyanda da Büyük Britanya'nın, Avrupa'nın çehresini değiştirebilecek bir kömür ihracatında bulunabilmesi için istihsalatını %25 nispetinde arttırması istenmektedir.

c) Yeni kapitaller yaratmak hevesiyle, büyük gayretler sarf ederek ve sırf radikal gayelerle ziraatı makineleştirmeyi veya kömür enerjisi yerine petrol enerjisi kullanmağı istihdaf eden bir rejim tavsiye olunmamaktadır.

d) Kendilerine verilen Amerikan mallarının satışından elde edecekleri kârlar bütçe açıklarını kapamak hususunda kullanılmayıp memleketin kalkındırılmasında istimal edilecektir.

c) Amerika yardımında bulunacağı memleketleri heyetler vasıtasıyla yakından takip ederek, ihracatın arzu edilen yerlerde sarf edilip edilmediğini kontrol edecektir."

⁴⁸⁰ Y. YAŞAR, "Marshall Planı", *İş Dergisi* Sayı: 81, XIV, 1948, s.99-100

⁴⁸¹ Y. YAŞAR, "Marshall Planı", s.99-100

Makalede, bu maddeler sayıldıktan sonra her ne kadar böyle bir hareket tarzı Avrupa memleketlerinin iktisadi işlerine karışma olarak görülse de, bu maddelerin hiç birinde bu devletlerin millî hâkimiyetlerini gayri mantikî şekilde rencide edecek bir kayıt olmadığı ileri sürülmekteydi.⁴⁸²

Bağımsızlık bağlamında Amerikan yardımlarına yönelik eleştiriler ve bu eleştirilere verilen cevaplar, yardımların yapıldığı daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu noktada 6 Haziran 1949 tarihli “Ulus” gazetesi konu kapsamındaki bazı bilgileri okuyucularıyla paylaşmıştı. Buna göre ABD Dışişleri Bakanı George Marshall’ın 5 Haziran 1947’de söylemiş olduğu nutkun ikinci yıldönümünde, Marshall Planı’ndan faydalanan on altı devletin Washington’daki büyükelçi ve temsilcilerinin Eski Dışişleri Bakanı George Marshall şerefine verdikleri yemekte söz alan Türkiye Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, Marshall Planı’nı şöyle tanımlamıştı:⁴⁸³

“Milli hudut ziddiyetlerini bir tarafa bırakarak dünya milletlerini büyük bir insanlık ailesi halinde toplamak hedefini güden yüksek bir ideal teşebbüsünün timsalidir. Bu jest, milli hudutlar görüşünü aşarak insanı yalnız ıstırapları, sefaletleri ve mahrumiyetleri ile gören ve kardeşlik kaideleri içinde birleşen ve insan şeref ve vakarına dayanan bir âlem kurmak suretiyle bu ıstırap, sefalet ve mahrumiyetleri ortadan kaldırmaya tevessül eden bir harekettir. Marshall Planı aynı zamanda bir barış teşebbüsüdür, zira Marshall Planı’na iştirak eden milletlere aralarındaki karşılıklı yardım ve işbirliğinde ekonomilerini destekleyerek müesseselerini ve bağımsızlıklarını muhafaza etmelerini mümkün kılmaktadır.”

Erkin, bu sözleriyle Marshall Planı’nın Türkiye’nin de aralarında bulunduğu devletlere yapılmış bir jest ve bir barış teşebbüsü olduğunu ifade ederken “*bu planla birlikte, yardıma dâhil edilen devletlerin bağımsızlıklarının muhafazası da sağlanmıştır*” diyordu.

Bağımsızlık konusu bağlamında Türk basınında çıkan bir başka haber ise 26 Temmuz 1949 tarihli “Ulus” gazetesinde yer aldı. “*Türkiye’ye Yapılacak Yardımın Lüzumu*” başlıklı habere göre ABD Dışişleri Bakanlığı’nın yayınladığı bir broşürde Türkiye konu edilerek yapılan yardımların neticesi kapsamında şu açıklamalar yapılmıştı:⁴⁸⁴

⁴⁸² Y. YAŞAR, “Marshall Planı”, s.99-100

⁴⁸³ **Ulus** 6 Haziran 1949, s.1-3

⁴⁸⁴ **Ulus** 26 Temmuz 1949, s.1-3

“...Türkiye ve Yunanistan’ın bağımsızlığını himayeye ve iktisadi istikrara doğru bazı kesin terakkiler kaydına hizmet etmiştir. Süratle başarılan bu gelişmeler de Yakın-Doğu’nun istikrar ve hürriyetinin muhafazasına yaramıştır. Yillardan beri Rusya, Türkiye üzerinde tazyik yapmaktadır. 1945 Mart ayından beri bu tazyik, Türk-Rus Dostluk antlaşmasının feshi, Boğazların müştereken kontrolü ve Türkiye’nin Doğu bölgelerinin ilhakı için şiddetli bir propaganda şeklini almıştır... Bu yardım Türk halkının tecavüze karşı koymak yolundaki azim ve kabiliyetini artırmıştır.”

Görüldüğü kadarıyla ABD propagandası niteliğindeki bu yazı, basın aracılığıyla Türk kamuoyuna sunulmuş ve bu bağlamda bir kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştı.

Türk basınında ABD yardımlarına yönelik en çok tartışılan konulardan biri bağımsızlık meselesi olmuştur. Türk basınının ekseriyeti, bu konu ile ilgili çıkan eleştiri niteliğindeki haber ve değerlendirmelere hükümet sözcülerinden daha ateşli cevaplar vermişlerdir. Basının çoğunluğu, ABD yardımlarının Türkiye’nin egemenliğine hanel getirmediğini, bilakis bu yardımlarla egemenliğin muhafaza edildiğini savunmuşlardır. Basının bir kısmı, ABD yardımlarını salt bir iktisadi yardım olarak görürken diğer bir kısmı ise bu yardımların ekonomik bağımlılığa sebebiyet verdiğini ileri sürmüştür. Görüldüğü kadarıyla, Türk-Amerikan Antlaşması’nın Sevr’i hatırlatması ve ABD idarecilerinin bahsettikleri gibi Türkiye’nin ABD’nin ileri bir karakolu olduğu söylemleri basında Türkiye’nin yarı bağımsız bir hale geldiği tartışmalarına yol açmıştır.

L) ABD YARDIMLARI VE EMPERYALİZM TARTIŞMALARI

ABD ile Sovyet Rusya’nın II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’ye karşı izledikleri politikalar günümüzde dahi üzerinde çeşitli tartışmaların yapıldığı konular arasındadır. Tartışılan konulardan biri de emperyalizm meselesidir. Bu iki gücün birbirlerine “*emperyalist*” suçlamasını yöneltmelerinin yanında, bu devletler dışındaki toplumlar da savaş sonrası izlenen politikaların emperyalist politikalar olup olmadığını aralarında tartışmışlardır. ABD, Sovyetlerin komünizm rejimini ihraç edip tehdit yoluyla toprak edinmek istemelerini emperyalist bir politika kapsamında değerlendirirken; Sovyet Rusya da, ABD’nin, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile yaptığı askeri ve mali yardımların aslında bir emperyalist faaliyet olduğu suçlamasında bulunmuştur. Örneğin, Rus “*Pravda*” gazetesi, Amerikan faaliyetleri ile ilgili olarak 16

Ağustos 1948 tarihli “*Vatan*” gazetesinde çıkan bir haberde, ABD faaliyetlerinin emperyalist bir hareket olduğunu şu ifadelerle okuyucularına sunmuştur:⁴⁸⁵

“Dünya hâkimiyetini tahayyül eden emperyalistler, diğer devletlerin hâkimiyetine ehemmiyet vermeden, tehdit yoluyla, onların topraklarında yeni stratejik deniz üsleri kuruyorlar. (...) Güya ziyaret olduğu iddia edilen bu Amerikan filolarının gezileri, yabancı memleketlerin iç işlerine karışmak ve Amerikan genişleme emperyalizminin birer örnekleridir.”

ABD'nin faaliyetlerine yönelik “*emperyalizm suçlaması*” sadece Sovyet Rusya tarafından yapılmamıştır. 10 Nisan 1947 tarihli “*Cumhuriyet*” gazetesinin haberine göre ABD'nin Eski Ticaret Bakanı Henry Wallance, Truman Doktrini'nin Sovyet Rusya'nın yayılmasını önlemek amacı taşıdığını belirttiğinden sonra ABD, Sovyet Rusya ve İngiltere'nin emperyalist ve genişlemeci yollar takip etmekte olduklarını söylemiş ve konuşmasına ek olarak şunları ilave etmiştir:⁴⁸⁶

“Küçük milletlerin, gelecekteki barış mücadelesinde eskisinden daha büyük bir rol oynamaları icap etmektedir.”

13 Nisan 1947 tarihli “*Cumhuriyet*” gazetesi de benzer haberler içermektedir. Buna göre Kahire'deki parlamentolar arası konferansa katılan ve yardım projesinin dönemin konusu olması dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan'ı ziyaret etmeyi faydalı gördüklerini söyleyen dört senato ve altı temsilciler meclisi üyesinden oluşan on kişilik bir ABD heyeti, Ankarapalas'ta, gazetecilerin Amerikan yardımlarına dair sorularını cevaplamışlardır. Bir gazetecinin, ABD'nin böyle bir yardımda bulunmakla emperyalist bir emel güdüp gütmeyeceği doğrultusundaki soruyu, DP'den Senatör Carl A. Hatch şöyle yanıtlamıştır: “*Son iki harpte Amerika dört yüz milyar dolar masraf etmiş ve hesapsız insan kaybına uğramıştır. Buna mukabil ne bir karış toprak ne de bir dolarlık tazminat... Hiçbir memlekete tahakküm etmek aklımızdan bile geçmez. Esasen bunun en ufak delili Amerika tarihidir.*” Aynı soruyu Cumhuriyetçi Senato Üyesi Owan Breswther ise şöyle karşılamıştır: “*Amerika'nın Filipinler'in bağımsızlığını tanımak ve onlara kendi idarelerini layıkıyla tesis edebilmeleri için beş yüz milyon dolar vermiş olduğunu hatırlatarak, Amerika'nın emperyalist denebilecek emelleri olsaydı Filipinler gibi bir üssü elden çıkarmasına imkân olmadığını belirtmiştir.*”⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ **Vatan** 16 Ağustos 1948, s.3

⁴⁸⁶ **Cumhuriyet** 10 Nisan 1947, s.3

⁴⁸⁷ **Cumhuriyet** 13 Nisan 1947, s.3

Cumhuriyetçi Senatör Owan Breswther'in bu sözleriyle ilgili olarak 19 Nisan 1947 tarihli “Zincirli Hürriyet” gazetesinde çıkan bir haberde ise Amerikalıların, Filipinler'in anayasalarını değiştirmek için referandum yaptıkları aktarılıyor, bu referanduma katılımın rey hakkına sahip olanların üçte biri kadar olduğu ve Filipinler'in anayasalarında düzenlemeler yapılacağını kabul ettikleri bildiriliyordu. Amerikalılar, düzenlenen yasaya göre Filipinler'de gayrimenkul sahibi olabileceklerdi. Ayrıca iktisadi ve mali kalkınmasına yardım amacıyla Filipinler'de ekonomik üsler kuracaklardı.⁴⁸⁸

Amerikan yardımının Türkiye'nin içişlerine müdahale teşkil ettiği ve bunun bir Amerikan emperyalizmi olduğu doğrultusundaki Sovyet söylemlerine karşılık olarak Yalçın, 19 Nisan 1947 tarihli “Tanin” gazetesindeki sütununda şunları ifade ediyordu: “Moskoflar bizden şark vilayetlerimizi isterler bu bir müdahale değildir. Moskoflar bizden Boğazlara yerleşmek isterler bu da bir müdahale değildir. Fakat Amerikalılar askeri ve iktisadi ihtiyaçlarımızın bir kısmını temin için nakdi bir yardımda bulunmağa kalkarlarsa bu bir müdahale olur...”⁴⁸⁹ Asıl müdahaleci tarafın Sovyet Rusya olduğunu belirten Yalçın, yazısının devamında: “...Emperyalizm Avrupa devletlerinin işidir. Daha doğrusu, işi idi. Fakat emperyalist fütihat istila artık devrini tamamlamış, tabii ömrünü bitirmiş ve tamamen tarihe intikal etmeğe hazır bir hale gelmiş bulunuyor. Bütün bütün ortadan kalkmadığını biliyoruz. Fakat emperyalizm hem realite sahasında, hem fikriyat sahasında kuvvetini kaybederek hızlı bir inhitat safhasına girmiştir. Bu dünyada artık medeni bir memleketin diğer medeni bir devlet tarafından fethedilmesine imkân yoktur. Milletlerarası ahlakın terakkisi buna manidir...”⁴⁹⁰ derken emperyalizmi bir devletin diğer bir devleti işgal etmesi boyutuyla değerlendiriyor, bununla beraber ABD faaliyetlerinin emperyalist olup olmadığı hususunu irdelemiyordu.

Oysa emperyalizm sadece bir devletin diğer bir devletin topraklarını işgal ederek kaynaklarını sömürmesi değildir. Bir devletin toprakları işgal edilmeden ekonomisinin bir başka devlete bağımlı hale getirilmesi de bir tür emperyalizmdir. Bu bağlamda 24 Kasım 1947 tarihli “Vatan” gazetesinde benzer düşüncelerle ilgili olarak “Yardım Görecek Memleketlere Amerika'nın İhtarı” başlığıyla çıkan bir haberde şu ifadeler yer almaktadır: “Birleşik Amerika'dan başka yardım programına faydaları dokunabilecek olan ve bunu yapmak için bizimle aynı sebeplere malik ve Birleşik Amerika'nın kaynaklarından istifade edebilen memleketlerin her biri kendi iktisadi

⁴⁸⁸ Zincirli Hürriyet 19 Nisan 1947, s.3

⁴⁸⁹ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Amerikan Emperyalizmi”, Tanin 19 Nisan 1947, s.1

⁴⁹⁰ H. C. YALÇIN, “Amerikan Emperyalizmi”, s.1

nispetinde bizimle işbirliği etmelidir.” ⁴⁹¹ ABD bu ekonomik bağımlılığı bazen bir zorunluluk esası üzerinden bazen de verdiği lojistik destekle yapmıştır.

19 Nisan 1947 tarihli “*Zincirli Hürriyet*” gazetesinin haberine göre ekonomik bağımlılık düşüncesinin yanında “*siyasi bağımlılık*” niteliğindeki bir başka düşüncüyü de dile getiren Eski Newyork Valisi La Guardia, ⁴⁹² şunları ifade ediyordu: ⁴⁹³

“Truman’ın yaptığı yardım, yardıma muhtaç halkı kalkındırmak gayesiyle değil, Amerikan siyasetine aletlik edecek hükümetleri tutmak için yapılıyor”

Amerikan askeri yardımının Türkiye’deki neticelerini müşahede etmek üzere Ankara’da bulunan yabancı basın mensuplarının ve Amerikan askeri ve siyasi heyetinin tertip ettiği basın toplantısında, ABD Askeri Yardım Kara Grubu Başkanı General Mac Bride, Amerikan askeri heyetinin Türkiye’deki vazifesinin ne olduğu ile ilgili ileri sürülen sorulara karşılık şu cevabı veriyordu: ⁴⁹⁴

“...halen Türk ordusunda muhtelif tip silahların bulunmasına rağmen bunların miktarının gittikçe azalmakta olduğunu ve bugün ordudaki silahların %75’inin Amerikan silahları olduğunu kaydederek askeri programının Türkiye’de muvaffakiyetle tatbik edildiğini bilhassa belirtmiştir.”

Türk ordusunun elinde bulunan silahların %75’inin Amerikan kaynaklı olduğunun ve bu oranın giderek artacağına açıkça ifade edilmesi, yani askeri lojistik olarak ABD’nin Türk ordusunu kendisine bağımlı hale getirmesi emperyalist bir faaliyet olsa gerekti. Bununla beraber Türkiye’nin Sovyet bloğu içinde yer almış olması durumunda ise aynı değerlendirmeler Sovyet Rusya eksenine gündeme gelecekti.

“*Journal de Geneve*” dergisinden Türkçe’ye çevrilip 6 Aralık 1947 tarihli “*Ulus*” gazetesinde yayınlanan “*Marshall Planı ve Avrupa’daki Son Olaylar*” başlıklı aşağıdaki makaleye göre, dönemin batı devletlerindeki sol partiler de Marshall Planı’nı “*Amerikalıların Köle Etme Planı*” diye isimlendirip bu plana karşı cephe almışlardı: ⁴⁹⁵

“ Marshall Planı ağır ilerlemelerle gerçekleşme yolundadır. Malumdur ki Birleşik Amerika Devleti onu tahakkuk etmek kararındadır ve bazı Garp devletlerinde gelişmekte olan kaynaşmalarla cesaretini kırmamaktadır. Grev, boğuşma, hatta bazen silahlı çatışmalar halinde tezahür eden bu karışıklıkların

⁴⁹¹ **Vatan** 24 Kasım 1947, s.1-3

⁴⁹² U.N. Relief and Rehabilitation Administration (R.R.A.)’nın Başkanı (Bkz **Zincirli Hürriyet** 19 Nisan 1947, s.3)

⁴⁹³ **Zincirli Hürriyet** 19 Nisan 1947, s.3

⁴⁹⁴ **Yeni İstanbul** 11 Mart 1950 s.2

⁴⁹⁵ **Ulus** 6 Aralık 1947, “Marshall Planı ve Avrupa’daki Son Olaylar” (*Journal de Geneve* = *Dergi*), (Çev.: S. Adli Kısagün), s.4

sebebi, yalnız fiyatların arasız yükselişiyile ezilmekte olan işçilerin, ekseriya haklı görülen, ücretlere zam talebi meselesi değildir. İşin içinde politik olan unsurlar vardır. Filhakika, Rusya'nın emirlerini harfi harfine yerine getiren müfrit sol partileri “Amerikalıların köle etme planı” diye isimlendirdikleri Marshall planına karşı şiddetle cephe almış bulunmaktadırlar. Bu konuda İtalya'daki M.Togliatti, Fransa'daki M.Thorez ve Duclos'la aynı dili kullanmaktadır. Fransız C.G.T'si yani Fransız İşçi Umumi Konfederasyonu, Avrupa'yu kalkındırmak projesini, M.Jouhaux'un, kuvvetli ve musır nutkuna rağmen çok büyük bir ekseriyeti reddetmiştir.”

“Son Saat” gazetesinde yer alan 10 Nisan 1947 tarihli başka bir haberden anlaşıldığı kadarıyla da Sovyet Rusya, ABD'yi kapitalist emperyalizmle suçluyordu. Bunun ne demek olduğu ise ABD'nin dünyanın bütün köşelerinde kurduğu üslere bakılarak anlaşılabilir. Öyle ki, bu üsler hiçbir zaman müdafaa fikriyle kurulmuş değillerdi. “Son Saat” gazetesi, Sovyet Rusya tarafından dile getirilen bu iddialara karşılık olarak, ABD'nin Türkiye'den üs istemediğini ifade ile dolayısıyla onun emperyalist bir ülke olarak görülemeyeceği değerlendirmesini yapıyor, ayrıca bu müşahedenin, Rusların bütün dünyada edindikleri vaziyet göz önüne alınarak yapılması gerektiği üzerinde duruyordu.⁴⁹⁶

9 Kasım 1947 tarihli “Ulus” gazetesi de farklı bağlamda bilgiler içeren bir habere yer veriyordu. Buna göre ABD'de yayın yapan bir radyoda Amerikan muhabirleri tarafından kendisine Truman Doktrini ve Türkiye'ye dair görüşlerini sorulduğunda, Bayındırlık Bakanı Kasım Gülek: “Truman Doktrini emperyalist değildir, âdemi tecavüz ve hatta tecavüz aleyhtarı bir siyasettir”⁴⁹⁷ cevabını vermek suretiyle bu doktrinin ve yardımın emperyalist bir karakter taşıdığına dair söylemi resmi ağızla reddetmiştir.

Nadir Nadi, 11 Mayıs 1947 tarihli “Cumhuriyet” gazetesinde yer alan “Bir Kararın Manası” isimli yazısında ise Türkiye adına Amerikan yardımının manasını: “Herhangi bir emperyalist tecavüze uğradığımız zaman yalnız kalmayacağız, Birleşik Amerika'nın maddi ve manevi alakasını yanımızda bulacağı”⁴⁹⁸ şeklinde ifade ederken, aynı gazeteden Abidin Daver, Amerikan faaliyetlerine bakışını: “Demokrat Milletlerin

⁴⁹⁶ Son Saat 10 Nisan 1947, s.9

⁴⁹⁷ Ulus 9 Kasım 1947, s.1

⁴⁹⁸ Nadir NADİ, “Bir Kararın Manası”, Cumhuriyet 11 Mayıs 1947. s.1

lideri Birleşik Amerika, iki başlı Bolşevik-Slav emperyalizm ejderine karşı açıkça cephe aldı”⁴⁹⁹ ifadeleriyle açıklıyordu.

“*Kudret*” gazetesinden Ardiçoğlu ise herkes tarafından bilinip fakat dillendirilmeyen ve süreci özetleyen şu değerlendirmeyi yapıyordu: ⁵⁰⁰ “...kızıl tehlikenin havfından canımızı kurtarmak isterken, iktisadi emperyalizmin kucağına adeta gayrikabili içtinap şekilde düşüyoruz.”

Genel olarak bakıldığında Türk basınının, ABD’nin faaliyetlerini emperyalist olarak nitelmediği, bu yardımların emperyalist faaliyetlerin önüne geçmek için yapılan manevralar şeklinde değerlendirdiği görülüyordu. Basın daha ziyade Sovyet Rusya’nın faaliyetlerini emperyalist olarak nitelendirmiş, yapılan haber ve değerlendirmeler Sovyet Rusya’nın söylemlerine karşılık Amerikan yardımlarını savunmuştu.

M) ABD YARDIMLARI VE KOMÜNİZM TARTIŞMALARI

Uluslararası düzen, II. Dünya Savaşı sonrası iki süper gücün ortaya çıkmaya başlaması ve ideolojik farklılığın belirmesiyle kaçınılmaz olarak güç dengelerine ayrılmaya başlamıştı. Savaştan askeri ve ekonomik olarak güçlü çıkan ABD, Hitler sonrası yeni tehdit olarak Sovyet Rusya’yı ve ideolojisi komünizmi görmeye başlamıştı. Sovyet Rusya’nın ise Avrupa’yı komünist rejimlerle kontrol altına almak ve İran, Türkiye ve Yunanistan üzerinde baskı kurmaya başlaması dünyayı yeni bir mücadeleye sürüklemişti. Sovyet Rusya ile ABD arasındaki hâkimiyet mücadelesinin birçok yönü olsa da bu mücadele ABD tarafından dünya kamuoyuna demokratik sistemleri korumak adına komünizmle mücadele olarak sunulmaya çalışılmıştır.

Eski ordu komutanlarından emekli General Ali İhsan Sabis, 2 Ocak 1948 tarihli “*Büyük Doğu*” dergisinin 74. sayısında yayınlanan “*Yine Moskof Tehlikesi*” başlıklı yazısında, Avrupa’nın komünistleşmesi karşısında ABD’nin Marshall yardımlarını şu şekilde ifade ediyordu:⁵⁰¹

“Moskof tehlikesi, yalnız Türkiye ve Yunanistan’a veya bunlarla beraber İran topraklarına karşı tercih edilmiş değildir. Rusya’nın batı cephesinde Atlantik sahillerine doğru büyük bir Moskof taarruzu da bahis mevzudu. Bu maksatla Ruslar Polonya’yı, Macaristan’ı, Romanya’yı, Çekoslovakya’yı ve Yugoslavya’yı, Bulgarya ve Arnavutluk’u işgal ederek oralarda kendi ellerinde

⁴⁹⁹ Abidin DAV’ER, “Sovyet Rusya Ne Yapacak”, **Cumhuriyet** 24 Mart 1947. s.1

⁵⁰⁰ N. ARDIÇOĞLU, “Yabancı Sermaye Meselesi”, s.1

⁵⁰¹ Ali İhsan SABİS, “Yine Moskof Tehlikesi”, **Büyük Doğu Dergisi**, Yıl: II, Cilt: III, Sayı:74, 2 Ocak 1948, s.9

bir oyuncak mahiyetinde kukla hükümetler kurmuşlardır. Bu memleketlerde dehşetli bir zor ve şiddet kullanarak halkı komünist yapmaya uğraşıyorlar. Bulgarya, Yugoslavya ve Arnavutluk topraklarından yardım gören Yunan komünistleri, Yunanistan'ı ateş içinde tutuyorlar.

Ruslar, şimdi Almanya'nın doğu kısmını Bolşevikleştirmeğe çalışıyorlar. Bu husustaki tehlikeyi fark eden Almanya'daki Amerikan askeri valisi general (Ulay), komünizme karşı fiili mücadeleye başlamıştır. Amerika ile İngiltere, Fransa ve İtalya'nın komünist çukuruna düşmemeleri için hususi bir gayret ve dikkat sarfediyorlar. Bu gayret neticesi Fransa'daki grev nihayet bulmuş; İtalya'daki grevin de başlaması ve sönmesi bir olmuştur.

Kuvvetli bir Amerikan deniz filosu, Akdeniz'de bulunuyor. İngiltere Akdeniz filosu seferber halde dönüyor. İngiltere, eski ve anane halindeki İngiliz-İtalyan dostluğunu ihyaya başlamıştır. Amerika dahi aynı yolu takip ediyor. Her iki devlet, İtalyanlara cemile göstererek tazminattan vazgeçtiler; İtalya'daki askerlerini çektiler. İtalyan harp gemilerini serbest bıraktılar. Fransa'da, Anglo-Saksonlara güvenen General (De Gaulle), tekrar mevcudiyet göstermeye başlamış; komünistlere karşı şiddetli bir mücadeleye girişmiş ve halkın itimadını kazanmaya muvaffak olmuştur. İngiltere'de sosyalistler yani İşçi Partisi, Moskof hamlelerinin aksülameli olarak halkın itimadını kaybetmeye başlamıştır.(Churchill)'in Muhafazakâr partisi halk tarafından tekrar tutulmaktadır. İspanya'da milliyetçi olan hükümet vaziyetini ve kuvvetini muhafaza etmektedir.

Fakat bütün bu tedbirler ve iyilik emareleri Moskof tehlikesini önlemek için kâfi değildir. Eğer büyük bir kütle teşkil eden merkezi ve garbi Avrupa halkı bir kere komünistlerin tahakkümü altına girerse, ateş Amerika'ya kolaylıkla sirayet edebilir. Son günlerde Fransa ve İtalya'daki komünist faaliyetleri ve büyük grevler, ateşin nasıl yayılacağını göstermiş idi.

Birleşik Amerika'nın devlet adamları bu tehlikeyi pek güzel idrak etmişler; Avrupa halkına yardım etmek lüzumunu hissederek (Marşal) planını hazırlamışlardır. Bu plan çok gecikmiş olmakla beraber bundan sonra olsun süratle tatbik olunursa, açlık ve sefaletten bir dereceye kadar kurtulacak olan merkezi ve garbi Avrupa halkı sükûnetle tehlikeleri düşünerek komünist olmak zaruretinden kendisini kurtarabilir. Açlık ve sefalet yaşamak sıkıntısı, fakir halkı istemeyerek komünist yapabilir; denize düşen yılanı sarılır. Bu sebeple

Avrupa halkına yardım, koruyucu bir tedbir olmakla beraber, Moskof tehlikesine karşı yine kâfi değildir.

Moskof tehlikesini hem önlemek hem defetmek için gerek Akdeniz’de, gerek merkezi ve garbi Avrupa’da büyük bir taarruz kudretini haiz harp kuvvetleri bulundurmak lazımdır. Bir yandan açlık ve sefaletten kurtulacak halk, komünist olmak zaruretini düşünmez ve yanı başlarında Anglo-Sakson harp kuvvetlerini gördükçe onlarla işbirliği yapar. Diğer taraftan Fransa, İtalya, hatta İspanya, Hollanda ve Belçika orduları süratle ıslah edilmeli ve Anglo-Sakson kuvvetleriyle birlikte Moskof tecavüzlerini defetmek hususunda bu ordulardan istifade olunmalıdır. Moskof tehlikesi karşısında, Amerika’nın şark hudutları, Avrupa’da, Rus hudutlarına bitişik topraklardadır.

Aynı maksatla Almanya ve Avusturya ordularını da ihya etmek lazımdır. Bu kuvvetlerin layığıyla işe yaramaları temin edilince, Avrupa’da tutulacak Amerikan ve İngiliz kuvvetlerinin sadece motorlu kara ve hava birliklerine inhisar etmeleri, nihayet iki sene sonra, büsbütün memleketlerine dönmeleri caiz olur. Akdeniz’de bulunan ve bulunacak olan Amerikan ve İngiliz deniz filoları ve hava kuvvetleri, Adriyatik ve Ege denizlerinden ve Doğu Akdeniz’den uçuracakları hava kuvvetleriyle Moskofları tecavüzlerine karşı, amansız bir savaş yapabilirler. Moskofların gerek batı ve gerek cenup cephelerinden icra edecekleri taarruz hareketlerine karşı, bu üç denizden aynı zamanda hava taarruzları yapmak mümkündür.

Silahlı Rus kuvvetleri ile batıdan veya cenuptan yapılacak herhangi bir tecavüz, derakap otomatik olarak İngiltere ve Amerika’nın Moskoflarla harp haline girmesine sebep olmalıdır. Böyle bir halde boğazlardan Karadeniz’e geçmesi lazım gelen müttefik deniz filoları, gerek Kafkasya’dan, gerek Batı Rusya’dan yapılacak Moskof tecavüzlerine karşı kolaylıkla hava taarruzları yapabilirler. Eğer Anglo-Sakson kuvvetleri, hem merkezi Avrupa’dan hem Türkiye ve Yunanistan üzerinden Ruslara süratle mukabele etmezlerse, Moskof motorlu hava ve kara kuvvetleri, birkaç gün zarfında Türk ve Yunan topraklarını yakarak Akdeniz kıyılarına inmek için, mümkün olan bütün gayret ve şiddeti göstermeye çalışacaklardır. Dağların böyle bir tecavüze engel olamadığı, Yugoslavya ve Yunanistan’a karşı 1941’de yapılan Alman taarruzlarında sabit olmuştur.”

ABD, Sovyet Rusya'nın tehdit ve baskısı altındaki devletlere, askeri ve siyasi yardımlarda bulunmak suretiyle onları kendine müttefik yapmıştır. ABD'nin, II. Dünya Savaşı'nda yıpranmış, kaynakları tükenmeye başlamış ve komünizm tehdidiyle karşı karşıya kalmış demokratik sistemlere yardımcı öngören Marshall Planı, dönemin şartları içinde birçok devlet tarafından Rusya tehdidi karşısında önemli bir askeri, ekonomik ve siyasi faaliyet olarak görülüp benimsenmiştir. Dönemin Türk basını da adı geçen Amerikan yardımlarını, dünyayı komünizm tehlikesi karşısında kurtaracak tek çare veya tutunacak tek dal olarak algılamış, “*Nuh'un Gemisi*”⁵⁰² ne benzetecek kadar bu yardımlara önem atfetmiştir.

M. Nermi, ABD'nin, 17 Mart 1950 tarihli “*Yeni İstanbul*” gazetesinde seslendirdiği “*Birleşik Amerika'nın Komünistlikle Mücadelesi*” adlı yazısında Türkiye ve Avrupa'ya yardım etmesinin sebebini özetle şöyle ifade ediyordu:⁵⁰³

“Avrupa'daki birçok devlette büyük sanayi merkezleri ve bunun neticesi olarak da kuvvetli işçi teşkilatları vardır. Bu sanayi merkezlerinde üretimin durduğu ve ham madde arayışlarının iç politikada sarsıntılar meydana getirdiği I. Dünya Savaşı'nda kendini göstermiştir. I. Dünya Savaşı'nın tahribatı son dünya harbindekine göre ehemmiyetsizdir. Amerikan yardımıyla muzaffer olan batılı devletlere yardım edilmediği takdirde komünizm buraları istila etmesiyle ABD'nin komünizmle çevrilmiş bir ada haline gelir düşüncesi Amerikan politikasına Marshall Planı yardımını ilham eden düşünce olmuştur.”

Türk basını, “*Amerikan yardımlarıyla komünizm etrafına çekilmeye çalışılan Truman kordonunun*” gayesini; dünya medeniyetinin ve ulusların bağımsızlıklarının komünizme karşı bir müdafaası ve kültür ve medeniyetin mahsulü olan din, milliyet, aile, mülkiyet, ahlak, hürriyet gibi kutsal değerlerin savunulması olarak açıklamıştır.⁵⁰⁴

12 Mart 1947 tarihli “*Ulus*” gazetesinde yer alan bir haberden anlaşıldığı üzere ABD parlamentosu dışişleri komisyonu üyelerinden ve cumhuriyetçi milletvekillerinden Chester Merrow, komünizm tehlikesi karşısında Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımın önemine şu ifadelerle dikkat çekmişti:⁵⁰⁵

“Komünizmin batıya doğru ilerlemesini önlemek için Birleşik Amerika, Yunanistan ve Türkiye'ye yardımda bulunmalıdır. Türkiye ve Yunanistan,

⁵⁰² Konu ile ilgili olarak bkz: Ek 5/**Yeni İstanbul** 2 Aralık 1949, s.1

⁵⁰³ M. NERMİ, “Birleşik Amerika'nın Komünistlikle Mücadelesi”, **Yeni İstanbul** 17 Mart 1950, s.2

⁵⁰⁴ **En Son Dakika** 21 Mayıs 1947, s.1

⁵⁰⁵ **Ulus** 12 Mart 1947, s.4

Akdeniz bölgesinde Komünizmin batıya doğru ilerlemesi karşısında ileri birer mevzidir...”

Merrow'un bu değerlendirmesi, ABD'nin yardımlar vasıtasıyla yapmaya çalıştığı şeyleri özetler niteliktedir. ABD, bu yardımlarla bir taraftan komünizmin Akdeniz ve Yakındoğu'ya yayılmasını önlemeyi amaçlarken diğer taraftan Sovyet Rusya'yı çevreleyerek onu Akdeniz ve Ortadoğu'dan uzak tutmaya çalışmıştır. Bu durumla ilgili olarak 8 Şubat 1948 tarihli “Vatan” gazetesinde “Yakındoğu'da Rus Tehlikesi” başlığıyla verilen bir haberde şu ifadeler yer alıyordu: ⁵⁰⁶

“Bugün Temsilciler meclisine bağlı bir komisyon, Birleşik Amerika'nın, komünizmin Yakındoğu'ya yayılışına bir baraj teşkil edebilecek kuvvetli bir İran ordusu kurmayı göz önünde tutmasını teklif etmiştir. Gene meclise bağlı bir Dışişleri tali komisyonu da, Birleşik Amerika'nın Akdeniz ve Yakındoğu bölgelerinde hava hâkimiyeti tesis etmesi lüzumunu belirtmiştir.”

Bu haber ABD'nin, Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla Türkiye ve Avrupa'ya yaptığı yardımların ne amaçla yapıldığını göstermesi açısından önemlidir.

A. E. Yalman, komünizmin yayılmasının önlenmesi noktasında ABD'nin bu çabalarına karşın Türkiye'nin ne yapması gerektiği noktasında 13 Mayıs 1947 tarihli “Vatan” gazetesinde yer alan “Müşterek Dava İçin Neler Yapmalıyız?” başlıklı makalesinde ise şunları ifade etmektedir: ⁵⁰⁷

“Normal şartlar altında komünizm nüfuzunun güneye sarkması ve içine dahil bulunduğumuz Ortadoğu emniyet bölgesini el altında tehdit etmesi ihtimaline karşı en tesirli set; memleketimizde karşılıklı sevgi ve saygıya dayanır siyasi bir istikrar hüküm sürmesi ve milli alaka ve enerjilerimizi bölgemizi kuvvetlendirecek maksatlara hasretmenin mümkün bir hale gelmesidir.”

Yalman, adı geçen ifadelerinde Türkiye'nin iç politikasında siyasi istikrarın hâkim olmasını ve bir demokrasi cephesi oluşturulmasını isterken dış politikada olması gerekenleri ise şöyle ifade ediyordu: ⁵⁰⁸

“Türk harici siyasetini faal ve müteşebbis bir hale vardırmaq ve mekanizmayı ona göre derhal ıslah etmek işi daha fazla ihmal kabul etmez. İlk iş olarak, şimalden gelen tazyiklere karşı bizimle sıkı bir dert ve mukadderat ortağı

⁵⁰⁶ Vatan 8 Şubat 1948, s.11

⁵⁰⁷ Ahmet Emin YALMAN, “Müşterek Dava İçin Neler Yapmalıyız?”, Vatan 13 Mayıs 1947, s.2

⁵⁰⁸ A. E. YALMAN, “Müşterek Dava İçin Neler Yapmalıyız?”, s.2

bulunan Yunanistan ile sıkı temaslara girişilmeli, içli ve dışlı bir işbirliği devri açmalıyız.

Bundan sonra Arap komşularımızla ve İran ile olan münasebetlerimizde yeni bir safhaya girmeli ve komşu milletlerin müşterek menfaatleri namına canlı bir bölge emniyeti tesanüdü meydana gelmelidir.

Bir de Ortaşark'ta Amerika ile İngiltere arasında anlaşmazlık zuhur etmemesine amil olmak ve iki Anglosakson memleketinin emniyet davası bakımından müşterek cephede birleşmeleri için elden geleni yapmak; Amerika'nın yardımına en mükemmel bir mukabele ve müşterek davaya en verimli bir şekilde hizmet yerine geçer.”

Yalman, Türkiye'nin, ABD'nin yardımlarına karşılık kendisi gibi Sovyet tehdidine maruz kalan Yunanistan'la sıkı bir işbirliği yapmasını, komşu ülkelerle ortak menfaatler etrafında birleşip bu ülkelerle ilişkilerde yeni bir safhaya girmesini ve Ortadoğu'da İngiltere ve ABD'nin çıkarlarına hizmet etmesini istemektedir. Yalman'ın yazısından da anlaşıldığı üzere ABD'nin Türkiye'ye yardım etmesinin belki de en önemli sebebi Ortadoğu'daki ABD çıkarlarını korumaktır.

Konuyla ilgili olarak “Ulus” gazetesi, ABD Senato üyesi M. Vandenberg'in “Krediler komünizmin hain ve meşum ilerlemesini önlemeğe yardım edecektir”⁵⁰⁹ sözlerini sütunlarına taşımıştır. “Cumhuriyet” gazetesi ise “Time”den alınan siyasi bir analizi “İktibaslar” adlı köşesine taşırken, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın gayesi adı geçen yazıda şu şekilde analiz edilmiştir:⁵¹⁰

“Eğer komünistler Avrupa'yı avuçlarının içine alırlarsa beş yüz milyon Rus olmayan Avrupalıların içinde binlerce fen adamları milyonlarca usta işçi ve milyonlarca muallim asker vardır. Birkaç yıl içinde Rusya ile Avrupa Amerika'dan daha kuvvetli olabilir. O zaman komünistlerin Asya'yı zapt etmelerinin önüne geçilmez ve Amerika'nın emniyeti ve güvenliği de herhangi bir fiyatla elde edilemez bir hale gelir. Bundan dolayı Amerika politikasının ilk şartı Avrupa'nın komünistleşmesine mani olmaktır. İşte Truman Doktrini ile Marshall Planı'nın güttükleri gaye budur. Bunun için Amerika, aç, düzensiz bir hayat süren Avrupa'ya yardım etmelidir.”

“Cumhuriyet” gazetesinin “Time”den aldığı yukarıdaki yazıdan da anlaşıldığı üzere ABD, Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla Türkiye ve Avrupa'nın

⁵⁰⁹ **Ulus** 24 Mart 1948, s.1

⁵¹⁰ **Cumhuriyet** 5 Ağustos 1947, s.6

komünistleşmesini önlemek suretiyle Sovyet Rusya'nın Avrupa ve Asya'da güçlenmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Yani yapılan bu yardımların amacı insani karakterli değildir. Amaç ne dünya barışını ne demokratik yönetimleri korumak olmuştur. Yardımlarla ulaşılmak istenen hedef, ABD'nin dünya hâkimiyetinin önündeki engelleri kaldırmaktır.

Komünizm tüm dünya için tehlike arz eden bir husus olduğu Türk basınında, sıklıkla vurgulanan konular arasındaydı. Bu komünist tehlike karşısında durabilecek/duran tek gücün ABD olması, Türkiye'yi Sovyet tehdidi karşısında ABD'nin yanında yer almaya zorlamış ve bu durum basında Amerikan yanlısı söylemleri de beraberinde getirmiştir. Sovyet tehdidi karşısında Türk-Amerikan menfaatlerinin örtüştüğü tezi, 27 Eylül 1951 tarihli “Ulus” gazetesinden Namık Zeki Aral'ın aşağıdaki düşüncelerinde şöyle işlenmiştir:⁵¹¹

“Türkiye ile Amerika arasında insiyaki bir yakınlık, bir meveddet bir dostluk hâsil olmuş ve müşterek hisler bir tesanüt doğurmuştur. Amerika'nın başka memleketlere olduğu gibi bize de mali yardımı o tesanütün bir tezahürüdür. Yardımın kıymetini hakkıyla ve kemaliyle takdir etmekle beraber bir an bile unutmamak lazımdır ki bu tesanüt o müşterek tehlikeden doğmuştur. Tehlike diyemsek de tehlikede iştirak zail olduğu gün yardımın da kesildiğini görünce hiç hayret etmemeliyiz.”

Dönemin Türk basınıının ekseriyeti de bu mücadeleyi Asaf İlbay'ın 21 Mayıs 1947 tarihli “Vatan” gazetesindeki yazısında söylediği gibi şöyle algılamıştır:⁵¹²

“Herkes gibi biz de biliyoruz ki Amerikan yardımının hedefi dünyayı istila azminde bulunan komünist dalgasına karşı demokrasi âleminin korumaktır. Bu da sekiz seneden beri büyük ıstıraplara maruz kalarak Bolşevik sistem ve tecavüzlerine karşı hayranlık verici fedakârlıklarla kendilerini ve dolayısıyla demokrasiyi korumaya çalışan Yunanistan ve Türk mukavemetini arttırmak zaruretini doğurdu. Truman doktrini adını taşıyan bu tarihi karar şimdi uzun ve çetin münakaşalardan sonra Amerika'nın bütün kanuni mercilerinden geçerek kati bir safhaya girmiş bulunuyor. Amerika'nın Türkiye'ye yapacağı yardımı askeri ve iktisadi olmak üzere ikiye ayırabiliriz. 100 milyon dolar takriben 280 milyon Türk lirasıdır. Biz bu yardım rakamının üstünde duracak değiliz. Bunun icap ederse arttırılacağına ve esas gaye ve ideale kavuşulduktan

⁵¹¹ Namık Zeki ARAL, “Amerika'nın Yardımı”, **Ulus** 27 Eylül 1951, s.3

⁵¹² Asaf İLBAY, “Kendi Yağımızda Kavrulamayız”, **Vatan** 21 Mayıs 1947, s.5

sonra topyekûn hibe edilebileceğine bile inanırız. Yalnız şunu açık olarak ve gururla ifade edebiliriz ki Türk milleti böyle bir yardıma layıktır; dünya demokrasisi adına faydalı olacağına kani bulunduğu bu yardımı kendi kurtuluşunun da mübeşşiri saymaktadır.”

N) ABD YARDIMLARI VE ORTADOĞU

Türkiye-ABD ilişkileri sürekli yükselen bir çizgi biçiminde gelişmiştir. Bunu sağlayan en önemli unsur, Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki stratejik konumudur. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı girişmiş bulunduğu küresel güç mücadelesinde Ortadoğu bölgesinin artan stratejik önemi de göz ardı edilmemelidir.⁵¹³ Bu durumla ilgili olarak 1 Ocak 1948 tarihli “*Millet*” dergisinde çıkan bir yazıda Ortadoğu ile Türkiye'nin, Amerikan-Sovyet mücadelesindeki stratejik konumundan şöyle bahsediliyordu:⁵¹⁴

“Slav dünyası, Anglo Amerikan dünyasına karşı savaşa girişmiş bulunuyor. Bu savaş, dünyanın en modern taktiği olan propaganda harbi halinde dünyayı dolduruyor. Muharebe meydanı Avrupa'dır. Fakat bu harbin en canlı ve kati netice alınacak köşelerinden birisi de Yakın Şark'tadır. İran'da Balkanlar'da ve Yunanistan'da harp ateşi almış yürümüştür. Biz, bu kati neticeli harp sahasının tam göbeğinde, iki tarafın ateş hatları içindeyiz.”

Ortadoğu'ya yönelik ilginin bu kadar artmasını veya büyük güçlerin bu bölgeye hâkim olmak için neden bu kadar mücadele ettikleri, 21 Ocak 1948 tarihli “*Son Telgraf*” gazetesinden İhsan Boran'ın “*Ortadoğu'nun İstikbali*” başlıklı makalesindeki ifadelerinden daha iyi anlaşılacaktır. Boran, konuyu özetle şöyle açıklıyordu:⁵¹⁵

“Bölgenin bu duruma gelmesinde en önemli unsur yeni petrol kuyularının açılmasıdır. İran, Irak ve Suudi Arabistan dünyanın en önemli petrol merkezlerinden biridir. Süveyş Kanalı ve Basra Körfezi yoluyla bu ülkelerden 1946 yılında 17.771.000 ton petrol sevk edilmiştir. Bu oran 1933-1937 yılları arasında sevk edilmiş senelik petrolün takriben %90'ına denk geliyor. Bunun içindir ki büyük devletlerin rekabet sahası olan Ortadoğu'da siyasi, askeri ve iktisadi menfaatler çatışmakta ve dünyanın geleceğini ilgilendiren büyük planlar hazırlanmaktadır.”

⁵¹³ O. SANDER, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.4

⁵¹⁴ Halk Partisi “Truman Doktrini 'ne Benzer Bir Tasfiye Yapamaz, Yapamaz Çünkü...”, Yıl: 2, Cilt: 4, Sayı: 100, **Millet** 1 Ocak 1948, s.6-7

⁵¹⁵ İhsan BORAN “Ortadoğu'nun İstikbali”, **Son Telgraf** 21 Ocak 1948, s.2

7 Mart 1947 tarihli “Cumhuriyet” gazetesi de bu konuyla ilgili bir habere yer veriyordu. Buna göre Cumhuriyetçi Parti’den Senatör Chester Merrow, temsilciler meclisinde yaptığı konuşmasında; Başkan Truman’ın, Türkiye ve Yunanistan’a yardım programının reddi halinde ABD’nin Akdeniz’deki petrol menfaatlerinin tehlikeye düşebileceğinden bahsetmişti.⁵¹⁶

Dönemin tanınmış Amerikalı yazarı Walter Lippman da 14 Mart 1947 tarihli “Ulus” gazetesinde çıkan bir yazısında konuyla bağlantılı olarak Türkiye’nin stratejik konumundan hareketle benzer düşünceler paylaşıyordu:⁵¹⁷

“Ortadoğu bölgesinin istikbali, Büyük Britanya’nın halen ilgili bulunduğu noktalardan yani Arap devletleri, İran ve Yunanistan’dan tayin edilemez. Zira oralar Ortadoğu’nun kenar bölgeleridir ve hemen bütün tarih boyunca Akdeniz sahilinden batıya ve Karadeniz’de Rusya’ya bakan başlıca müstahkem mevki olan Türkiye’den idare edilmiş oldukları için icabında tehlikeli de olabilirler. Binaenaleyh bana öyle geliyor ki Türkiye’yi tehlikeden salim bir duruma sokmak için gereken her şeyi yapmak, yüz yüze bulunduğumuz meydan okumayı karşılamanın en iyi yoludur. Bunu yapmak birçok başka yerlerde çok olmakla beraber gayri kâfi ölçüde tedbirler almaktan daha iyi olacaktır.”

Lippman, tarihte Osmanlı Devleti’nin hâkim olduğu coğrafyanın idare edilebilmesi için yine Osmanlı Devleti’nin idare merkezi olan Türkiye’nin stratejik bir mevki olarak seçilmesi gerektiğini ve bunun da Amerikan yardımlarıyla mümkün olabileceğini açıklamaktaydı. Lippman, “Amerika’nın Avrupa’ya Yardım Şartları” başlıklı 27 Haziran 1947 tarihli “Akşam” gazetesindeki makalesinde ise aynı konuyla ilgili olarak Amerikan yardımlarının hedeflerinden bahsederken yardımların en önemli adımını şu şekilde ifade ediyordu:⁵¹⁸

“Amerika’nın Türkiye ve Yunanistan’a siyaseti stratejik bir harekettir. Bunu açıkça söylemek ve başlıca hedefin Rus yayılmasını önlemek olduğunu kabul etmek daha doğru bir harekettir... Amerika hükümeti giriştiği hareketten maksat sadece Rus yayılmasını durdurmak değil, aynı zamanda Rusları çekilmeğe mecbur etmek...”

Lippman’ın makalesinden de anlaşıldığı gibi ABD, Ortadoğu’ya yönelik tarihi İngiliz politikası olan Sovyet Rusya’yı çevrelemek suretiyle Ortadoğu’nun güvenliğini

⁵¹⁶ Cumhuriyet 27 Mart 1947, s.3

⁵¹⁷ Ulus 14 Mart 1947, s.5

⁵¹⁸ Akşam 27 Haziran 1947, s.1

sağlamak siyasetini, Türkiye ve Yunanistan'a yardım ederek sürdürme yoluna gitmiştir. Lippman, "Akşam" gazetesindeki yazısının devamında, ABD'nin Türkiye ve Yunanistan üzerinden şekillendirmeye çalıştığı Ortadoğu politikasını ise şöyle değerlendiriyordu:⁵¹⁹

"Karadeniz'in stratejik kapılarını teşkil ettikleri ve Sovyet Rusya'nın kalbine doğru giden yolu muhafaza eyledikleri içindi. Amerika, Sovyet Rusya'nın en can alacak noktasında kuvvetini hissettirmekle bütün Yakındoğu'daki Rus tazyikini azaltmak ve Avrupa üzerinde Sovyet tahakkümünü bıraktırmak istiyor. Amerika Birleşik Devletleri kendisine Karadeniz'e çıkmaya temin eden tedbirler almakla Rusların Akdeniz'e inmemelerini temin etmeğe çalışıyor ve Ruslarla Avrupa'dan ordularını çekmelerini temin edecek müessir müzakereye girişmek imkânını hazırlıyor"

II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin dünya siyasetinde yerini alan ABD, başta İngiltere olmak üzere batılı devletlerin Sovyet Rusya'nın tarih boyunca izlediği Ortadoğu ve sıcak denizlere inme siyasetini önleme politikalarının bir benzerini uygulamaya koymuştu. Açıkçası İngiltere'nin Anglosakson geleneği devam ettiriliyordu.

Aybar da 12 Nisan 1947 tarihli "Zincirli Hürriyet" gazetesinin 3. sayısında, Lippman'ın işaret ettiği Türkiye'nin stratejik konumu hususuna dikkat çekerken, ABD ve İngiltere'nin Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin yanında yer almalarını şu şekilde değerlendiriyordu:⁵²⁰

"Türkiye, Orta Şark Petrollerinin ve Akdeniz'in yani bu bölgelerdeki Amerikan ve İngiliz menfaatlerinin kilididir. O kilit açıldı mı Orta Şark ve Akdeniz'deki menfaatler de çözümlenir."

Aybar, "Zincirli Hürriyet" gazetesinin bir başka sayısında "Yardım Aleyhinde Bulunmak, Her Tük İçin Mukaddes Bir Vazifedir" isimli makalesinde ise Senatör Edwin Johnson'un Ortadoğu ve Türkiye hakkında yaptığı şu konuşmasına yer veriyordu:⁵²¹

"Nefes aldığımız ve yaşadığımız kadar muhakkaktır ki, Üçüncü Dünya Harbi Ortadoğu'da ve petrol için yapılacaktır. Bu harbin muharebe safhaları Türkiye çöllerinde kurulmak üzeredir."

⁵¹⁹ Akşam 27 Haziran 1947, s.2

⁵²⁰ M. A. AYBAR, "Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor", s.1

⁵²¹ M. A. AYBAR, "Yardım Aleyhinde Bulunmak, Her Tük İçin Mukaddes Bir Vazifedir", s.3

Aybar, makalesinin devamında bu sözleri dayanak göstererek Amerikan yardımlarını kabul etmekle ileride çıkabilecek III. Dünya Savaşı'nın çatışma sahasının Türkiye olacağı endişesiyle adı geçen yardımların reddedilmesini istiyordu.⁵²² Aybar aynı makalesinde, Türkiye'nin Amerikan yardımlarını kabul etmemesini istiyor ve özetle şöyle bir değerlendirmeye meseleye açıklık getiriyordu:⁵²³

“Eğer Türkiye olası bir Rus tehdidiyle karşı karşıya kalırsa veya Sovyetler, Türk topraklarına inme gibi bir hareket içine girerlerse bu durum Anglo-Amerikan menfaatlerine açık bir tehdit oluşturacağından Amerikalılar ve İngilizler zaten yanımıza koşacaktır.”

İngiltere ve ABD arasında Ortadoğu'daki bu nöbet değişiminin elbette bazı sebepleri vardı. 19 Mart 1947 tarihli “Cumhuriyet” gazetesi, bu nöbet değişimi öncesinde Lordlar Kamarası'ndan Lord Halifax'ın şu sözlerine yer veriyordu:⁵²⁴ “İngiltere hükümeti tatsız bir durumdadır. Onun mesuliyetleri kudretinden büyüktür.” Lord Halifax bu sözleriyle İngiltere'nin savaş sonrası mevcut durumunu özetliyor ve ABD'nin neden bu mesuliyeti üstlenmesi gerektiğini belirtmiş oluyordu.

7 Ocak 1949 tarihli “Tan” gazetesinin, “Journal de Genève” dergisinden alıntılanmış makalede, İngiltere ve ABD'nin, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'e⁵²⁵ niçin bu kadar önem verdiklerine binaen şu ifadeler yer almaktaydı:⁵²⁶

“Bütün dünyada halen 3.317.000.000 milyon varil benzin istihlak (tüketim) edilmektedir⁵²⁷ ve bunlardan 2200 çeşit madde çıkarılmaktadır. Son sekiz sene zarfında (1940'tan 1948'e) Amerika'da Diesel marka otomobil traktör ve lokomotiflerin adedi beş milyon kadar artmış ve bir buçuk milyon petrol sobası faaliyete geçmiş bulunmaktadır. Bütün bunlardan şu mana çıkar ki siyah altına artık bütün sanayi şubeleri bağlı bulunmaktadır. İşte bu yüzden petrolün tezayüdü, Amerika için mühim bir davadır... Bu vaziyete bir çare bulmak isteyen büyük Amerikan petrol şirketleri, petrol ihtiyatının %43'ünün kontrolünü ellerinde bulundurmaktadırlar. İhtisas sahiplerine göre dünyanın en zengin petrol sahası Akdeniz havzasıdır. İşte İngiliz ve Amerikalılar bu sebepten dolayı Akdeniz ve oradaki belli başlı üslere sahip olmak azmindedir.”

⁵²² M. A. AYBAR, “Yardım Aleyhinde Bulunmak, Her Tük İçin Mukaddes Bir Vazifedir”, s.3

⁵²³ M. A. AYBAR, “Yardım Aleyhinde Bulunmak, Her Tük İçin Mukaddes Bir Vazifedir”, s.3

⁵²⁴ Cumhuriyet 19 Mart 1947 s.3

⁵²⁵ Doğu Akdeniz, Irak'tan gelen iki boru hattı ile Suudi Arabistan'da gelen petrol boru hatları bu bölgeden denize ulaştıkları için önem atfedilmektedir.

⁵²⁶ M. I. Cory, “Akdeniz'in En Çekici Maddesi: Petrol!”, Tan (Journal de Genève'den) 7 Ocak 1949, s. 2

⁵²⁷ 1948 yılı kastedilmekte veya temel alınmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere ABD'nin, özellikle Türkiye'ye yönelik yaptığı yardımların Sovyet tehdidine karşı Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak adına olduğu söylenebilir. ABD'nin, Ortadoğu'ya ve bu bölgenin kilit ülkelerinden biri olan Türkiye'ye kayıtsız kalamayacağı/kalmayacağı, ABD'nin dış politikasını yönetenlerin demeç ve söylemlerinde de açık olarak görülmekteydi. Bu konuda 12 Haziran 1947 tarihli "Akşam" gazetesinin verdiği habere göre ABD Dışişleri Bakanlığı Yakınoğu Bölümü Başkanı Handerson şöyle demektedir:⁵²⁸

" – Ortadoğu ileride dünya harbinin doğmasına sebep olabilecek bir bölgedir. Amerikan hükümeti bu bölgeye alakasız kalırsa Amerikan halkına karşı vazifesini yapmamış olur."

ABD'nin, Türkiye ve Avrupa'ya yardım etmesinin en önemli sebebinin, ürettiği mallar için Avrupa'yı bir pazar haline getirmek ve sanayisi için Ortadoğu kaynaklarının güvenliğini sağlamak olduğu söylenebilir.

27 Ocak 1948 tarihli "Son Telgraf" gazetesinin Time ve Tide dergisinden aldığı bir yazıda ise ABD ile güç ve hâkimiyet mücadelesine giren Sovyet Rusya'nın, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki stratejisinin gayesi şöyle ifade ediliyordu:⁵²⁹

"Sovyet Rusya'nın Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki stratejisinin gayesi, uçlarından birinin Yunanistan'ın diğerinin ise İran'ın üzerine kapanacağı ve arada Türkiye'nin rahatsız olacağı bir şekilde sıkışacağı büyük bir kıskaç hareketini başarmaktır. Ruslar Yunanistan ve İran'da sağlanacak olan bir muvaffakiyetin Türkiye'yi, Rusların Çanakkale üzerindeki talepleri ve Kars ve Ardahan'ın Rusya'ya verilmesi için ileri sürülen istekler karşısında daha yumuşak hale getireceklerini ümit etmişlerdir."

ABD, Sovyet Rusya'nın bu gayesine karşılık Türkiye ve Yunanistan'a Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla askeri ve ekonomik yardımlarda bulunurken, İran'ı da askeri olarak desteklemiştir. Ayrıca, ABD, Sovyet Rusya'nın tehdit ve baskılarına karşılık Türkiye'ye yardım etmek suretiyle stratejik konumunu korumasını sağladığı Türkiye'nin kendisiyle müttefik olmasını hedeflemiştir.

Necmeddin Sadak, 11 Mayıs 1947 tarihli "Akşam" gazetesindeki yazısında ABD yardımlarını ele alarak bu yardımların elde edilmemesi halinde Rus nüfuzunun nerelere kadar ulaşabileceğini ve bunun sonuçlarını ortaya koyuyordu:⁵³⁰

⁵²⁸ Akşam 12 Haziran 1947, s.1

⁵²⁹ Son Telgraf 27 Ocak 1948, s.3

⁵³⁰ Necmeddin SADAK, "Türkiye İçin Yeni Bir Devir Açılmıştır", Akşam 11 Mayıs 1947, s.1

“...Türkiye ve Türk ordusu gücü kuvveti ne olursa olsun Ortadoğu’da komünist ve Rus istilasına karşı son kaledir. Türkiye çözülmürse Irak ve Suriye ile beraber Mısır’a kadar bütün Arap ülkeleri ve Doğu Akdeniz, Rus nüfusu altına girecektir. Bu tehlikeyi önlemek içindir ki Amerika deniz kuvvetleri ile birlikte Akdeniz’in doğusunda görülmüş, Türkiye’ye yardımda bulunmaya karar vermiştir.”

Abidin Daver, 1 Ağustos 1949 tarihli “Cumhuriyet” gazetesindeki “Amerika’nın Emniyeti ve Türkiye” başlıklı yazısında, Türkiye’nin sahip olduğu bu stratejik konumunun devam etmesinin ABD ve İngiltere’nin de menfaatleri icabı olduğu hususunda şunları kaydediyordu.⁵³¹

”Türkiye, kendi istiklalini, varlığını müdafaa ederken Ortadoğu ve Arabistan petrolerini de kızıl selin istilasından koruyacaktır. Böyle olduğu için de Türkiye’ye yapılan askeri ve iktisadi yardımlar arttırılmalıdır”

Daver, yukarıdaki yazısında, Türkiye’nin toprak bütünlüğüne yönelik kızıl tehdidin bertaraf edilmesi halinde, ABD’nin de Ortadoğu’daki menfaatleri korunmuş olacağı değerlendirmesini yapıyordu. Bu değerlendirmede de görüldüğü üzere genel olarak Türk basını, ABD’nin Türkiye’ye niçin yardım ettiğinin farkında olmasına rağmen karşılıklı menfaatler icabı Sovyet tehdidi karşısında ABD’nin yanında yer alınmıştı. Bu arada Türk basınının ekseriyeti, ABD’nin yardım politikasına yönelik eleştirilerden uzak dururken genellikle yapılan yardımların dünya barışı ve emniyeti ya da demokrasi ve medeniyet için yapıldıklarını vurgulamışlardır.

ABD’nin Ortadoğu’yu Sovyetlere karşı savunması, bir İngiliz dergisi olan “Tribune’de Rohnkiche’de” yer alan bir yazıyı okuyucuları ile paylaşan 23 Mayıs 1947 tarihli “Yeni Adana” gazetesinin sütunlarına şu şekilde yansımıştır:⁵³²

“Ortadoğu’nun İngiliz kuvvetleri tarafından tamamıyla tahliyesi, bu bölgedeki Sovyet ve Amerikan menfaatlerinin er geç çatışmasına yol açacaktır... Ortadoğu’nun petrol istihsalatının % 56 İngiltere, %36 Birleşik Amerika ve %8 Fransa ve Hollanda tarafından kontrol edilmektedir. 1950 senesinde Ortadoğu petrol istihsalı aşağı yukarı dünya istihsal toplamını bulacaktır. Birleşik Amerika önümüzdeki dört sene zarfında Suudi Arabistan, İran, Irak, Suriye ve Lübnan’a 200.000.000 sterlin sermaye yatıracaktır. Eğer İngilizler bu bölgeden ayrılacak olurlarsa bu boşluğu Ruslar değil Amerikalılar

⁵³¹ Abidin DAVER, “Amerika’nın Emniyeti ve Türkiye”, **Cumhuriyet** 1 Ağustos 1949, s.1

⁵³² **Yeni Adana** 23 Mayıs 1947, s.1

dolduracaklardır. Bu takdirde ise Amerikan Rus menfaatlerinin çatışma haline gireceğinde şüphe yoktur.”

Yukarıdaki yazıdan anlaşılacağı üzere Amerikan yardımları, dünya emniyetini sağlamaya çalışmaktan ziyade ekonomik içeriklidir. ABD, Ortadoğu'nun kaynaklarını başka bir güç olan Sovyet Rusya ile paylaşmak istememekte, sanayisinin, gücünün ve dünya hâkimiyetinin geleceğini bu bölgeye hâkim olmakta görmektedir.

30 Ocak 1947 tarihli “*Akşam*” gazetesinde yer alan habere göre ABD Savunma Bakanı James Forrestal, savaş zamanında Akdeniz bölgesinde alınmış petroler meselesini araştırma komisyonundaki bir demecinde, Cebeli Tarık'tan Hint Okyanusu'na kadar olan bütün sahanın ABD açısından hayati önem taşıdığını söylemiş ve kısaca şunları ifade etmiştir:⁵³³

“Bu bölgeyi kısımlara ayırmak ve teker teker ele almak doğru değildir. Bütün bu bölge bir tek bütün teşkil eder ve hepsi Amerikan menfaatleri bakımından hayati önem taşır.”

Bakan, konuşmasının devamında Ortadoğu petrolerinin önemi hakkında ise: “*Ortadoğu petroleri bütün dünya için hayati öneme sahiptir; yalnız şu var ki Amerika, ticari ve sınai durumu sayesinde, bu petroleri herkesten daha çabuk elde edebilecek vaziyettedir*”⁵³⁴ şeklindeki ifadeleriyle Soğuk Savaşın bir tarafında niçin ABD'nin olduğunu veya ABD'nin bu yardımlarla gelecek adına neyi inşa ettiği hususunda son derece önemli bilgiler kaydetmiştir.

Düşüncelerini 1 Ağustos 1949 tarihli “*Cumhuriyet*” gazetesinde dile getiren Abidin Daver'e göre Türkiye, sadece Yakın ve Ortadoğu'da ileri bir karakol değil, aynı zamanda bir kilit görevi görmektedir. Sovyet yayılmasının önünde bir set oluşturduğu için Türkiye'nin kuvvetli olması sadece demokrasi, medeniyet ve barış için değil aynı zamanda ABD ve İngiltere'nin menfaatleri açısından da önemlidir. Türkiye kendi istiklal ve varlığını müdafaa etmek suretiyle Ortadoğu ve Arabistan petrolerini de Rus istilasından korumuş olmaktadır.⁵³⁵

Konuyla ilgili olarak 2 Ağustos 1949 tarihli “*Zafer*” gazetesinin haberine göre Başkan Truman, Türkiye'ye yapılan askeri yardımlar dolayısıyla meclise sunduğu raporda; Yakın ve Ortadoğu'yu zengin tabii kaynaklara, değerli bir stratejik konuma ve önemli ulaşım yollarına sahip bir bölge olarak tanımlamıştır. Truman'a göre Türkiye'ye

⁵³³ *Akşam* 30 Ocak 1948, s.1

⁵³⁴ *Akşam* 30 Ocak 1948, s.1

⁵³⁵ Abidin DAV'ER, “Amerika'nın Emniyeti ve Türkiye”, *Cumhuriyet* 1 Ağustos 1949, s.1

yapılan yardım, Yakınoğu ve Ortadoğu'nun emniyet ve istikrarına önemli bir katkı sağlanmıştır.⁵³⁶

1947 tarihli “*Cumhuriyet*” gazetesine göre ABD'nin Eski Başkan Yardımcısı ve Ticaret Bakanı Henry Wallace, İngiltere’de yaptığı açıklamada; ABD'nin, Rusya'nın sınırlarına hâkim olmak ve Ortadoğu'nun petrolerini kontrol edebilmek için tarihinin en büyük kararlarından birini vermek üzere olduğunu, böylece yakında, “*zayıf bir Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve bir Amerikan İmparatorluğu...*”⁵³⁷ görülebileceğini ifade etmiştir.

Yukarıdaki haber ve değerlendirmelere bakıldığında, dünya ekonomisinin önemli unsurlarından biri olan petrolü barındıran ve stratejik bakımdan dünyanın hâkim bir noktasında bulunan Ortadoğu'nun, büyük devletlerin siyasi, askeri ve iktisadi menfaatlerinin çatıştığı bir rekabet sahası olduğu anlaşılabilir.

Türk basınına yansıdığı kadarıyla birçok Amerikan yetkilisi, komünizmin ve totaliter rejimin nüfuzunun önlenmesi ve hür devletlerin istiklallerini ve bütünlüklerini muhafaza etmeleri gayesiyle Yunanistan ve Türkiye'ye yardım ettiklerini ifade etmişlerdir. Kuşkusuz bu yardımlarda birçok gaye güdülmüştür. Marshall Planı dâhilinde Avrupa'nın kalkınması ve bu bölgenin Rus nüfuzuna girmesinin engellenmesi, Amerikan mallarının pazar sahası bulması, demokratik rejimlerin korunması veya demokratik rejimlerin kurulması için yardımlar yapılmıştır. ABD özellikle Türkiye ve Yunanistan'a yardım yaparak Ortadoğu'daki menfaatlerini korumaya çalışmıştır. Bu durum Türk basınında ortak menfaatler noktasında değerlendirilmiş ve ABD'nin diğer amaç ve faaliyetlerine ilişkin ciddi bir eleştiri yapılmamıştır. Ayrıca Türk Basınına yansıdığı kadarıyla ABD yardımlarıyla bir Avrupa cephesi oluşturmak Akdeniz, Yakınoğu ve Ortadoğu'nun güvenliği sağlanmış oluyordu.

O) SOVYET RUSYA’NIN ABD YARDIMLARINA BAKIŞI VE TEPKİSİ

II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmesi ve İngiltere'nin yıpranması dünyanın siyasi dengelerinde bir takım değişiklikleri de beraberinde getirmişti. Savaş sonrası oluşan yeni denge sisteminde siyasi ağırlığın ABD ve Sovyet Rusya'ya kayması dünyayı, iki süper güç arasında süregelen mücadele dönemine sürüklemiştir.

⁵³⁶ Zafer 2 Ağustos 1949, s.1

⁵³⁷ Cumhuriyet 13 Nisan 1947,s.3

II. Dünya Savaşı'ndan askeri ve ekonomik olarak güçlü çıkan ABD, dünya siyasetine egemen olmaya başlamıştı. ABD'nin küresel politikalarına karşı şekillenen Sovyet tepkisi veya Sovyet Rusya'nın yayılcı politikalarına karşıt bir zeminde oluşan Amerikan politikaları, Soğuk Savaş'ın yani iki kutuplu yeni düzenin temelini oluşturmuştur. Yalta ve Postdam konferanslarıyla başlayan ABD ile Sovyet Rusya arasındaki bu politik anlaşmazlık veya rekabet, Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla daha belirgin bir hale gelmiştir. Bu durum Türk basınında çeşitli haber ve değerlendirmelerle kendini göstermiştir.

15 Mart 1947 tarihli “*Yeni Adana*” gazetesi, Mr. Truman'ın nutkundan sonra birinci sayfadan “*Truman'ın demecinden memnun olmayan tek ülke: Sovyet Rusya*”⁵³⁸ başlığı altında tasarladığı bir haberi okuyucularıyla paylaşıyordu. 15 Mart 1947 tarihli “*Cumhuriyet*” gazetesi ise Amerikan yardımına karşı Rus basınında yer alan bir haberi manşetine taşıyordu: “*Sovyet basınının gülünç hükmü: Amerika Türkiye'den bir parça koparmak istiyormuş.*”⁵³⁹

1 Mart 1947 tarihli “*Tanin*” gazetesinin verdiği haberde, Rusların, ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yapacağı yardım kredilerini gayri dostane telakki ettikleri ve bundan memnun olmadıkları belirtilirken,⁵⁴⁰ 19 Aralık 1947 tarihli “*Türk Sesi*” gazetesinde yer alan bir haberde ise Sovyet basınının, Türk basınına ve özellikle “*Türk Sesi*” gazetesine “*demagog, korkak ve mürteci*” ifadeleriyle saldırdığı kaydediliyordu.⁵⁴¹

10 Nisan 1947 tarihli “*Cumhuriyet*” gazetesinde de benzer içerikli bir haber göze çarpıyordu. Buna göre Moskova radyosu bir yayınında, Başkan Truman'ı Türkiye'ye ekonomik ve mali yardım teklifine sevk eden düşüncenin, Akdeniz'de deniz üslerine sahip olmak ve Ortadoğu'daki Amerikan sermayesini korumak arzusu olduğunu seslendirmişti.⁵⁴²

Türk basını, Sovyet basınında çıkan bu tür haber ve değerlendirmeleri gülünç, saçma ve vb. ifadelerle Türk kamuoyuna sunmaya çalışırken Sovyet ve ABD basınları birbirlerini suçluyor, bu arada da aslında karşılıklı olarak Türkiye ve Ortadoğu'ya yönelik Amerikan ve Sovyet emelleri açıklanıyordu. Yukarıdaki haberde de ifade

⁵³⁸ **Yeni Adana** 15 Mart 1947, s.1

⁵³⁹ **Cumhuriyet** 15 Mart 1947, s.1

⁵⁴⁰ **Tanin** 21 Mart 1947, s.1-2

⁵⁴¹ **Türk Sesi** 19 Aralık 1947, s.1

⁵⁴² **Cumhuriyet** 10 Nisan 1947, s.3

edildiği gibi ABD, bir taraftan Akdeniz’de üsler kuruyor diğer taraftan Ortadoğu petrolerini emniyet altına almaya çalışıyordu.

ABD, Avrupa ve Ortadoğu’da statükonun kendi lehine dönmesiyle bu bölgelerin istikrarı, güvenliği ve geleceği için bir dizi önlemler alıyordu. Buna karşılık Sovyet mahfilleri ve basını, bir taraftan ABD’nin bu yardımlarla ne yapmaya çalıştığını tüm dünyaya anlatmaya çalışırken diğer taraftan da bu yardımları sert bir üslupla eleştirmişlerdi. Bu Sovyet tepkileri Türk basınına da yansımış ve Türk basını bu tepkilere aynı üslupla cevap vermeye çalışmıştır. Bu noktada 15 Mart 1947 tarihli “Akşam” gazetesine yansıyan habere göre ABD’nin, özellikle Sovyet yayılcılığı ve komünist tehditler karşısında Yunanistan ile birlikte Türkiye’ye askeri ve ekonomik yardım kararı almasına karşılık Moskova’da yayımlanan “İzvestia” gazetesi şu değerlendirmeyi yapmıştı:⁵⁴³

“Amerika’nın Türkiye’ye yardımı bu memleketi Amerika’nın kontrolü altına almak gayesini açıkça gütmektedir. Bundan sonra da içeride ve dışarıda müstakil bir Türk siyasetinden bahsetmek imkânsız olacaktır. Çünkü bu siyaset, Amerika’nın emperyalizmine tabii olacaktır.”

Adı geçen yazının devamında, bu tarihi şartlar altında hareket eden Amerikan devlet adamlarının, politikacıların ve sömürgecilerin, takip ettikleri eski usullerin artık modasının geçmiş olduğunu hesaba katmadıkları ve Truman Doktrini’nin zaafının da bu olduğu ifade ediliyordu.⁵⁴⁴

Sadak, “İzvestia” gazetesinin bu yorumuna karşılık olmak üzere 16 Mart 1947 tarihli “Akşam” gazetesinde kaleme aldığı “Amerika’nın Yardımı Dolayısıyla İki Yanlış Tefsir” başlıklı yazısında ise şu değerlendirmeyi yapıyordu:⁵⁴⁵

“Bu iddiaların gerçek olması için Sovyet Rusya’nın Doğu illerimizdeki ve Boğazlardaki isteklerinden vazgeçmesi lazımdır. Amerika ile Türkiye arasında bu yardım münasebetiyle sıklaşan işbirliği ve karşılıklı anlayış zihniyeti, bir devletin başkalarını kontrol etmesi için değil, bir devletin herkesi kontrol etmesine karşıdır. Amerika, Türkiye’yi kontrol etmek istemiyor, başkalarının bu kontrol hatta el koyma siyasetine engel olacak tedbirleri alıyor.”

Sadak, bu değerlendirmesiyle asıl emperyalistin, ikiyüzlü Sovyet Rusya olduğu vurgusunu yapıyordu. Bir İngiliz gazetesinin verdiği haberleri manşetine taşıyan 17

⁵⁴³ Akşam 15 Mart 1947, s.1

⁵⁴⁴ Akşam 15 Mart 1947, s.1

⁵⁴⁵ Necmettin SADAĞ, “Amerika’nın Yardımı Dolayısıyla İki Yanlış Tefsir”, Akşam 16 Mart 1947, s.1

Mart 1947 tarihli “Cumhuriyet” gazetesi ise Truman Doktrini’nin, Sovyet Rusya’nın Boğazlara hâkim bir üs kurmak ve Boğazları kontrol etmek gibi isteklerine karşı yapılmış bir hareket olduğunu ve bu doktrin ile birlikte Türkiye’nin ABD’nin bir müttefiki haline geldiğini belirtiyordu.⁵⁴⁶

ABD’nin eski başkan yardımcısı ve başkan adaylarından Henry Wallace, yaptığı açıklamada Amerikan yardımlarının siyasi ve ekonomik hedefleri olduğunu, bu hedeflerin de üçüncü bir dünya savaşının sebebi olacağını sık sık dile getiriyordu. Türk basınının birçoğunda olduğu gibi 26 Mart 1947 tarihli “Son Telgraf” gazetesi de bu iddialara karşı çıkıyor ve Wallace’yi komünistlikle suçluyordu. Gazete ayrıca, Marshall Planı’nı: “...sadece, harp görmüş Avrupa’nın yanan yıkılan, harap olan tesis ve müesseselerini yeniden kurmağa matuftur. Daha açık ifadesiyle, Marshall Planı, aç olan Avrupa’yı doyurmak için tamamen iktisadi olan bir teşebbüstür.”⁵⁴⁷ ifadeleriyle tanımlıyor, Wallace ve Sovyet basınının aksine planı savunup faydalı buluyordu.

Türk basınına yansıdığı kadarıyla Sovyet Rusya’nın vetosundan çekinen ABD’nin, Truman Doktrini ile almış olduğu yardım kararını BM’ye götürmeyip, bu yardımı doğrudan yapma kararı alması, BM Güvenlik Konseyi’nde tartışmalara sebep olmuştu. Bu husustaki en büyük tepki ise bu askeri yardımların kendisine karşı yapıldığını düşünen Sovyet Rusya’dan gelmişti. BM Güvenlik Konseyi’nde Amerikan yardımlarına yönelik Sovyet tepki ve propagandası, Rus delegesi Gromyko aracılığıyla sergilenmişti.

8 Nisan 1947 tarihli “Ulus” gazetesinin verdiği habere göre Sovyet delegesi, Amerikan yardımına itiraz edip, Türkiye’nin böyle bir yardım istemeğe hakkı olmadığını, ABD’nin bu yardımı BM’ye getirmeden yapmasının BM otoritesini tanımamak olduğunu, bu hareketin uluslararası dostane ilişkileri ihlal ederek BM’nin kuruluş prensiplerine uymadığını belirtmişti. Sovyet delegesi ayrıca, böyle bir yardımın bir ülkenin içişlerine karışmak anlamına geldiğini ve bu durumun bağımsızlık ilkesine vurulmuş bir darbe olduğunu savunmuştu.⁵⁴⁸

Türk basını, bu yardımın neden BM’ye götürülmek istendiğini, konunun BM Güvenlik Konseyi’nde görüşülmesi halinde ne gibi sakıncalar doğacağını ve Sovyet Rusya’nın bu tutumunun neyi amaçladığını çeşitli haber ve yorumlarla irdelemekteydi.

⁵⁴⁶ Cumhuriyet 17 Mart 1947, s.1

⁵⁴⁷ Son Telgraf 26 Mart 1948, s.2

⁵⁴⁸ Ulus 8 Nisan 1947, s.1-4

Esmer, 3 Nisan 1947 tarihli “Ulus” gazetesindeki “Dış Politika” isimli köşesinde, Truman’ın yardım teklifini BM’ye götürmek isteyenlerin inzivacılar ile aşırı solcular olduğunu ve teklifin BM’ye gitmesi halinde Güvenlik Konseyi’nde Rusya’nın vetosuna takılarak engelleneceğini açıklıyordu.⁵⁴⁹ Nihat Erim de 16 Nisan 1947 tarihli “Ulus” gazetesinde yer alan “Birleşmiş Milletler ve Amerikan Yardımı” başlıklı yazısında, Esmer’in düşüncelerine benzer şekilde; Amerikan yardım meselesinin BM’ye götürülmesinin doğru olmayacağını, Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelerinden Sovyet Rusya tarafından veto edileceğini bile bile bazılarının bu meseleyi BM’ye götürmek istediklerini ve Sovyet Rusya’nın veto hakkının sorgulanması gerektiğini savunuyordu.⁵⁵⁰ Bununla beraber Sovyet Rusya, karşı çıktığı bu politikanın bir benzerini daha sonra Molotov Planı adıyla kendi peyklerine uygulamaya çalışacaktı.

Molotov Planı, Amerikan yardımlarına karşılık Sovyet Rusya’nın bir tepkisiydi. Sovyet Rusya, bu planla ABD’nin müttefiklerine yaptığı askeri ve ekonomik yardımlarının bir benzerini kendi peyklerine yapıyordu. Türk basınında ABD yardımları pek irdelenmemiş veya eleştirilmemişti. Molotov Planı ise ekseriyetle 17 Ekim 1947 tarihli “Türk Sesi” gazetesinden Gündüz Nadir’in tanımladığı ya da eleştirdiği şekilde adı geçen gazete sütununa şöyle yansıyor:⁵⁵¹

“Şimdi de Rusya’nın Doğu Avrupa memleketlerini Sovyetler Birliği’ne ilhak etmek için yeni bir plan hazırlanmış olduğunu haber alıyoruz. Bu plan Tito ve Dimitrof tarafından düzenlenmiş olup adı da Molotov Planı imiş.”

Rus delegesinin tepkisine dönecek olursak; Gromyko’nun, Türkiye’ye askeri ve ekonomik yardım yapılması için yeterli hiçbir sebep bulunmadığı doğrultusundaki sözlerine, 8 Nisan 1947 tarihli “Vatan” gazetesinde “Çalاکalem” adlı ve Tatlısert imzalı çıkan bir yazıda mizah içerikli ifadeler eşliğinde özetle şöyle karşılık veriliyordu: Sovyet Rusya’nın bir taraftan komünizm ve Slav Birliği, diğer taraftan Ortodoks kiliseleri yoluyla genişlemeye çalışan emperyalist bir tehlike olması, Türkiye’ye yardım için kâfi sebeplerdir.⁵⁵² Gromyko, ayrıca Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’na katılmadığını, bu harpten herhangi bir zarar görmediğini, topraklarının işgale uğramadığını, aksine harp esnasında Almanya’ya stratejik önem taşıyan maddeler sattığını, savaşın Müttefikler lehine döndüğünü görünce Almanya’ya savaş ilan etmesinin bir jestten ibaret olduğunu, bu durumda yapılacak yardımın BM’ye aykırı olduğunu, uluslararası

⁵⁴⁹A. Şükrü ESMER, “Yardım Teklifi ve Birleşmiş Milletler” **Ulus** 3 Nisan 1947, s.8

⁵⁵⁰Nihat ERİM, “Birleşmiş Milletler ve Amerikan Yardımı”, **Ulus** 16 Nisan 1947, s.1-4

⁵⁵¹**Türk Sesi** 17 Ekim 1947, s.2

⁵⁵²**Vatan** 8 Nisan 1947, s.1-4

ilişkilere zarar vereceğini ve dolayısıyla da Türkiye'ye yardım için yeterli hiçbir sebebin bulunmadığını söylemişti.⁵⁵³

ABD'nin, Avrupa, Türkiye ve Ortadoğu'ya yönelik Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla izlediği politikalar Türk basınının ekseriyeti tarafından olumsuz bir eleştiriye tabi tutulmazken tüm olumsuz eleştiriler Sovyet siyasetine yönelik olmuştur. Sonuç olarak, Türk basınında, Türkiye'nin, Sovyet Rusya'nın tehditleri karşısında ABD'nin yanında konumlanması ile ilgili konular, değerler üzerinden değil realist bir perspektiften ele alınmıştır.

⁵⁵³ **Ulus** 8 Nisan 1947, s.1-4

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'nın çıkmasının en önemli sebeplerinden biri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan antlaşmalarla kurulan statüko olmuştur. Her iki dünya savaşı da sanayileşen devletlerin kaynak arayışlarıyla kurmuş oldukları düzeni, kendi lehlerine yeniden düzenlemek amacıyla başlattıkları mücadelenin bir sonucudur. II. Dünya Savaşı sonunda, savaş öncesi var olan mevcut düzen yıkılmamış sadece düzen aktörleri değişmiştir. Yani İngiltere'nin uluslararası mücadelelerdeki yerini, II. Dünya Savaşı'ndan askeri ve ekonomik olarak güçlü çıkan ABD almış ve mevcut düzeni kendi politikaları çerçevesinde yeniden tasarlamaya başlamıştır. İngiliz politik mirasını devralan ABD, emniyet sınırlarını Avrupa, Asya ve Ortadoğu'ya kadar genişletmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve ABD ile güç mücadelesine giren diğer bir devlet ise Sovyet Rusya olmuştur. ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin Anglosakson dünya politikasını sürdürme yoluna giderken Sovyet Rusya, komünist rejimi ihraç etmek suretiyle Çarlık Rusya'sının yayılmacı siyasetini devam ettirmeye çalışmıştır.

Lojistik ihtiyaçları için hâkim olmaya çalıştıkları sahalar ortak olduğundan, ABD ve Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra karşı karşıya gelmişlerdir. İki süper güç arasında başlayan bu mücadele, iki kutuplu bir dünya düzeni oluşturarak Soğuk Savaş dönemini başlatmıştır. Sovyet Rusya, savaş sonrası kurulmaya başlanan iki kutuplu yenedünya düzeninde Türkiye'yi yayılmacı politikaları karşısında bir engel olarak görmüştür.

Türkiye ise II. Dünya Savaşı sırasında toprak bütünlüğünü muhafaza etmek için savaşın gidişatına göre izlediği denge politikasıyla savaş dışı kalmayı başarmıştır. Ancak savaş sonrası dönemde Türkiye'nin bağımsızlık ve bütünlüğüne yönelik ortaya çıkan Sovyet tehditleri, Türkiye'yi müttefikler aramaya zorlamıştır. Bu dönemde Sovyet Rusya, Türkiye'ye sadece 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın yenilenmeyeceğini bildirmekle kalmamış; bunun yanında Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'da toprak taleplerinde bulunmuştur. Türkiye'nin savaş boyunca takip ettiği savaş dışı kalma siyaseti savaş sonrası dönemde uluslararası arenada politik yalnızlığa dönüşmüştür.

12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve ekonomik alanlarda yardım kararı alan ABD, bu suretle Sovyet baskılarına karşı koyma yoluna gitmiştir. Böylece, II. Dünya Savaşı'yla beraber İngiltere aleyhine yıkılmaya başlayan statüko savaş sonrasında bu sefer de ABD lehine kurulmaya çalışılmıştır.

ABD, yaptığı bu yardımları daha sonra tüm Batı Avrupa devletlerini de içine alacak şekilde Marshall Planı olarak adlandırılan ekonomik bir programa dönüştürmüştür. Bu politikalar Soğuk Savaş dönemini başlatarak komünizm ve kapitalizm arasındaki rekabete dönmüştür. ABD, bu dönemde kendisini dünyadan siyaseten soyutlayan Monroe Doktrini'ni terk etmiştir.

Sovyet Rusya'nın tehditleri karşısında tedirginlik yaşayan Türkiye ise ABD'nin askeri ve mali yardım kararı almasıyla birlikte kendisini daha rahat hissetmeye başlamıştır. ABD'nin bu tedirginlik ortamında aldığı yardım kararı Türk kamuoyu ve basını tarafından genel olarak sevinçle karşılanmıştır. Ayrıca, Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla ABD'nin süper bir güç olarak Sovyetlere karşı konumlanması Türk basınına heyecanlandırmıştır. ABD, aslında bu düzlemde kendi çıkarları doğrultusunda Avrupa ve Ortadoğu'nun emniyet ve güvenliğini sağlamak için Türkiye'nin stratejik konumu değerlendirme yoluna gitmiş ve bu realist perspektifle Türkiye'ye yardımlar yapmıştır. Bu doğrultudaki Amerikan politikaların temel amacı, Sovyet etkisini kontrollü bir şekilde sınırlandırmaktır.

Türkiye, yardım süreciyle beraber batı bloğu içerisinde yer almak suretiyle kendini Sovyet Rusya'ya karşı güvence altına almış, böylece Türk-Amerikan ilişkileri dalgalanmalara rağmen giderek yükselen bir grafik seyri izlemiştir. Yani Türkiye, ABD ile eş güdümlü politikalar izlemekle ABD'nin yakın bir müttefiki haline gelmiştir. Türkiye, Sovyet tehdidine karşı realist bir dış politik tutum belirlemiştir.

Dış politikada bunlar yaşanırken Türk basınının da bu gelişmelere paralel şekilde hareket ettiği görülmüştür. Bazı Türk gazeteciler, milletvekilliği ile beraber mesleklerini icra ettiklerinden hükümetin politikaları doğrultusunda yazılar yazmışlardır. Bu gazeteci milletvekilleri Amerikan yardımlarına yönelik kaleme aldıkları yazılarıyla hükümeti desteklemişlerdir. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı'nın Müttefikler lehine sonuçlanması Türkiye'de bazı demokratikleşme hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Mesela, 1 Haziran 1946 Matbuat Kanunu'nda yapılan değişiklikle birlikte Türk basında hükümetin politikalarına yönelik eleştirel nitelikte yazılar çıkmaya başlamıştır. Fakat basındaki bu demokratikleşme süreci sol yayınlar üzerindeki kontrolü/sansürü kaldırmamıştır. Bu süreçte hükümete yönelik eleştiriler daha ziyade gazeteci-milletvekili olmayan liberal ve sol düşünceli yazarlardan gelirken, hükümette yer alan gazeteci yazarlar ise sahibi oldukları gazetelerde hükümet yanlısı tutumlar sergilemişlerdir.

Amerikan yardımlarına yönelik Türk basınında çıkan eleştiriler ise daha sınırlı seviyede seyretmiştir. Bu bağlamdaki eleştirilerin bu kadar cılız kalmasının nedeni, II. Dünya Savaşı'nın Müttefikler lehine sonuçlanması ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik Sovyet tehditlerinin bariz bir tedirginlik ortamına sebep olmasıdır. Basındaki bu tek seslilik, Amerikan politikalarına muhalefet edip Sovyet Rusya ile dostluğu savunan *Tan*, *Yeni Dünya* ve *La Turquie* gibi gazetelerin yağmalanmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca, *ABC* ve *Berrak* kitapevlerini tahrip edilmesiyle sol basın hemen hemen susturulmuştur. Liberal gazeteler ise mevcut siyasi ortamda hükümet politikalarını destekleyen gazetelerle beraber hareket etmişlerdir. Basındaki bu genel eğilim, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerden kaynaklanmıştır.

Amerikan yardımlarının başlamasıyla eşzamanlı olarak Türk basınında bu yardımların niteliği tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalarda Türk basınının ekseriyeti Amerikan yardımlarının savunucusu olmuş; tenkit tarzında yazılan yazılar ise azınlıkta kalmıştır. Basının çoğunluğu Türk-Amerikan menfaatlerinin ortak olduğu noktada birleşmiştir. Türk basınının genelinde Sovyet politikaları tecavüzkâr bulunmuş ve bu politikaların emperyalist gayeler taşıdığı değerlendirilmiştir. Amerikan yardım politikaları ise dünya barışı için bir fırsat olarak algılanmış, bu fırsatın dünyaya nizam ve hürriyet ortamı getirip barışı tesis edeceği savunulmuştur. Ayrıca Amerikan yardımları, Türk siyasal hayatında meydana gelen yapısal değişikliklerin nedenlerinden biri olan Türk demokrasinin teminatı olarak görülmüştür. Azınlıkta kalan bazı gazete ve dergiler ise bu yardımların, yardım gören ülkelerde Amerikan kontrolünde uygulamaya geçirilmesini içeren formatını şiddetle tenkit etmişlerdir.

Türk basınına göre Amerikan yardımları, ekonomik hayatta özel teşebbüsü teşvik ile devletçilik politikalarını sınırlayan bir etkiye sahip olmuştur. Bu dönemle beraber Türkiye'deki devletçilik politikalarının yerini liberal politikalar almıştır. Ayrıca, konu bağlamında gazete sütunlarına yansıyan tartışmalar esnasında, özel teşebbüsün korunması ve teşvik edilmesi adı altında yabancı şirketlere tanınacak imtiyazların Osmanlı Devleti'nin ekonomik iflasında büyük etkisi olan kapitülasyonlara yol açabileceği endişesi ortaya çıkmıştır. Yapılan yardımların Amerikan memurlarının kontrolünde olması ise Duyun-ı Umumiye tecrübesi üzerinden bazı çağrışımlara neden olmuştur.

Türk basınının bir kısmı Amerikan yardımlarını salt bir iktisadi yardım olarak algılamakla beraber, diğer bir kısmı, bu yardımlar nedeniyle Türkiye'nin ABD'ye ekonomik açıdan bağımlı hale geleceğini ileri sürmüştür. Ayrıca Türk-Amerikan Yardım

Antlaşması'nın Sevr'i hatırlattığı ve Amerikan idarecileri tarafından zikredildiği üzere Türkiye'nin ABD'nin ileri bir karakolu olduğu düşüncesinin Türkiye'yi yarı bağımsız bir ülke yapacağı ileri sürülmüştür. Türk basınına yansıdığı kadarıyla bu tür düşünceleri seslendirenler, Wallace ve Pepper gibi bazı Amerikalı solcular ile Mehmet Ali Aybar gibi Türkiye'deki sol eğilimli kişilerdir. Bunun yanında Sovyet Rusya tarafından da benzer tepkiler dile getirilmiş, Amerikan faaliyetlerinin emperyalist bir açılım olduğu ileri sürülmüştür.

Türk basınında, Amerikan yardımlarına yönelik farklı yansımalar da rastlanılmaktadır. Buna göre ABD'nin bu yardımları, Sovyetleri çevreleme politikasının bir temelidir ve ABD bu yardımlarla kendine pazar ve kaynak oluşturacak bölgeler olan Batı Avrupa'nın ve Ortadoğu'nun güvenliğini sağlamak yoluna gitmiştir. Bu noktada ABD, Türkiye'yi Ortadoğu ve dünya hâkimiyeti için bir sıçrama tahtası olarak görmüş ve bu anlayışını ileriki dönemlerde de devam ettirmiştir. ABD'nin bu politikalarına en büyük tepkiyi Sovyet Rusya vermiştir. Bu anlamda Sovyetler, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na katılmadığını, bu harpten herhangi bir zarar görmediğini ve topraklarının işgale uğramadığını söylemişlerdir. Dahası harp esnasında Almanya'ya stratejik önem taşıyan kromu satan Türkiye'ye yardım edilmesi kabul edilebilir bir durum değildir. Kendi politikaları karşısında zayıf bir Türkiye görmek isteyen Sovyet Rusya, ABD'nin yardım kararından vazgeçmemesi üzerine, ABD'nin bu yardımlarının Türkiye'nin iç işlerine karışmak ve egemenlik ve bağımsızlığına hâle getirmek anlamına geleceği üzerinde durmuştur. ABD'nin bu doğrultuda uyguladığı politikalar Türk basınının ekseriyeti tarafından olumsuz bir eleştiriye tabi tutulmazken tüm olumsuz eleştiriler Sovyet siyasetine yönelik olmuştur.

Sonuç olarak Sovyet Rusya'nın tehditleri karşısında elde ettiği Amerikan yardımlarıyla Türkiye'nin ABD'nin yanında konumlandığı ve bu süreçte kamuoyu ve basınında tartışılan konuların, değerler üzerinden değil realist bir perspektiften ele alındığı söylenebilir. II. Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesinin kazanması ve devamında temin edilen Amerikan yardımları, Türkiye'de hemen hemen her alanda Amerikan kültürünün belirgin şekilde görülmesine neden olmuştur. Türk demokratik hayatının gelişmesine de katkıda bulunan bu yardımlar, Amerikan yaşam tarzının Türkiye'ye yaygınlaşmasına yol açan temel etken niteliğindedir.

EKLER

EKLER

- Ek 1: Marshall Planı ve Türkiye'deki Tatbiki Hakkında Muhtıra
Ek 2: Türk-Amerikan Yardım Antlaşması'nın Tam Metni
Ek 3: Demokrat İzmir 17 Ekim 1948
Ek 4: Yeni İstanbul 18 Mart 1950
Ek 5:Yeni İstanbul 2 Aralık 1949
Ek 6: Büyük Doğu 2 Ocak 1948
Ek 7: Millet 22 Ocak 1948
Ek 8: Zincirli Hürriyet
Ek 9: Atom 8 Haziran 1949
Ek 10: Kudret 19 Şubat 1950
Ek 11: Akşam 25 Nisan 1947
Ek 12: Türk Sesi 25 Nisan 1947
Ek 13: Demokrat İzmir 13 Temmuz 1947
Ek 14: En Son Dakika 20 Haziran 1947
Ek 15: Cumhuriyet 12 Mayıs 1947
Ek 16: Son Saat 2 Mayıs 1947
Ek 17: Son Telgraf 22 Mart 1947
Ek 18: Tan 3 Şubat 1949
Ek 19: Tanin 23 Mart 1947
Ek 20: Tasvir 21 Nisan 1948
Ek 21: Ulus 26 Mayıs 1947
Ek 22: Vatan 8 Haziran 1947
Ek 23: Yeni İstanbul 2 Aralık 1949
Ek 24: Zafer 29 Kasım 1949
Ek 25: Yeni Asır 23 Mayıs 1947
Ek 26: Erciyes Postası 15 Aralık 1949
Ek 27: İskenderun 6 Mayıs 1947

Ek 1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GENEL YETKİLENDİRME BÜYÜK BÜYÜK

T. C.
MİLLETLERARASI İKTİSADİ
İŞİRLİĞİ TEŞKİLATI

MARSHALL PLÂNI

VE

TÜRKİYE'DEKİ TATBİKATI HAKKINDA MUHTIRA

YENİ MATBAAA
ANKARA, 1951

038 01 125 801 5

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 125 - Dosya No: 801 - Sıra No: 5

Marshall Planı Nedir ve Türkiye'deki Uygulanışı hakkında Muhtıra

MARSHALL PLÂNI

Avrupa memleketleri ikinci dünya harbinden sonra harabiye uğramışlar ve büyük iktisadi ve içtimai zorluklara mâruz kalmışlardı. İktisadi meselelerin başında Amerika'dan yapmak mecburiyetinde oldukları geniş ithalât dolayısıyla çektikleri dolar sıkıntısı gelmekte idi. Bu sebeple bu memleketler birer birer Amerika Birleşik Devletlerine müracaat edip istikrazlarda bulunmağa çalışıyorlardı.

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bu şekilde yapılacak istikrazların pek müsmir olmayacağını düşünerek Avrupa memleketlerinin birbirlerine yardım edecek şekilde iktisadi bir işbirliği tesis etmelerini ve Amerikan yardımının bu birlik çerçevesi dahilinde ve muayyen bir program ve kontrol altında yapılmasını daha doğru buldu. Bu sebeple o zamanki Hariciye Nazırı General Marshall, 5 Haziran 1947 tarihinde malûm nutkunu irad etti. Marshall bu nutuk ile bütün Avrupa Devletlerini bilâistisna bir işbirliğine ve birbirlerine yardıma dâvet ediyordu.

Bunun üzerine Fransa ile İngiltere Hariciye Nazırları 16 Haziran 1947 de Paris'te içtima ederek Sovyetler Birliğini de bu toplantıya dâvet ettiler. Sovyetler Birliği içtima katılmıssa da bu üçlü toplantıda menfi bir durum alarak herhangi bir Anlaşmaya yanaşmadığından konferans 3 Temmuz'da dağıldı. Bilâhare Fransa ve İngiltere bütün Avrupa Devletlerini 12 Temmuzda Paris'te toplantıya dâvet ettiler. (Malûm sebepler dolayısıyla İspanya bundan hariç tutuldu).

Bu konferansa Rusya ve peyki Devletler iştirak etmedi. Katılan memleketlerin adedi nazarı itibara alınarak bu toplantıya 16'lar konferansı dendi.

Bilâhare üç Alman bölgesinin de iştirakiyle üyelerin adedi 19'a bâliğ olan konferans, Avrupa için dört yıllık bir kalkınma programı hazırladı ve Avrupa'ya ne miktarda Amerikan yardımı yapılması lâzım geldiği hususunda bir rapor tanzim etti. Bu rapor Amerikan Kongresince kabul edilen yardıma esas teşkil edecek olan Amerikan raporlarının mesnedini hazırladı.

030 01 125 801 15

Komiteler vasıtasıyla yapmakta ve bu Komiteler her memleket programlarının kendileriyle ilgili kısımlar hakkındaki mülâhazalarını İcra Komitesine arz etmekte ve oradan da iş Konseye aksederek onun vasıtasıyla Amerikan İktisadi İşbirliği İdaresine (E. C. A.) ulaştırılmaktadır. Bu prosedür, Teşkilâtın normal çalışma tarzı olup, zaman zaman yeni hal ve şartlara göre bir takım değişiklikler arz etmektedir. (Nitekim son sene için yeni bir program talebinde bulunulmamıştır.)

Bahsi geçen Amerikan İşbirliği İdaresine gelince, yukarıda da arz olunduğu veçhile, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Marshall'ın 5 Haziran 1947 nutkundan sonra, Avrupa Devletlerine yardımında bulunmak için onların bir işbirliği kurmalarını ve kalkınmalarını teminen birbirlerine yardım etmelerini şart koşmuştu.

Bu maksatla Amerikan Kongresince ısdar olunan Kanun mucibince Amerikan yardımlarından istifade etmek isteyen her memleketin önce Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtına dahil olması, sonra da Amerika Birleşik Devletleri ile bir İktisadi İşbirliği Anlaşması akdetmesi gerekiyordu.

Biz de Teşkilâta girdikten sonra Amerika ile bir İktisadi İşbirliği Anlaşması akdettik. Bu Anlaşma 4 Temmuz 1948 de imzalanmış ve 8 Temmuz 1948 tarihinde de Türkiye Büyük Millet Meclisinin tasvibine iktiran etmiş bulunmaktadır.

Anlaşma, iştirak eden diğer memleketlerle Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılan Anlaşmalara tamamen uygundur. Anlaşma hükümlerine göre, Türkiye Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi hedeflerine uygun bir şekilde hareket edecek ve Amerika Birleşik Devletleri de Türkiye'ye bu husustaki kendi Kanunlarının müsaadesi nisbetinde yardımda bulunacaktır. Yine bu Anlaşma mucibince Türkiye Amerika'daki İktisadi İşbirliği Teşkilâtı (E. C. A.) temsilcilerinin Türkiye'de vazife görmelerini temin etmeyi ve bunlara diplomatik muafiyet tanımayı kabul etmektedir.

E. C. A. Mümessili idari bakımdan doğrudan doğruya Amerika'daki E. C. A. Teşkilâtı emrinde olup siyasi bakımdan Amerika Büyük Elçiliğine bağlı bulunmaktadır.

1948 tarihli Ekonomik İşbirliği Kanunu adını taşıyan Amerikan yardım Kanunu gereğince kurulmuş olan Amerika'daki E. C. A. bütün yardım işleriyle görevlidir. Her yıl Avrupaya yapılacak yardım miktarını tesbit edip Kongrenin tasvibine arz etmektedir.

Bu miktarı tesbit ederken de bidayette, Paris Teşkilâtı tarafından bütün iştirak eden Devletlerin yardım talepleri hakkında verilen raporu mesnet ittihaz etmekte ve talep olunan yardım miktarı üzerinde tezyid veya tenkislerde bulunarak değişiklikler yapmakta idi.

5

Bu konferans neticesinde 16 Nisan 1948 tarihinde «Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı» kurulmuştur ki kısaca buna, O. E. C. E. (Organisation Européenne de Coopération Economique) denilmektedir. Hükümetimiz bu Teşkilâta ait Sözleşmeye iştirak etmiş ve bu Sözleşme 8 Temmuz 1948 tarihli ve 5252 sayılı Kanunla Yüksek Meclisin tasvibine iktiran etmiş bulunmaktadır. Bu Teşkilâtın bir Konseyi ve bir de İcra Komitesi vardır.

1. Konsey, iştirak eden Devletlerden müteşekkildir ve Teşkilâtın nazımıdır. Alınacak kararlar ittifakia alınır. İttifakla alınan kararların bütün Üye memleketler tarafından tatbiki mecburidir. Ancak Üyelerden birinin bazı kararlarla alakası olmadığını ileri sürerek müstenkif kalması mümkündür. Bu takdirde diğer Üyeler, ittifakla aldıkları kararlara itiba etmek mecburiyetindedirler. Ancak müstenkif Üye bu mecburiyete tâbi değildir.

Konsey, her sene Üyeleri arasından bir Başkan ve iki de Başkan Vekili seçer.

2. İcra Komitesi her sene Konsey tarafından seçilen yedi âzadan müteşekkildir. Bu Komitede Üye olarak Hükümetimizin veya Yunanistan'ın bulunmasının teminine gayret sarfedilmiş ve muvaffak olunmuştur. Nitekim ilk yıl memleketimiz, müteakip yılda da Yunanistan Komite'de temsil edilmişlerdir.

Teşkilâtın ayrıca bir Genel Sekreteri ve Sekreteryası olduğu gibi en son alınan Konsey kararı neticesinde Konsey Başkanının yanında dört kişilik bir İstişare Heyeti de teessüs etmiş bulunmaktadır.

Teşkilâtın vazifesi, iştirak eden memleketlerin iktisadi kalkınmalarını temin edecek kararlar almak, hazırlıyacakları programları tetkik etmek ve bunlar hakkında fikir beyanında bulunmak ve aralarında koordinasyon sağlamaktır.

Bu suretle, Konsey ilk zamanlarda her Hükümetin hazırladığı ve muayyen formüllerin doldurulması suretiyle, yeknesak bir şekilde tertip edilen programlar üzerinde karar vermekte, dolayısıyla her memlekete yapılması gereken Amerikan yardımının miktarını tesbit etmekte ve muhtelif programlar arasında koordinasyon tesis eylemekte idi. (Ancak son yıllarda yardımın miktarı ve memleketler arasında tevzi şekli Amerikan makamları tarafından tayin ve tesbit olunmaktadır.)

Amerikan malî yılının 1 Temmuzdan başlayıp 30 Haziranda nihayet bulması sebebiyle, yardımlar ona göre tertip edilmekte ve programlar mütaden Mayıs ayı başlarında Teşkilâta arzedilmiş bulunmaktadır. Teşkilât bu tetkikatını kendi bünyesi dahilinde tesis ettiği bir takım Teknik

kilde tanımlanmakta ve memleketlerin iktisadi ve mali bilançosunu göstermekte idi.

Amerikan yardımı nazari olarak katılan bir memleketin Amerika ve dolar sahasından ekipman ve istihlak maddesi bakımından yapmak zaruretinde kaldığı ithalat ve bu sahaya karşı olan tediye muvazenesi açığı esasından tayin olunmaktadır. Böylece takarrür eden yardım hibe ve istikraz şeklinde yapılmaktadır.

Hibe şeklinde yapılan yardım daha ziyade istihlak maddeleri içindir. Türkiye başlangıçta yalnız istikraz şeklinde yardım görmekte idi. Memleketimizin de hibe şeklinde yapılan yardımdan istifade etmesi için gerekli teşebbüslerde bulunmuş 4 Temmuz 1948 tarihli Ekonomik İşbirliği Anlaşması tādil edilerek hibe şeklinde alacağımız yardımlar hakkında hükümleri ihtiva eden yeni bir ek Anlaşma 31 Ocak 1950 tarihinde akdedilmiştir. Bu Anlaşmaya göre, hibe şeklinde alınan yardımlara tekabül eden Türk paraları biri % 95 ler, diğeri % 5 ler hesabı adı ile anılan ve Merkez Bankası nezdinde tutulan iki hesaba yatırılmaktadır. Bu hesaplardaki paralardan % 5 ler ECA İdaresinin Türkiyedeki masrafları için kullanılmakta, % 95 ler hesabındaki paralar ise iki memleketin mutabakatı ile mali istikrarın temini veya Türkiye'nin iktisaden kalkınması veya askeri kudretinin artırılması gibi sahalarda kullanılmaktadır. Bugüne kadar % 95 ler hesabından kullanılan meblāğ ve sarf mahalleri ilişik (1) sayılı tabloda gösterilmiştir.

Marshall Plānı çerçevesinde sağlanan yardımları genel olarak iki gruba ayırmak lazımdır.

- 1 — Direkt yardım (bilâvasita)
- 2 — Endirekt yardım. (bilâvasita)

Direkt yardım, Amerika'dan veya dolar sahasından yapılacak ithalâtı karşılamak üzere verilen dolar yardımlarıdır.

Endirekt yardım ise katılan memleketlerden yapılacak ithalât ve mübayaaları karşılamak üzere sağlanan yardımlardır.

Direkt yardım kredi, hibe ve şarta bağlı yardım olmak üzere üç şekildedir.

Kredi bilindiği gibi uzun vadeli ve % 2,5 faizli bir ikraz mahiyetindedir. Hibe yardımları Amerika Birleşik Devletlerinin ivazsız yaptığı yardımdır. Şarta bağlı yardım ise katılan bir memleketin diğeri katılan memleketlere 1948-49 ve 1949-50 devrelerinde tanıdığı neç tiraj haklarına mukabil dolar şeklinde Amerika'dan aldığı yardımdır.

7

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

ta bağlı Amerikan doları tahsislerinin de transfere edileceğine mütedair teklif kabul edilmiştir.

Bu teklif mucibince, iştirak eden bir memleket her hangi bir memlekette aldığı tiraj hakkının % 25 ini o memlekette fiyat yüksekliği ve saire gibi sebepler dolayısıyla kullanmakta müşkülâta mâruz kaldığı veya kullanamadığı takdirde, bunu diğer iştirak eden memleketlerden birine naklettirebilecektir. Bu nakil ile beraber transfere edilen miktara tekbül eden dolar da kendisine transfer yapılan devlete, şarta bağlı yardım olarak intikal edecektir.

Tiraj hakları, 16 Ekim 1948 ve 7 Eylül 1949 tarihlerinde imzalanmış olan Avrupa memleketleri arasında Ödeme ve Takas Anlaşmalarına müsteniden tesis ediliyordu. Bu Anlaşmalar, çeşitli paralar üzerinden yapılan muamelelerin icrasına yarayan müşterek bir muhasebe usulü sağlıyor ve Akid Tarafların iki taraflı açık ve fazlalarının tiraj haklarının da yardımıyla tesviye edilmesine imkân veriyordu. Tiraj hakları, muayyen bir devre zarfında tediye muvazenelerinde husule gelecek açıklara istinad ediyordu. Kullanılmıyan tiraj haklarının devre sonunda iptal edilmesi keyfiyeti, Üye memleketleri, başlangıçta tahmin edilen açıkların tahakkuk ettirilmesine zorluyor ve onları tediye muvazenelerinde açık vermeğe teşvik ediyordu. 1949 yılı sonundan itibaren memleketler arasında ticareti geliştirmek, serbest rekabet şartlarını yeniden tesis ederek fiyatların düşmesini sağlamak maksadıyla Avrupalılararası mübadelelerde tedrici bir serbestiye gidilmesi esası kabul edilmişti. Mübadelelerin serbestleştirilmesi için de muhtemel risklerin bertaraf edilmesi, paraların kolaylıkla birbirlerine tahvil edilmesi ve ödeme kolaylıkları sağlanması lüzumlu görülüyordu. Bu sebeplerden dolayı, Ödeme ve Takas Anlaşmalarının tatbikatından elde edilen tecrübeler gözönünde bulundurularak 19 Eylül 1950 tarihinde Üye memleketler arasında imzalanan bir Anlaşma ile Avrupa Tediye Birliği kurulmuştur. Bu Anlaşma, 1 Ağustos 1951 tarih ve 5824 sayılı Kanunla B. M. M. tarafından onanmıştır.

Aynı tarihte imzalanmış olan Protokol hükümleri gereğince Anlaşma, 30 Haziran 1950 de sona eren 7 Eylül 1949 tarihli Avrupa Memleketleri arasında Ödeme ve Takas Anlaşmasının yerine kaim olmuş ve 1 Temmuz 1950 den itibaren tatbik edilmeğe başlanmıştır. Anlaşmaya göre, Akid Taraflardan her birinin Birlik dahilinde diğerlerine karşı husule gelen alacak veya borçları umumi bir takas muamelesine tâbi tutulmakta ve net alacak veya borç bakiyesi üzerinden Birliğe karşı alacaklı veya borçlu olunmaktadır.

Bu alacak ve borçlar karşılıklı bir kredi sistemi içinde muhasebeye tâbi tutulmaktadır. Birliğe dahil her memleket kendi ticaret hacmine

9

Endirekt yardım, bugüne kadar tiraj hakkı, alacaklı başlangıç bakiyesi, kota ve hususi kaynaklar şeklinde sağlanmıştır. Amerika, kredi veya hibe şeklinde verdiği yardımlarla Avrupaya mal ihraç ettiği gibi teknik yardım ve bazı hizmetler de yapmaktadır. Kredi veya hibe şeklindeki yardımlarla katılan memleketler, Amerikan malını peşin para ile satın alınan Avrupa malına tercih etmek inhimakini göstermeğe başlamışlardır. Bundan sanayici memleketler mutazarrır olduğu gibi, tütün ve kuru yemişlerimiz dolayısıyla Türkiye de zarar görmeğe başlamış ve bu yüzden şikâyetlerde bulunulmuştur. Amerika, kalkındırmağa çalıştığı memleketlerin bu şekilde ihracat sıkıntısına düştüğünü görerek, bunun önlenmesine şikâyetçi memleketlerle birlikte çalıştı ve bu suretle tiraj hakkı formülü bulundu.

Bu formül işbirliğine iştirak eden her Avrupa memleketinin diğerleriyle olan umumî tediye muvazencelerini tetkik etmek ve arada lehte açık yâni aktivite olduğu takdirde, aktif vaziyeti bulunanı pasif olana bu açığı kapatacak miktarda kendi millî parasiyle kendi piyasası üzerinde bir iştirak ve ödeme kuvveti temin etmesi, açık aleyhinde yâni pasif bulunduğu halde de kendisine aktif olan memlekettten bu açığı kapatacak nisbette o memleketin parasiyle o piyasada kullanılacak bir iştirak ve tediye kudreti sağlaması, yâni tiraj hakkı alması esasına istinat etmektedir.

Amerika, bu şekilde verilen tiraj haklarının brut tutarının mukabilinde şarta bağlı dolar tahsisleri yapmakta idi. Tiraj hakkı tanınan Devletlere verilen tahsisler tiraj haklarını alan memleketlerin bu tiraj haklarını kullanmaları şartına bağlı idi. Bazan de pratikte tahsislerin daha evvel yapıldığı vaki idi. Türkiye için ise bir istisna olarak 48-49 devresinde bu tahsisler verilen brut tiraj hakkı bâlîği üzerinden değil, fakat verilenlerle alınan tiraj haklarının farkı üzerinden yapılmıştır. Katılan memleketlerle 1948-49 ve 1949-50 devrelerinde yapılan ikili müzakerelerden sonra memleketimize tanınan ve bizim diğer üye memleketlere tanıdığımız tiraj haklarının durumu (2 ve 3) işaretli tablolarda gösterilmiştir.

1949-50 devresinde tiraj haklarının kullanılması yeni bir safhaya girmiştir.

Belçika ve ECA İdaresi, yâni Amerika Birleşik Devletleri, tiraj haklarının dolara konvertibl ve iştirak eden her memlekete ve Amerika'ya transferabl olmasını istemiştir. İngiltere ise, buna mümanaat ederek sadece ticaretin, iştirak eden memleketler arasında tedricî bir surette kemmi tahdidattan âzade olarak yapılması tezini ileri sürmüştür. Çetin münakaşalardan sonra Fransızların ortaya attıkları ve tiraj haklarının % 25 inin yalnız iştirak eden memleketler dahilinde transferabl olmasına, yapılacak transferler nisbetinde bunlar dolayısıyla verilmesi gereken şart-

8

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

bir ithâl programı yapmamız şartına bağlanmıştı. Böyle bir ithâl programı yapılarak E. C. A.'ye tasvip ettirilmiştir. Bu kredinin mevzular itibarıyla tevzi (5) sayılı tabloda gösterilmiştir.

Memleketimizin Avrupa Tediye Birliği karşısındaki durumu aşağıdaki safhaları arz etmektedir:

1950 Kasım ayı sonunda 12,8 milyon dolar tutarında kreditor duruma geçmiş olan Türkiye bu tarihten sonra da 1951 Ocak ayı sonuna kadar Birlikte alacaklı durumunu devam ettirmiştir. Ancak 1951 Ocak ayından itibaren memleketimiz pasif bir durum arz etmeğe başlamış ve bu borçlu durumumuz 1951 Ekim ayı sonuna kadar devam etmiştir. Bu müddet zarfında 50 milyon dolarlık kotamız, 25 milyon dolarlık alacaklı başlangıç bakiyemiz sarfedildiği gibi, ayrıca 22 milyon dolar hususî kaynak (ressource spéciale) şeklinde aldığımız Amerikan yardımı da kullanılmış ve ayrıca 5,3 milyon dolar kendi menabimizden sarfedilmiştir. Bu suretle Birliğe karşı müterakim hesap açığımız 100,4 milyon dolara balığ olmaktadır. Kasım 1951 ayında husule gelen 6.470.000 dolarlık fazlamız sebebiyle kümülâtif açığımız 100,4 milyondan 93,9 milyona inmiştir.

Hususî kaynaklar (ressources spéciales) : Türkiye yukarıda arz edildiği gibi Avrupa Tediye Birliğine karşı defisiter vaziyet almaya başlayınca, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilâtına müracaat ederek başlangıç bakiyesinden ayrı olarak hususî yardım talebinde bulunmuştu. Bu talebimiz üzerine vaziyetimiz Tediye Komitesinde mütalâa olunmuş ve Türkiye tediye muvazenesi vaziyetinin memleketimiz için ölü mevsim olan Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları içinde şayanı alâka bir vaziyet irae edeceği üzerinde durulmuştu. Bunun üzerine yapılan müzakereler neticesinde, iki defada Amerika Birleşik Devletlerinden Avrupa Tediye Birliğindeki açıklarımızın tesviyesi için 12,5 ve 9,5 milyon dolar olmak üzere 22 milyon dolar tutarında hususî kaynak yardımı sağlanmıştır. Bu yardım hibe esasına istinad etmekte ve şimdi tamamen kullanılmış bulunmaktadır. Hâlen Amerika'dan alınan endirekt yardım bu hususî kaynaklar şeklindedir.

Marshall Plânının tatbikinden itibaren memleketimize sağlanan çeşitli yardımların tutarı ve bunların kullanılma şekilleri ilişik tablolarda gösterilmiştir. Türkiye diğer Üye memleketlerin bir çoğundan farklı olarak, yardımın büyük bir kısmını, ziraatin makineleştirilmesi, yeraltı servetlerinin işletilmesi, mevcut işletmelerin modern vasıtalarla teçhizi, enerji kaynaklarının tevsii, ana yollarının süratle islâhı ve tevsii, münakale vasıtalarının tecdidi gibi çeşitli kalkınma mevzularına tahsis etmiş ve mütebakisini de zaman zaman âcil ihtiyaç hissedilen istihlâk maddelerinin teminine sarfetmiştir.

göre diğer Üye memleketlere karşı bir kredi marjı tanımakta ve buna mukabil de diğer Üye memleketlerden Birlik dahilinde bir kredi marjı almaktadır. Bu kredi marjlarına kota adı verilmiştir.

Kotaya nisbeten % olarak ifade edilen müterakim hesap fazlalığı veya açığı Miktarı	Müterakim hesap aşığının Tesviyesi			Müterakim hesap fazlasının Tesviyesi		
	Birlik zilye edilen	ikraz tesviye nisbet	Birliğe altın tediyatıyla tesviye edilen nisbet	Birliğe zilye edilen	ikraz tesviye nisbet	Birliğe altın tediyatıyla tesviye edilen nisbet
Birinci bölüm % 20	% 100		0	% 100		0
İkinci bölüm % 20	% 80	% 20		% 50	% 50	
Üçüncü bölüm % 20	% 60	% 40		% 50	% 50	
Dördüncü bölüm % 20	% 40	% 60		% 50	% 50	
Beşinci bölüm % 20	% 20	% 80		% 50	% 50	

Memleketimiz bu suretle Avrupa Tediye Birliğinden 50 milyon dolarlık alacaklı ve borçlu kota almış bulunmaktadır.

Avrupa Tediye Birliğinin kurulmasıyla kredi meselesi halledilince Üye memleketler arasında ticaret serbestisi de derhal tatbik mevkiine konulmuştur. Ticaret serbestisi Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Konseyinin Kararı mucibince 1948 senesindeki ithalatın % 75 i nisbetinde olacaktır. Ancak tediye muvazenesindeki açıkların fazlalığı ve iktisadi zorluklar, bu kararın tam olarak tatbik edilmemesini intaç edebilir. Türkiye kendi bünyevi vaziyeti sebebiyle ticaret serbestisini % 60 dan ileri götürmemiş ve bu hususta haklı olduğunu Teşkilata da kabul ettirmiş bulunmaktadır. Ancak vaziyetimiz mütemadi murakabe altında bulunmaktadır. Tediye muvazenesinde daha büyük bir salâh eseri görüldüğü takdirde % 75 serbestiye gidilecektir.

Avrupa Tediye Birliğinde bünyevi borçlu olan bazı memleketlere Birleşik Amerika Devletleri başlangıç bakiyesi namı altında, ikraz ve hibe esasları üzerinden yardımlarda bulunmuştur.

Türkiye başlangıç bakiyesi olarak Birlik çerçevesinde 25 milyon dolar almıştır. Bu yardım ikraz esasına müstenittir. 15 sene vadeli ve % 2 3/4 faize tâbidir. 15 senelik müddet Anlaşmanın hitamından itibaren başlayacaktır.

Başlangıç bakiyeleri tahsis edildikleri memleketlerin tediye muvazenesinde açık husule gelmesiyle kotalardan evvel kullanılmaktadır. Ancak memleketimize tahsis edilen başlangıç bakiyesinin kullanılması,

Kalkınma Programlarımızın yanı başında askeri gücümüzün artırılması ve bunun, iktisadi faaliyet sektörlerinin takviyesi suretiyle desteklenmesi mevzuu gittikçe artan bir ehemmiyet kesbetmektedir. Bu bakımdan son zamanlarda tahsislerin çoğunun askeri gücü arttıracak sahalara yapılması cihetine gidilmektedir.

Yukarıda bir vesile ile işaret olunduğu veçhile, hibe şeklinde yapılan yardımlar karşılığı Türk paralarının Merkez Bankası nezdinde hususi bir hesapta tutulması gerekmektedir. Bu % 95 ler hesabında tekevvün eden paralar ECA İdaresi ile varılan mutabakat üzerine Kalkınma Programlarının iç finansmanına ve askeri gücümüzü takviye edecek mevzulara tahsis edilmektedir. Bugüne kadar bu hesaptan yapılan tahsisler ilişik (1) sayılı tabloda gösterilmiştir. Gelecekte de kalkınma programlarımızın finansmanı ve bilhassa askeri gücün artırılması için bu hesaptan yeni liberasyonlar yapılacaktır.

Memleketimizin kalkınması için yapılan çeşitli yardımların arasında Teknik Yardım da bulunmaktadır. Bu yardım sayesinde memleketimizin ekonomik kalkınmasında rol oynayacak çeşitli mevzularda Amerika'dan mütehasıs celbedilmekte ve memleketimizinden de bilgi ve ihtisastalarını arttırmak üzere Amerika'ya elemanlar gönderilmektedir. Bu yardım da hibe ve kredi şeklinde yapılmaktadır. 1951 Kasım ayı sonuna kadar 1.143.084 dolar hibe ve 1.089.898 dolar kredi olmak üzere 2.232.982 dolar yardım yapılmış bulunmaktadır.

Ek 2

TÜRK-AMERİKAN YARDIM ANTLAŞMASI

No: 276 --- Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanan «Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma»nın onanmasına dair kanun

Kabul tarihi: 1 Eylül 1947

[Resmî Gazete ile yayım ve ilân: 5 Eylül 1947 -- Sayı: 6699]

Kanun No: 5123

Madde 1 — Amerika Birleşik Devletleri tarafından Türkiye'ye yapılacak yardımın şeklini tesbit için Türkiye Hükümeti ile Birleşik Devletler Hükümeti arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanan «Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma» onanmıştır.

Madde 2 — Anlaşmanın 2 nci maddesi gereğince belirtilecek malî şartlara ve 5 inci maddesinde yazılı şekillerden birine göre alınacak paralar veya Devlete mal edilecek ayınların kıymetleri bir taraftan gelir bütçesine gelir, diğer taraftan bütçe kanunlarına bağlı (A) işaretli cetvellerin ilgili kısımlarında açılacak özel bölümlere ödenek kaydedilir ve para ve mal olduklarına göre nakten veya mahsuben harcsızdır.

Madde 3 — Bu kanun 12 Temmuz 1947 tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Madde 4 — Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

2/9/1947

Kanun tasarruflarının verilme tarihi: 25 Ağustos 1947

Müzakere tarihi: 1 Eylül 1947

- ❖ 12 Temmuz 1947'de Türkiye ile ABD arasında Ankara'da imzalanan "Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Antlaşma" metni

Türkiye*y» yapılacak yardım hakkında Anlaşma

Türkiye Hükümeti, Türkiye'nin hürriyetini ve 'bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadiyle Birleşik Devletler Hükümetinin yardımını istediğinden; ve

Birleşik Devletler Kongresi, 22 Mayıs 1947 de tasdik edilen kamun ile, Birleşik Devletler Başkanın a, Türkiye'ye her iki memleketin egemen bağımsızlığına ve güvenliğine 13'gun şartlar dairesinde, böyle bir yardımda bulunmak yetkisini verdiğiinden; ve

Türkiye Hükümeti ile Birleşik Devletler Hükümeti böyle bir yardım yapılmasının Birleşmiş Milletler Andlaşmasının esas gayelerine ulaşmayı sağlayacağı gibi münasebetlerinde hayırlı bir devre açarak Türk ve Amerikan Milletleri masındaki dostluk bağlarını daha çok takviye edeceğine kani bulduklarından;

Bu maksatla kendi Hükümetleri tarafından usulü dairesinde verilmiş yetkileri haiz olan ve aşağıda imzası bulunan zevat şu hususlar», kararlaştırıanı şî ardır :

t

MADDE— 1

Birleşik Devletler Hükümeti, Birleşik Devletler Başkanının 22 Mayıs 1947 tarihinde tasdik edilen Kongre Kanunu ve bunu değıştiren veya buna ek kanunlar hükümleri gereğince yapılmasına müsaade edebileceğı yardımı Türkiye Hükümetine sağlayacaktır. Türkiye Hükümeti bu kabil herhangi bir yardımı, bu Anlaşma hükümleri gereğince fiilen kullanacaktır.

MADDE— 2

Birleşik Devletler Başkanı tarafından bu maksatla tâyin edilen bir Türkiye Misyonu Şefi bu Anlaşma gereğince sağlanacak yardıma mü-taallik meselelerde Birleşik Devletler Hükümetini temsil edecektir. Misyon Şefi bu Anlaşma gereğince peyderpey yapılacak olan muayyen yardımın kayıt ve şartlarını Türkiye Hükümeti temsilcileriyle danışarak tesbit edecektir. Ancak, j^apılacak olan bu muayyen yardımın malî şartları, peyderpey, iki Hükümetin mutabakatı ile, evvelden tesbit edilecektir. Misyon Şefi, Türkiye Hükümetine, bu Anlaşma gereğince sağlanan yardımın gayelerinin elde edilmesine yarayabilecek malûmatı ve teknik yardımı sağlayacaktır.

Türlüye Hükümeti yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler- uğrunda kullanacaktır. Sorumluluklarının icrası sırasında görevini serbestçe yapabilmesini mümkün kılmak için, bu Hükümet, Misyon Şefine ve temsilcilerine, yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında, rapor, malûmat ve müşahede şeklinde isteyebileceğı her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır.

MADDE — 3

Türkiye Hükümeti ile Birleşik Devletler Hükümeti Türk ve Birleşik Devletler Milletlerine bu Anlaşma gereğince yapılan yardım hususunda tam bilgi temini için işbirliği yapacaklardır.

Bu maksatla ve iki memleketin güvenliği ile kabili telif olduğu nispette:

1 — Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine, bu yardımın kullanımını serbestçe müşahede etmelerine ve bu müşahedelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir, ve

2 •— Türkiye Hükümeti bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye’de tam ve devamlı yayım yapacaktır.

MADDE — 4 ⁱ

Bu Anlaşma gereğince Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malumatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bunda aynı derecede menfaattar olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri, badelmüşavere, bu uğurda diğer Hükümetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri, karşılıklı olarak, alacaklardır.

Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden hiç bir madde veya malumatın mülkiyet veya zilyedliğini devretmeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatım haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.

MADDE — 5

Türkiye Hükümeti bu Anlaşma gereğince verilen herhangi bir ikraz, kredi, hibe veya diğer şekillerdeki yardımların hasılatının hiç bir kısmını diğer herhangi yabancı bir devlet tarafından kendisine verilmiş olan herhangi bir ikrazın resümal veya faizinin tediyesinde kullanmayacaktır.

MADDE — 6

Bu Anlaşma gereğince yapılmasına müsaade olunan yardım kısmen veya tamamen;

1 — Türkiye Hükümeti talep ederse;

2 — Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin (bu hususta Birleşik Devletler herhangi bir vetonun kullanılmasını nazarı itibara almayacaktır) veya Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, Birleşmiş Milletler tarafından alınan tedbir veya yapılan yardım neticesinde, bu Anlaşma mucibince Birleşik Devletler Hükümeti ta’afmdan yapılan yardımın devamını lüzumsuz veya gayri mathup addetmesi halinde; ve

S — Yukarda, anılan Kongre Kanununun 5 inci bölümünde muarrah diğ er herhangi bir vaziyette veya Birleşik Devletler Başkanın yardımın kesilmesini Birleşik Devletlerin menfaatlerine uygun görmesi halinde;
nihayet bulacaktır.

MADDE — 7

Bu Anlaşma bu günden itibaren yürürlüğe girecek ve her iki Hükümet tarafından tesbit edilecek tarihe kadar yürürlükte kalacaktır.

MADDE — 8

Bu Anlaşma Birleşmiş Milletler nezdinde tescil edilecektir.

Türk ve İngiliz dillerinde, iki nüsha olarak, Ankara'da 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına: Hasan Saka;

Birleşik Devletler Hükümeti adına: Edwin C. Wilson.

DEMOKRAT İZMİR

"U. S." demek "ÜSTÜNLÜK" demektir

Fazla Kilometre çünkü...

- Güç yıpranan taban kolay kolay aşınmaz.
- Darbeye karşı koyma hassası sayesinde patlamaya azami derecede mukavemet eder.
- Hususi Rayon Ipliğinden mamul olması hararete karşı mukavemeti ve sağlamlığı kat kat artırır.
- Gövdesinin üstün kudreti tekrar ve tekrar sırt geçirmek imkânını sağlar.

U. S. ROYAL FLEETWAY

DiĞER MEŞHUR "U. S." MAMULATI

					
	Tenezzüher için lastik	Ziraat makineleri için lastik	Düz ve V transmisyon kayışları	"U. S." bujileri	Lastik çizme

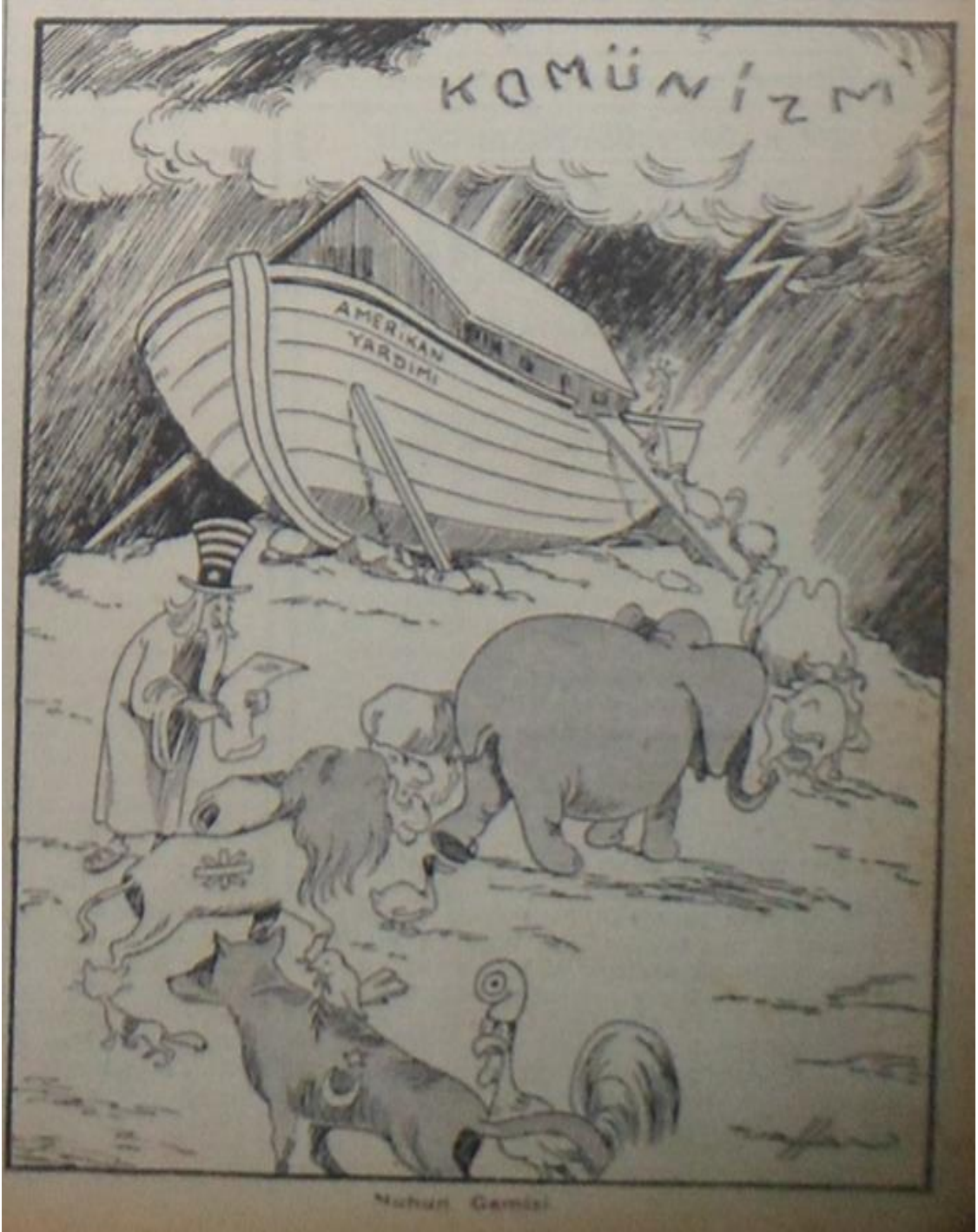
UNITED STATES RUBBER EXPORT Co., Ltd.
Rockefeller Center, New York 20, U. S. A. • In Canada: Dominion Rubber Co., Ltd.

Türkiye Umum Acentesi: **KOÇ TİCARET T.A.Ş.** (Ankara - İstanbul - Eskisehir)
Müracaat yeri: LÂSTİK MAMULÂT ŞUBESİ - İstanbul, Galata, Ferienciler 90

Amerikan mallarının Türk temsilciliklerince gazetelere verdiği reklam (**Demokrat İzmir** 17 Ekim 1948, s.5)

Moskova Radyosuyla aynı çizgide yayın yapan Polonya, Çek, Macaristan, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya devlet radyoları (**Yeni İstanbul** 18 Mart 1950, s.1)

Komünizm tehlikesi karşısında Amerikan yardımlarının “Nuh’un Gemisi”ne benzetilmesi (**Yeni İstanbul** 2 Aralık 1949 s.1)

Büyük Doğu

Her Hafta Cuma
Ünleri Çıkar Edebiyat
Siyasî Mecmua

VIL II CİLT III

Sayı :
74

BU SAYIDA :

Büyük Doğu
Necip Fazıl
Salih Zeki
Ha. A. Kuşçu
Adıgözmet
Prof. H. H.
Hakkı Kamil
Be. Değirmenci
Ali İhsan Sabir
Kültepe Rıza
Suat Yakup
Ziya Kömürcü
Ali Rıza
Doğan Nâzım
Neslihan Kısakürek
Refik Fikret
Vesaire

SARAY 15000 TON
BİRA 20000 TON
KONYA 20000
VERMUT 20000
1000000 DESTE KÂĞIT
HİRSİZLİK 3333333
CİNAYET 7777777
HATIR İŞİ 5555555
FUŞ 9999

Bay Taklit YURDSE

2 OCAK 1948

VERDE 30KURUŞ

Büyük doğu 2 Ocak 1948

22 Ocak 1948

289
Milyon

414
Milyon

MİLLET

Söz Milletindir

CİLT 4
SENE 2
25 KRŞ
SAYI: 103

CEPHELER KURULDU!

S.S.S.C. PEYKLERİ

BATI.B. MUTTEFİK

Amerika Amiral Ellis Zacharis üçüncü dünya harbinin sahnelerini rakamlarla tayin etmiştir. Bu hesaplara göre doğu cephesi 289 batı cephesi 414 milyondur. Amerikan yanlarında dünya boka vikkil zulmünden kurtarmak için varyoklarla düşüşe cek olan milletler; Türkiye, Kanada, Şimali Afrika dir. Bu salâhiyeti Amerikan görüşü on birinci şahî fiamletedir.

Millet 22 Ocak 1948, s.1

Zincirli Hürriyet

İşleri ve Yatırımları İncelemek için
Mehmet - Ali AYBAR
Pasta Kutusu / İnce 40
Belediye Yeri / Dışişleri Binası - Tınaz
Fiat / 10 kuruş

Yardım mevzuunda şunları da bilmeliyiz!

Mehmet - Ali AYBAR

Dünyevîler için "Çin'in bu savaşta rolü" hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar...

John C. H. P. imparatorluk ile ilgili olarak yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar...

Amerikan siyasetine kuş bakışı

AMERİKANIN SON KARARINI İCARETTENİN MEDELLERİ

Amerika'nın son kararını icarettin meddeleri, Amerika'nın son kararını icarettin meddeleri, Amerika'nın son kararını icarettin meddeleri...

KONGRE İLE TRUMAN'UN ARASINDAKİ İHTİLAFLAR

Kongre ile Truman'ın arasındaki ihtilaflar, Kongre ile Truman'ın arasındaki ihtilaflar, Kongre ile Truman'ın arasındaki ihtilaflar...

parlatılabilir niteliktedir. Bu suretle Truman'ın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar...

İNGİLİZ İMPARATORLUGUNUN YIKILISI

İngiliz imparatorluğunun yıkılması, İngiliz imparatorluğunun yıkılması, İngiliz imparatorluğunun yıkılması...

Amerikan meddeleri ile ilgili yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar...

Amerikanın bu kararını destekleyen yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar...

Bizde mi Lo, Lo!

(Bir insanın iki ödüllü) Bu yazın, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar...

bu yazın, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar...

SOYUTLARA KARŞI SİYET NİYATI

Amerika'nın bu kararını destekleyen yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar...

AMERİKANA KUS-DÜŞMANLIĞI

Amerikanın bu kararını destekleyen yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar...

Amerikanın bu kararını destekleyen yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar, Amerika'nın yardım politikası hakkında yazılanlar...

Milli Eğitim Bakanlığından bir rica

Milli Eğitim Bakanlığının bu rica yazısı, Milli Eğitim Bakanlığının bu rica yazısı, Milli Eğitim Bakanlığının bu rica yazısı...

ALONE SAKLARI
Fiyatları 100 Kuruş
Ayrılmış 100 Kuruş
Üç aylık 100 Kuruş
Bak gülmeye hazır bir kızıdır.

19 ŞUBAT 1950
KUDRET
19 ŞUBAT 1950

KUDRET

19 ŞUBAT 1950
GÜNLÜK SİYASİ DEMOKRAT GAZETİ

19 ŞUBAT 1950
KUDRET
19 ŞUBAT 1950

Amerika ve İngiltere, Rusya ile atom için görüşmeye hazır

Attlee, Connally bu zamanın artık gelmiş olduğuna kani

Atom yarışmasının Rusya için çok pahalıya mal olacağı

Konferans netice vermezse Amerika büyük ölçüde hidrojen bombası yapacak

Yine Marshall yardımları
KARAHİSARLI

Eğitim bütçesi konuşmaları devam ediyor

Staline karşı yeni bir komplö
Merkezi Leningrad'da olmak üzere yeni bir Rus Cumhuriyeti

Grev hakkında konferans

Dün gece yapılan Greko-romen güreşler

İstanbul Romaya 5-3 mağlûp oldu

Candaş ve Oktav hakim güreşmelerine rağmen hakem kararları ile mağlup ilân edildiler

Yücel, Şenol ve Kaya galip geldi

Üçgünsüren toplantının neticesi

Çalışma Bakanlığı ile fırın patronlarının arası açıldı

Fırıncılar üç posta işçi çalıştırmak istemiyorlar

Muhalefetin "Kudret'i

Hürriyet ve Diktatör

Milletvekili için kavgalar başladı

Akyazıda Demokrat parti birbirine girdi 4 kişi yaralandı 2 kişi tevkil edildi

Bilhassa yabancı dil üzerinde duruluyor
Meclis yarın saat 10 da gene toplanıp bütçeye devam edecek

Beşiktaş - 4
Kasımpaşa - 0

Yafa Aytamiryan'ın 1. ve 2. YENİ
İstanbul, 18 Şubat - Ege gazetesi Yafa Aytamiryan hakkında yazdığı yazıya karşılık yazdığı yazıda...

KİŞİ KATİBİNE BAĞLADI
KARAHİSARLI

Grev hakkında konferans

Muhalefetin "Kudret'i
Hürriyet ve Diktatör

Milletvekili için kavgalar başladı
Akyazıda Demokrat parti birbirine girdi 4 kişi yaralandı 2 kişi tevkil edildi

HAKKI
 Hakkı'nın...
 Hakkı'nın...

AKŞAM

AKŞAM
 Her gün 8 sayfa

... 1947 - Pazar - 25 Nisan 1947 ...

Amerika âyanı, yardım tasarısını üçte iki ekseriyetle kabul etti

Türkiyenin yardımdan hariç tutulması 22 oya karşı 68 oyla reddedildi

Wallace Rusyaya istikraz verilmesini istiyor

Washington 24 Nisan - Vatandaşlar 24 Nisan günü, Amerika âyanları tarafından hazırlanan yardım tasarısını üçte iki ekseriyetle kabul etti. Bu tasarı, Türkiye'nin yardımdan hariç tutulmasını 22 oya karşı 68 oyla reddetti. Wallace Rusyaya istikraz verilmesini istiyor.

Moskova konferansı çıkmazda İki gizli toplantıda da anlaşma olmadı

Konferansın bugüne veyahut sona ermesi behteniyor

Moskova 24 Nisan - Moskova'daki konferansın çıkmazda olduğu bildirildi. İki gizli toplantıda da anlaşma olmadı. Konferansın bugüne veyahut sona ermesi behteniyor.

B. Celâl Bayar, parti mensuplarıyla görüştü

Demokrat Partinin şimdiki hâllerinde de kurultaja başladığını söyledi

B. Celâl Bayar, Demokrat Parti mensuplarıyla görüşüyor.

Amerikan - İngiliz işbirliği

Londradaki Amerikan sefirinin mühim beyanatı

Londra 24 Nisan - Amerikan sefirinin mühim beyanatı...
 ...

Ulusal Egemenlik ve çocuk bayramları

Bugün şehrimizde heyecanlı törenler ile kutlanıyor

Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı bugün şehrimizde heyecanlı törenlerle kutlanıyor.

Venezelos diyor ki:

İki memleketin bir federasyon kurmalarını istiyoruz

İki millet arasında millî müddetler ortadan kalktıktan ve başlıkların vaziyetini iki tarafca samimiyetle kabul edildikten sonra yavaş yavaş yürütmek için bir bir sebep kalmamıştır.

Yazar: Hilâlî SİYMAN

Hilâlî Siyman

İktisat fakültesi Kuruluşunun onuncu yıldönümü dün Üniversitede kutlandı

İktisat Fakültesi Kuruluşunun onuncu yıldönümü kutlanıyor.

İktisat Fakültesi Kuruluşunun onuncu yıldönümü dün Üniversitede kutlandı. Kuruluşunun onuncu yıldönümü kutlandı.

Günler Geçerken:

Mizahta adaptasyon

Ek, zâhna Türk hâlinde ve Türk hâlinde mizah ile mizah, yâkından atılarak tek kelime ve çok şakı kalmadı...
 ...

Yeni giyimlik kanunu

Yeni giyimlik kanunu...
 ...

Kıracı ve müellife dair

Kıracı ve müellife dair...
 ...

Dikkatler:

Her şeyi edim duka...

Her şeyi edim duka...
 ...

Yeni giyimlik kanunu

Yeni giyimlik kanunu...
 ...

Kıracı ve müellife dair

Kıracı ve müellife dair...
 ...

25-Nisan-1947
CUMA
Birinci Yıl Sayı: 30

Başlı: Ali BINGÖL
Baskın: Gündüz NADİR
İktisadi Müdürlük: İhsan ERGÖZ
Yazı İşleri: Nispetiye İhsan ERGÖZ
Muzaffer SOYSAL

TÜRK SESİ

Şimdilik Cuma Günleri Çıkar Siyasi İnkılâpçı Memleket Gazetesi
İdare ve Yazı İşleri Md.: Bingöl Matbaası Banka
Şişli No.11-Zonguldak-P.K. 53 - Telefon: 201 - Ev 200
Kurulduğu Tarih: 4 Ekim 1946 - SAYISI (5) KURUŞ
Abone bedeli: Bir seneligi 250, Altı aylığı 135 kuruş

C. H. P.
Zonguldak Merkezinde
Yurttaşların sağlık işleri, her türlü muayene ve tedavileri ile meşgul olmak üzere bir büro kurulmuştur.
Her gün, müraعاتlar bu büroda kabul olunur.

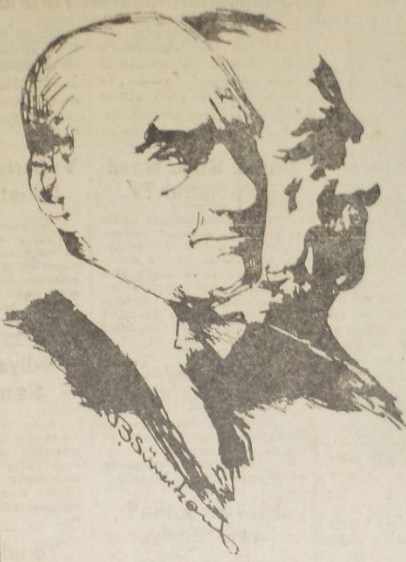
Amerikan Yardımı

Senatodan Geçen Proje Ancak Mayıs Ayı Sonuna Doğru Katiyet Kesbedecek

Newyork 24 (BBC) — Amerikan Senatasının 22 ye karşı 67 oyla, Türkiye ve Yunanistan'a 80 milyon dolarlık yardım projesini tasdik etmesi, bütün Amerika'da büyük bir memnuluk uyandırmıştır. Şimdi, proje müzakere için temsilciler meclisine gönderilmiştir. Elde mevcut imkânlar göre, buradaki müzakereler ancak Mayıs ayı sonuna doğru nihayete erilecek ve ancak bu tarihten sonradır ki Truman, kat'iyetinin ilk işareti verebilecektir.

Yine Amerikan siyasi mahfilinde kuvvete belirtilmiş gibi, Senatoda proje aleyhine verilen oyların en az ikisi üzerinde, Wallace'ın son tenvir devri aleminin büyük tesiri olmuştur. Müsteşar Acheson, bu kararın bir formül teşkil etmediğini ve her yeni yardım için ayrı bir karar alınmasını bildirmiştir.

Müessesiler meclisinin bu meseledeki umumî görüşü hakkında şimdiden bir takım tahminlerde bulunmak zayıf olmakla beraber, Senatodan geçeceği anlayış zihniyetinin daha geniş ölçüde de kendini göstereceği beklenmektedir.

23 Nisanı Kutladık

Millî Hâkimiyet Bayramı Münasebetiyle Şehrimizde Yapılan Törenin Tafsilatı

23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı geçen Çarşamba günü şehrimizde de kutlanmıştır. Baharlığın hava seril ve soğuk olmasına rağmen kalabalık halk kütüphaneleri tarafından Cumhuriyet meydanı dolmuş bulunuyordu. Bihassa çocukların bu bayrama iştirakini memnuniyetle seyretmek isteyen halkın teşkilatı fevkalâde idi. Saat dokuzdan itibaren öğrenciler tertemiz kıyafetlerle önderleri Türk Bayrakları altında halde toplantı meydanına gelmeye başladılar. Programa göre alınan tertibat çok mükemmeldi, ilâhî bir ruhla meydana varılmadan öğrenciler kendilerine takdir edilen yerleri almaya başladılar. Tam saatinde bütün öğrenciler gelmiş bulunuyorlardı. Böylece saat 9.30 da Merasime İstiklâl Marşı ile başlandı.

Şeyin Valimisi tarafından okulları ve halkın bu bayramı ayrı ayrı kutladıkları sonra kürsüye gelen yeni Millî Eğitim Müdürü B. Talât Mümtaz veiz ve diğer bir ifade ile çocuklara karşı hitabesini söyledi. Çok alkışlanan bu hitabeden sonra her okuldan birer öğrenci kürsüye gelerek 23 nisan önemini belirten birer şiir okudular.

Merasim, on buçukta bitti. Sıra genç resmine gelmişti. Başta Lise talebeleri onları takiben de Maden Tekniker Okulu öğrencileri ve daha sonra da Tercüme Lisesi Kültür ve Erişkin Sanat Enstitüsü öğrencileri, on sonra da İhtikar talebeleri büyük bir dikkat ve istinazla geçerek Vail ve Komutanı selâmladılar.

Kalabalık bir halk kütlelerinde iştirak ettiği bu bayram, meşgul bir hava içinde birlik ve beraberlik tezahürlerini parlık bir vesileyle teşkil etti.

Bu da Millî hakimiyet ve çocuk Bayramının halimiz ve çocuklarımızın kutlu olması temenni ederiz.

Mesken Buhranı Karşısında Memurlar

Memleketimizin içtimai ve hatta, bir bakıma göre, rubî davalarından biri de mesken buhranıdır. Bu dava, bütün Türkiye çapında şumullenmiş bir mevzu olarak göze çarpar. Her on günlük bir Cenup gezisinde edindiğimiz intibalar da bunu fevri etmiştir. Gerçi bu büyük burhandan müteessir olma beraberinde yerli halk, nispeten bir muayyet kazanım gibi görünümler; lakin memleketin haricinden gelenler ve hele memurların zümresi için bunun tesirinden masum kalmak asla mümkün değildir.

Filâhki devlet, kendi memurlarını terfi ve idkar için hayli tedbirler almış bulunmaktadı. Zaman zaman bunun iyi tezahürlerini görmekte memnuluk duyduğumuz inkâr edilemez. Lâkin mesken buhranı gibi başta gelen bir davanın da halledilmesi yolunda henüz ciddi bir harekete geçilmemiş olmasını, da büyük bir noksanlığın ifadesi saymaktayız.

Memurların mesken buhranından kurtarılması, onların tahsil talebatı ve huzurları bakımından lâzım olduğu kadar, vazifelerini selâmetle ifa edebilmeleri bakımından da hükümetçe elzem ve ehem bir keyfiyet sayılmak lâzım eder. Bundan dolayıdır ki mesken buhranını içtimai ve hatta rubî bir dava olarak ele alınmasını istemekteyiz. Ankara'da bir kez sunu memurların elileri inşaat için etilen adımı, bu gündem bize hayli ferahlik vermiştir. Bununla beraber, bu mevzu faaliyetin memleket çapında umumî bir inşaat programı tanımlanması memoldendirilmesini olmasını

Ankara - Paris Uçak Seferleri

Bugünden itibaren başlıyan seferlerin tam bir programı

İstanbul 25 (Arkadığımız Ali Bingöl saat 11.30 da telgrafla bildiriyor) — Bu sabah haber aldığımıza göre Ankara-Paris hava seferlerine bugünden itibaren başlanacaktır. Hazırlanan programa göre her hafta Cuma günleri sabah saat 6 da Paris'ten hareket edecek olan bir uçak 8.35 de Marsilyaya varacak, 9.02 de buradan hareketle 11.55 de Romaya gidecektir. 12.25 de Romanadan kalkan ve 14.25 de Beldiye uğrayıp 17.05 de Atina'ya vardiktan sonra geçici orada geçiren uçak ertesi sabah 8.45 de İstanbul'a ve 11.06 da Ankara'ya muvassalat etmiş olacaktır. Cumartesi günü Ankara'dan saat 12 de kalkan aynı uçan geçici Atina'da geçirdikten sonra Pazar günü saat 16.55 de Paris'e varacaktır.

P R A G Kahramanları

İstanbul Halkının Omuzları Üstünde Taksim'e Kadar Taşındı

İstanbul 24 (Telgrafın) — Prag'da Fyodor Avruca Greko Roman görüş birincilerinin iştirak eden görüşmelerimiz dün uçakla Yeşilköy alanına, oradan da trenle 13.30 da Sirkeci'ye varmış bulunuyoruz. İstanbul'dan gelen sevgi tezahürleriyle karşılanıldık. Burada halkın omuzları üzerinde alınan malzemelerimiz önde yürüdü bence olduğu halde Taksim meydanına kadar getirtilmişler, burada Abidin'in ölümlü bir yapılmıştır.

Gece Vail ve Belediye Başkanı Lutfi Kırdar, Prag kahramanlarını yerlerine bir akşam yemeği vermiştir.

Yeni Emniyet Amirimiz

İlimiz eski Emniyet Amiri Roğat Kırkalı İzmire tayin edilerek vazifesi başına gitmiş, yerine de Çankırı Emniyet Amiri Necati Alpanın gelerek buradaki görevine başlamıştır. Her ikisinin de yeni vazifelerinde başarı dileriz.

Çatalağzı Demirsport takımı Gençlik Klübünü 2-1 Yendi

23 Nisan Bayramı Münaşabesiyle Çarşamba günü şehir Stadyumunda Merkez Gençlik Kulübü ile Çatalağzı Demirsport Kulübü futbol takımları arasında bir dostluk maçı yapılmıştır. Kalabalık bir seyirli kitleli önünde oynanan bu maçı muharrem arkadaşlarımız Muzaffer Soyral idare etmiş ve neticede daha enerjik bir oyun tutturmuş Demirsport maçı 2-1 Kazanmaya muvaffak olmuştur.

Millî Piyangoda Kazanan Numaralar 4. sayfamızda

Zagreb Fuarına İştirak ediyoruz

Ticaret Odaları Hazırlığa Başladı

İstanbul 25 (Arkadığımız Ali Bingöl telgrafla bildiriyor) — Yugoslavya'nın Zagreb şehrinde 31 Mayıs'tan 9 Haziran'a kadar devam etmek üzere yapılacak olan Heynelimel Fuarına iştirakimiz tahkürret etmiştir. Ticaret ve Sanayi odalarımıza fuar için geniş hazırlıklar yapılmaktadır.

Sahibinin Sesi!

Geçen hafta şehrimize çıkan (Süranbala) gazetesinde bir muharrem, kaliteli gazeteleri kendisi düzenleme gereği bir takım vasıflarını anlatırken bizim gazetemize için de (Türk Sesi - Sahibinin Sesi) diye ihtarı kenarında buraymış Fakat Sahibinin Sesi, fakirlerin (Erişkin marke) maras de çıkarılması mümkün olmadığına göre biz, bu tavsiye pek de vacib bulmadık.

Genç muharremin bu şüpheli intibahından şüphelenmek haklı mıdır? İhtis de yar ve diğer nazardır her hangi bir vasıflarını mahul bırakılmamak için (Türk Sesi, Sahibinin Sesi) satılmak üzere bir almanca (Fırkan Sesi) demek daha doğru olurdu.

Mutlaka şu günün söz, yalın gramer hatasız olmayan bir denek değildir.

KÖŞE PENCERESİNDEN BİR HIYANET MASALI!

Yazarı: Muzaffer SOYSAL

İki çeşit gazete sahibi vardı; bir kısmı 'muharrem' olmağı için, gazetemin yazı işlerini başına itimat ettiği bir kimsiyet getirmiş, neşriyatını yalnız umumî politik eserlerini tesbit ederek, ölmekle mühim yayın vasıtasına müstakir bir istikamet vermiştir; bir kısmı da aynı zamanda 'muharrem' olduğu için, hem sermayeyi, hem de yazı işlerinin fiilî idaresini vasiyetindedir.

Daha etrafı bir tasvir yapmak isterseniz, son söylediklerimizi de dikkate ayırabiliriz, bunların bir kısmı hakikaten içinin ehli, eline kalem yakıyor adamlardır; geniş bilgilere gazetesini siyasî şahsiyetlerini de katarak, hakiki bir memleket gazetecisi olma yolunda esaslı adımlar atıyor; yine bir kısmı da yerdem bitme gazetecisi olma sövdeamsındadır, hangi işi kalırsanız atından erkarlar. Bütün bu arız ve istinatları rağmen her mevzuada çözümler istiketen yapıpma bulonlara benzediklerinden, şüphelerini her aşta bir fozalete devam edelim: Bu yerdem bitme meseledeğimizin bir kısmı oldukça büyük bir cesaret sahibidir, rezale edimesi fiilî onlar için bir örküme sebebi değildir. Zira, her «fıyasko» dan bir milligram «safaher» çıkar, sehabündürlük Bunları bir kısmı da örkütleri; her nedense, «aptallık» gövlerini gör emedigi için, ellerindeki kaleme, kendi cebahelerinin karikatürü halinde yazılar yazmaktan çekinirler. Para ile tutulmuş, iki kalem tutarı adamları vardır; siyasi kanatlarına uygun her çeşit yazı onlara yazdırılır, altına da utanmadan imzalarını atarlar.

İçin anlık taraf nedir, biliyor musunuz? Para ile tutulmuş bu adam-kanatları da pek iyi bilmesine rağmen, bir gün kaleminin ayarını kayıtır, paronunun inşasıyla mahkememin kapısını çalar. Beriki zavallı da - çarşınlar - yığılğı, boşnamak için başkasının devirdiği Çamın hesabını verir. Taanifimizin son mahkememin son paragrafında dahil bulunan meseledeğimizin tavayimiz güdür: Ellerindeki meşguliyetinin dikkatli otulur!

ORTA KULAK
KARINAR ve İNTRATLARI

Cumhuriyet

ALFRED WOLFF
İNGİLİZ PARANASI
ve ÖLÜKLENI

24 İncü yıl Sayı : 8167 Pazartesi 12 Mayıs 1947

Amerikan yardımları

Türkiyeye verilecek olan 100 milyon doların bir kısmı demiryollarına sarfedilecek

"Birleşik Amerika, komünizmi olduğu yerde durdurmaya karar verdi," Truman Doktrini Yardım projesinin tasdiki Londra ve Moskova'da nasıl karşılandı?

12 Mayıs, 1947 tarihinde Washington'da, Amerikan senatörü, Dr. Arthur W. Clegg, bir konuşma yaptı. Bu konuşmada, Amerika'nın, dünya barışını sağlamak için, komünizmi olduğu yerde durdurmaya karar verdiğini söyledi. Clegg, "Birleşik Amerika, komünizmi olduğu yerde durdurmaya karar verdi," dedi. Bu konuşma, Truman Doktrini olarak adlandırıldı. Truman, bu konuşmayı, "Truman Doktrini" olarak adlandırdı. Truman, "Bu doktrin, komünizmin, dünya barışını tehdit ettiğini ve bu tehdidi ortadan kaldırmak için, Amerika'nın, komünizmi olduğu yerde durdurmaya karar verdiğini söyledi."

Truman'ın bu konuşması, dünya barışını tehdit eden komünizmi ortadan kaldırmak için, Amerika'nın, komünizmi olduğu yerde durdurmaya karar verdiğini söyledi. Truman, "Bu doktrin, komünizmin, dünya barışını tehdit ettiğini ve bu tehdidi ortadan kaldırmak için, Amerika'nın, komünizmi olduğu yerde durdurmaya karar verdiğini söyledi."

Yunan-Yugoslav sınırında

Yugoslav askerleri hudutta geçişleri desteklediler

Konaklıların sığınma talepleri karşılandı

Mareşal Çakmağın yurd gezisi

Ankara gaitesinde Mareşale köhken sükı müstakımlıyında bir vuru anıvırdı

Mareşal Çakmağın, yurd gezisi sırasında, Ankara gaitesinde Mareşale köhken sükı müstakımlıyında bir vuru anıvırdı.

İnönü ve Başbakan dün şehrimizden ayrıldılar

Başbakanın hareketinden evvel gazetecilere beyanatı

Cetâl Bayarla mülâkâtının mühim bir şey olmadığını söylöyen Başbakan: "Bir daha gelişimde İstanbulluları daha güler yüzlü görmek isterim," dedi

Başbakan İsmet İnönü, dün akşam saatlerinde İstanbul'dan ayrıldı. Başbakanın hareketinden evvel gazetecilere beyanatı. Başbakanın hareketinden evvel gazetecilere beyanatı. Başbakanın hareketinden evvel gazetecilere beyanatı.

Başbakanın hareketinden evvel gazetecilere beyanatı. Başbakanın hareketinden evvel gazetecilere beyanatı. Başbakanın hareketinden evvel gazetecilere beyanatı.

İnönü Geliboluya hareket etti

Cumhur Başkanının İzmir'i ziyaret etmesi muhtemeldir

İngilterenin Avrupada yeni iktisadi politikası

Bu hafta Avam Kamarasında cereyan edecek müzakerelere ehemmiyet veriliyor

Bu hafta Avam Kamarasında cereyan edecek müzakerelere ehemmiyet veriliyor

İzmit bir sanayi şehri oluyor

Beş yıllık sanayi planına göre yapılacak fabrikaların mühim bir kısmı İzmitte kurulacak

Beş yıllık sanayi planına göre yapılacak fabrikaların mühim bir kısmı İzmitte kurulacak

İngiliz Kralı abdül İngiltereye döndü

Portekiz'de 10 gün süreyle hükümetin başkanı olan İngiliz Kralı Abdül İngiltereye döndü

İstanbul Kız Lisesinin müsameresi

Ulvi Cemalin senfonisi

Prag festivalinde çalınan senfoni çok beğenildi

Yurdda kuraklık tehlikesi azaldı

Muhtelif bölgelere düşen yağmurlar çiftçiyi sevindirdi

Muhtelif bölgelere düşen yağmurlar çiftçiyi sevindirdi

SPOR Ankara ve İstanbulda dün yapılan maçlar

İDARİ MERKEZİ
Mühürhanlı Sokak No. 20
TEL: 545 5 10
FAX: 545 5 10
TELEFON: 545 5 10

Son Saat

2
MAYIS
1947
Fiyatı
10 kr.

Rusyanın elindeki Alman gemileri

“GÜNLÜK MEMLEKETÜL MURAKKİ, İLİMİ AKSAM GAZETESİ”

“HOŞ GELDİNİZ DOSTLARIMIZ,”

Welcome Our Friends

“Sizlerle bulduğumuz için çok memnunuz,”

VVE ARE VERY GLAD TO MEET YOU

Hoşgeldiniz
Dünya Ermeni Kongresinde Türkiye aleyhinde konuşan her delegeye Türkiye aleyhinde attı tuttu ve bu hususta bir Amerikan Senatörü en ileriye giderek Ermeni reisi rolünü aldı

Amerikan gemileri bu sabah merasimle karşılandılar
Amiral Biery Türk-Amerikan dostluğuna dair gazetemizde beyanatta bulundu

Hususi muhabirimiz Nevyorktan telsizle bildiriyor

Dünya Ermeni Kongresinde Türkiye aleyhinde nutuklar

Kürsüye çıkan her delege Türkiye aleyhinde attı tuttu ve bu hususta bir Amerikan Senatörü en ileriye giderek Ermeni reisi rolünü aldı

Bu Senatörü göre, Habesistanı ezen İsmaili nesi yok oldu İsa, Ermenilere zulüm (I) yapan Türkiyede aynı şekilde işleyecektir

Gangsterler Londrada bir polisi öldürdüler

İngilterede 37 seneden beri bölge bir hadise görülmemiştir

Kaza Kaymakamı üç kişiyi vurdu

Hadiye, Toros ekspresinin vebadan dolay sarantinaya alınmasından çıktı

Atif Sakar Prag güreşlerini anlatıyor

Cril o hadar hâlim gürüşmiştii

Üç Sovyet hakemi Atik lehine oy verdiler

29/01/2014

MART
22
Cumartesi
1947
Yıl 13 - Sayı 3082

SON TELGRAF
TURKIYE POSTASI

YARIN
Ali Ahmedin Kıbrıs
Güreşleri

Türkiyeye Malî Yardımın Manası

Dışişleri Bakan Muavini: "Amerika, dış tazyika karşı mücadelesinde Türkiyeye yardım etmek istiyor!.. dedi"

Türkiyeye Amerikan kuvvetleri gönderilmesi bahis mevzuu değil

Amerika Dış işleri Bakan Muavini, Komünistler tarafından idare edilen bütün hükümetlerin Birleşik Amerika için tehlikeli olduğunu söyledi

Washington, 21 (A.A.) - Amerikan dış işleri Bakan Muavini "Amerika Birleşik Devletleri" Bakanları, Yunanistan'a yardımın sebeplerini izah etti

Dünya yeni bir kıyamete mi, barışa mı gidiyor?

Etem İZZET BEHİCE
A - - - - -
B - - - - -

Ankarada Rivayetler

Amerikan İmtahınları yeni tekliflerle bulandıya başlayıyor
Ankara, 21 (Haber) - Amerikan İmtahınları yeni tekliflerle bulandıya başlayıyor. İmtahınlar, yeni tekliflerle bulandıya başlayıyor. İmtahınlar, yeni tekliflerle bulandıya başlayıyor.

Yol Vergisi Kanunu

Yeni tasarıya göre çalışan kadınlar da vergi verecek
Ankara, 21 (Haber) - Yeni Yol Vergisi Kanunu tasarıya göre çalışan kadınlar da vergi verecek. Tasarıya göre çalışan kadınlar da vergi verecek.

Dörtler Konferansı'nda federal bir Almanya kurulması teklif edildi

Aushturya temsilcileri Moskova'ya gidiyor
Moskova, 21 (AP) - Moskova'da dört devletli konferans başladı. Konferans, dört devletli konferans başladı.

8 Ayda 30 bin kişiye iş bulundu

Çalışma Bakanının demeci
Çalışma Bakanı, 8 ayda 30 bin kişiye iş bulundu. Çalışma Bakanının demeci.

Sanayi Plânı incelemeleri devam ediyor

Sümerbank ve Etibank fabrikaları genişletiliyor, yeni tesisler de kurulacak

Bazı yeni tesislere ait makineler sipariş edildi

Karadük Demir ve Çelik Fabrikasında bir grüviz

Üniversite ve Lise askerlik kampa kalktı

Öğrenciler mahalli birliklerde tatil geçirecek
Ankara, 21 (Haber) - Üniversite ve lise öğrencileri askerlik kampa kalktı. Öğrenciler mahalli birliklerde tatil geçirecek.

Dört emeklet arasına vize kaldırıldı

Avrasya, 21 (A.A.) - İngiltere, Amerika, Fransa ve Kanada ülkelerine dört emeklet arası vize kaldırıldı.

Define arıyanlar Yıldızta kazılara devam ediyorlar

Yıldızta bir kazı alanında çalışan bir grup

Secim hazırlıkları C. Halk Partisi Genel Sekreteri bu sabah şehrimize geliyor

Yüksek Kurul, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'da yapılacak seçimler için hazırlıkları tamamlıyor

MAHURM OLGUĞUMUZU TİLSİM RASYONALİZASYON

Atatürk'ün Aınından Öptüğü Türk CASU'U: İNGİLİZ KEMAL
Atatürk'ün aınından öptüğü Türk Casu'yu İngiliz Kemal... Atatürk'ün aınından öptüğü Türk Casu'yu İngiliz Kemal...

29/01/2014

Telefon: 20570 - Sayı: 970

İdeal bir diyet maddesi
ULTRAMİN
 Dişleri çürümekten korur

TASVİR
 GÜNÜ, ÇARŞAMPA, 21 NİSAN 1948

Çarşampa 21 Nisan 1948

Her bir abone için 100 kuruş
 Her bir teftiş harcı 100 kuruş
 Her bir teftiş harcı 100 kuruş

C. H. P. Meclis Grubunda
Şükrü Koçağa ağır hücumlar
 Vapur mubayaası dün grupta görüşüldü. Bazı milletvekilleri Bakan'ı itham ettiler. Mesele bugün Mecliste görüşülecek

Marshall plânı gereğince Türkiye'ye 10 milyon dolarlık yardım yapılacağı açıklandı
 Türkiye ve Yunanistana askeri yardımın karşılıklı bir garanti paktına dayandığına işaret ediyor

İtalya seçimlerinde Komünistler hezimete uğradı
 De Gasperi demecinde şöyle dedi: Bu netice gösteriyor ki İtalya bolşevikleşmemek azimindedir

Havana konferansında Türk heyeti ne yaptı?
 Memleketimizin ticari ve ekonomik durumunu çok yakından alakadar eden böyle bir mesele karşısında umumi efkârın aydınlanmasını önemli bir katkıdır

Düşman piyesi protesto edildi
 Bir kısım üniversitelerin sâhırları karşısında zabıta emniyet tedbirleri almaya mecbur kaldı

Komünistleri Yıldırın Eser Stalin ve istibdadı
 Yazan: TROÇKİ DİYORKİ:
 Stalinin politikası zulüm ve gaddarlıktır
 Stalin, köydeki evinde zevklenmek için kuzuların boğazını keserdi
 Eser hakkında ilk söz

Komünist bir Çek diplomat ile mülakat
 Yeni Çek maslahatgüzârı diyor ki:
 Ben gâhben komünizm, fakat bu komünizm sadece ne içinde olduğu değil, fakat içinde olduğu için değil, her şeyden önce...

F.R. Atay Cenevreye meğer niçin gitmiş?
 Atayın, İsviçreden karısına 2500 liralık bir saat aldığı anlaşılıyor

Arap Birliği
 İttihatçıların, Arablar ve Sünnîlerin birliği için çalışmaları...

Şehir tiyatrosunda yine hâdiseler çıktı
 Düşman piyesi protesto edildi...

İtalya seçimlerinde Komünistler hezimete uğradı
 De Gasperi demecinde şöyle dedi: Bu netice gösteriyor ki İtalya bolşevikleşmemek azimindedir...

Havana konferansında Türk heyeti ne yaptı?
 Memleketimizin ticari ve ekonomik durumunu çok yakından alakadar eden böyle bir mesele karşısında umumi efkârın aydınlanmasını önemli bir katkıdır...

Düşman piyesi protesto edildi
 Bir kısım üniversitelerin sâhırları karşısında zabıta emniyet tedbirleri almaya mecbur kaldı...

Komünistleri Yıldırın Eser Stalin ve istibdadı
 Yazan: TROÇKİ DİYORKİ:
 Stalinin politikası zulüm ve gaddarlıktır
 Stalin, köydeki evinde zevklenmek için kuzuların boğazını keserdi
 Eser hakkında ilk söz...

Komünist bir Çek diplomat ile mülakat
 Yeni Çek maslahatgüzârı diyor ki:
 Ben gâhben komünizm, fakat bu komünizm sadece ne içinde olduğu değil, fakat içinde olduğu için değil, her şeyden önce...

F.R. Atay Cenevreye meğer niçin gitmiş?
 Atayın, İsviçreden karısına 2500 liralık bir saat aldığı anlaşılıyor...

Tasvir 21 Nisan 1948, s.1

HAFTESİ 26 MAYIS 1947

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR

Karıkaranın Belediye Başkanı!
Her gün 1 Yüz Milyonlar lira...
Pazar haftasında...
Kırsal kesim...
Büyük önem...

Newyork Times yazıyor:
“Türkiye ve Yunanistan siyasi bir ihtilâfın ileri karakollarıdır..”
 Başka bir gazeteye göre de
Amerika'nın yardım iktidarı sonsuzdur ve aradaki muvazenesizlik kapanuncya kadar yardım edilmelidir

İngiltere'den gelen aldığımız Mayın farama gemileri yola çıktı

London, 26 May - Anadolu Ajansı'na göre...
 İngiltere'den gelen...
 Farama gemileri...
 Yola çıktı...

Yunonistan'da Çeteleri kimlerin beslediği açıklandı
 Yunan Arnavutluk sınırında 500 kişilik bir çetenin faaliyeti

Yunanistan'da...
 Çetelerin kimlerin...
 Beslediği açıklandı...
 Yunan Arnavutluk...
 Sınırında 500 kişilik...
 Bir çetenin faaliyeti...

Bir arsada eski altınlar bulundu
 Atlılar toprak yeniden araştırılıyor

Bir arsada...
 Eski altınlar...
 Bulundu...
 Atlılar toprak...
 Yeniden araştırılıyor...

Türkiye'de yol faaliyeti
 Bir İngiliz gazetesi gayretlerini övüyor

Türkiye'de...
 Yol faaliyeti...
 Bir İngiliz gazetesi...
 Gayretlerini övüyor...

Yardımsızlar Genel Kurulu dün dağıldı
 Genel Meclis İktisat Kurul Başkanlığına N. Sevdiğin seçildi

Yardımsızlar...
 Genel Kurulu...
 Dün dağıldı...
 Genel Meclis İktisat...
 Kurul Başkanlığına...
 N. Sevdiğin seçildi...

Yunonistan'da Çeteleri kimlerin beslediği açıklandı

Yunanistan'da...
 Çetelerin kimlerin...
 Beslediği açıklandı...
 Yunan Arnavutluk...
 Sınırında 500 kişilik...
 Bir çetenin faaliyeti...

Bir arsada eski altınlar bulundu

Bir arsada...
 Eski altınlar...
 Bulundu...
 Atlılar toprak...
 Yeniden araştırılıyor...

Türkiye'de yol faaliyeti

Türkiye'de...
 Yol faaliyeti...
 Bir İngiliz gazetesi...
 Gayretlerini övüyor...

Yardımsızlar Genel Kurulu dün dağıldı

Yardımsızlar...
 Genel Kurulu...
 Dün dağıldı...
 Genel Meclis İktisat...
 Kurul Başkanlığına...
 N. Sevdiğin seçildi...

DINKU SPOR

Dinku sporu...
 Türkiye'de...
 Popüler...
 Birçok...
 Yarışma...
 Yapılıyor...

Demokratlar yerli muhtırları seçimine de girmiyorlar

Demokratlar...
 Yerli muhtırları...
 Seçimine...
 De girmiyorlar...

Şehitî "halkın iradesiyle temin edilmemelidir" diye

Şehitî...
 Halkın iradesiyle...
 Temin edilmemelidir...
 diye...

Patrol banjo çalmada 100'lerden kaydedildi

Patrol banjo...
 Çalmada...
 100'lerden...
 Kaydedildi...

Yayıncılık: Miletik Fak Fak
Dağıtım: Yedigöller
 Sayı: 29
 Fiyat: 100 Lirası
 Yayıncı: Miletik Fak Fak

ZAFER

DEMOKRASİNİDİR

LİNYİT KÖMÜRÜ

En iyi en ucuz yakıt maddesidir

Türkiye'ye yardım devam edecek

Truman Türkiye'ye yapılan askerî yardım esasını açıkladı

Amerikan Askerî Hükümeti Konferansı'na katılan yetkililer (Foto: FPA)

İstanbul Konferansı devam ediyor

Türkiye'ye Askerî, İktisadi yardım meselesi de konuşuluyor

Yüksek Komutanlık Teşkilatı'na katılan yetkililer (Foto: FPA)

Rusya'nın Amerika ve Türkiye'ye karşı propagandası akim kaldı

30 Haziran kadar gördüm 100 milyon Doları buldu

Washington, 29 Kasım (Tas) — 30 Haziran 1949'da Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman, Türkiye'ye yapılacak askerî yardımın esasını açıkladı. Truman, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yapılacak askerî yardımın esasını açıkladı. Truman, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yapılacak askerî yardımın esasını açıkladı.

* (Devlet Su. 1 No. 1 de)

Dünya'nın Atomu Dış politikamız

Yazan: Mümtaz Fak FENİK

Dünkü Meclis müzakereleri İhsan Olgun'un sözlü sorusu seçim propagandası halini aldı

Reşat Aydın'ın meselesi açılmadığı için salonda ekseriyet kalmadı

Atlantik Paktı kurmay başkanları

Dün Paris'te ilk toplantı yapıldı

Kızıllar Çünking'e girmek üzere

Milletvekili ordu ricalı editör Çankayaşek şehirden ayrıldı

Hindistan Büyük Eilçiliğine bir Basın toplantısı

Demokrat Parti Halkavun Bucak Kongresi yapıldı

Köylüler İktidarın nazarı itibarı almadığı derileri teherrür dâhiller

D. P. Meclis Grubu bugün toplanacak

AKINTIYA KUREK

Tahşih bir vadedi!

İmtiyaz Sahibi
 SUPHI LEVENT
 Yazı İşlerini Fiilen
 İdare Eden:
 FETHİ EKEKON

İSKENDERUN

Günlük Siyasî Gazete

Yıl: 1 Sayı: 236 İdare yeri: İktisat Basımevi
Telefon: 183 - P. K. 123 Perşembe 6 - Mayıs - 1948

Marşal plânı tenkitlere maruz kalıyor

Bevin de bu plânın tatbikini istemiştir

Londra 5 (a.a) — İngiliz Dışişleri Bakanı Avam Kamarasında Dışişleri hakkında iki gün devam edilecek olan müzakereleri açmıştır. Bevin söz almak için ayağa kalktığı zaman şiddetli alkışlarla karşılanmıştır. İngiliz dışişleri bakanı evvela Avrupanın kalkınması programını ele alarak Şunları söylemiştir:

Marşal plânı birçok tenkitlere maruz kalmış ve bu plânı hazırlayanlara bir takım gizli makatlara ve kötü niyetlere aksettirilmiştir. Bununla beraber bu yardım plânının ret edilmesi gerektiğini izdiva eden bir şahsa ve Avrupaya eski hayat sediyesinin iade için başka bir plân teklif eden her hangi bir kimseye raslamadık. Plânın tatbik sahasına koymak için vücutte getirilmiş olan mekanizmaya temas eden Bevin dahi bir teşkilâtın kurulmasına özel bir önem attığını zira bu teşkilâtın Marşal plânının devam edeceği dört seneden sonra iş birliğine devam etmek yolundaki

kararın bir ifadesi olduğunu belirtmiştir.

Biz hakkımız olarak Berlinde bulunuyoruz ve orada kalmak niyetindeyiz. Bu sözler meclis tarafından şiddetle ve heyecanla alkışlanmıştır. Sözlerine devam eden dışişleri bakanı Berlin meselesini bir sinir harbiyle hal etmek yolunda teşebbüslerin sona ereceği ve halen yapılmakta olan yerine genel kurmay heyetleri arasında görüşmeler yapılacağı ümidini izhar etmiş İngiliz hükümetinin hiddete

Acı bir kayıp

Teessürle haber aldığımız göre, Özvatan gazetesi sahibi ve gazemizi yazı işleri müdürü Fethi Ekekon ve gazeteci arkadaşlarımızdan Bekir Ekekonun dedeleri Ali Meğrili 1 Mayıs 1948 cumartesi günü müptela olduğu hastalıktan kurtulmuş olarak hayata gözlerini yummuştur. Ekekon ailesine baş sağlığı ve ölüye tanrıdan mağfiret dileriz.

kapılmak istemediğini fakat bu durumunu bir zaaf eseri telâkki etmemek icap ettiğini söylemiştir.

İngilterenin daima Almanyanın birliği prensibine sadık kaldığını bildiren Bevin demiştir ki: Almanların gerek siyasi ve gerekse iktisadi sahada normal ve muvazeneli bir hayat zaviyesine kavuşabilmeleri için kendilerine elimizden gelen yardımı yapacağız.

Almanların da kendi memleketlerinin siyasi hayatında ehemmiyetli bir rol oynamaları üzerinde durulması gereken bir meseledir. Bu anda takip etmekte olduğumuz yol bundan ibaretir.

İsmet İnönü Türk yapı heyetini kabul etti

Ankara 5 (a.a.) Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Ankarada toplanmış bu luanan Birinci Türk yapı kongresinde seçilmiş bir heyeti kabul buyurmuşlardır. Bu kabul esnasında Bayındırlık Bakanı Kasım Gülekde hazır bulunmuştur.

Yonca tohumu ihraç edilecek

Ticaret Bakanlığı tarafından alâkadarlara bildirildiğine göre, Ticaret anlaşmamız bulunan memleketlere anlaşmamız dahilinde, anlaşmamız bulunmayan memleketlerde Bakanlıkça kabul edilmekte olan serbest dövizlerle ve lisansları Bakanlıkça verilerek kaydile azami seksen ton yonca tohumu ihrecına müsade edilmiştir.

Türkiye Grupları arası birincilikleri ADANA ŞAMPİYON OLDU

Adana (özel) Pazaz günü Adana stadında Türkiye Grupları arası şampiyonası sona ermiştir. Nazilli takımı 5 - 0

Eskişehir şampiyonu Demirspora, Kayseri Sümer spor 2 - 0 Adana Demirspora yenilmiştir.

Bu suretle Adana Demirspor Türkiye Grupları arası şampiyonu olmuştur.

Recep KILIÇ

1983 yılında Şanlıurfa’da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Şanlıurfa’da tamamladı. 2002 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü’nü kazandı. 2006 yılında Erzurum’a Sınıf Öğretmeni olarak atandı. 2007 yılında Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü’ne girdi. Öğretmenlik görevinden dolayı İktisat fakültesine devam edemedi. 2011 yılında Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı’nda başladığı yüksek lisans öğrenimini, “Truman Doktrini ve Marshall Planı’nın Türk Basınına Yansımaları (1947-1951)” başlıklı tezle 2015 yılında tamamladı. KILIÇ, hala öğretmen olarak görevini sürdürmektedir.